

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

Revistă de istorie

ANUL IX
1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
www.dacoromanica.ro

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII

Revistă de istorie

5

ANUL IX

1956

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMITETUL DE REDACȚIE

ACAD. A. OȚETEA — *redactor responsabil*; ACAD. P. CONSTANTINESCU-IAȘI;
ACAD. D. PRODAN; ACAD. MIHAIL ROLLER; L. BANYAI; D. BERLESCU;
BARBU CIMPINA; V. CHEREȘTEȘIU; I. GHEORGHIU;
GH. HAUPT — *redactor responsabil adjunct*; V. MACIU; P. NICHITA; S. ȘTIRBU.

„STUDII“ REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția: BUCUREȘTI, B-DUL GENERALISSIMUL STALIN nr. 1

ABONAMENTELE SE FAC LA TOATE OFICIILE POȘTALE PRIN FACTORII POȘTALI
ȘI DIFUZORII VOLUNTARI DIN ÎNTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII

www.dacoromanica.ro

S U M A R

STUDII ȘI REFERATE

J. BENDITER (Iași), Atitudinea guvernului român față de Cehoslovacia în lunile premergătoare München-ului (mai—septembrie 1938)	7
DAN BERINDEI, Înființarea Societății literare (academice) (1866) și sesiunea din 1867	21
AL. VIANU, Mișcarea național-eliberatoare și Nicolae Mavrogheni (1787—1790)	45

COMUNICĂRI ȘI NOTE

S. MUȘAT, Eșecul instaurării dictaturii regale în 1931	63
MAGOS GYÖRGY (R.P.U.), Tratatul franco-ungar din 1920	73
H. URȘU, Obiectivele politice ale creării frontului Antantei în Balcani (1915—1916)	87
N. COPOIU, Legea împotriva sindicatelor din anul 1909	97
TR. IONESCU-NIȘCOV și A. CONSTANTINESCU, 300 de ani de la încheierea primului tratat de alianță dintre Moldova și Rusia	107

DOCUMENTE

V. MIHORDEA, Muncitorii petroliști din Țara Românească la 1830	117
N. CAMARIANO, Un document important referitor la organizația revoluționară secretă din București (1816). Denunțul înaintat lui Ioan Vodă Caragea	127

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

* * Din viața Institutului de Istorie al Academiei R.P.R. din București	131
G. ȘERBAN, Despre activitatea științifică din anul 1955 a Secției de relații romîno-ruse a Institutului de istorie al Academiei R.P.R. din București	134
I. NEȚOIU, Sesiunea științifică a cadrelor didactice de la Facultatea de istorie din București ținută în anul 1955—1956	138

ISTORIOGRAFIE, RECENZII, PREZENTĂRI

G. Bezziconi, Despre necesitatea unei bibliografii a relațiilor romîno-ruse	143
Aron Petric și Ar. Pagu, Studii și articole de istorie, S.S.I.F., I, 1956	146
Al. Savu, Pe marginea lucrării lui Costin Murgescu, „Reforma agrară din 1945“	152
Al. Vianu, Nichita Adăniloaiie, Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu	156
Paul Tudor, P. I. Leascenko, Istoria economiei naționale a U.R.S.S. vol. I—II	159
D. Mioc, Zbornik Radova (Culegere de lucrări. Institutul de bizantinologie), Belgrad, 1955	166
E. Frances, Bizantinoslavica, nr. XVI/1—2, Praga, 1955	168
Dan Simonescu, Studii și cercetări de bibliologie, I, 1955	172
Bibliografie istorică pentru anul 1955 (continuare) (C Ș)	175

S O M M A I R E

ÉTUDES ET EXPOSÉS

J. BENDITER (Jassy), L'attitude du gouvernement roumain à l'égard de la Tchécoslovaquie à la veille des accords de Munich (mai—septembre 1938)	7
DAN BERINDEI, La fondation de la Société Littéraire (Académique) en 1866 et la session de 1867.	21
AL. VIANU, Le mouvement national de libération et Nicolas Mavrogheni (1787—1790)	45

NOTES ET COMMUNICATIONS

S. MUŞAT, L'échec de l'instauration de la dictature royale en 1931	63
GYÖRGY MAGOS, (République Populaire Hongroise), Les pourparlers franco-hongrois de 1920	73
H. URSU, Les objectifs politiques de la création du front de l'Entente dans les Balkans (1915—1916).	87
N. COPOIU, La loi antisyndicale de 1909	97
TR. IONESCU-NIŞCOV et A. CONSTANTINECSU, 300 ans depuis la conclusion du premier traité d'alliance entre la Moldavie et la Russie	107

DOCUMENTS

V. MIHORDEA, Les ouvriers du pétrole de Valachie en 1830.	117
N. CAMARIANO, Un important document relatif à l'organisation révolutionnaire secrète de Bucarest (1816). La dénonciation au prince Jean Caragea	127

LA VIE SCIENTIFIQUE

* * La vie scientifique de l'Institut d'Histoire de l'Académie de la R.P.R. de Bucarest	131
C. ŞERBAN, Activité scientifique de la Section des relations roumano-russes de l'Institut d'Histoire de l'Académie de la R.P.R. de Bucarest en 1955.	134
I. NEGOIU, La session scientifique du corps didactique de la Faculté d'Histoire de Bucarest de 1955—1956	138

HIISTORIOGRAPHIE, COMPTES RENDUS, PRÉSENTATIONS

G. Bezviconi, De lá nécessité d'une bibliographie des relations roumano-russes.	143
Aron Petric et Ar. Pagu, „Etudes et articles d'Histoire“, I, 1956, S.S.I.F	146
Al. Savu, En marge du livre de Costin Murgescu, „La réforme agraire de 1945“.	152
Al. Vianu, N i c h i t a A d ä n i l o a i e, Les boyards et le soulèvement dirigé par Tudor Vladimirescu.	156
Paul Tudor, P. I. L e a s t c h e n k o, Histoire de l'économie nationale de l'U.R.S.S., vol. I—II	159
D. Mioc, Zbornik Radova, Recueil de travaux. Institut d'études byzantines, Belgrade, 1955	166
E. Frances, Byzantinoslavica, vol. XVI/1—2, Prague, 1955	167
Dan Simonescu, Etudes et recherches de Bibliologie, n° 1, 1955	171
Bibliographie de l'année 1955 (suite) (C.S.)	175

CHRONIQUE

185

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ И РЕФЕРАТЫ

Ж. БЕНДИТЕР (Яссы), Отношение румынского правительства к Чехословакии в месяцы, предшествовавшие Мюнхенскому соглашению (май — сентябрь 1938 года)	7
ДАН БЕРИНДЕЙ, Основание Литературного (академического) общества (1866) и сессия 1867 года	21
А. ВИАНУ, Национально-освободительное движение и Николай Маврогени (1787—1790)	45

СООБЩЕНИЯ И ЗАМЕТКИ

С. МУШАТ, Провал попытки установить королевскую диктатуру в 1931 году	63
ГИОРГИ МАГОШ (ВНР), Франко-венгерские переговоры 1920 года	73
Х. УРСУ, Политические цели создания фронта Антанты на Балканах (1915—1916)	87
Н. КОПОЮ, Антипрофсоюзный закон 1909 года	97
Т. ИОНЕСКУ-НИШКОВ и А. КОНСТАНТИНЕСКУ, 300-летняя годовщина заключения первого договора о союзе Молдовы и России	107

ДОКУМЕНТЫ

В. МИХОРДЯ, Рабочие нефтяники Мунтении в 1830 году	117
Н. КАМАРИАНО, Важный документ, относящийся к бухарестской тайной революционной организации (1816). Донос, представленный князю Иону Караджа	127

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

* * В Бухарестском институте истории Академии РНР	131
К. ШЕРБАН, О научной деятельности Секции румыно-русских отношений Бухарестского института истории Академии РНР в 1955 году	134
И. НЕГОЮ, Научная сессия преподавательских кадров Бухарестского исторического факультета, состоявшаяся в 1955—1956 годах	138

ИСТОРИОГРАФИЯ. РЕЦЕНЗИИ. ОБЗОРЫ

Г. Безвиконный, О необходимости библиографии румыно-русских отношений	143
Арон Петрик и А. Пагу, „Исторические очерки и статьи“, I, 1956 (Научное общество исторических и филологических наук РНР)	146
А. Сава, По поводу работы Костина Мурджеску „Аграрная реформа 1945 года“	152
А. Виану, Никита Аданилоае, Бояре и восстание под предводительством Тудора Владимиреску	156
Паул Тудор, П. И. Лященко, История народного хозяйства СССР, том I II	159
Д. Миок, Сборник Радова, Сборник трудов. Византологический институт, Белград, 1955	166
Е. Францес, Византославика, № XVI, 1—2, Прага, 1955	168
Дан Симионеску, Библиографические очерки и исследования, № I, 1955	172
С. К., Библиография за 1955 год (продолжение)	175

ХРОНИКА

ATITUDINEA GUVERNULUI ROMÂN
FAȚĂ DE CEHOSLOVACIA
ÎN LUNILE PREMERGĂTOARE MÛNCIIEN-ULUI
(mai-septembrie 1938)

DE

J. BENDITER (Iași)

În 1938, situația internațională devenise din ce în ce mai încordată. Politica imperialismului anglo-american-francez de cedare în fața agresorului hitlerist își continua cursul. Imediat după anexarea Austriei, Anglia încheie la 16 aprilie un acord cu Italia fascistă, acord care, așa cum recunoaște Churchill, lăsa Italiei drum deschis în Abisinia ca și în Spania, în schimbul garantării bunăvoinței italiene în Europa centrală¹. Acest acord făcea parte din programul lui Chamberlain și semnarea sa a dovedit că guvernul englez mergea într-un ritm deosebit de rapid pe linia concesiilor față de statele fasciste.

Una din problemele principale pe planul politicii internaționale, în 1938, era și problema Cehoslovaciei. Deși, după Anschluss, Cehoslovacia a primit „asigurări” că Franța își va ține angajamentele și va activa în conformitate cu pactul de asistență mutuală, deși Germania a făgăduit prin declarația lui Hitler că după ocuparea Austriei nu „va mai avea nici o pretenție teritorială”, totuși independența Cehoslovaciei era tot mai nesigură. Declarațiile Franței erau pur formale, iar cele ale Germaniei erau condiționate de punerea la punct a pregătirilor militare și diplomatice necesare. Într-o scrisoare adresată surorii sale, Chamberlain aprecia ajutorul Franței în felul următor: „Nimic din ceea ce Franța sau noi înșine am putea întreprinde nu ar putea în nici un fel împiedica invazia Cehoslovaciei de către Germani, dacă aceștia din urmă sînt hotărîți. Am abandonat deci orice idee de a oferi garanții Cehoslovaciei sau Franței, în ceea ce privește obligațiile ei față de această țară”².

Uniunea Sovietică, prin comisarul poporului pentru Afacerile Străine, arăta încă din martie 1937 că asigurările Germaniei date Cehoslovaciei nu au nici o valoare și cerea, pentru salvarea Cehoslovaciei, întocmirea unui plan comun de acțiune și convocarea unei conferințe care să ia măsuri împo-

¹ Winston Churchill, *Mémoires sur la deuxième guerre mondiale*, tome I, 1 (*L'orage s'approche*), Paris, 1948, p. 289.

² *Ibidem* (Scrisoarea reproducută după Feilerigkeith, *Life of Neville Chamberlain*), p. 347—348.

triva agresorului. Uniunea Sovietică demasca în fața întregii omeniri politica de duplicitate a imperialismului internațional față de politica hrăpăreată a celui german și cerea grabnica ajutorare a Cehoslovaciei pe baza principiilor securității colective.

Cercurile conducătoare engleze socoteau însă că ar fi greșit să ceară o imediată și necondiționată asistență a Cehoslovaciei și sfătuiau guvernul cehoslovac să satisfacă „revendicările grupului sudet”¹. Primul-ministru englez a declarat în Camera Comunelor, la 24 martie, că guvernul său a studiat chestiunea dacă Anglia ar putea să-și ia un angajament care să depășească pe cele ce decurg din Pactul Societății Națiunilor și din Pactul de la Locarno, în favoarea Cehoslovaciei, pentru un teritoriu în care interesele engleze nu sînt afectate într-un mod atît de esențial ca în Franța și Belgia. Pentru aceste motive, guvernul englez — declara acesta — nu este în situația de a da garanția amintită². El a repetat cuvintele lui Eden care sublinia că „nu se poate aștepta ca popoarele să se angajeze la acțiuni militare automate în cazul cînd nu este vorba de teritorii sau de interese vitale care să fie în joc”³. Această declarație exprima în mod clar refuzul guvernului englez de a sprijini Cehoslovacia împotriva agresiunii fasciste. Pe aceeași poziție de sprijinire a politicii expansioniste a Germaniei se situa și imperialismul american, precum și cel francez.

Totuși, dat fiind că politica din ce în ce mai agresivă a Germaniei fasciste devenea tot mai amenințătoare pentru interesele imperialismului anglo-francez, guvernele Angliei și Franței, continuînd să sprijine agresiunea germană împotriva Cehoslovaciei, au luat unele măsuri de precauție. La 28 și 29 aprilie a avut loc conferința de la Londra, care s-a sfîrșit prin încheierea unei înțelegeri militare anglo-franceze, prin care se asigura o conducere unică a forțelor aeriene ale ambelor state, organizarea unor baze comune pe teritoriul Franței, elaborarea unui plan strategic și a unui acord în ceea ce privea producția de armament de aviație⁴. Fără îndoială că înțelegerea militară franco-engleză reprezenta o forță serioasă. Este lesne de înțeles că dacă la această forță s-ar fi adăugat puterea Uniunii Sovietice și a celorlalte state doritoare de pace, s-ar fi putut stăvili agresiunea Germaniei și Italicii. Dar realizarea unei asemenea alianțe care să oprească agresiunea fascistă nu era posibilă decît pe calea securității colective. Or, guvernele Angliei, Franței și S.U.A. abandonaseră de mult această cale, fapt ce a fost folosit din plin de statele fasciste în vederea grăbirii războiului.

★

Situația deosebit de grea a Cehoslovaciei, membră a Micii Înțelegeri, ar fi trebuit să constituie o preocupare a celorlalți doi parteneri, România și Iugoslavia. Dar întreaga politică desfășurată atît în cadrul Micii Înțelegeri cît și în afara ei, a dovedit că guvernele burghezo-moșieresti ale României și Iugoslaviei nu numai că nu au ajutat Cehoslovacia, dar au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a grăbi vînzarea poporului cehoslovac și a suveranității sale naționale.

Ocuparea Austriei a creat probleme grele pentru România și Iugoslavia, dar în special pentru Cehoslovacia. Intențiile guvernului hitlerist față de

¹ „Viitorul” din 22 martie 1938.

² *Idem*, din 26 martie 1938.

³ „Lumea romînească” din 26 martie 1938.

⁴ „Pravda” din 7 mai 1938.

Cehoslovacia erau cunoscute. În broșura „După Austria, Cehoslovacia“, editată în iunie 1938 de Partidul Comunist din România, se subliniază: „împotriva atacului războinic pregătit de hitlerism, un singur drum este deschis: formarea unui bloc puternic al tuturor statelor amenințate de noul val imperialist pornit de la Berlin. Toate statele balcanice — și în primul rând România — trebuie să sprijine efectiv Cehoslovacia în lupta de apărare a integrității ei naționale și a independenței ei. Să se încheie o strinsă alianță politică și militară cu Uniunea Sovietică — statul care prin politica lui de pace apără independența tuturor statelor mici din centrul și sud-estul Europei. Să se afirme prin fapte concrete principiul securității colective în cadrul principiilor de bază ale Ligii Națiunilor“¹.

Guvernul român era călăuzit însă de alte interese decât cele ale apărării independenței naționale și a securității colective. Cercurile oficiale din țara noastră sprijineau agresiunea hitleristă contra Cehoslovaciei. Pe aceeași linie a politicii prohitleriste mergea și guvernul Iugoslaviei. Guvernul burghez al Cehoslovaciei ducea și el o politică capitulară. Astfel se explică faptul că nici o conferință a Micii Înțelegeri nu s-a ocupat de stăvilirea agresiunii hitleriste împotriva Cehoslovaciei.

La 4 mai s-a întrunit Consiliul permanent al Micii Înțelegeri la Sinaia. În preajma conferinței, miniștrii Franței, Germaniei, Italiei și Ungariei au avut o serie de întrevederi cu miniștrii de Externe ai României și Iugoslaviei. Obiectivul întrevederilor a fost — credem noi — în primul rând accentuarea izolării Cehoslovaciei. Nu trebuia făcut nici un pas concret care să dovedească tendința de ajutorare a Cehoslovaciei. De aceea, problemele la ordinea de zi a conferinței priveau recunoașterea imperiului italian, chestiunea spaniolă, apropierea cu Ungaria și politica față de minorități. La conferința de la Sinaia, reprezentantul României, împreună cu Stoiadinovici, reprezentantul Iugoslaviei, au dovedit că nu sînt dispuși să facă nimic pentru Cehoslovacia, iar comunicatul final al conferinței a arătat că toată „solidaritatea“ membrilor Micii Înțelegeri se reducea la declarații generale².

Nu mult după terminarea conferinței, presa românească apropiată de cercurile Ministerului de Externe scria: „Securitatea colectivă după modelul Genevei a murit și astăzi nimeni nu se mai gîndește s-o învie. Din contră, un mare număr de state mici, care în teorie erau principalii beneficiari, nu se gîndesc decât să-i puie pe mormînt o piatră funerară“³.

La sfîrșitul lunii mai, pleacă la Varșovia primul-ministru, patriarhul Miron Cristea, împreună cu șeful statului major și o importantă misiune militară. Această vizită a fost în atenția cercurilor germane; în timp ce delegația era la Varșovia, Ribentrop a avut o întrevedere specială cu ambasadorul german la București⁴. Dacă, în general, alianța antisovietică polono-romînă prezenta o importanță deosebită pentru imperialismul german în acele momente, această alianță avea o importanță cu atît mai mare în conjunctura internațională de atunci.

În situația internațională apăruse un nou element. Politica Uniunii Sovietice și frica guvernelor imperialiste de masele care luptau pentru ajutorarea poporului cehoslovac și cereau ca Franța să-și respecte angajamentele sale față de Cehoslovacia au determinat un moment deosebit de important

¹ „Lupta de clasă“, an. III (1938), nr. 3.

² *Documente din istoria P.C.R.*, București, 1952.

³ „L'Indépendance roumaine“ din 4 iunie 1938.

⁴ „Pravda“ din 3 iunie 1938.

în evoluția problemei Cehoslovaciei. Poporul cehoslovac, sub conducerea partidului comunist, forțase guvernul să ia o serie de măsuri împotriva agresiunii hitleriste, prin decretarea mobilizării parțiale în regiunea sudetă și introducerea stării de asediu.

Poziția Uniunii Sovietice care se opunea în mod ferm expansiunii hitleriste a obligat Franța și Anglia să ia atitudine și a determinat pe Hitler să dea oarecum înapoi și să slăbească, într-o anumită măsură, preparativele de ocupație¹.

Faptul că Germania hitleristă a trebuit pentru moment să dea înapoi ilustrează ceea ce ar fi fost în stare să se realizeze prin lupta comună a Uniunii Sovietice, Angliei, Franței și Statelor Unite. Cercul guvernamentale germane au criticat în mod vehement Anglia, acuzînd-o „că se lasă influențată, refuzînd să recunoască interesele Germaniei, mai ales cînd Germania socoate că singurul punct de conflict în Europa ar fi Cehoslovacia”².

În aceste momente, vizita primului-ministru al Romîniei și a misiunii militare în Polonia, ale cărei legături strînse cu Germania erau cunoscute, constituia un eveniment nu lipsit de importanță. Această vizită avea ca scop să dovedească Germaniei că guvernul romîn căuta să-și întărească poziția în frontul antisovietic, sub pretextul examinării împreună cu Polonia a detaliilor tehnice privind „apărarea comună a acestor două țări”³.

„L'Indépendance Roumaine”, comentînd vizita de la Varșovia, lăsa să se întrevadă caracterul militar, agresiv al acestei alianțe romîno-polone, subliniind că „alianța noastră (a Romîniei cu Polonia. — J. B.) se sprijină pe armatele noastre”⁴. Ziarele guvernamentale poloneze arătau la rîndul lor că cercurile germane privesc întrevederea de la Varșovia cu satisfacție, dat fiind că ea se îndreaptă împotriva acelorora ce vor să apere Cehoslovacia⁵. Mulțumirea manifestată de Germania hitleristă dezvăluia cu claritate semnificația întrevederilor de la Varșovia. Era evident că cercurile conducătoare ale Romîniei se apropiiau tot mai deschis de puterile fasciste, care de mult considerau petrolul romînesc ca un element de primă necesitate⁶.

Anumite cercuri imperialiste engleze și franceze au subliniat importanța întîlnirii de la Varșovia, dînd drept posibilă crearea unei axe Helsinki-București și laudînd înțeleapta politică a unor state mici, care nu așteaptă soluții „de la alții”, ci caută să se apere singure; aceste cercuri subliniau că, atîta timp cît țările mici vor vedea în Societatea Națiunilor și în securitatea colectivă un ajutor, soluția problemelor statelor mici, probleme impuse de geografia și istoria acestor state, va întîrzia. Apare deci clar că, în spatele politicii antinațională și antipopulare a guvernului burghezo-moșieresc, stătea sprijinul guvernelor occidentale.

La 20 iunie, o delegație romînă pleacă într-o vizită cu caracter „pur informativ”⁷, la Londra. Delegația Romîniei a fost primită de lordul Halifax și apoi de sir Vansittart, specialist în chestiunile din centrul și sud-estul european⁸. În ultima zi a șederii la Londra, ea a fost primită și de Chamberlain.

¹ „L'Humanité” din 3 iunie 1938.

² „Dreptatea” din 1 iunie 1938.

³ „L'Humanité” din 3 iunie 1938.

⁴ „L'Indépendance Roumaine” din 31 mai 1938.

⁵ „Pravda” din 3 iunie 1938.

⁶ *Idem*, din 2 iunie 1938.

⁷ „Viitorul” din 21 iunie 1938.

⁸ *Ibidem*.

Nu există prea multă documentație asupra celor discutate la Londra. Din faptele cunoscute se poate trage concluzia că s-a discutat în primul rînd despre poziția Romîniei față de evenimentele din Cehoslovacia; în al doilea rînd, despre relațiile ungaro-romîne; despre dorința guvernului Romîniei de a obține noi împrumuturi și, în sfîrșit, despre problema unui acord între Bulgaria și țările Întelegerii Balcanice.

După criza din mai, cînd, datorită împrejurărilor arătate, Hitler a fost obligat să tempereze presiunea asupra Cehoslovaciei, imperialiștii englezi — ca și cei francezi — și-au dat toate silințele să convingă pe Hitler că ei continuă să-l ajute. Churchill subliniază, de altfel, că Hitler avea convingerea că nici Franța și nici Marea Britanie nu se vor bate pentru Cehoslovacia¹. Guvernul francez, ca și guvernul englez și cel american, ceruse guvernului cehoslovac „să grăbească reglementarea situației populației germane din Cehoslovacia”², iar la 18 iunie adjutantul personal al lui Hitler vine la Londra. Ca o consecință a acestei vizite, care trebuia să pregătească o înțelegere anglo-germană, Chamberlain anunță la 26 iulie, în Camera Comunelor, că lordul Runciman va pleca în misiune la Praga. El avea sarcina de a pregăti îndeplinirea pretențiilor Germaniei hitleriste. La Londra, delegația romînă a fost îndemnată să intervină pe lângă guvernul cehoslovac, ca acesta din urmă „să știe pozitiv că noi nu ne vom mișca”³. Într-un raport adresat ministerului de Externe de către Legația romînă din Berlin se subliniază că, în cursul unei convorbiri, Henderson i-a arătat lui Djuvara importanța unei intervenții romînești la Praga. „Stoiadinovici va face și el un demers, mi-a spus Henderson. Trebuie să facem totul”⁴. Acest raport din care sînt spicuite numai cîteva fragmente și care pare să fi fost mai larg a urmat unei telegrame care suna așa: „se insistă din ce în ce mai mult asupra necesității ca aliații și mai ales Bucureștiul și Belgradul să facă presiuni la Praga”⁵.

Cea de-a doua problemă discutată la Londra a fost legată de Ungaria. Mica Înțelegere, și în primul rînd guvernul romîn, erau gata să facă o serie de compromisuri în ce privește relațiile cu guvernul maghiar⁶, iar cercurile oficiale romîne subliniau că „unul din cele mai însemnate țeluri ale politicii noastre în afară trebuie să fie pregătirea unui teren de înțelegere și de prietenescă apropiere între Romînia și Ungaria”⁷.

Pregătirile pentru ocuparea Cehoslovaciei puneau această problemă la ordinea zilei. Guvernului romîn nu-i era indiferent că, în cazul unei agresiuni împotriva Cehoslovaciei, Germania hitleristă ar fi acordat Ungariei fasciste o serie de avantaje care ar fi întărit revizionismul maghiar. Perspectiva întăririi guvernului maghiar, sprijinit de hitleriști, îngrijora serios cercurile guvernamentale, care încercau să prefîntîmpine această eventualitate prin așa-zisa clarificare a relațiilor romîno-maghiare. În această problemă ele aveau nevoie de sprijinul guvernului englez. Cu ocazia vizitei delegației romîne la Londra, conservatorii englezi au încercat să găsească o soluție acceptabilă și pentru guvernul romîn și pentru guvernul ungar. Această soluție a fost găsită. Atașatul militar al Romîniei la Budapesta arată că „în cazul

¹ Winston Churchill, *op. cit.*, p. 293.

² „Pravda” din 9 iunie 1938.

³ Arhiva Min. de Externe, cazier 3, nr. 46/II/9 din 20 iulie 1938.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Idem*, cazier 3, telegrama nr. 3868 din 14 iulie 1938.

⁶ „Le Temps” din 3 august 1938.

⁷ „Timpul” din 25 iunie 1938.

cînd Cehoslovacia ar fi atacată de Germania prin Ungaria, situația Ungariei nu poate fi amenințată de Mica Înțelegere, pentru că, în eventualitatea unei participări a trupelor maghiare alături de cele germane, guvernele din București și Belgrad ar putea invoca, pentru a motiva neutralitatea lor, că un atac al teritoriului unguresc ocupat de armata germană n-ar fi o acțiune împotriva Ungariei, ci împotriva Germaniei¹. România urma deci să renunțe la sprijinirea Cehoslovaciei împotriva agresiunii fasciste.

Deși guvernul român avea o atitudine docilă, băncile engleze n-au consimțit a-i acorda noi împrumuturi. În schimb, reprezentanții guvernului englez au făcut o serie de declarații al căror ecou a transpirat prin presa guvernamentală engleză. Astfel, corespondentul ziarului „Times” declara că guvernul britanic recunoaște că țările balcanice sînt piețe naturale pentru Germania și că, pentru produsele lor, ele primesc de la Germania mai mult decît le poate oferi Anglia. În schimb — arată ziarul — ele sînt obligate să accepte plata în monedă blocată, ceea ce nu satisface complet necesitățile acestor țări. De aceea, Board of Trade studiază aceste necesități pentru fiecare țară separat. Guvernul britanic — precizează ziarul — nu dorește să grăbească lucrurile pentru că politica sa comercială în Europa răsăriteană constituie o problemă care impune o îndelungată examinare².

Vizita făcută de Carol II în Turcia, în același timp cu cea a delegației guvernamentale romîne la Londra, a avut ca obiectiv semnarea unui acord între Bulgaria și statele Înțelegerii Balcanice. Noul acord, încheiat la 1 august 1938 și cunoscut sub numele de Acordul de la Salonic, deschidea perspectiva revizuirii acordului de la Neuilly, primejduind interesele burgheziei și moșierimii romîne; guvernul român a sprijinit însă acest acord numai în măsura în care acesta corespundea liniei politice antisovietice.

În luna august are loc la Bled o nouă conferință a guvernelor Micii Înțelegeri³. Principala problemă discutată a fost aceea a relațiilor celor trei țări cu Ungaria. Încă înainte de conferință, reprezentanții guvernului român, în numele Micii Înțelegeri, au dus o serie de negocieri cu Ungaria. Guvernul ungar a refuzat să trateze cu țările Micii Înțelegeri în bloc, dar a acceptat tratativele bilaterale⁴, subliniind că nu va duce tratative cu Cehoslovacia. Cu privire la Cehoslovacia, Ungaria horthystă nu formula pentru moment revendicări teritoriale, ci încerca să obțină posibilitatea de a se amesteca în afacerile interne ale Cehoslovaciei, sub pretextul unor garanții constituționale privind minoritățile. Faptul că guvernul maghiar a renunțat pentru moment la revendicările teritoriale era legat de greaua situație economică și politică în care se găsea Ungaria după Anschluss. În aceste condiții a început conferința de la Bled la 21 august. În cadrul conferinței, cei trei miniștri au constatat „cu satisfacție existența unor anumite simptome reconfortante”⁵ în situația țărilor din Mica Înțelegere. Aceasta dovedește că conferința nu s-a ocupat de situația Cehoslovaciei, căreia numai peste o lună avea să i se răpească suveranitatea națională. De altfel, primele comentarii asupra conferinței subliniau că „nimeni în Franța nu așteaptă de la conferința de la Bled luarea unei poziții deschise în chestiunea cehoslovacă”⁶. Conferința recunoaște egalitatea de drep-

¹ Arhiva Min. de Externe, nr. 50/9/II din 29 iunie 1938.

² „Timpul” din 31 iulie 1938.

³ „Le Temps” din 21 august 1938.

⁴ *Idem*, din 24 august 1938.

⁵ „Viitorul” din 23 august 1938.

⁶ „L'Indépendance Roumaine” din 24 august 1938.

turi a Ungariei în materie de înarmare¹ și precizează că anumite probleme ce n-au fost rezolvate își vor primi soluția într-un viitor apropiat. Despre ce anume probleme era vorba?

În timp ce la Bled se desfășura conferința, Hitler invită pe regentul Horthy la Berlin, făcându-i o primire triumfală². Scopul invitării lui Horty și a fost de a împiedica pe orice cale apropierea Ungariei de Cehoslovacia. În seara zilei de 21 august, a devenit cunoscut că „Ungaria este de acord să încheie acorduri cu România și Jugoslavia, însă refuză tratativele cu Cehoslovacia”³. Acesta a fost rezultatul vizitei lui Horty la Hitler, care a sfătuit „guvernul ungar să puie condiții preliminare Cehoslovaciei”⁴, de așa natură încât Cehoslovacia să nu le poată primi la conferința de la Bled.

Nici guvernul român și nici cel iugoslav nu au propus la conferință vreo măsură care să ajute Cehoslovacia în situația grea creată.

O altă problemă care a format obiectul unui amănunțit schimb de vederi la Bled a fost chestiunea dunăreană, conferința arătându-se favorabilă unei colaborări cu Germania.

Hotărârile conferinței de la Bled au vestit dispariția Micii Înțelegeri, ea devenind incomodă și mai ales inutilă. Ele au însemnat părăsirea semi-oficială a Societății Națiunilor, care nici n-a fost pomenită la conferință decât în măsura în care trebuia subliniat că „ea nu mai era în stare să răspundă sarcinilor încredințate de autori”⁵. Așa a fost realizat unul din obiectivele politicii imperialismului anglo-franco-american de slăbire și fărâmițare a statelor mici și de înlăturare a principiului securității colective. În timp ce la Bled se ținea conferința, la Praga, lordul Runciman — un bogat industriaș care avea legături strânse cu cei mai mari industriași germani — convingea guvernul ceh să asculte și să rezolve cererile Germaniei hitleriste. Declarațiile de la Bled aveau scopul de a arăta Cehoslovaciei că nu poate conta pe foștii ei aliați, care se deziceau de vechile lor obligații.

Vizita lordului Runciman la Praga era bine privită de cercurile guvernamentale cehoslovace și românești. Beneș a declarat reprezentantului României la Praga că este mulțumit de lordul Runciman, care a venit fără nici o idee preconcepută pentru a studia obiectiv și a căuta pentru fiecare problemă soluții practice. În continuare, autorul raportului relatează ce i-a spus lui Beneș pentru a-l îndemna să cedeze în fața pretențiilor germane: „i-am făcut atunci observațiunea, învăluită sub toate menajamentele și expresiunile simpatiei posibile, că o apropiere a Micii Înțelegeri de Berlin spre a fi trainică, ceea ce dorim deopotrivă cu toții, ar necesita, probabil, o oarecare reajustare a politicii generale a statului. Aceasta ar implica, deci, în afară o slăbire a relațiilor cu Sovietele, iar înăuntru îndrumarea opiniei publice, azi cu ochii ațintiți spre Moscova și violent antigermană, într-o direcție mai conciliantă”. Beneș i-a răspuns că „în ce privește legăturile Cehoslovaciei cu Sovietele, subordonate, după cât se știe, pactului franco-ceh, valoarea și deci accentul pus asupra acestora ar slăbi, ba ar dispărea chiar de la sine în ipoteza dorită a unui acord Londra-Paris-Berlin-Praga, astfel încât îngrijorările Germaniei nu și-ar mai avea rostul. În ce privește acceptarea de către opinia publică, el este convins că nu va întâmpina nici o

¹ „Viitorul” din 24 august 1938.

² „Le Temps” din 22 august 1938.

³ „Pravda” din 28 august 1938.

⁴ *Ibidem*.

⁵ „Timpul” din 27 august 1938.

dificultate serioasă din momentul în care dînsul personal va pune în sprîjinul acestei cauze trainice greutatea prestigiului său¹.

Reiese deci clar, pe de o parte, hotărîrea Romîniei burghezo-moșierești de a contribui la cotropirea Cehoslovaciei, iar pe de altă parte, politica trădătoare a cercurilor guvernamentale cehoslovace.

Care era poziția Romîniei față de ceea ce se întîmpla în Cehoslovacia? Un răspuns sugestiv la întrebarea noastră ne dă un raport confidențial adresat lui Comnen, din Praga: „Scopul urmărit de guvernul britanic nu este de a stabili justiția absolută în această parte a Europei; nu este vorba de a ști dacă se dă sudeților mai mult sau mai puțin, ci dacă li se dă îndeajuns pentru a-i satsface. Aceasta nu se poate obține, o știm prea bine, decît printr-o modificare atît de radicală a structurii Cehoslovaciei, încît să se schimbe însăși rațiunea ei de a fi. Ei nu sînt dispuși a înțelege evoluția vremurilor și a vedea că Cehoslovacia înființată în 1919 ca o ipotecă asupra Germaniei, cu același titlu ca spre pildă dezarmarea, zonele demilitarizate sau reparațiunile, nu-și mai poate menține caracterul ei inițial, o dată ce au dispărut împrejurările care îi determinaseră nașterea și îi îngăduiseră existența și că va trebui în consecință sau să se transforme, sau să urmeze într-un fel sau altul soarta celorlalte ipotecii². Reprezentanții Romîniei la Praga nu pierdeau nici o ocazie de a sublinia în discuțiile cu membrii guvernului cehoslovac că „Cehoslovacia, dacă dorește să-și mențină locul său și să dea dovadă că prețuiește eforturile Marii Britanii în problemele Europei centrale, nu trebuie să-și ascundă că acest folos de mare preț creează azi pentru Cehoslovacia, dacă dorește să și-l asigure și în viitor, obligațiunea de a face totul pentru a contribui la o soluție satisfăcătoare a crizei³ (Convorbirea cu Hodza). Două zile după această discuție, Runciman i-a spus lui Djuvara: „Ar fi lamentabil să ne batem pentru o asemenea chestie⁴”.

În Cehoslovacia începuse ofensiva deschisă a sudeților. Numărul incidentelor provocate de partizanii lui Henlein erau din ce în ce mai mare. Ei aveau instrucțiuni de la Hitler să înlătore orice bază de discuție⁵.

Întreaga activitate a lui Runciman la Praga se îndrepta spre distrugerea pactului sovieto-cehoslovac.

Uniunea Sovietică a fost singura țară care a luptat din toate puterile pentru apărarea Cehoslovaciei, fiind gata să-și îndeplinească îndatoririle ce decurgeau din pactul încheiat cu această țară. Guvernul sovietic a anunțat că este gata să înceapă tratative cu reprezentanții statelor majore englez și francez, pentru a stabili măsurile ce trebuiau luate în vederea stăvilirii agresiunii.

La 21 septembrie, la adunarea generală a Societății Națiunilor, reprezentantul Uniunii Sovietice a exprimat hotărîrea Uniunii Sovietice de a apăra Cehoslovacia, subliniind că există două tendințe în această problemă: una care cere aplicarea mai strictă a obligațiilor pactelor și alta care recomandă de a nu se recurge la supărarea agresorului, de a se duce cu el interminabile convorbiri, de a nu lua atitudine hotărîită și de a nu pune chestiunea în

¹ Arhiva Min. de Externe, cazier 3, vol. II, 1 iunie, 14 august 1938, raport nr. 2130/C.

² Arhiva Min. de Externe, cazier 3, vol. II, raport nr. 2055/C din 3 august 1938.

³ *Idem*, cazier 3, vol. II, 1938.

⁴ *Loc. cit.*, telegrama Legației romîne din Berlin nr. 48 514 din 11 august 1938.

⁵ *Procès des grands criminels de guerre devant le Tribunal international de Nuerenberg*, vol. VII, 1947, p. 216.

fața Societății Națiunilor, pe care agresorul nu o iubește. În felul acesta — arăta reprezentantul Uniunii Sovietice — au fost sacrificate patru popoare și acum este rîndul celui de-al cincilea. Uniunea Sovietică este hotărîtă să-și îndeplinească angajamentele sale față de Cehoslovacia prin toate mijloacele de care dispune și propune convocarea imediată a unei conferințe a marilor puteri și a statelor interesate, în vederea unui demers colectiv și a aducerii problemei cehoslovace în fața Societății Națiunilor. Conferința trebuia să mobilizeze opinia publică internațională și să clarifice atitudinea anumitor state.

În acest timp, presa reacționară românească lăuda ajutorul „marilor Aliați” care împingeau Cehoslovacia la capitulare în fața agresiunii hitleriste: „chiar dacă Cehoslovacia ar avea de suferit de pe urma vreunui compromis politic, ar avea însă în același timp de cîștigat prin angajamentul formal, solemn, luat de puterile occidentale de a garanta de aici înainte integritatea statului”¹. Discuția dintre Hitler și Chamberlain a fost socotită de cercurile guvernamentale românești ca o îmbunătățire simțitoare a situației, în favoarea Cehoslovaciei², iar scrisoarea trimisă de Mussolini lordului Runciman, plină de cinism și insulte la adresa poporului și a statului cehoslovac, a găsit un larg ecou în presa reacționară românească. Mussolini califica Cehoslovacia „un stat imaginar monstru” și, plin de batjocură, adăuga că „nimeni nu se va clinti din loc pentru Cehoslovacia, căci jocul nu valorează nici cît o lumînare”³.

La 22 septembrie, legația română din Berlin scria ultra-urgent ministrului de Externe: „Dacă Praga nu s-ar fi închinat indicațiunilor fantome de la Paris și Moscova, nu ajungea la catastrofa situație de azi. România trebuie, fără a pierde nici un minut, mîna în mîna cu Iugoslavia, să revadă întreaga situație, lăsînd la o parte orice sentimentalism și mai ales să arunce peste bord legăturile așa-zise de onoare, care azi nu mai pot exista, Cehoslovacia din zilele Micii Înțelegeri fiind definitiv și iremediabil ștearsă din realitatea europeană actuală”⁴.

Care era cauza acestor grăbite recomandări ale Legației române din Berlin? La 20 septembrie 1938, Ribentrop, prin Lipinski, ambasadorul Poloniei la Berlin, a determinat guvernul polon să trimită Cehoslovaciei un ultimatum prin care cerea predarea imediată a regiunii Teschen, ca și reglementarea problemelor litigioase privitoare la minorități. În același timp, guvernul ungar a cerut Cehoslovaciei Ucraina subcarpatică și cîteva regiuni slovace, regiuni necesare din punct de vedere strategic agresiunii hitleriste împotriva Uniunii Sovietice.

România burghezo-moșierească nu avea nimic împotriva creării unui bastion antisovietic și a fărîmării Cehoslovaciei. Însărcinatul cu afaceri al Franței a întrebat reprezentantul României în Elveția dacă, în caz că guvernul ungar ar permite trupelor germane să atace Cehoslovacia de pe teritoriul său, statele Micii Înțelegeri ar putea face la Budapesta un demers prin care să arate că acordurile de asistență mutuală ale Micii Înțelegeri ar intra imediat în vigoare. Reprezentantul României raporta ministrului de Externe că la această întrebare: „M-am ferit bineînțeles să dau un răspuns, mărghinindu-mă a spune că ipoteza de care îmi vorbea nu era prevăzută în convențiile Micii

¹ „Viitorul” din 21 septembrie 1938.

² *Ibidem*.

³ „Porunca vremii” din 21 septembrie 1938.

⁴ Arhiva Min. de Externe P. R. R., seria 3, vol. II, nr. 38-205 din 22 septembrie 1938.

Înțelegeri¹. Guvernul român nu era deci dispus să se opună nici atacării Cehoslovaciei și nici cererilor Ungariei. Problema care îl preocupa era aceea ca Ungaria hortistă să nu se întărească prea mult cu ajutorul Germaniei.

România avea nevoie de garanții și de aceea se adresează lui Stoiadinovici, premierul Iugoslaviei, ale cărui relații cu Hitler și Mussolini erau binecunoscute. În răspunsul trimis prin legația din Geneva, Stoiadinovici arată ministrului de Externe român că „el socotește că nu mai există Cehoslovacia din momentul încheierii pactului Micii Înțelegeri. Apoi el socotește că, dat fiind că Germania și Italia vor să sprijine revendicările maghiare și polone, nici România și nici Jugoslavia nu se pot bate cu două puteri așa mari. Stoiadinovici sublinia că astăzi Franța a abandonat complet Cehoslovacia destinului ei și că Germania și Italia, fiind mai puternice, dictează condițiile lor Franței și Angliei². Cu alte cuvinte, Stoiadinovici sfătuia guvernul burghezo-moșieresc să nu se opună agresiunii contra Cehoslovaciei și să se mărginească la obținerea de garanții din partea Germaniei.

De altfel, aceleași recomandatii au fost făcute și de Legația română din Berlin, care scria: „Pentru asigurarea noastră, nu trebuie să ne opunem deschiderii drumului de satisfacere ungară în direcția cehoslovacă³.

Nota legației din Berlin avea în vedere o problemă excepțional de importantă pentru desfășurarea evenimentelor: era vorba de poziția guvernului român față de eventuala trecere a forțelor armate sovietice terestre și aeriene pe teritoriul României, în cazul unei agresiuni germane contra Cehoslovaciei și față de ajutorul pe care Uniunea Sovietică era gata să-l dea Cehoslovaciei. Această problemă a preocupat cercurile germane încă din luna iunie, când Fabricius, ministrul Germaniei hitleriste la București, a discutat această problemă cu cei mai apropiați sfetnici ai regelui. Ei l-au asigurat că regele a refuzat, categoric și definitiv, propunerea ce i se făcuse ca aviația sovietică să treacă pe deasupra teritoriului țării noastre⁴. În aceeași lună, ambasadorul german în Uniunea Sovietică a primit din partea însărcinatului cu afaceri al României desmintirea categorică că România ar fi garantat un drept general de tranzit aerian Uniunii Sovietice. „Tot ce a existat — scria el către ministrul de Externe german — a fost binecunoscutul tratat de trafic civil aerian, care controlează traficul pe ruta Moscova-Kiev-Praga⁵.

În luna iulie, șeful statului major român declară că România nu poate interzice forțelor aeriene comandate de Cehoslovacia în Uniunea Sovietică să zboare deasupra teritoriului românesc, întocmai cum „li s-a permis grecilor să-și aducă forțele aeriene cumpărate în Polonia, prin România, în Grecia“. Această declarație a supărat pe Beck, care și-a exprimat protestul său energic împotriva zborului forțelor aeriene sovietice deasupra teritoriului românesc⁶. Dar trecerea avioanelor comandate în U.R.S.S. nu însemna permisiunea trecerii trupelor sovietice în ajutorul Cehoslovaciei. Declarația guvernului român nu avea alt scop decât de a obține din partea Germaniei hitleriste garanția împotriva hortistilor. Guvernul burghezo-moșieresc român, care ducea o politică deschis antisovietică și care nu scăpa nici o ocazie de a sublinia

¹ Arhiva Min. de Externe, cazier 3, vol II, nr. 1723 din 5 septembrie 1938.

² *Loc cit.*, nr. 34 din 22 septembrie 1938.

³ *Loc. cit.*, nr. 38 205 din 22 septembrie 1938.

⁴ *Documents on German Foreign Policy*, vol. II, p. 434, 24 iunie 1938.

⁵ *Idem*, vol. IV, 18 iunie 1938, documentul nr. 4236.

⁶ *Idem*, vol. II, p. 499, 19 iulie 1938.

„rolul său istoric“ la granițele Uniunii Sovietice, era hotărât să nu permită trecerea trupelor sovietice pentru ajutorarea Cehoslovaciei.

Dar la începutul lunii septembrie, Ungaria puneă tot mai insistent problema revizuirii art. 19 al statutului Societății Națiunilor, ceea ce de fapt însemna revizuirea tratatelor. Cîteva zile după conferința de la Bled, ministrul Afacerilor Străine al Ungariei a declarat într-un cerc restrîns că guvernul său „nu se considera legat de rezoluțiile de la Bled decît în mod provizoriu și condiționat“¹. Aceste afirmații vizau în primul rînd România burghezo-moșierească. Tocmai pentru a obține garanții împotriva acestor amenințări, guvernul român vorbea despre posibilitatea de a permite trecerea avioanelor sovietice în ajutorul Cehoslovaciei.

Nesiguranța față de Ungaria și frica față de hotărîrea Germaniei au determinat o întrevvedere inițiată de Stoiadinovici între Comnen, Stoiadinovici și Goering. Despre această întrevvedere nu s-a publicat pînă azi nici un cuvînt. La această întrevvedere s-au discutat două probleme : 1) un eventual atac ungar, și 2) unele revendicări teritoriale ale Ungariei. La întrevvedere, Goering a spus: „Germania rămîne pe linia promisiunilor sale față de România și Iugoslavia în cazul unei complicații internaționale în care Ungaria ar putea de asemenea să fie amestecată contra Cehoslovaciei și dacă, din întîmplare sau prin forța împrejurărilor, Ungaria va fi militărește nevoită a se mișca, se va face sub așa formă, încît obligațiile Romîniei și Iugoslaviei vor deveni inoperante“. În ce privește punctul al doilea, Goering a declarat că „Germania nu dorește, și e încă și mai puțin pregătită să ajute Ungaria să devină prea puternică. Fiește — a adăugat Goering — Germania e gata să vă dea toate garanțiile contra ambițiilor ungare pe viitor, cu condiția ca atitudinea voastră să fie neutră“. El a cerut însă „ca ochii voștri să nu alunece cînd spre Moscova, cînd spre Paris . Aceste declarații au produs deosebită mulțumire în cercurile conducătoare romînești. Cît despre valoarea lor, aceasta a fost verificată cu prilejul dictatului de la Viena.

La 29 septembrie se deschide conferința de la München care a fost o lovitură dată nu numai independenței Cehoslovaciei, ci tuturor popoarelor mici pe care imperialismul anglo-franco-american le-a predat puterilor fasciste. Acordul de la München s-a îndreptat împotriva Uniunii Sovietice, împotriva eroicului popor spaniol, împotriva mișcării muncitorești internaționale. El avea scopul de a apăra fascismul și de a crea condiții optime pentru începerea războiului împotriva Uniunii Sovietice.

Conferința și acordul trădător de la München au fost primite de cercurile reacționare romînești cu deosebit entuziasm. Presa se întrecea în aprecieri elogioase, prezentînd conferința de la München drept „conducătoare a liniștii în lume“. Cercurile liberale se bucurau „că numai în 8 ore de dezbateri s-a aranjat un conflict care ar fi putut cere 3 ani de război și că metoda folosită a fost nouă și eficace“. Ele subliniau că aranjamentul între cele patru mari puteri avea la bază ideea lansată de Mussolini încă cu patru ani în urmă „și care nu se realizase pentru că atunci se mai credea în Societatea Națiunilor“². Cercurile guvernamentale subliniau chiar că ceea ce s-a întîmplat Cehoslovaciei a fost un mare bine, dat fiind că cehii și germanii sudeți nu puteau trăi împreună³, iar Comnen socotea că „fără rezoluția fermă în virtutea pac-

¹ Arhiva Min. de Externe, nr. 2331 din 9 septembrie 1938.

² *Loc. cit.*, cazier 3, vol. II, nr. 38 219 din 28 septembrie 1938.

³ „L'Indépendance Roumaine“ din 4 octombrie 1938.

⁴ *Idem*, din 7 octombrie 1938.

tului Miciei Înțelegeri a României și Iugoslaviei, evenimentele din Praga ar fi luat o întorsătură în detrimentul Pragăi¹.

Acordul de la München a fost folosit de cercurile reacționare românești pentru a intensifica campania de fascizare a țării și pentru a accentua cursul spre o politică de alianță cu Germania fascistă. Cercurile financiare românești anunțau la cincisprezece zile după München că „noi dorim o strânsă colaborare politică și economică cu Germania, cu atât mai mult cu cât Germania de azi nu mai e în multe privințe Germania de ieri”². Pentru a fi din ce în ce mai mult pe placul Germaniei hitleriste, cercurile reacționare declarau chiar că „noi nu am fost niciodată sprijinitorii siguranței colective, întemeiată pe o asistență mutuală”³.

Virfurile reacționare și șovine ale capitalului românesc își mărturiseau astfel, după München, satisfacția față de succesul agresiunii germane împotriva Cehoslovaciei și sperau importante avantaje politice din partea Germaniei. Contribuția guvernului burghezo-moșieresc român la distrugerea Cehoslovaciei a grăbit însă înfeudarea totală a României de către imperialismul german și pierderea independenței naționale a țării.

ОТНОШЕНИЕ РУМЫНСКОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА К ЧЕХОСЛОВАКИИ В МЕСЯЦЫ, ПРЕДШЕСТВОВАВШИЕ МЮНХЕНСКОМУ СОГЛАШЕНИЮ

(май—сентябрь 1938 года)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

На основании документов, принадлежащих Архиву Министерства иностранных дел РНР, автор пытается осветить политику румынского правительства в отношении Чехословакии в месяцы, предшествовавшие Мюнхенскому соглашению.

Как известно, после присоединения Австрии опасность захвата Румынии гитлеровской Германией становилась все более явной. Вместо политики спасения отечества, румынская буржуазия и помещики продолжали проводить внутри страны политику измены национальным интересам, а в области внешних отношений продолжали способствовать своими действиями изоляции страны от ее естественных союзников. Именно в этом смысле следует рассматривать роль правящих кругов Румынии, содействовавших утрате Чехословакией ее национальной независимости. При поддержке английского, французского и американского империализма, Гитлер предпринял в марте 1938 года усиленное дипломатическое наступление, имевшее целью подготовить военную оккупацию Чехословакии. Хотя Румыния, как страна небольшая, была подчинена западному империализму, роль ее в этом наступлении не была лишена значения.

¹ „L'Indépendance Roumaine“ din 7 octombrie 1938.

² „Timpul“ din 14 octombrie 1938.

³ *Idem*, din 13 octombrie 1938.

Содействие румынских реакционных кругов в деле уничтожения независимости Чехословакии основывалось на антисоветской политике буржуазии и помещиков и на выгодах, ожидаемых ими от участия страны в будущей антисоветской войне.

Крайне тяжелое и сложное международное положение в 1938 году заставляло англо-франко-американский империализм ускорить начало войны и под руководством гитлеровской Германии направить ее к границам Советского Союза. В качестве одного из звеньев цепи империалистических государств, разьедаемых острыми социальными противоречиями и конфликтами, окруженная соседями, с которыми она имела тяжкие споры, реакционная Румыния видела в войне выход из создавшегося для нее положения. Одним из этапов подготовки этой войны явилось уничтожение Чехословакии, и поэтому, путем запрета пропустить советские войска по территории страны (или по воздуху), покинув своего бывшего союзника по Малой Антанте, правящие круги поддержали гитлеровскую агрессию против чехословацкого народа.

L'ATTITUDE DU GOUVERNEMENT ROUMAIN À L'ÉGARD DE LA TCHÉCOSLOVAQUIE À LA VEILLE DES ACCORDS DE MÜNICH (mai—septembre 1938)

(RÉSUMÉ)

Des documents, appartenant aux Archives du Ministère des Affaires Etrangères de la République Populaire Roumaine, ont permis à l'auteur d'étudier la politique du gouvernement roumain à l'égard de la Tchécoslovaquie, au cours des mois ayant précédé les accords de Munich.

On sait que, après l'annexion de l'Autriche par Hitler, le danger d'un envahissement de la Roumanie par l'Allemagne hitlérienne était devenu des plus menaçants. Au lieu d'une politique de sauvegarde nationale, la bourgeoisie et les propriétaires fonciers roumains continuèrent à pratiquer leur politique de trahison, à l'intérieur et contribuèrent par leurs actions à isoler le pays de ses alliés naturels, à l'extérieur. C'est dans ce sens que l'on doit entendre la contribution des cercles dirigeants roumains à la perte de l'indépendance nationale de la Tchécoslovaquie. Soutenu par l'impérialisme anglais, français et américain, Hitler commença, en mars 1938, une puissante offensive diplomatique, frayant la voie à l'occupation militaire de la Tchécoslovaquie. Petit pays, soumis à l'impérialisme occidental, la Roumanie n'en joua pas moins dans cette offensive un certain rôle. La contribution des milieux réactionnaires roumains à la destruction de l'indépendance de la Tchécoslovaquie était fondée sur la politique antisoviétique de la bourgeoisie et des propriétaires fonciers et sur les avantages qu'ils escomptaient d'une participation du pays à la future guerre antisoviétique.

En 1938, la situation internationale, particulièrement difficile et compliquée, imposait à l'impérialisme anglo-franco-américain de hâter la guerre et de l'aiguiller vers les frontières de l'Union Soviétique, sous la direction de l'Allemagne nazie. Maillon de la chaîne des Etats impérialistes minés

par de graves contradictions et des conflits sociaux, entourée de voisins dont l'éloignaient de graves litiges, la Roumanie réactionnaire ne voyait d'issue à la situation dans laquelle elle se trouvait que dans la guerre. L'une des étapes de la préparation de cette guerre fut celle de la destruction de la Tchécoslovaquie. En interdisant aux troupes soviétiques la traversée du territoire roumain (ou de son espace aérien) et en abandonnant leur ancienne alliée du sein de la Petite Entente, les cercles dirigeants roumains ont soutenu l'agression nazie contre le peuple tchécoslovaque.

ÎNFIINȚAREA SOCIETĂȚII LITERARE (ACADEMICE) (1866) ȘI SESIUNEA DIN 1867

DE

DAN BERINDEI

Veacul al XIX-lea a fost secolul trezirii națiunilor și secolul luptei pentru crearea statelor naționale. Revoluția cea mai de seamă a acestui veac — cea din 1848 — a fost strâns legată în multe țări de chestiunea națională, care constituie firul roșu al istoriei acestei epoci. Dezvoltarea burgheziei și a capitalismului și decăderea modului de producție feudal se fac pretutindeni simțite. Tendința spre crearea statului național unitar crește an de an și în țările române. Această tendință se vedește, în primul rând, în lupta pentru unirea dintre Moldova și Țara Românească, iar apoi în cea care începe să se dezvolte — în a doua jumătate a veacului al XIX-lea — pentru unitatea deplină a națiunii române, prin alipirea Transilvaniei la cele două țări, unite prin învoia alegeri din 1859.

Lupta națională are un aspect progresist în țările române spre mijlocul veacului trecut. Se știe că în ceea ce privește chestiunea națională, capitalismul cunoaște două faze, dintre care cea dintâi, legată de progres, constă tocmai în „trezirea vieții naționale și a mișcărilor naționale, lupta împotriva oricărei asupririi naționale, crearea statelor naționale”¹. Lenin arată că „un stat mare centralizat este un enorm pas istoric făcut de la fărâmițarea medievală la viitoarea unitate socialistă a lumii întregi, și un alt drum spre socialism, în afară de cel care trece printr-un asemenea stat (indisolubil legat de capitalism), nu există și nu poate exista”². Lupta națională este condusă însă de burghezie și de reprezentanții ei și ea se desfășoară în primul rând în folosul acesteia, cu toate că păturile de jos sînt și ele atrase sub steagul luptei naționale, participînd la ea și dîndu-și puternica contribuție la înfăptuirea țelurilor ei.

Lupta națională se lega strîns de problema realizării unei culturi naționale și de aceea a înfăptuirii unității depline în limbă. Cadrele înguste ale culturii de pînă atunci nu mai puteau face față noilor cerințe. Cultura era menită, pe de o parte, să ridice nivelul însuși al poporului, să-l facă capabil

¹ V. I. Lenin, *Note critice în chestiunea națională*, București, Ed. P.M.R., 1949, p. 14.

² *Ibidem*, p. 35.

de a se constitui în națiune și de a forma un stat de sine stătător, un stat național, iar pe de altă parte, cultura trebuia să ajute la unificarea mădulelor împrăștiate de vitregiile vremurilor, ale întregii națiuni. Cultura folosea ca o armă în mîna slujitorilor luptei pentru ideea națională, pentru realizarea unității naționale. În foaia „Aurora romînă“ apare un articol oglindind semnificativ acest aspect al luptei pentru cultură. Autorul anonim al articolului scrie cele de mai jos: „Tendința noastră de căpetenie trebuie să fie cultura națională, fără care toate silințele noastre în alte direcțiuni sînt și vor să fie fără fruct”¹.

Legată strîns de cultură, limba cunoaște în modul cel mai evident acest proces de trezire pe de-a dreptul revoluționar, trăind și ea un moment de cotitură. Progresul forțelor de producție — înregistrat pe întreg teritoriul vechii Dacii și desigur în primul rînd în Transilvania — își pune pecetea și asupra limbii. Noile cerințe ale societății își găseau reflexul în bagajul de cuvinte. Se cerea în această privință o îmbogățire de lexic, o ordonare și o clasificare, apoi o purificare și mai ales, înainte de toate, o unificare a limbii vorbite de romîni de pretutindeni. Gh. Sion, un aprig luptător pentru limba și pentru cultura națională, însemna următoarele prin 1861: „De 30 ani încoace, limba noastră a mers și merge încă într-o revoluțiune perpetuă. Un torent neîmpiedicabil împinge pe toți către progres. Cultura limbii astăzi nu mai are reacționari sau inamici; puțini, cît poate au mai rămas, nu mai cutează a ridica vocea în favoarea rugîmii sau ignoranței trecutului. Dar multele și variatele sisteme de a merge pe calea progresului au adus lucrurile la o încurcătură netolerabilă. O latinomanie pedantescă și o galomanie nesocotită au ajuns de au desfigurat toată originalitatea proprie a dialecticii noastre. Un radicalism fără nici o sistemă, întocmai ca o boală epidemică, a coprins și pe cei ce vorbesc și pe cei ce scriu”². Altă dată, tot Sion scria că „întocmai cum nu ne înțelegem în idei pentru constituționalism, pentru liberalism, pentru patriotism și pentru naționalism, întocmai nu ne putem înțelege și hotărî spre a da o direcțiune rațională limbii noastre, care este un element tot atît de vital pentru noi ca și oricare alt mare interes național”³.

Spre mijlocul veacului al XIX-lea și mai apoi, îndeosebi în primele decenii ale celei de a doua jumătăți a aceluși secol, problema limbii era una din problemele de bază care preocupau opinia publică cultă din Ardeal, Țara Romînească și Moldova. Erau numeroase chestiunile care se puneau în legătură cu limba. Se cerea în primul rînd o limbă capabilă de a face față noilor legături — din ce în ce mai strînse — dintre țările romîne și, în același timp, o limbă capabilă de a ține pasul bagajului lexical din limbile popoarelor mai înaintate — în ceea ce privește termenii tehnici, științifici, filozofici, precum și termenii juridici ai noilor legiuri. Sion vorbește despre necesitatea de a avea „o limbă capabilă de a ne rosti ideile și a ne comunica unii altora cugetările”⁴.

Limba avea menirea, în afara acestor scopuri practice, legate în mod direct de realitățile social-economice ale epocii, de a folosi luptei pentru unitatea națională și înseși luptei pentru recunoașterea poporului romîn ca

¹ N., *Cultura națiunale* în „Aurora romînă“, nr. 2 din 15/27 ian. 1863, p. 21.

² G. Sion, *Dicționarul romînă. Premiul Zappa*, în „Revista Carpaților“, II, (1861), partea I, p. 2.

³ Idem, *Despre litere*, în „Revista Carpaților“, I, (1860), partea I, p. 295.

⁴ *Ibidem*, p. 296.

națiune. De aci se ajunge la o serie de exagerări, semnalate în parte și de Sion. Astfel, în afară de galomania amintită, neîndoielnic că școala latinistă și curentul latinist ce-i urmează își pun o pecete apăsătoare asupra limbii române din veacul trecut. De această pecete nu va scăpa limba decât după consolidarea statului, după cîștigarea independenței, cînd scopul politic al acestui curent va fi fost depășit. Pînă atunci, ideea latinistă va folosi luptei politice duse de romîni, îndeosebi pentru cîștigarea simpatiei opiniei publice din Europa apuseană și mai apoi pentru a putea rezista celorlalte națiuni mai puternice și mai evoluat cu care o bună parte din poporul romîn conlocuia în monarhia habsburgică.

De problemele limbii se leagă primele proiecte și încercări de realizare ale unei societăți academice sau literare, aceasta avînd menirea de a da întregii națiuni o ortografie, o gramatică și un dicționar. Încă de la începutul veacului al XIX-lea, Constantin Diaconovici lansează un apel pentru înființarea unei „societăți pentru cultivarea limbii romîne”¹, iar „Societatea literară” înființată la Brașov de către unii din boierii munteni refugiați aci în 1821 și căruia Eliade îi dedică *Gramatica* sa tînde spre aceleași țeluri; de altfel, chiar Eliade în lucrarea amintită, din 1828, cere înființarea unei „academii”, care să se preocupe de problemele limbii². Peste patru ani, Iordache Golescu propunea ca unificarea limbii să se realizeze prin conlucrarea profesorilor cunoscători „de știința canoanelor gramaticești”, luați „din fieșcare țară, unde se grăiesce această limbă”.³ În 1836, Eforia Școalelor din București publică statutele unei viitoare „societăți literare”, organizînd un comitet prealabil, căruia i se dă în sarcină împlinirea lipsurilor din limbă „prin introduceri sau construcții de ziceri și de fraze”, ca și alcătuirea unui dicționar⁴. În deceniul următor, succedînd societății „Filarmonica”, ia naștere o nouă „Societate literară” — legată de societatea revoluționară „Frăția”. Mai tîrziu, în 1850, Dim. Sturza instituie un premiu de 50 galbeni pentru o lucrare „în obiectul limbii” creînd o comisie de apreciere alcătuită din învățați ai majorității provinciilor locuite de romîni⁵; iar Const. G. Florescu propune în 1857 ca să se lucreze dicționarul și gramatica limbii romîne de către „o comisiune de învățați”⁶.

Pînă în anii Unirii Principatelor, toate aceste propuneri sau tentative nu se ridică mai presus de problemele limbii sau literaturii, neizbutind să rezolve temeinic pe cele dintîi. Încă nu se punea necesitatea de a se da un caracter complex viitorului înalt for de cultură. Apărea mai vie ca oricînd necesitatea unui dicționar, a unei gramatici și a unor norme ortografice; dar, în același timp, problemele de știință erau lăsate la o parte, sau, mai bine zis, nu se socotea încă că ele trebuiau să intre în preocupările acestei societăți⁷.

¹ Anibal Teodorescu, *Gînduri și planuri pentru înființarea Academiei Romîne*, București, 1947, p. 8.

² *Ibidem*, p. 8—9.

³ V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800—1864*, vol. I, București, 1892, p. 219.

⁴ *Ibidem*, vol. I, p. 338. Inițiativa are răsuneț peste munți. Vezi „Fôe literara”, Brașov, nr. 4 din 22 ian. 1838, p. 27—30.

⁵ Axente Banciu, *Primele cărămizi la temelie Academiei Romîne*, Brașov, 1936, p. 6—10.

⁶ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. III, p. 220.

⁷ Există o singură excepție: propunerea pe care o face Emile Kohly de Guggsberg — un preceptor de limbă franceză al nepoților comisului Ioan Gherghel — în *Le Philo-dace, aperçu sur l'éducation chez les Roumains...*, Iași, 1841, privind înființarea unei Academii cu membri din Moldova și Țara Romînească, care urma să se întrunească în sesiuni la Focșani și să elaboreze un dicționar. Tot el mai

Unirea și formarea statului național creează noi posibilități de dezvoltare pentru viața culturală, apărînd însă și noi cerințe. Unirea a fost impusă de dezvoltarea forțelor de producție și de necesitatea formării unei piețe unice cît mai largi. Dezvoltarea puternică a culturii naționale în anii formării statului național și în cei imediat următori, apare ca o reflectare a acestui proces economic. De data aceasta, se beneficia de tezaurul cultural acumulat în deceniile precedînd formarea noului stat. Aceste premise vor sprijini dezvoltarea vieții culturale din Principatele Unite. Organizarea noii vieți, care se remarcă în toate domeniile, nu putea rămînea fără urmări pentru cultură. De altfel, trebuie menționat că personalitățile culturale, cu rare excepții, erau în fruntea luptei pentru desăvîrșirea Unirii și pentru noua organizare a statului. Din primii ani de domnie ai lui Cuza Vodă, se simte un suflu nou în cultură. Problemele culturale sînt de data aceasta mult mai complexe. Ele beneficiau de faptul că în Principate cultura devenise un bun comun al muntenilor și al moldovenilor. Nu mai avem de-a face cu două state separate, ci cu un singur stat unit și lucrul acesta are consecințe în dezvoltarea culturii. În Ardeal, avîntul cultural este de asemenea viu, simțindu-se nevoia unei dezvoltări puternice a culturii naționale.

În această nouă perioadă, se pune mult mai insistent problema înființării societății literare (sau academice). De altfel, acum iau naștere însemnate societăți culturale în toate provinciile locuite de romîni: Ateneul Romîn de la Iași (1860—1861)¹, Asociația pentru literatura romînă și cultura poporului romîn din Transilvania (creată în 1860)², Societatea pentru literatură și cultura romînă în Bucovina³; Ateneul Romîn de la București (1865)⁴, Societatea de științe naturale⁵ etc... Din toamna anului 1859 și în 1860, Aug. T. Laurian,⁶ Gh. Sion⁷ Ioan Maiorescu⁸, V. A. Urechia⁹ iar mai apoi — în 1861 — 1863 — Gh. Crețianu¹⁰ sau Constanța Dunca,¹¹ cer insistent întemeierea unei societăți literare sau academice. Rosturile acesteia sînt acum mai largi; se cere ca societatea să nu se îndeletnicească numai cu problemele de limbă, ci și cu cele de istorie — urmîndu-se parcă unui îndemn al lui Bălcescu din 1845 privind înființarea unei societăți istorice¹² — iar apoi chiar și cu cele de știință — îndeosebi legate de necesitățile practice ale burgheziei pentru exploatarea solului

propune întemeierea unui Institut cu trei departamente (de istorie, istorie naturală și de inscripții — pentru înregistrarea descoperirilor și a faptelor moderne). Propunerea oglindește nu atît necesitățile țărilor romîne, cît o imitare a acestui gen de instituții din Franța (vezi N. Iorga, *Cea dintîi idee a Academiei Romîne*, în „Neamul românesc Literar”, 1909, p. 295—296.)

¹ „Ateneul Romîn”, Iași, 1860, nr. 1, 4, 7, p. 1, 41—42, 65.

² Vezi Eug. Hulea, *Astra...*, Sibiu, 1944.

³ Vezi C. Loghin, *Societatea pentru cultură și literatură romînă în Bucovina (1862—1942)*, Cernăuți, 1943.

⁴ Vezi „Natura”, colecția anului 1865; *AXX-a aniversare a Atheneului romîn*, București, 1885; V. A. Urechia, *Darea de seamă... cu ocaziunea serbării jubileului de 25 ani a acestei instituțiuni*, București, 1894.

⁵ Vezi Arh. St. Buc., Min. Cult. și Instr. Publ., dos. nr. 523/1864; Anast. Fătu, *Încercările pentru dezvoltarea științelor naturale în România*, București, 1874, p. 15.

⁶ „Instrucțiunea publică”, noe. 1859, p. 28—30.

⁷ „Revista Carpaților”, 1860, trim. I, p. 295—301; trim. II, p. 156—170.

⁸ „Amicul literaturii romîne”, nr. 7 din 1 sept. 1860, p. 50.

⁹ „Romînul”, nr. din 12 aug. 1867, p. 677—678.

¹⁰ „Revista Romînă”, 1861, p. 852.

¹¹ „Amicul familiei”, nr. 18 din 1 dec. 1863, p. 223; nr. 3 din 15 apr. 1864, p. 350.

¹² N. Bălcescu, *Cuvînt preliminar despre izvoarele istoriei Romînilor*, în *Opere*, vol. I, București, ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 66.

și subsolului României. De asemenea, aproape în toate proiectele se dă un larg caracter național viitoarei societăți, care apare strâns legată de problema națională și de aceea a viitoarei unități depline a națiunii române. Tot acum, în 1860, se pun bazele materiale ale viitoarei societăți prin însemnatele donații și prin legatul lui Evanghelie Zappa, cărora în 1863 li se alătură o donație importantă a domnitorului¹.

În ultimii ani de domnie ai lui Cuza Vodă, societatea — care se bucură de puternicul sprijin al ministrului Nicolae Crețulescu și mai apoi al succesorului său Dim. Cariagdi ca și de animata activitate a lui V. A. Urechia, constant sprijinitor al ideii înființării — se găsește la un pas de întemeiere, sau cum scrie Iosif Hodoș: „societatea era pe aci a se înființa”². Totuși, domnia lui Cuza se încheie fără ca proiectul — care în 1864—1865 era mai restrâns în privința sferei de activitate decât cel preconizat în 1860 de comisiunea însărcinată cu studierea problemei strîngerii documentelor privind istoria românilor³ — să se fi putut realiza. Principala piedică în calea înființării societății pare să fi fost iritarea Austriei, care nu privea cu ochi buni semnificația națională a viitoarei societăți⁴.

★

În perioada imediat următoare răsturnării domnitorului Cuza, perioadă nestabilă din punct de vedere politic, dar care tocmai prin această nestabilitate îngăduia inițiative, C. A. Rosetti (fiind ministru al Cultelor și al Instrucțiunii Publice) profită de împrejurări și îndemnat de Urechia, înființează Societatea literară. Un cercetător a susținut, că nu s-ar datora nimic Locotenenței Domnești în privința creării Societății literare și că meritul n-ar reveni decât ministrului, adică lui C.A. Rosetti⁵. De fapt nu trebuie uitat nici V.A. Urechia, cel care a fost în 1866 lângă Rosetti, după cum mai înainte, în 1864 și în 1865, fusese lângă Crețulescu sau lângă Cariagdi.

În baza unui jurnal al Consiliului de Miniștri din 12 martie, provocat de inițiativa lui Rosetti, acesta face un referat către Locotenența Domnească (31 martie 1866), supunându-i spre aprobare proiectul de regulament al Societății literare. Este mai mult ca sigur că acest proiect de regulament era în bună măsură însuși proiectul din ultimii ani de domnie ai lui Cuza. Referatul lui Rosetti prezintă interes. Între altele, el înseamnă: „În mijlocul preocupărilor de reforme regeneratoare ale țării noastre nu trebuie să uităm... ceea ce datorim limbii și literaturii noastre naționale”. El arată necesitatea fondării Societății literare, care urma să dea națiunii „acele două colonade ale templului său literar: Gramatica și Glosariul limbii”. În sfârșit, Rosetti își exprimă nădejdea că nu vor fi piedici din partea guvernelor interesate în calea venirii românilor dinafara hotarelor Principatelor la sesiunea Societății⁶. Urmează decretul Locotenenței Domnești din 1 aprilie 1866,

¹ Pentru testament, vezi *Serbarea Academiei Romine pentru împlinirea a XXV ani de la înființarea ei, 1866—1892*, București, 1891, p. 54—61; pentru donația Cuza, *Acalemia Română, Acte de fundațiune, MCMXXXII*, București, 1932 p. 5 și urm.

² „Familia”, nr. 45 din 20 noi./2 dec. 1867, p. 532.

³ Pentru activitatea comisiei, vezi Arh. St. București, Min. Cult. și Instr. Publ., dos. nr. 363/1860; „Instrucțiunea Publică”, noi. 1860, p. 321 și urm.; V. A. Urechia, *Istoria Scoalelor...*, vol. III, p. 271.

⁴ *Idem, Actele și serbarea națională a inaugurării Societății pentru gramatica și glosariul limbii române*, București, 1867, p. 50.

⁵ Anibal Teodorescu, *op. cit.*, p. 4.

⁶ Referatul este publicat în „Analele Societății academice romine”, t. I, București, 1869, p. 1—3.

care stabilește formarea la București a unei societăți literare cu „misiune specială“ de a stabili ortografia, gramatica și dicționarul limbii române. Se fixează numărul membrilor societății la 24, împărțiți după toate provinciile locuite de români, înăuntrul României sau în afara hotarelor ei. De asemenea, se stabilește că data primei întruniri să aibă loc la 1 august 1866, sesiunea urmînd să dureze timp de două luni. Este de observat că prin decretul Locotenentei Domnești, se limitează competența societății la limbă, deși, în același timp, se sublinia prin componența societății caracterul național al acesteia. Pe de altă parte, este de remarcat că în decret se observă influența proiectului lui Crețulescu, aceasta reieșind de pildă, din art. 8, care prevede că prin persoanele membrilor „să fie reprezentate (în societate) fiecare din limbile neolatine și din limbile statelor vecine, care au avut influență asupra formațiunii limbii române“¹.

Decretul Locotenentei Domnești a provocat entuziasm îndeosebi peste munți, în Transilvania. „Gazeta Transilvaniei“ vorbește despre „fapta rară pentru literatura română“, arătînd că înființarea societății „face onoare eternă, atît ministerului, cît și locotenentei române“²; iar Iosif Vulcan anunță în „Familia“ inițiativa guvernului din București, aducînd mulțumiri lui Rosetti, „carele a mijlocit realizarea unei dorințe fierbinte a bărbaților noștri de litere și a tuturor amicilor literaturii noastre“. El mai face și unele propuneri de membri, indicînd pe Cipariu, Bariț, Gav. Munțeanu, Alex. Roman, Dionisie Pascuțiu, Sim. Manguica, Vinc. Babeș, Gh. Hurmuzaki și I. Sbiera. Încheindu-și articolul, Vulcan înseamnă următoarele: „Măreață va fi acea ziuă, în care reprezentanții națiunii împrăștiate de soartă în șapte țări se vor aduna laolaltă; sublim va fi acel minut cînd fratele de la Pind va strînge mîna cu fratele său de la Criș“³. Efectul înființării Societății literare a fost desigur foarte bine primit în Transilvania, unde nu se putea întemeia o astfel de societate, atît din lipsa fondurilor mai importante particulare, cît mai ales din lipsa sprijinului organelor de stat⁴.

Un decret al Locotenentei Domnești din 22 aprilie 1866 numește membrii dinafara hotarelor ai Societății literare; pentru Maramureș: Iosif Hodoș și Alex. Roman; pentru Transilvania: Cipariu, Gav. Munțeanu, Bariț; pentru Banat: Andrei Mocioni și Vinčențiu Babeș; pentru Bucovina: Alex. Hurmuzaki și Dimitrovița⁵, etc. După apariția acestui decret, C. A. Rosetti adresează scrisori noilor membri, aducîndu-le la cunoștință numirea și cerîndu-le să-i comunice acceptarea, pentru ca el, la rîndul său, să le poată trimite bani de drum⁶. Numirea lui Hurmuzaki este primită cu entuziasm în Bucovina, în schimb aceea a lui Dimitrovița este privită cu rezerve; știind acest lucru, noul membru demisionează, recomandînd în locul său pe Sbiera, care va fi și

¹ *Academia Română. Legi, statute, regulamente*. București, 1940, p. 5—8.

² „Gazeta Transilvaniei“, nr. 27 din 9/21 apr. 1866, p. 108, col. I.

³ Iosif Vulcan, *Societatea literară română*, în „Familia“ nr. 11 din 15/27 apr. 1866, p. 121. În alt număr al „Familiei“, doi corespondenți fac și ei propuneri de membri pentru Societatea literară de la București, sugerînd numirea următorilor: G. Sion, V. A. Urechia, V. Alecsandri, Eliade, A. T. Laurian, Dim. Bolintineanu, Papiu Ilarian, G. Asachi, Bogdan Hasdeu, Gh. Misail, Gr. Grandea și Caragiani (*Ibidem*, nr. 12 din 25 apr./7 mai 1866, p. 143—144).

⁴ Opinie exprimată într-o corespondență publicată în „Gazeta Transilvaniei“, nr. 59 din 30 iul./11 aug. 1866, p. 235.

⁵ Mai sînt numiți Alex. Hașdeu, cavalerul Stamate, I. Străjescu, I. Caragiani și D. Cozacovici. „Analele Societății academice romine“, București, 1869, t. I, p. 5.

⁶ Scrisorile sînt din 3 mai 1866. Arh. St. București, Min. Cult. și Instr. Publ., nr. 740/1865, f. 6.

numit¹. În luna iunie, Alex. Hasdeu scrie lui Rosetti, acceptînd invitația și rugînd să se încredințeze banii de drum fiului său Bogdan²; iar Cipariu obține de la mitropolitul Suluțiu, la 26 iunie, îngăduința de a lipsi de la Blaj vreme de două luni³.

Între timp, în România, Rosetti lansează un apel prin presă, rugînd să se facă propuneri în vederea desemnării membrilor Societății literare, reprezentanți ai Munteniei și ai Moldovei⁴. În cursul lunilor iunie și iulie, se fac o serie de propuneri, recomandîndu-se următorii: G. M. Fontanin, A. T. Laurian, Eliade, Bolintineanu, I. Massim, C. Hurmuzaki, Nic. Ionescu, V. A. Urechia, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, și în sfîrșit pe prof. Ieronim Circa⁵. Răspunsul opiniei publice la provocarea lui Rosetti arată un viu interes. De altfel, Ministerul Instrucțiunii se pregătea pentru apropiata convocare; la 22 iunie se dă o ordonanță pentru asigurarea cheltuielilor de drum ale membrilor⁶. Cu toate acestea, adunarea Societății literare nu va avea loc în 1866.

Aminarea primei sesiuni a fost determinată, în primul rînd, de izbucnirea unei crunte epidemii de holeră⁷. Dînd știri asupra epidemiei din România, „Gazeta Transilvaniei“ arată că „în Moldova și în Muntenia pînă către Ploiești colera luă dimensiuni înfricoșate“; foaia ardeleană adăuga că numărul morților era foarte mare, ajungînd să se cifreze la Iași, într-o singură zi, la 450 de oameni (cifră probabil exagerată)⁸. „Familia“ relatează și ea că primise o scrisoare din Ploiești cu privire la holera, care domnea „într-un mod înfriorător“⁹. Această situație determină un referat al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice către Consiliul de Miniștri, cerînd aminarea convocării Societății literare¹⁰, lucru care se aprobă¹¹. Totuși, dînd această veste, „Albina“ nu uită să adauge că mai înainte de amînare, unii membri de peste munți vestiseră guvernul român că „sunt împiedicați a lua parte“¹².

Comentînd amînarea, un corespondent al „Gazetei Transilvaniei“ deplînge această hotărîre a guvernului român, spunînd că la București ea făcuse „o impresiune foarte rea“ și că „unii voiesc a sci că nu colera, ci numai lipsa de bani a fost adevărata pricină pentru care se amînă acea adunare“¹³. De fapt, la

¹ Raportul către domn pentru înlocuirea lui Dimitrovița, 7 iun. 1866 (*Ibidem*, f. 13, 20). Decretul apare la 19 iun. 1866 („Analele Societății academice romîne“, București, 1869, t. I, p. 6). Vezi și I. G. Sbiera, *Familia Sbiera, după tradițiune și istorie și Amintiri din viața autorului*, Cernăuți, 1899, p. 204—209.

² Scrisoare din 29 iun. 1866. Arh. St. București, Min. Cult. și Instr. Publ., nr. 740/1865, f. 16.

³ St. Manciulea, *Timoteiu Cipariu și Academia Romînă*, Blaj, 1941.

⁴ „Romînul“, nr. din 10 iun. 1866, p. 362, col. I—II.

⁵ *Ibidem*, nr. din 18 iun. 1866, p. 371; nr. din 6 iul. 1866, p. 422; nr. din 12 iul. 1866, p. 442; nr. din 13 iul. 1866, p. 447; nr. din 14 iul. 1866, p. 451; nr. din 19 iul. 1866, p. 466.

⁶ Ordonanță din 22 iun. 1866. Arh. St. București, Min. Cult. și Instr. Publ., dos. nr. 933/1866, f. 1. La 22 iul. 1866 se cere anularea mandatului de 25 000 lei pentru „diurna“ membrilor Societății literare, a cărei deschidere s-a amînat (*Ibidem*, f. 2).

⁷ Circulari ale lui Lascăr Catargiu, ministrul de Interne, pentru stăvilirea epidemiei, 28 iun. — 2 iul. 1866; „Romînul“, nr. din 8 iul. 1866, p. 430—431.

⁸ „Gazeta Transilvaniei“ nr. 58 din 27 iul./8 aug. 1866, p. 232.

⁹ „Familia“, nr. 22 din 24 iul./5 aug. 1866, p. 264.

¹⁰ Referatul din 21 iul. 1866, Arh. St. București, Min. Cult. și Instr. Publ., nr. 740/1865, f. 14.

¹¹ Decret din 22 iul. 1866, „Analele Societății academice romîne“, București, 1869, t. I, p. 6—8.

¹² „Albina“, nr. 47 din 27 iul./8 aug. 1866, p. 1 col. I.

¹³ Corespondența de la București, din 5 aug. semnată G. Birsan (oare nu o fi chiar Bariț, care folosește calea ocolită a acestei corespondențe?) „Gazeta Transilvaniei“, nr. 59 din 30 iul./11 aug. 1866, p. 935.

amânarea convocării mai contribuiseră două elemente fundamentale, pe lângă acele furnizate de epidemia de holeră, de cel financiar și în afara probabilei neîngăduiri a multora din membri de a porni spre București. În primul rînd, este vorba de căderea de la putere pe data de 15 iulie a guvernului din care făcea parte Rosetti¹, căci este semnificativ faptul că o săptămîină după plecarea din guvern a lui Rosetti se amînă convocarea societății, deși epidemia de holeră izbucnise cu mult timp înainte. În al doilea rînd, amînarea a fost desigur determinată și de starea de tensiune existentă în acel timp între România și Austria, tensiune legată în bună măsură și de conflictul austro-pruso-italian. În vara lui 1866, circulau zvonuri despre o eventuală „invaziune” romînească în Transilvania. Carol I are întrevederi tot în această vreme cu emigranții maghiari, generalul Türr și colonelul Kiss. De asemenea, se strînge în această vară tabăra de la Argeș, socotită o manifestare de amenințare împotriva Austriei², iar foile „Hermannstädter Zeitung” și „Kronstädter Zeitung” publică știri despre intențiile războinice ale Romîniei la adresa Austriei — ceea ce face pe Bariț să scrie un articol intitulat *Faimel' de invaziune în Transilvania*, în care dezmente zvonul unei eventuale invazii a armatei din Romînia³. Întreagă această situație determină guvernul austriac să-i aprobe lui Montenuovo dictatura militară în Transilvania, pe data de 17 iulie 1866⁴. Neîndoielnic că această stare de tensiune, care nu se va atenua — în unele privințe — decît spre toamnă, ar fi împiedicat strîngerea tuturor membrilor Societății literare la București. Situația aceasta constituie, deci, o explicație suplimentară la amînarea celei dintîi sesiuni a nou înființatei societăți.

★

1866, anul decretării Societății literare, se încheie fără ca prima sesiune să poată avea loc. În schimb, în 1867 împrejurările permit convocarea adunării. Decretul de convocare din 28 mai 1867⁵ este primit cu entuziasm de către romîni de pretutindeni. De acest lucru vorbește Massim în cuvîntarea sa de încheiere, din ultima zi a sesiunii Societății academice⁶. Urmează un decret pentru numirea unei serii de noi membri pentru Moldova și Țara Romînească și anume: V. Alecsandri. C. Negruzzi. V. A. Urechia, Eliade, Laurian, C. A. Rosetti și I. C. Massim; în același timp, în locul cavalerului Stamate este numit Gonata⁷. Împrejurările favorabile viitoare adunări sînt accentuate prin numirea din nou ca director al Ministerului Cultelor a lui V. A. Urechia, constant sprijinitor al ideii înfăptuirii Societății literare⁸. Tot în luna iunie 1867, o dată cu numirea lui Urechia, mai este de înregistrat demisia din Societate a lui C. A. Rosetti, act care arată simțămîntele acestui bărbat de stat. El își motivează astfel demisia: „cu cît este mai mare această onoare, cu atît a trebuit să recunosc că-mi lipsesc variatele și specialele cunoștințe ce trebuie să aibă cel care ca membru al acestei societăți are să pună teme-

¹ Dim. Costescu, *Fazele ministeriale în Romînia*, ed. II, București, 1936, p. 29, 33

² I. Lupaș, *Problema transilvană în timpul lui Cuza și Carol I*, în „Anal. Acad. Rom. mem. sect. ist.”, seria III, t. XXVIII, p. 576.

³ *Ibidem*, p. 580—581.

⁴ *Ibidem*, p. 576.

⁵ „Analele Societății academice romîne”, București, 1869, t. I, p. 10.

⁶ *Ibidem*, p. 122.

⁷ *Ibidem*, p. 10—11.

⁸ „Albina”, nr. 67 din 21 iun./3 iul. 1867, p. 2—3. Aci numirea este socotită de bun augur.

liile unei limbi¹. În sfârșit, în aceeași lună, Urechia se străduiește să procure banii necesari convocării²; este de reținut, pentru a sublinia graba convocării că — potrivit unui referat de mai târziu al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice — în bugetul anului 1867, nu se prevăzuseră, „din scăpare de vedere“, cheltuielile necesitate de Societatea literară³. Spre sfârșitul lunii iulie, un nou decret numește în locurile vacante de la Societatea literară, pe Titu Maiorescu și pe Nic. Ionescu⁴.

Convocarea din 1867 a putut avea loc datorită faptului că la cîrma țării venise un guvern condus de Const. Crețulescu (la 1 martie), avînd pe Dim. Brătianu la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice⁵. Pe de altă parte, este neîndoielnic că la convocare a contribuit, în largă măsură, însăși desfășurarea situației politice din imperiul habsburgic. În februarie 1867, se formează în Ungaria guvernul Andrassy și în lunile ce urmează se perfectează înțelegerea dintre Austria și Ungaria, înțelegere în care clasa dominantă maghiară nu ține seama de interesele naționale ale celorlalte naționalități din imperiu. La 8 iunie 1867, are loc încoronarea lui Franz Iosef la Pesta și în cursul aceleiași luni, împăratul Austriei și regele Ungariei sancționează hotărîrile dietei de la Pesta, care alcătuiesc baza juridică a sistemului dualist. Aceste hotărîri erau în evidentă contradicție cu interesele populației românești din Transilvania. În lumina acestor evenimente, care se desfășurau în prima parte a anului 1867, trebuie înțeleasă convocarea Societății literare. Acest fapt a reprezentat un sprijin dat de guvernul român ideii naționale lovită prin înțelegerea dintre clasele dominante austriace și ungare.

În 1867 nu mai avem de-a face numai cu convocarea unei societăți menite să rezolve problemele limbii, ci convocarea mai are aspectul unei manifestări naționale organizată de guvernul român. Lucrul este lesne de înțeles, dat fiind înseși interesele burgheziei pe care o reprezenta acest guvern radical. Burghezia română avea tot interesul în consolidarea statului și eventual, în lărgirea bazei sale teritoriale, avînd, de asemenea, tot interesul în lărgirea pieței interne. Unitatea națională deplină ar fi favorizat acest proces. Convocarea din 1867 a Societății literare era într-o anumită privință o ripostă dată dualismului.

Convocarea Societății literare nu este singura manifestație ce poate fi înregistrată în același sens spre jumătatea anului 1867. În „Albina“ se publică o poezie, datată din Ploiești, 1 iulie 1867, în care se scriu, printre altele, următoarele:

„Ajungă fii ai Romei a voastră neunire!
 Uniți lucrați cu toții din Istru la Carpați;
 Salvați a voastră țară ce merge spre perire
 Că-n voi este speranța mai multor altor frați
 ... Ai voștri frați de o mumă, din Dacia centrală
 Ei multă nedreptate îndură și-a-ndurat;
 Acum li se răpește prin faptă infernală
 A lor ereditate ce moșii li-a lăsat...
 Români din orice parte! Goniți reul afară
 De vreți să faceți *mare* (sublinierea noastră.— *D. B.*) a voastră scumpă țară“⁶.

¹ Demisia este din 19 iun. 1867. Arh. St. București, Min. Cult. și Instr. Publ., nr. 474/1867, f. 88.

² Ordonanță din 17/29 iun. 1867. *Ibidem*, f. 6.

³ Referat către Consiliul de Miniștri, 19 aug. 1867. *Ibidem*, f. 95.

⁴ „Analele Societății academice române“, București, 1869, t. I, p. 11

⁵ Dim. Costescu, *op. cit.*, p. 37.

⁶ „Albina“, nr. 69 din 25 iun. 1867, p. 1-2

O altă corespondență apărută la 4 iunie în foaia „Perseverența” — care agita cel mai mult ideea deplină unități naționale române, ajungând uneori chiar pe poziții șovine — declară că Transilvania dorea să se despartă de Ungaria și că românul ardelen va învinge, „căci el nu va fi singur în luptă, frații săi îi vor veni în ajutor”. Altă poezie apare tot în „Perseverența”, spre sfârșitul aceleiași luni, fiind intitulată *La Transilvania* și datorindu-se lui P. Angelescu. Iată ce scrie, între altele, acest poet:

„Și azi cerul vrea a strînge
Pe tot neamul românesc! (subliniere ns. — D.E.)
... Vă treziți din nepăsare.
Mic și mare vă armați,
Ziceți acvilei să zboare
Și treceți peste Carpați², (subliniere ns. — D. E.)

Tot în prima jumătate a anului 1867, se organizează la București societatea „Transilvania”. Bazele ei se pun într-o adunare consacrată zilei de 3/15 mai 1848³. În vara anului 1867, înființarea societății „Transilvania” (compusă îndeosebi din studenți și condusă de Papiu Ilarian), avînd ca scop sprijinirea la studii a tinerilor ardeleni, este anunțată tuturor foilor românești. Este semnificativ faptul că toate foile românești de peste hotare publică statutele acestei societăți⁴. Totuși, societatea nu va fi aprobată decît mult mai tîrziu, dîndu-se un decret în acest sens la 8 decembrie 1867. În statutele aprobate se arată că scopul societății „Transilvania” era „strîngerea legăturilor de frăție între junimea din toate părțile Romîniei, venind în ajutorul studenților romîni din Transilvania și părțile ei” (art. 2). Prin statute se stabilește obligativitatea pentru studenții ajutați ca după absolvirea studiilor „să continue a servi romînismul în partea locului” (adică în Transilvania) (art. 4).⁵

Agitația dusă în jurul venirii membrilor Societății literare constituie, pe de altă parte, o manifestare în același sens național. Anunțînd constituirea unui comitet pentru primirea membrilor Societății literare, foaia „Perseverența” își exprimă nădejdea că „toată populațiunea Capitalei va alerga în stoluri a saluta buna venire a fraților noștri”.⁶ În sfîrșit, la toate acestea se va adăuga o campanie directă de propagandă dusă peste munți de Candiano Popescu. Acesta, conducător al foii „Perseverența”, trece Carpații, se duce la Pesta, iar apoi, la întoarcere, zăbovește și în Ardeal. Este arestat de autoritățile ungare și după o scurtă detențiune, este trecut peste munți, în Romînia. În jurul arestării lui Candiano Popescu se face o mare agitație, atît de o parte cît și de alta a Carpaților.⁷ Propaganda pentru unitatea națională mai apare în alt număr al „Perseverenței”, prin anunțarea apariției romanului istoric *Nopțile Carpatine sau istoria martirilor libertății* de I. C. Drăgescu, roman consacrat răscoalei din 1784—1785.⁸

¹ „Perseverența”, nr. 26 din 4 iun. 1867, p. 1.

² *Ibidem*, nr. 33 din 29 iun. 1867 p. 3-4.

³ Anast. Fatu, *op. cit.*, p. 95.

⁴ „Concordia”, nr. 58 din 27 iul./8 aug. 1867, p. 231; „Familia”, nr. 32 din 8/20 aug. 1867, p. 386—387.

⁵ *Decretul și statutele*. Arh. St. București, Min. Cult. și Instr. Publ., dos. nr. 510/1867, f. 7, 14, 20, 21.

⁶ „Perseverența”, nr. 37 din 13 iul. 1867, p. 1.

⁷ Vezi în special „Perseverența”, nr. 37, 38, 39 și 41 din 1867 și „Albina”, nr. 80 și 83 din 1867.

⁸ „Perseverența”, nr. 41 din 27 iul. 1867, p. 3-4.

Singura notă discordantă în mijlocul acestei campanii o aduce foaia din Galați, intitulată „Plebeul“ și scoasă — lucru curios — de un avocat transilvănean. Acesta, ostil radicalilor, critică agitația făcută în jurul problemei ardeleni. „Ce v-au făcut scrie „Plebeul“, frații transilvani de nu-i lăsați în pace? Pentru ce le îngreuiati și mai mult situațiunea, cînd voi n-aveți nici voință sinceră, nici putere de a-i ajuta?“¹ Acest articol provoacă o campanie de protest împotriva sa din partea celorlalte foi, chiar ale celor opuse guvernului; mai ales că autorul articolului nu se sfiise să afirme că românii transilvăneni ar fi fost persecutați în România. Criticînd articolul din „Plebeul“, „Națiunea Romînă“ scrie că „Romînia e plină de romîni din Transilvania, care ocupă mai toate catedrele de școale și alte funcțiuni înalte“². De fapt guvernul sprijinea acțiunea națională, dar în anumite limite, vrînd să evite un conflict armat, pentru care România nu era pregătită. În această privință critica „Plebeului“ era întrucîtva justificată, căci acțiunea avea aparent doar un aspect de agitație; ceea ce „Plebeul“ uita, era faptul că această agitație era necesară burgheziei romîne spre a se asigura condițiile optime pentru viitoarea înfăptuire a deplinei unități naționale.

Între timp, se apropia momentul întrunirii membrilor Societății literare. O dată cu aceasta, încep să circule, atît în Transilvania cît și în România, zvonurile împiedicării venirii acestor membri la București. Se anunță că autoritățile austro-ungare i-aș împiedica să pornească către România³. „Romînul“ publică o știre similară, arătînd că agenții guvernului, care arestaseră pe Candiano Popescu, intenționau să oprească venirea membrilor Societății literare. Scriînd despre comisarul regal, contele Rechy, corespondentul transilvan al foii lui Rosetti exclama: „... acel aristocrat se teme de cîtiva cărțurari, care se adună să facă o gramatică și dicționarul! ce satiră!“⁴. La Pesta, însăși „Albina“ publică informații, arătînd piedicile și greutatea ce se făceau membrilor Societății literare, lucru care o determină să propună spre sfîrșitul lunii iulie ca societatea să nu se mai întrunească la București, ci în teritoriul austriac⁵. Greutățile nu împiedicau, totuși, continuarea campaniei pentru unitatea deplină a națiunii romîne. Se ducea o evidentă și o susținută propagandă în acest sens, lucru ilustrat spre sfîrșitul lunii iulie, în preajma deschiderii Societății literare, printr-un vot al municipalității Brăila, care hotărăște trimiterea la studii superioare a 5 tineri romîni, născuți în provinciile romînești dinafara hotarelor țării⁶.

Nu toți istoricii au relevat caracterul sărbătorec și de semnificație națională a primirii membrilor Societății literare⁷. N. Iorga, deși n-a intrat în detalii, a sesizat situația reală, scriînd că membrii Societății literare „fură primiți cu un zgomotos entuziasm“⁸. Primirea membrilor Societății s-a făcut prin grija unui comitet de recepție, alcătuit la 10 iulie 1867 din următorii:

¹ *Transilvano-mania*, în „Plebeul“, cf. „Trompeta Carpaților“, nr. 534 din 20 iul./3 aug. 1867, p. 2135.

² „Națiunea romînă“, nr. 19 din 19/31 iul. 1867, p. 73—74.

³ *Ibidem* nr. 22 din 26 iul./7 aug. 1867, p. 86, col. I

⁴ „Romînul“, nr. din 21—22 iul. 1867, p. 610.

⁵ „Albina“, nr. 80 din 21 iul./2 aug. 1867, p. 1 col. II, vezi și nr. 85 din 2/14 aug. 1867, p. 1.

⁶ „Romînul“, nr. din 23 iul. 1867, p. 613.

⁷ De pildă, acest caracter nu este subliniat de Al. Lăpedatu, *La a 75-a aniversare a Academiei Romîne, Constatări și reflecții*, în *LXXV de ani de la înființarea Academiei Romîne, 1866—1941*, București 1941, p. 24—29.

⁸ N. Iorga, *Istoria Romîniei*, București 1937, p. 93.

Ion Fălcoianu, dr. Obedenaru, dr. Măldărescu, Ion C. Girleanu, Lambru Vasilescu, Zaharia Boerescu și T. Mehedințeanu.¹ Acest comitet adresează un apel către public, anunțând „serbarea cu totul literară” pentru primirea membrilor Societății literare în ziua de 31 iulie, sub „un umbrar decorat cu scudele și drapelele provinciilor române” și vestind că în urma primirii, în aceeași seară, urma să aibă loc și un „conduct de faclă”. Comitetul cere să se orneze casele și prăvăliile². Cu o zi înaintea primirii membrilor Societății literare, primarul C. Panaiot adresează și el un apel către populația Capitalei, cerînd cetățenilor să meargă la Șosea, unde „Capitala Romîniei va vedea mîine întrunită pentru prima oară în sînul său întreaga limbă romînească”. El adaugă că membrii Societății literare se întruneau „spre a face opera cea adevărată romînească, spre a ne întemeia limba, cugetul romînesc”. Dînd urmare apelului comitetului și primarului orașului și dînd mai ales urmare simțămintelor lor patriotice, cetățenii Bucureștilui vor face o primire sîrbă-torească membrilor Societății literare.

Guvernul se străduiește să asigure toate condițiile optime pentru primire. Ministerul Cultelor telegrafiază lui N. Ionescu și lui I. Caragiani, cerîndu-le să fie în ziua de 29 iulie la Ploiești, împreună cu Alecsandri și cu Negruzzi „spre a putea intra a doua zi în București, împreună cu membrii ardeleni” căci „junimea vrea să vă primească frățeste”³. Pe de altă parte, se telegrafiază și prefectului de Prahova, dîndu-i-se ordin să primească pe membrii Societății literare potrivit „inimii” sale și cerîndu-i-se, totuși, să evite „orice demonstrațiune de dacoromanism”⁴.

În ultimele zile ale lunii iulie, prefectul de Prahova T. Văcărescu, dînd urmare ordinelor primite, telegrafiază lui Urechia, vestindu-i sosirea lui Munteanu, care în zori fusese salutat de „muzica municipală”, fiind apoi vizitat de mulți cetățeni. Prefectul mai anunță sosirea, în aceeași seară, a celorlalți membri ai societății⁵. De altfel, o corespondență din Ploiești, publicată în „Albina”, relatează asupra primirii entuziaste, de care se bucuraseră membrii ardeleni ai viitoarei Societăți academice în capitala județului Prahova. Între altele, se semnaleză faptul citirii de către poetul Antinescu a unei ode „din mijlocul junimii și a poporului, ce poartă faclă și sub executarea celor mai frumoase arii naționale”⁶. În sfîrșit, membrii ardeleni ai Societății literare pornesc spre București. De la Săftica sînt întîmpinați de nenumărate trăsuri, care după trecerea lor se arcuiau într-un lung convoi de însoțire. Astfel, urmați de sute de trăsuri și carete, ei sosesc la Băneasa, unde sînt primiți cu entuziasm⁷.

În dimineața zilei de 31 iulie, „stradele și mai ales Șoseaua era plină de oameni și de trăsuri”. La o poștă de capitală, membrii societății sînt primiți de Urechia și de întreg biroul Ateneului romîn. La rondul al 2-lea de la Șosea, Ioan Fălcoianu ține un discurs de bun venit, subliniind faptul că se asista la o zi solemnă, care „va forma o epocă însemnată în istoria țării și literaturii romîne”. Fălcoianu declară noilor sosiți că veniseră să facă „unirea

¹ V. A. Urechia, *Actele și serbarea națională a inaugurării societății pentru gramatica și glosariul limbii romîne*, București 1867, p. 37.

² *Ibidem*, p. 38—39.

³ *Ibidem*, p. 40.

⁴ Arh. St. București, Min. Cult. și Instr. Publ., dos, nr. 474/1867, f. 33.

⁵ Depeșă din 27 iulie. *Ibidem*, f. 35.

⁶ Depeșă din 11 aug. 1867. *Ibidem* f. 76.

⁷ „Familia”, nr. 34 din 24 aug./5 sept. 1867, p. 411.

⁸ St. Manciualea, *op. cit.*

limbii române“, care „va fi piatra fundamentală a edificiului măreț la care aspirăm toți“. În încheiere, el declară că „limba și religiunea străbunilor noștri ne va apropia încă și mai mult în viitor“. Încheie cu „Trăiască Națiunea română“¹. Răspunsul îl dă mai întâi Iosif Hodoș. Numind pe cei ce veniseră să-l întâmpine „frați liberi din România liberă“, el își manifestă bucuria de a fi în mijlocul lor, „unde cuvîntul este liber“. După aceea, luă cuvîntul Alex. Roman și în numele lui Cipariu mulțumi pentru „primirea solemnă și neașteptată“ și declară că sosise timpul ca să se ajungă la o unire de cugete și de simțăminte². De la Șosea, trăsurile pornesc într-o lungă procesiune de două ore spre sf. Gheorghe.

Seara are loc un banchet oferit de membrii Ateneului Român. Cu acest prilej, V. A. Urechia ține un toast în care declară între altele: „Disoluțiunea unui popor începe din ziua cînd datează disoluțiunea limbii... Limba noastră reflectă ceriul, cîmpiile înflorite și munții cărunți; ea este ecoul carele a repercutat și repercută țipetele și suspinele, desmierdările și urele inimii și ale geniului și aspirațiunilor naționale... Vîntul ce vine despre munte are aripile încărcate de suspine și de durere“³. Hodoș ia și el cuvîntul, declarînd că „sclavia ucide sentimentele, libertatea le reînvie“⁴. La 10 seara, vreo 2 000 de oameni iau parte la o manifestație în piața Teatrului. Cînd membrii Societății literare ies pe terasa teatrului, se făcu un foc bengalic, care ilumină piața. Roman ia cuvîntul, vorbind despre surprinzătoarea onoare și amintind — fapt interesant — despre manifestațiile de bucurie cu care fuseseră întâmpinați și de-a lungul drumului prin Transilvania. Încheie, declarînd: „fie ca din unitatea limbii literare, pe calea cea pacinică a științelor să rezulte unitatea noastră națională“⁵.

Massim califică pe drept cuvînt primirea membrilor societății drept „o serbare adevărat triumfală“, mai ales că ea a avut în bună măsură un caracter spontan, izvorînd dintr-un larg curent de opinie, care a înțeles să sprijine primirea cît mai sărbătorească a membrilor Societății literare, societate care întruchipa viitoarea unitate națională. Sintetizînd gîndurile contemporanilor săi, Massim declară următoarele în ultima ședință a primei sesiuni: „Romîni din toate părțile au simțit că precum în trecut limba i-a mîntuit, așa și pe venitoriu unitatea limbii romîne, dulcea limbă romînă, una și aceeași în toate țările locuite de dîșii, de la fruntariile Tisei pînă la țărmurile Adriaticei, va fi solidul pedestal pe care își vor lua avîntul către nobilele și mari destinate la care sînt chemați“⁶. Ultimele cuvinte ale lui Massim par a merge dincolo de problema unității naționale, exprimînd gînduri viitoare de acaparare ale burgheziei romînești.

Vor exista și voci disonante, care vor critica felul primirii membrilor Societății literare. În „Trompeta Carpaților“ se vorbește despre supărarea unui consul — desigur cel austriac — din pricina pavoazării unei case cu un transparent, pe care se putea citi inscripția „Unirea tuturor romînilor“. Tot aici, un corespondent — semnînd „un profesore“ — se plînge că „roșii au găsit mijlocul a exploata chiar muzele romîne, cu ocaziunea venirii în Capitală

¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 41—42.

² *Ibidem*, p. 42—43.

³ *Ibidem*, p. 44—46.

⁴ *Ibidem*, p. 46.

⁵ *Ibidem*, p. 47—48.

⁶ „Analele Societății academice romîne“, București 1869, t. I, p. 122.

a membrilor Societății literare făcuți cu decret¹. De asemenea, „Națiunea“ declară că primirea literaților se transformase „într-o zi de osîndă prin degenерarea serbării în chestiune politică“. Aceeași foaie adaugă „că s-au petrecut fapte, s-a pronunțat cuvinte de către masalagii coteriei prin care inemicii romînilor sînt preveniți a ne împiedica operarea la edificiul nostru național“. Totuși, peste cîteva numere, la riposta energică a celorlalte organe de presă, „Națiunea“ retractează primelile ei cuvinte, într-o oarecare măsură, arătînd că nu dezaproba decît „excesul“ la primirea membrilor Societății literare. Retractarea n-o împiedică să anunțe, puțin mai tîrziu, că puterile protectoare intenționau să trimită o comisie ad-hoc în Romînia, spre a cerceta chestiunea primirii membrilor Societății literare!². Făcîndu-se ecoul tuturor celorlalte foi și dînd dovadă de curaj, „Concordia“ de la Pesta critică cu vehemență atitudinea foilor „Națiunea“ și „Trompeta Carpaților“, arătînd că „nu este suflare de romîn pe fața pămîntului care să nu se bucure de această inițiativă a guvernului Romîniei“³.

Primirea membrilor Societății literare nu avusese încă un caracter oficial, guvernul participînd la primire doar prin apelul adresat orășenilor de către primar. Participarea guvernului va avea loc cu prilejul inaugurării. Aceasta are loc în ziua de 1 august 1867. Pregătirea se face însă cu mult înainte⁴. Pentru solemnitate se fixează un program precis, redactat de Urechia. Se hotărăște, de pildă, înșirarea elevilor de școală pe străzile pe unde urmau să vină membrii Societății literare, corurile trebuind să cînte imnuri naționale (printre altele *Hora Unirii*).⁵

Inaugurarea are loc în prezența miniștrilor; însuși domnul ar fi trebuit să participe, dar fusese împiedicat de la aceasta de criza ministerială. Tocmai în aceste zile se proceda la înlocuirea cabinetului Const. Crețulescu cu noul cabinet al lui St. Golescu⁶. Inaugurarea are loc „cu o pompă măreață și în mijlocul unei afluențe imense și entuziastice“⁷. Cu acest prilej, după sosirea membrilor și a miniștrilor, ia cuvîntul Ștefan Golescu, care arată că „societatea este și rămîne independentă și liberă, cum liberă și independentă a fost, este și va fi limba poporului romîn, oricîte servituți și vicisitudini

¹ „Trompeta Carpaților“, nr. 538 din 3/15 aug. 1867, p. 2149, 2150.

² „Națiunea Romînă“, nr. 25 din 2/14 aug. 1867, p. 97; nr. 27 din 7/19 aug. 1867, p. 105; nr. 28 din 9/21 aug. 1867, p. 109.

³ „Concordia“, nr. 62 din 10/22 aug. 1867, p. 245.

⁴ Încă de la 11/23 iulie, Urechia dă o ordonanță privind ornamentarea salonului, în care urma să aibă loc inaugurarea, cu ecusoane, cu drapele, cu busturi, portrete, flori și cu steaguri (Arh. St. București, Min. Cult. și Instr. Publ., dos. nr. 474/1867, f. 10. Vezi și f. 11, 13). Pe de altă parte, Ministerul Cultelor intervine pentru repararea pavajului din fața caselor lui C-tin Ghica „de lingă intrarea Cîșmigiului“, unde urma să se facă inaugurarea (*Ibidem*, f. 29). În sfîrșit, se dau chiar unele comenzi de portrete și de schițe. De pildă, pictorul Stănescu este însărcinat cu facerea a patru portrete, dintre care unul al lui Andrei Mureșanu (Chitanța pictorului pentru 35 galbeni primiți aconto. *Ibidem*, f. 4); iar Trenk și cu Szatmary sînt însărcinați să facă schițele reprezentînd ceremoniile inaugurării și deschiderii societății (H. Trenk cere la 10 oct. 1867 să i se achite 640 lei, suma fixată pentru schița reprezentînd ceremonia deschiderii Societății literare. *Ibidem*, dos. nr. 859/1867, f. 35). Se iau de la Cabinetul de fizică instrumente și aparate pentru a se forma „grupe de ornamente“ (Adresă din 22 iul. 1867 către Cabinetul de fizică. Arh. St. București, Min. Cult. și Instr. Publ., dos. nr. 474/1867, f. 31) și se tipăresc cîteva sute de programe și de bilete de intrare (Comandă din 26 iul. 1867, *Ibidem*, f. 34).

⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 19—20.

⁶ Vezi *Din viața regelui Carol I de un martor ocular*, București, 1939, vol. I, p. 139.

⁷ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 21.

au putut încovoia grumazii unora dintre noi". În încheiere, Golescu cere Societății literare ca prin lucrările ei să nu despartă „prin limbă pe popor de clasele culte, căci limba nu este a unei clase, ci a națiunii”¹. După aceea, vorbește Urechia la inaugurarea bustului lui Zappa și se cîntă cîntecul *Mult e dulce și frumoasă limba ce vorbim*. Cuvîntează și Cipariu, care subliniază că data de 1 august 1867 constituia începutul unei noi epoci „în viața culturii naționale romîne” și că „simțiul naționale s-a desceptat în toată romînimea”. În încheiere, declară: „... Am început a ne libera patria, am început a ne libera limba. Am început, domnilor, abia am început, dar nu am terminat; rămîne să continuăm și să terminăm...”. Cuvintele-i sînt acoperite de „detunătoare” aplauze². Urmează mai multe cîntece și apoi miniștrii și membrii societății se retrag.

Publicul vizitează în tot timpul zilei sala bogat ornamentată cu columna lui Traian „pe un orizont italian”, cu harta tuturor provinciilor locuite de romîni, cu portretele lui Mihai și a lui Ștefan, cu inscripții ca aceea: „disoluțiunea limbii e disoluțiunea poporului, opriți pe una și veți opri pe cealaltă”³. La inaugurare asistase și consulul italian, ceea ce face ca „Romînul” să observe, în darea sa de seamă asupra solemnității: „Și cine în adevăr mai bine decît reprezentatele Italiei putea să simtă sanctitatea unei asemenea serbări și prin credința sa să-i fie de bun augur!”⁴. Tot în „Romînul” se redau discursurile rostite de Urechia și de Cipariu la inaugurare, arătîndu-se că cel din urmă declarase, între altele, că „bărbații de stat ai romînilor vor îngriji pentru *eliberarea perfectă a patriei romîne*”⁵.

Serbarea inaugurării produce entuziasm dincolo de munți, undă într-o dare de seamă asupra înfățișării sălii la inaugurare și în timpul primei ședințe se relevă prezența hărții întregii Romîнии, observîndu-se că „multe priviri erau ațentate asupra acelei harte!”; în același timp se remarcase tabloul reprezentînd pe Mihai Viteazul călare, „în proporțiuni gigante, cu privirea profundă, cu mîna întinsă, arătînd... ce? Ni s-a părut că în direcțiunea arătată de mîna sa, am văzut statua Romîniei înfășurată de tricolor, ridi-cînd cu majestate stindardul ei victorios”⁶. Inaugurarea Societății literare va face pe Mih. Străjanu, secretar al societății „Transilvania”, să scrie o poezie intitulată *La 1-a augustu 1867 (Inaugurarea Societății literare romîne)*, în care are versuri de felul acestora:

„O zi de mult dorită, ce prin a ta ivire
Vestești națiunii mele frumosul ei destin
Și inaugurezi felice o eră de mărire
Cu lacrimi te salută tot sufletul romîn...”⁷

Societatea își începe activitatea. În prima ședință, Dimitrie Brătianu ține un discurs în care pronunță unele cuvinte ce vor trezi bănuielile forurilor conducătoare de la Viena și Pesta. Societatea își începe lucrările cu un număr restrîns de membri. Ardelenii, reprezentînd în general curentul etimologic, participă masiv. Iosif Hodoș, Roman, Cipariu, Munteanu, Bariț, sînt totdeauna prezenți la lucrările sesiunii (cu excepția lui Roman, un timp

¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 12—13.

² *Ibidem*, p. 15—16.

³ *Ibidem*, p. 32—34.

⁴ „Romînul”, nr. din 2 aug. 1867, p. 641.

⁵ *Ibidem*, nr. din 4 aug. 1867, p. 649.

⁶ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 65 din 19/31 aug. 1867, p. 258.

⁷ „Familia”, nr. 33 din 16/28 ian. 1867, p. 289—290.

bolnav). Bănăţenii Mocioni și Babeș lipsesc. Babeș trimite o scrisoare Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, informându-l că nu obținuse concediul decît la sfîrșitul lunii septembrie, și că fusese constrîns pe această cale să nu se prezinte¹. Comentînd, mai tîrziu, absența lui Babeș, „Albina“ va însemna că el „a trebuit să sentă cătușele subordinațiunii“². Bucovinenii Hurmuzaki și Sbiera participă, dar ei pleacă cu 10 zile înainte de închiderea sesiunii. Toată corespondența dusă pentru venirea lui Alex. Hasdeu nu va avea un rezultat favorabil, guvernul țarist opunîndu-se venirii lui la București³. În privința macedonenilor, singurul reprezentant este Caragiani, prezent aproape la toate ședințele; lipsește în schimb Cozacovici. Muntenii prin ardeleanul Laurian și fidelul său Massim — amîndoi etimologiști — și prin Eliade Rădulescu, sînt prezenți la lucrările sesiunii. În schimb, moldovenii, cu excepția lui N. Ionescu, care vine cu întîrziere, lipsesc masiv de la lucrările primei sesiuni. Negruzzi nu vine niciodată. Alecsandri participă la prima ședință și la cea de a 4-a. Urechia participă la un număr de ședințe, plecînd apoi la Paris⁴, iar Titu Maiorescu nu participă decît la ultimele 6 ședințe.⁵

În privința orientării și a poziției reprezentată de diverși membri ai societății, neîndoielnic că figurile dominante sînt: Timotei Cipariu și Eliade. Cipariu era figura cea mai impozantă a sesiunii; era un erudit, care se ocupase îndelung cu problema limbii și care chiar în acel an publicase o serie de articole în privința ortografiei și a limbii în al său „Arhiv pentru filologie și istorie“⁶. Un an înaintea deschiderii acestei sesiuni, el declarase într-un discurs rostit la „Astra“: „Chestiunea unificării ortografice pentru limba romînă din zi în zi a devenit mai urgentă“⁷. Dintre ceilalți ardeleni, se remarcă personalitatea lui Bariț și figura de tribun a lui Iosif Hodoș. Bănăţenii lipsesc. În privința bucovinenilor, se deosebește figura lui Sbiera, în calitate de specialist. El spusese încă din anul precedent următoarele: „Cine poate să privească astăzi cu nepăsare la dărîmarea unității limbii, pe care n-au putut-o înfrînge și nimici neci vijeliile cele mai grozave ale timpurilor trecute...“⁸. Aceasta însă nu-l va împiedica să aibă o poziție cu totul disonantă în sesiune, rămînînd încăpățînat pe poziția sa pumnulistă, ostilă celorlalte păreri. În ceea ce privește pe moldoveni, singurul care participă mai intens la activitatea sesiunii este N. Ionescu, venind însă și el cu întîrziere,

¹ Scrisoare din iulie 1867. Arh. St. București, Min. Cult. și Instr. Publ. dos. nr. 474/1867, f. 45.

² „Albina“ nr. 105 din 20 sept./2 oct. 1867, p. 1.

³ Arh. St. București, Min. Cult. și Instr. Publ., dos. nr. 474/1859 f. 97, 116; dos. nr. 859/1867, f. 1. V. și „Analele Societății academice romîne“, București, 1869, t. I, p. 65.

⁴ Participarea membrilor la sesiune a fost urmărită în procesele - verbale ale ședințelor publicate în „Analele Societății Academice romîne“, București, 1869 t. I. Urechia participă doar la ședințele din 1, 2, 3, 4 și 7 august. Pentru biografiile membrilor, vezi: *Academia Romînă. Informațiuni asupra trecutului și membrilor ei* de * * *, București, 1903, p. 19—43.

⁵ El este prezent la sesiune, începînd cu 7 sept. 1867.

⁶ De pîldă: *Ortografia cum să fie*, în nr. 2 din 5 feb. 1867, p. 25—27; *Concesiuni ortografice*, în nr. 3 din 15 mart. 1867, p. 41—42; *Principiale de limbă și de scriptură* în nr. 5 din 25 mai 1867, p. 81—89; *Elemente străine în limba romînă*, nr. 7 din 10 aug. 1867, p. 121—125 și nr. 8 din 15 sept. 1867, p. 145—152.

⁷ „Arhiva pentru filologie și istorie“, nr. 1 din 1 ian. 1867, p. 6.

⁸ I. G. Sbiera, Raport către adunarea generale în chestiunea unificării ortografiilor romîne, în „Focea Societății pentru literatura și cultura romînă din Bucovina“, II (1866) p. 79. Vezi și telegrama lui Sbiera și a lui Hurmuzaki către Dim. Brătianu, scuzînd întîrzierea, din 15 aug. 1867 (Arh. St. București, Min. Cult. și Instr. Publ., dos. nr. 474/1867, f. 74).

crezînd că fusese numit într-un loc liber pentru provincia Macedoniei. Abia după ce i se comunică că înlocuia pe C. A. Rosetti, acceptă să participe la lucrări¹. Alecsandri cîț și Negruzzi se abțin în mod vizibil de la sesiune²; iar T. Maiorescu, care chiar în 1866 publicase o lucrare intitulată *Despre scrierea limbii romîne*³, prin care critica sistemul ortografic al lui Eliade, Laurian și Massim, se abține totuși de la lucrările sesiunii o bună parte din timp și apoi, după cîteva chemări desparate ale guvernului, vine și participă⁴. Este probabil că atitudinea lui Maiorescu, ca și a celorlalți moldoveni, să se explice, în bună măsură, prin atitudinea lor ostilă curentului etimologist, care stăpînea adunarea. În schimb, Eliade nu lipsește decît de la solemnitățile de inaugurare, lucru remarcat de „Națiunea”⁵, abținîndu-se deci tocmai de la partea de manifestare națională legată de Societatea literară. El va fi primul președinte al Societății academice și va participa la toate ședințele, în afara primelor două.

Sesiunea lucrează cu mari greutate, din pricina lipsurilor și a neîntrunirii unui număr corespunzător de membri. Bariț încearcă la 29 august să determine pe colegii săi la alegerea a patru noi membri, dar propunerea sa nu are succes.⁶ Este interesant în privința orientării membrilor, că atunci cînd se hotărăște împărțirea în secții, doar trei membrii declară că vor să lucreze în secția istorică. Este vorba de Bariț, Hodoș și N. Ionescu. Primul va fi ales președintele acestei secții, al doilea vicepreședinte, iar al treilea secretar⁷. Membrii Societății literare veniți de peste munți locuiesc un timp la hotel — de pildă Cipariu stă la hotelul Fieschi, unde la 3/15 august populația îi face o manifestație de simpatie⁸, iar apoi li se închiriază o locuință în mahalaua Gorgani, unde mai înainte fusese Tribunalul polițienesc. Această locuință aparținea lui Lambru Vasilescu, capul diviziei contabilității din Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Membrii ardeleni ai Societății literare au aici patru camere și un salon, locuind în casă pînă la 18 septembrie, cînd, după închiderea sesiunii, pleacă spre Transilvania⁹. În ceea ce privește cheltuielile, potrivit unui referat din 1869, plata diurnelor și cheltuielile de călătorie din 1867 au acoperit suma de lei 32 448¹⁰.

Lucrările propriu-zise ale sesiunii, despre care întreaga presă face mare caz, dar mai ales presa de peste munți¹¹ sînt, în general, cel puțin la prima vedere, destul de sterile. În această primă sesiune nu se rezolvă nici măcar problema ortografiei. E o sesiune în care se iau măsuri pentru viitor și din nefericire aceste

¹ Vezi depeșa ce i se adresează de Ministerul Instrucțiunii la 18 aug. 1867 (Arh. St. București, Min. Cult. și Instr. Publ., dos. nr. 474/1867, f. 92).

² Vezi *Ibidem*, f. 132 (Ministerul înștiințează Societatea academică că Negruzzi a anunțat că nu poate participa la lucrări „din cauza maladiei de care suferă”; „Analele Societății academice romîne”, București, 1869, t. I, p. 105 (în ședința din 5 17 sept. 1867, Societatea ia act de o depeșă a lui Alecsandri, anunțînd că nu putea participa la lucrări)).

³ Vezi T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, București 1937, vol. I, p. 124.

⁴ La 7 aug. 1867, Ministerul Instrucțiunii telegrafiază la Iași:

„... Ce face Maiorescu de nu vine la societate? Ce este...?” (Arh. St. București, Min. Cult. și Instr. Publ., dos. nr. 474/1867, f. 72).

⁵ „Națiunea Romînă”, nr. 25 din 2/14 aug. 1867, p. 98.

⁶ „Analele Societății academice romîne”, București, 1869, t. I, p. 84—85.

⁷ *Ibidem*, p. 100, 101—102.

⁸ „Romînul”, din 5 aug. 1867, p. 645.

⁹ Corespondența privind această problemă, 7 aug.-16 sept. 1867. Arh. St. București, Min. Cult. și Instr. Publ., dos. nr. 859/1867, f. 6, 7, 12, 29, 34.

¹⁰ *Ibidem*, dos. nr. 866/1867, f. 6.

¹¹ Vezi colecțiile folior: „www.dacoromanica.ro”, „Gazeta Transilvaniei”.

măsurile merg pe linia etimologistă. Aceasta nu înseamnă că nu s-a depus o activitate susținută, deoarece pe lângă ședința de inaugurare și pe lângă cea de deschidere, care au avut loc într-un cadru sărbătoresc, membrii Societății literare lucrează efectiv zide zi. Îl vedem pe Cipariu ținând o cuvîntare despre istoria limbii romîne, pe Eliade rostind un discurs asupra fazelor unei limbi, iar pe Laurian făcînd istoricul ideii formării unei societăți literare¹. Ei lucrează intens la una din lucrările fundamentale ale acestei sesiuni, la statute. Acestea reprezintă neîndoielnic, rezultatul cel mai de seamă al sesiunii din 1867. Pe lângă statute, se procedează în ziua de 31 august, la alegerea biroului, în el intrînd Eliade ca președinte, Cipariu ca vicepreședinte și Laurian căpătînd secretariatul². Se adoptă un proiect provizoriu de ortografie, rămînînd însă ca problema să fie rezolvată definitiv în sesiunea următoare³. Ca membri ai delegației permanente se alege Urechia și Massim⁴. De asemenea, se decide asupra programelor gramaticii și dicționarului. După cele spuse de un membru al societății, aceasta lucra timp de 5—6 ore în ședințe, iar, după aceea, serile, membrii se întruneau în comisiuni, pregătindu-și lucrările pînă noaptea târziu⁵. În general, rezultatele primei sesiuni vor fi mai slabe decît se putuse aștepta, mai ales în aprecierea contemporană a adversarilor curentului etimologist. În „Convorbiri Literare” se publică o dare de seamă asupra lucrărilor, care se încheie cu aceste cuvinte: „Ceea ce este serios și solid, trebuie să vorbească prin propria sa valoare”⁶.

Statutele au fost neîndoielnic lucrarea fundamentală a sesiunii. O dată cu întrunirea efectivă a Societății literare, s-a pus problema întregirii regulamentului prin statute. Într-una din primele ședințe ale societății, Bariț propune ca sfera ei de lucru să fie lărgită și ca ea să nu fie o simplă societate literară, ci o societate academică. Între alte argumente, el aduce și pe acela al greutății întîmpinate pentru întemeierea unei astfel de societăți în Ardeal. Ceilalți membri acceptă acest punct de vedere⁷. Societatea se ocupă în mai multe ședințe, pînă spre sfîrșitul lunii august, de problema statutelor. Se decide că țelul ei principal era „a conlucra la înaintarea literelor și științelor între romîni”. Societatea academică este împărțită în trei secții: literară și lexicografică, istorică și arheologică și ultima a științelor naturale (art. 2). Se mai hotărăște ca fiecare secție să aibă cîte o revistă. În sfîrșit, se prevede prin statut ca ședințele fiecărei sesiuni să se desfășoare între 1 august și 15 septembrie; în intervalul dintre sesiuni societatea urmînd să fie condusă de către președinte, vicepreședinte, secretar și alți doi membri, care formau împreună așa-numita „delegațiune”⁸. Statutele, votate la 24 august, sînt înaintate printr-o adresă a membrilor ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice. În adresă se arată că societatea își terminase prin votarea statutelor „lucrarea principală a sesiunii”. De asemenea, se sublinia faptul că societatea intenționa să nu îmbrățișeze numai problemele de limbă, ci și „istoria și materia fizică, care constituiesc patrimoniul național al poporului

¹ „Analele Societății academice romîne” București, 1869, t. I p. 17.

² *Ibidem*, 1869, t. I, p. 37.

³ *Ibidem*, 1869, p. 85

⁴ *Ibidem*, p. 102.

⁵ *Ibidem*, p. 122—123.

⁶ *Societatea academică romînă din București*, în „Convorbiri Literare”, nr. 15 din 1 oct. 1867, p. 197—200; vezi și darea de seamă a lui Sbiera în „Focea Societății pentru literatura și cultura romînă din Bucovina”, 1867, p. 201—267.

⁷ „Analele Societății academice romîne”, București, 1869, t. I, p. 26

⁸ *Ibidem*, p. 60—64.

romîn¹. Urmarea este un referat al ministrului către domn și decretul prin care statutele Societății academice sînt sancționate².

La încheierea sesiunii, Laurian face o dare de seamă — în calitatea sa de secretar — asupra activității societății. El arată că aceasta își lărgise sfera de lucru, dar că în același timp, ea socotea încă — cel puțin pentru nu număr de ani — să-și limiteze lucrările la scopul principal, adică la „limba și literatura romînă”. El mai semnalează în privința secției de științe naturale că „n-a voit societatea a și-o întinde asupra sferei celei nemărginite a tuturor științelor naturale și numai la cunoștința mai de aproape a teritoriului pe care locuiesc elementul romîn și a produselor acestui teritoriu”. În continuare, Laurian arăta: „societatea departe de a voi a se proclama pre sine societate filologică, istorică sau științifică, în genere, a crezut în modestia sa că face destul coprinzînd în sfera lucrărilor sale tot ce poate contribui spre a aduce la cunoștința întregului element romîn, considerat din punct de vedere limbistic, istoric și geografic”³. Cuvintele celui dintîi secretar al Societății academice fixează limitele modeste ale acesteia în prima sa sesiune, limite care — datorită dezvoltării însăși a societății, precum și aceleia a statului — vor fi curînd depășite, înfăptuindu-se Academia Romînă, cu rosturi culturale cu mult mai largi.

★

Problema națională se leagă de Societatea academică în tot timpul primei ei sesiuni. La începutul lunii august, „Concordia” de la Pesta publică o corespondență în care se spunea: „cultura și iar cultura e pîrghia ridicării noastre”. În continuare, corespondentul declara că „națiunea e în mișcare, ba am putea zice în revoluțiune spirituală” și că... „Societatea literară din București e înființată, sateliții ei o vor urma ca o consecință naturală...”⁴. Această corespondență ne arată nădejdea pe care și-o pusesese burghezia romînească din Transilvania și Ungaria în Societatea literară și în rolul pe care aceasta trebuia să-l joace în procesul de creare a deplinei unități naționale. Cam tot în această vreme, Hasdeu publică un articol în „Romînul” intitulat *Părțile Romîniei*. În articol, învățătul istoric protesta împotriva împărțirii spațiului dacic în prea multe provincii, conchizînd cu următoarele cuvinte: „Moldova, Transilvania, Muntenia nu există pe fața pămîntului; există o singură Romînie, cu un picior în Dunăre și cu altul pe ramificațiunile cele mai depărtate ale Carpaților, există un singur corp și un singur suflet”⁵.

Chiar după întrunirea Societății literare, continuă polemica de presă legată de sensul și menirea societății. L-a 9/21 august, „Albina” combate printr-un articol de fond „Die Presse” de la Viena, care continua atacurile sale în chestiunea convocării Societății literare⁶, iar peste vreo săptămînă „Concordia” inserează următoarele rînduri: „Unele foi germane, maghiare, ba chiar romîne din București și Iași se pronunță în contra Societății literare, adunată la București, zicînd că ar avea scopuri și tendințe politice, că face politică și încă politică compromițătoare”. Se combat aceste zvonuri, redîn-

¹ Adresă din 25 aug./6 sept. 1867. Arh. St. București, Min. Cult. și Instr. Publ. dos. nr. 474/1867, f. 126—128, 142—143.

² *Ibidem*, f. 113.

³ *Ibidem*, f. 119—122

⁴ „Concordia”, nr. 61 din 6/18 aug. 1867, p. 241.

⁵ „Romînul”, nr. din 6 aug. 1867, p. 658.

⁶ „Albina”, nr. 87 din 9 / 1867.

du-se o scrisoare adresată de Cipariu foii „Romînul”¹. În această ultimă foaie, un articol de la 11 august răspunde acuzației că Societatea literară ar fi fost „împinsă de o coterie politică la fapte politice, la răscoale, la revoluțiuni”. Cu acest prilej, se publică amintita scrisoare a lui Cipariu — din 10/22 august — în care acesta susține că delegația de ardeleni venise la București doar cu țeluri literare. El adăuga: „Am venit, domnule redactore, părăsindu-ne pentru un timp afacerile noastre publice și private și venind aici, după ce ne-am espus suspiciunii gubernielor sub care trăim, că venirea noastră are tendințe politice, nu am așteptat de la confracții noștri decît să fim cruțați, avînd în vedere greaua pozițiune în care ne aflăm față cu guberniele căroră sîntem supuși”².

Membrii ardeleni ai societății au în general o atitudine prudentă. Excepție face în primele zile ale lunii august Iosif Hodoș, care în ședința de la 12 august propune ca să se trimită o adresă de felicitare adunării „Astreii”³. De altfel, în „Romînul” se inserează, ceva mai târziu, o telegramă trimisă de dr. Rațiu cu privire la adunarea „Astreii” din Cluj, unde se cîntase marșul lui Mihai Viteazul, care, potrivit corespondentului, „a electrizat pe public”⁴. Cipariu publică în al său „Arhiv pentru filologie și istorie”, după revenirea în Ardeal, o serie întregă de dări de seamă referitoare la activitatea Societății. Într-una din acestea, el subliniază prudent că lucrările societății fuseseră „curat filologice” și „cu totul independente”⁵. Aceeași atitudine o întîlnim și la Bariț, care după cum arată și N. Iorga „nu mai era omul de odinioară, ci era un om prudent care se teme de a irita guvernele de la Viena și Pesta”⁶. El publică totuși în „Romînul” un lung articol intitulat *Ortografia. Gramatica. Critica*⁷. Atitudinea de prevedere pe care și-o impuneau acești oameni de cultură ardeleni nu era conformă cu gândurile lor reale; de aceea, deseori, uitînd de prudență, ei fac declarații de un profund caracter național.

Curentul de opinie aștepta mult de la Societatea academică în ceea ce privea unitatea națională. Un corespondent transilvan al „Romînului” subliniază la 16 august că lucrările Societății literare „sînt menite spre a consolida interesele noastre naționale”⁸. Membrii Societății literare sînt înconjurați cu entuziasm și după manifestările de la inaugurare. La 13 august merg la teatru, unde li se reținuse două loji mari. Cu acest prilej, Matilda Pascaly declamă *Odă la membrii societății*, la care refrenul era *Bine ați venit*; iar publicul îi aplaudă puternic⁹. Peste 12 zile, membrii Societății literare merg din nou la teatru, unde li se oferă un program special, între altele recitîndu-se poezia lui Eugen Carada, *Pandurul cerșetor*, versurile lui Alecsandri, *Moartea lui Bălcescu*, versurile lui A. Mureșanu, *Un resunet* etc...¹⁰. Pe de altă parte, tot ca o manifestare națională trebuie socotită și scrisoarea pe care o trimite societății Scarlat Rosetti, declarînd că „voește să pună la dispozițiunea societății în tot tim-

¹ „Concordia”, nr. 64 din 17/29 aug. 1867, p. 253.

² „Romînul”, nr. din 11 aug. 1867, p. 673.

³ „Analele Societății academice romîne”, București, 1869, t. I, p. 32.

⁴ „Romînul” nr. din 18 aug., 1867, p. 693.

⁵ „Arhiv pentru filologia și istoria” nr. 9 din 20 oct. 1867, p. 161.

⁶ N. Iorga, *Istoria Romînilor*, București, 1939, vol. X, p. 93. Vezi caracterizarea elogioasă ce i-o face Sion în 1892, în *George Barițiu. 12/24 mai, 1812—1892*, Sibiu 1892, p. 85.

⁷ „Romînul” nr. din 23 aug. p. 709; nr. din 25 aug. p. 717; nr. din 28-29 aug., p. 729; nr. din 6 sept. 1867, p. 755-756.

⁸ *Ibidem*, nr. din 20 aug. 1867, p. 702.

⁹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 65 din 19/31 aug. 1867, p. 258—259.

¹⁰ „Familia”, nr. 35 din 4/12 sept. 1867, p. 692.

pul cât va ţinea sesiunea, atât una colecţiune de lexicoane, cât şi întreaga bibliotecă¹.

Agitaţia dusă în România în jurul problemei depliniei unităţii naţionale provoacă îngrijorări cercurilor conducătoare din Austria şi Ungaria, lucru dovedit de o scrisoare pe care o trimite în această vreme Napoleon III-lea lui Carol I. „La Viena, scria cel dintâi, sînt îngrijoraţi de uneltirile unui anumit partid, care ar vrea să intre în legături cu coreligionarii din Transilvania“. Napoleon al III-lea considera acţiunea drept o „propagandă primejdioasă“². Comentînd scrisoarea, memoriilor lui Carol I recunosc că în ceea ce privea relaţiile cu Austro-Ungaria „fricţiunile“ se înmulţeau „zilnic“, mai ales după încheierea pactului dualist³.

Între timp, la 13 septembrie are loc un banchet comemorativ al bătăliei din Dealul Spirei, la care participă şi o parte din membrii Societăţii academice. Crezînd poate că de data aceasta cuvintele lor nu vor mai fi auzite de autorităţile de dincolo de Carpaţi, atât Hodoş, cât şi Roman, vorbesc limpede despre gîndurile lor privind unitatea naţională. Hodoş declară, comentînd acţiunea dusă pe tărîmul limbii: „să sperăm că va veni şi unitatea fizică“; iar Roman aminteşte de „dorul“ ce mistuia pe cei din Ardeal, privind peste Carpaţi. În sfîrşit, la aceeaşi adunare, N. Ionescu cere independenţa, căci „ea va completa şi consolida definitiv unitatea romînilor“⁴.

În ultima şedinţă a Societăţii academice, membrii ardeleni au din nou prilejul să-şi spună părerea, fie chiar cu cuvinte ocolite, despre deplina unitate naţională. Bariţ ia cel dintîi cuvîntul, subliniind încă o dată că societatea se întrunise doar cu „scopuri curat ştiinţifice“... Aceasta însă nu-l opreşte să arate că fusese deosebit de impresionat, ca şi ceilalţi colegi ai săi, de omagiul adus în mod spontan de „diversele clase de popor“. Adresează mulţumiri „către toţi... cîţi şi cite ne-au întîmpinat cu atîta elan şi caritate frăţească, precum în tot cursul vieţii abia ni s-a mai întîmpat“ şi-şi încheie cuvîntul, declarînd: „Astăzi grăieşte limba din prisosenţia inimii. Fie deajuns cu atîta. Să trăiască Naţiunea romînă“⁵. Ia după aceea cuvîntul Cipariu. „Dea cerul, spune el, ca semţiul naţionale romîn, care s-a deşceptat acum cu atîta tărie să se lătească în toate unghiurile Romîniei, să străbată pînă la cabanele cele mai obscure ale ţăranului, ca şi în palatele cele mai superbe ale marilor naţiunii romîne. Dea ca tot romînul să vină la cunoştinţa demnităţii naţionale şi să o apere cu toată tăria cuvîntului şi a inimii. Dea, ca tot romînul să se simtă a fi fiu al Romîniei, romîn cu originea, romîn cu limba şi să fie mîndru că este şi se numesce romîn. Să trăiască romînimă“⁶.

Cu o şedinţă de închidere, amintind prin manifestările sale primirea membrilor şi şedinţa de inaugurare, se încheie prima sesiune a Societăţii Academice. Într-o corespondenţă din ziua de închidere a sesiunii, „Gazeta Transilvaniei“ conchidea că în afară de 5—6 şedinţe „seci şi uricioase“, lucrările So-

¹ „Analele Societăţii academice romîne“ Bucureşti, 1869, t. I, p. 83.

² *Din viaţa regelui Carol I...*, Bucureşti, 1939, p. 143—144.

³ *Ibidem*, p. 144.

⁴ „Romînul“, nr. din 17 sept. 1867, p. 787—788. Redare prescurtată (!) a discursurilor în „Albina“, nr. 107 din 24 sept./6 oct. 1867, p. 4.

⁵ „Analele Societăţii academice romîne“, Bucureşti, 1869, p. 128.

⁶ *Ibidem*, p. 129.

cietății fuseseră „prea interesante și pline de învățătură”¹. În bună măsură, foaia ardeleană exprima un adevăr. Deși lucrările privind problemele limbii nu înregistrează rezultate substanțiale, totuși sesiunea din 1867 are o deosebită însemnătate. Pe de o parte se pun acum baze temeinice — prin statute — ale viitoarei Academii Române, pe căile căreia „au mers către țelurile bine alese și bine precizate, timp de 7 decenii, generație după generație, închinătorii adevărului științific” (Traian Săvulescu), iar, pe de alta, această sesiune a avut o semnificație națională deosebită, fiind prima categorică manifestare a deplinei unități naționale culturale românești.

★

Ideea unei societăți literare românești, s-a născut de la începutul veacului al XIX-lea, legată de problemele de limbă. Ea crește an de an, o dată cu dezvoltarea burgheziei și cu transformarea poporului român în națiune. Gîndul înfăptuirii unei societăți literare se leagă strîns de problema națională, această societate fiind menită la început să ordoneze limba pentru întreaga națiune, iar mai apoi să devină organul coordonator al culturii naționale. Totodată, realizarea acestei societăți este strîns legată de progresele înregistrate de cultura națională în toate privințele.

Dacă pînă la înfăptuirea Unirii dintre Moldova și Țara Românească, ideea societății literare nu îmbrățișează decît problemele de limbă și literatură, în schimb, după 1859, o dată cu puternica dezvoltare — în toate domeniile — a statului român, crește însăși ideea realizării societății literare. Dezvoltarea puternică a culturii naționale în anii formării statului național și în cei imediat următori, apare ca o reflectare a procesului economic al formării unei piețe unice. Mulți oameni de cultură cer înfăptuirea unei societăți academice cu rosturi mai largi. Problemelor de limbă și literatură li se alătură și cele de istorie, după cum științele exacte își găsesc și ele locul în proiectele de organizare ale acestui înalt for.

În timpul domniei lui Cuza, nu se ajunge la înfăptuirea societății, cu toate străduințele depuse în acest sens de un șir întreg de personalități (G. Sion, I. Maiorescu, A. T. Laurian, V. A. Urechia, N. Crețulescu etc.). În lunile imediat următoare căderii primului domn al Principatelor Unite, C. A. Rosetti realizează proiectul, înființînd Societatea literară. Împrejurări neprielnice împiedică ținerea primei sesiuni în 1866, în schimb aceasta are loc în 1867, desfășurîndu-se într-un cadru larg și în mijlocul unor entuziaste manifestări.

Societatea literară își votează statutele, transformîndu-se în Societate academică și deschizînd căile pentru viitoarea amplă activitate a Academiei Române. În ceea ce privește problemele limbii, rezolvarea lor temeinică înțirzie mai bine de un deceniu, din pricina curentului etimologic, care era slujit de majoritatea primilor membri. Cu toate acestea, intrarea în activitate a Societății academice constituie unul din momentele cele mai însemnate ale istoriei culturii românești în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, fiind în același timp prilejul unor puternice manifestații pentru deplina unitate a națiunii romine.

¹ „Gazeta Transilvaniei” nr. 74 din 20 sept./2 oct. 1867, p. 293—294. Membrii ardeleni ai Societății academice părăsesc Bucureștii la 18 septembrie, pornind spre casă. La Brașov se oferă un banchet membrilor străini de oraș (Cipariu, Hodoș, Roman), „Familia”, nr. 39 din 3/15 oct. 1867, p. 469—470..

ОСНОВАНИЕ ЛИТЕРАТУРНОГО (АКАДЕМИЧЕСКОГО) ОБЩЕСТВА (1866) И СЕССИЯ 1867 ГОДА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Идея создания румынского литературного общества зародилась в начале XIX столетия в связи с вопросами языка. Она развивалась из года в год по мере роста буржуазии и превращения румынского народа в нацию. Мысль о создании литературного общества тесно связана с национальным вопросом, ввиду того что это общество было призвано вначале упорядочить румынский язык для всей нации, а затем стать руководящим органом национальной культуры. В то же время, создание этого общества тесно связано и с всесторонним прогрессом национальной культуры.

Если до Объединения Молдовы с Мунтенией идея создания литературного общества охватывала лишь вопросы языка и литературы, то после 1859 года, наряду с всесторонним развитием Румынского Государства созревает и сама идея основания литературного общества, причем многочисленные деятели культуры настаивали на создании академического общества с более широкими заданиями. К вопросам языка и литературы прибавились вопросы истории, причем точным наукам также было отведено надлежащее место в проекте организации этого высокого учреждения.

Во время княжения Кузы идею создания общества не удалось осуществить, несмотря на все старания целого ряда выдающихся деятелей (Г. Сион, И. Майореску, А. Т. Лауриан, В. А. Уреке, Н. Крецулеску и т. д.). Проект этот был осуществлен К. А. Росетти, создавшим Литературное общество в ближайшие месяцы после свержения первого князя Объединенных Княжеств. Неблагоприятные обстоятельства помешали проведению первой сессии в 1866 году, состоявшейся, однако, в 1867 году при большом числе участников и сопровождавшейся проявлениями национального энтузиазма.

Литературное общество приняло путем голосования свой устав, превратившись в Академическое общество и открыв путь для будущей обширной деятельности Румынской Академии. Что касается вопросов языка, то их окончательное разрешение задержалось более чем на десять лет из-за этимологического течения, поддерживавшегося большинством первых членов общества. Несмотря на это, начало деятельности Академического общества знаменовало собой один из наиболее значительных моментов истории румынской культуры во второй половине XIX столетия и послужило в то же время поводом для мощных манифестаций в пользу полного единства румынской нации.

LA FONDATION DE LA SOCIÉTÉ LITTÉRAIRE (ACADÉMIQUE) EN 1866 ET LA SESSION DE 1867

(RÉSUMÉ)

L'idée d'une Société Littéraire roumaine s'ébaucha au début du XIXe siècle, corrélativement aux problèmes de la langue roumaine. Elle s'affirma d'année en année avec le développement de la bourgeoisie et la transformation

du peuple roumain en une nation. L'idée de la création d'une Société Littéraire était étroitement liée au problème national: cette société était, au début, destinée à l'unification de la langue de l'ensemble de la nation et devait devenir par la suite l'organe coordonnateur de la culture nationale. Sa fondation était en même temps étroitement liée aux progrès enregistrés, à tous les points de vue, par la culture nationale.

Si, jusqu'à la réalisation de l'union de la Moldavie avec la Valachie, l'idée était celle d'une Société Littéraire préoccupée uniquement de questions de langue et de littérature, après 1859, en même temps que le puissant essor de l'État roumain s'affirmait dans tous les domaines, de nombreuses personnalités intellectuelles réclamaient la création d'une Société Académique d'une plus large portée. Aux préoccupations de langue et de littérature s'ajoutèrent des préoccupations d'histoire, et les sciences exactes eurent — elles aussi — une place dans les projets d'organisation de cette institution.

Sous le règne de Couza, cette Société n'arriva pas à se constituer, en dépit des efforts de toute une série de personnalités (G. Sion, I. Maiorescu, A. T. Laurian, V. A. Ureche, Nic. Kretzulescu, etc.). Dans les premiers mois qui suivirent la chute du premier prince des Principautés roumaines réunies, C. A. Rosetti réalisa le projet en fondant la Société Littéraire. En 1866, des circonstances défavorables s'opposèrent à la première session. Elle n'eut lieu qu'en 1867 et se déroula dans un vaste cadre, au milieu de manifestations nationales enthousiastes.

La Société Littéraire se donna des statuts et se transforma en une Société Académique, frayant ainsi la voie à la future et vaste activité de l'Académie Roumaine. En ce qui concerne les problèmes de la langue roumaine, leur véritable solution se fit attendre plus d'une dizaine d'années, à cause du courant étymologique cher à la plupart de ses membres fondateurs. Néanmoins, l'entrée en activité de la Société Académique constitue l'un des moments les plus importants de l'histoire de la civilisation roumaine au cours de la seconde moitié de XIXe siècle; elle fut en même temps la source de puissantes manifestations en faveur d'une parfaite unité de la nation roumaine.

MIȘCAREA NAȚIONAL-ELIBERATOARE ȘI NICOLAE MAVROGHENI (1787—1790)

DE

AL. VIANU

În istoriografia noastră evenimentele războiului ruso-austro-turc din anii 1787—1791 și-au găsit loc în lucrări de istorie generală și în studii special consacrate unor figuri protagoniste sau unor momente mai importante. În deobște — cu rare excepții — istoricii au fost preocupați de figura și acțiunile domnului Țării Românești, Nicolae Mavrogheni. Asupra personalității și acțiunilor lui Mavrogheni părerile sînt contradictorii. N. Bălcescu, ocupîndu-se tangențial de Nic. Mavrogheni, arată că era „un om cu totul original și fantastic, urînd și disprețuind aristocrația, dar fiindu-i milă de cei mici și de cei săraci,... și cu toate acestea slujind Porții cu cea mai mare credință”¹. Această apreciere o întîlnim și la Dionisie Fotino de la care, pare-se, a luat-o Bălcescu².

Mihail Kogălniceanu recunoștea lui Mavrogheni, „o mare energie și talente militare” considerîndu-l, însă, „un nou Caligula.. tiran față de boieri, preoți, negustori și țărani”³. Ciudăteniile lui Mavrogheni erau — după părerea lui Kogălniceanu — doar rezultatul unor accese de epilepsie.

D. Ionescu-Gion, într-un studiu special consacrat acestei domnii, ajungea la concluzia „pentru țară și cîrmuirea ei internă, Mavrogheni nu se deosebea de ceilalți domni fanarioți decît prin aceea că el a stors-o și a chinuit-o cu violență, pe față, fără tainice și mișelești potriveli”⁴. Iar Mavrogheni „era un nevropat, într-o stare de intermitentă halucinație”⁵.

V. A. Urechia ne-a dat cea mai întinsă analiză istorică a evenimentelor din acei ani. Materialul documentar adunat de el și-a păstrat întreaga lui valoare și în zilele noastre. Cu multă perseverență, V. A. Urechia, care socotea pe Mavrogheni drept figura luminoasă și centrală ce a sintetizat, în acea vreme, aspirațiile naționale ale poporului nostru, argumenta netemeinicia informațiilor nefavorabile domnului date de Enăchiță Văcărescu și Dionisie Eclesiarhul. Împotriva opoziției boierimii, Mavrogheni, singur, a

¹ N. Bălcescu, *Opere*, t. I, partea I, Buc., 1940, p. 139.

² Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, vol. I, Buc., 1859, p. 174—175.

³ M. Kogălniceanu, *Histoire de la Dacie...* Berlin, 1854, p. 430—432.

⁴ „Revista Nouă”, nr. 1, 1888, p. 318.

⁵ *Ibidem*, p. 218

luat „inițiativa apărării țării”¹... „reorganizează oștirea națională și adună batalioane de seimeni și de lefegii”². Acțiunea „energică și atât de cores-punzătoare adevăratelor interese ale țării”³ întreprinsă de Mavrogheni a fost sprijinită de Turnavitu „care reprezintă pentru istorie acea clasă de boierinași și neguțători români (? — A.V.) care singuri rămăseseră credin- coși lui Mavrogheni și care, urînd boierimea înstrăinată, începe să aibă conștiință de naționalitate și de drept. *Iată străbunii celor care la 1821 și 1848 vor lucra la mîntuirea țării de fanarioți dar și de oligarhia boierească*”⁴. (Sublinierea noastră. — A. V.).

Dintre lucrările istoricilor străini cea mai cunoscută este aceea a lui Blancard⁵ care, așa cum arată N. Iorga, este „plină de confuzii și naivități”⁶. Cu toate acestea, studiul lui Blancard aduce în circuitul științific materiale puțin accesibile în special din lucrările și arhivele grecești. Tezele lui Blan- card nu diferă în esență de cele susținute de V. A. Urechia.

N. Iorga, studiînd unele aspecte ale ocupației austriace, pomenește și de „energicul Nicolae Mavrogheni”. Deși în această lucrare „nu ia atitudine față de acțiunile și persoana domnului Țării Romînești, preocupîndu-se de precizarea faptică și cronologică a unor ciocniri dintre trupele lui Mavro- gheni cu cele austriace, N. Iorga pune sub discuție problema caracterului național al oștirii lui Nic. Mavrogheni: „În ce privește caracterul național al trupelor lui Mavrogheni, izvoare contemporane socot 4000 de arnăuți... 2000 de români-turci (sic!)... 2000 de români-creștini, ...4000 de bulgari... 4000 de tătari, 800 (!) de tunuri, servite de 200 ostași”⁷. În alt studiu de mai tîrziu, se redau necritic datele lui V. A. Urechia despre oștirea lui Mavrogheni⁸. Problemele legate de evenimentele acelor ani sînt reluate în cunoscuta-i operă de sinteză; de astădată, pe baza unui vast material, se deschid orizonturi noi deși, substanțial, problemele cîștigă prea puțin în adîncime.

După Iorga, Mavrogheni era remarcabil prin „însușirile de organizator și războinic”⁹... „un om de atitudini și de paradă”¹⁰ care, „înăbuși orice acțiune opoziționistă a boierimii printr-o dictatură sălbatecă”¹¹. Numirea lui Mavrogheni ca domn în Moldova a dus la „unirea militară a celor două țări în timpul războiului”¹².

¹ V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, vol. III, p. 105.

² *Ibidem*, p. 117.

³ *Ibidem*, p. 212.

⁴ *Ibidem*, p. 219.

⁵ T. Blancard, *Les Mavroyéni*, vol. I, Paris, 1909.

⁶ N. Iorga, *Ceva despre ocupațiunea austriacă în anii 1789—1791*, în *Anal. Acad. Rom.*, t. XXXIII, București, 1911, p. 7.

⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 7. Cifrele sînt luate credem din *Mémoire du comte de Ferrières Saureboeuf depuis 1772 jusqu'à 1789*, Paris, 1790, t. I, p. 138.

	Infanterie	Cavalerie
Albanezi	3 000	1 000
Valahi turci	1 500	500
Valahi creștini	1 500	500
Bulgari	3 000	1 000
Tătari	—	4 000

plus 200 servanți și 800 artileriști.

⁸ N. Iorga, *Ist. armatei romînești*, vol. II, Buc., 1919, p. 197—198.

⁹ N. Iorga, *Ist. romînilor*, vol. VIII, Buc., 1938, p. 43.

¹⁰ *Ibidem*, p. 52.

¹¹ *Ibidem*, p. 49.

¹² *Ibidem*, p. 55.

A. D. Xenopol ne dă un portret spiritual și moral deosebit, caracterizând cu violență neobișnuită pe Mavrogheni drept „grec ordinar, cules din insulele Mării Egee... unul din cele mai comune exemplare ale rasei grecești... iute și aprins, pornit și apucat, crud și neomenos, adăugia la toate aceste însușiri primejdioase și o nesățioasă lăcomie de bani”¹. După Xenopol, „rezultatul cel mai clar al întocmirii oștirii, fu prădarea țării”². Se subliniază că Mavrogheni a fost „un sprijin turcilor”³... „însă rar s-a văzut un om care știe a stîrni în jurul lui atîta larmă pentru așa de puțină treabă ca ceea ce făcu”⁴.

În anul 1939, Ion I. Nistor ridică figura lui Mavrogheni la rangul de tribun național al poporului. La îndemnul dat de Poarta otomană, — după I. Nistor — „pentru restaurarea oștirilor pămîntene” Mavrogheni trecu „în grabă de la vorbe la fapte”⁵. Armata creată de Mavrogheni și faptele ei de arme, acea încercare „de a restaura oștirea pămînteană și de a trezi în sufletele romînilor vechile tradiții războinice, este o faptă de curaj, care îi asigură (lui Mavrogheni, — A. V.) un loc de cinste în analele oștirii romîne”. Sub steagul lui Mavrogheni, „apărarea hotarelor și întregirea țării au rămas de atunci pînă astăzi deviza armatei romîne”⁶ (Sublinierea noastră. — A.V.).

C. C. Giurescu se mulțumește să repete, mai moderat, tezele lui V. A. Urechia. Mavrogheni, din cauza „ciudățeniilor” sale „a fost înfățișat într-o lumină cu totul defavorabilă, judecata nu e dreaptă”. El a impus pe boieri și pe negustori „poporul însă n-a avut de suferit, dimpotrivă, a fost ocrotit”; Mavrogheni activ sub raport bisericesc și filantropic, ar fi dat dovezi de mari însușiri militare; banii strînși au fost cheltuiți „la alcătuirea și întreținerea unei armate de peste zece mii de oameni, necesară în împrejurările prin care trecea atunci țara”⁷.

În lucrările de mai sus, cu toate că în unele Nic. Mavrogheni este detestat și în altele lăudat, există elemente esențiale comune.

În toate, activitatea politico-militară a lui Nic. Mavrogheni este integrată aprioric pe linia de dezvoltare istorică a Țării Romînești. La V. A. Urechia, I. Nistor, C. C. Giurescu, domnul muntean este prezentat pe față, ca figura care a întrupat aspirația poporului nostru. Această identitate nu reese din analiza forțelor sociale care au acționat în momentul istoric dat din dezvăluirea poziției maselor largi și a grupărilor politice boierești, ci se pornește inițial de la ideea că poporul și statul constituiau un tot unitar în care ciocnirile contradictorii nu erau posibile.

Tot astfel A. D. Xenopol, deși îl detestă pe N. Mavrogheni, nu acordă poporului vreun loc în istoria acelor vremuri; domnul apare forța unică care a acționat și reprezentat Țara Romînească.

Numai analiza activității lui Nic. Mavrogheni în raport cu poziția și acțiunile forțelor motrice ale societății romînești din acea vreme poate lămuri

¹ A. A. Xenopol, *Istoria romînilor*, vol. IX, Buc., 1919, p. 196.

² *Ibidem*, p. 198.

³ *Ibidem*, p. 201.

⁴ *Ibidem*, p. 197.

⁵ Ion I. Nistor, *Primele încercări de restaurare a oștirilor pămîntene*, extras din Anal. Acad. Rom. Mem. Secției Ist. seria III, vol. XXXII, p. 1 și 4.

⁶ *Ibidem*, p. 19. În același timp, cercetătorul Stefan Chicoș situa pe Nic. Mavrogheni în panteonul istoriei noastre naționale alături de Mihai Viteazul și Matei Basarab (vezi: Stefan Chicoș, *Cum se făcea aprovizionarea armatelor lui Mihai Viteazul, Matei Basarab și N. Mavrogheni*, Buc. 1939).

⁷ C. C. Giurescu, *Istoria...* Buc., 1944, p. 298.

pe cine și ce a reprezentat domnul muntean și poate determina astfel curba identității dintre domn și țară.

Concentrarea atenției cercetătorilor în a lumina mai mult sau mai puțin intens manifestările de ordin subiectiv ale domnului, au dus la caracterizări în deosebi de ordin psihologic în genul celor relevate mai sus.

Studiul de față tinde să lămurească unele laturi ale mișcării național-eliberatoare din acea vreme, contribuind astfel la o mai justă apreciere a locului pe care l-a ocupat figura și activitatea lui Nic. Mavrogheni.

★

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea, (pînă la 1864) în Moldova și Țara Romînească a avut loc descompunerea relațiilor feudale și dezvoltarea celor capitaliste.

Lupta de eliberare națională și mișcarea de eliberare a maselor populare apărută pe baza proceselor economice au avut o importanță deosebită în subminarea sistemului orînduirii feudale. Esența și conținutul mișcării naționale au fost determinate de condițiile și cauzele locale din epoca în care a apărut. Mișcarea de eliberare națională din lanțurile feudalismului turcesc împletită cu elementele luptei de eliberare socială a maselor a constituit, în epoca de care ne ocupăm, unul din factorii de bază care au grăbit dezvoltarea conștiinței naționale și formarea națiunii.

În prima etapă din istoria mișcării populare de eliberare, momentul de adîncire a crizei orînduirii feudale și-a găsit expresia cea mai deplină în răscoala de eliberare națională din 1821; înfrîngerea acestei răscoale a dus la profunde transformări în tabăra progresistă. În timpul și după răscoala din 1821, s-au reliefat cu putere cererea maselor pentru transformări sociale antif feudale și rolul retrograd al boierimii romîne.

Sarcina „de a continua programa revoluției de la 1821 și de a realiza întru totul dorințele și trebuințele poporului”¹ a fost preluată de elementele înaintate ale burgheziei în formare și de reprezentanții înaintați ai păturilor boierimii cuprinse în sfera proceselor capitaliste.

Războaiele împotriva Porții otomane din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și din secolul al XIX-lea au avut un ecou puternic în țările romîne, contribuind la intensificarea mișcării noastre naționale eliberatoare.

În cursul acelor războaie de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, „din poporul însăși se ridică pentru întîia oară, voluntari”² care au acționat în mod organizat alături de armata rusă sau cea austriacă.

Această manifestare reprezintă în sine ei o formă a luptei naționale eliberatoare. Forța mișcării naționale a fost determinată de gradul de participare a păturilor largi populare.

Un moment deosebit în mișcarea națională de eliberare îl constituie frămîntările provocate în societatea romînească în anii războiului ruso-austro-turc, 1787 — 1791.

În Țara Romînească, datorită stăruințelor Angliei³, în preajma acestui război, a fost numit domn Nicolae Mavrogheni. Acesta s-a străduit să puie toate resursele țării în susținerea efortului de război al turcilor, și a bine

¹ N. Bălcescu, *Opere*, Buc., 1952, p. 180.

² N. Iorga, *Istoria armatei romîne*, vol. II, Buc., 1919, p. 195.

³ A. A. Giers, *Россия и ближний восток*, 1906, p. 26.

meritat caracterizarea contemporanilor „o credință ca a lui nu e nici la Musulmani”¹.

Atitudinea păturilor sociale din Țara Românească față de politica lui Mavrogheni a reflectat în fapt, poziția lor față de stăpînirea turcească.

Partidul filo-turc sau partidul „național” cum îl denumește Pompiliu Eliad², s-a situat pe o poziție de expectativă „cu totul altă dispoziție de spirit decît înainte de experiența ultimului război”³.

Este bine cunoscută activitatea laborioasă a lui Enăchiță Văcărescu în susținerea intereselor Porții otomane (războiul din anii 1769 — 1774).

În acel război, la apropierea trupelor ruse, majoritatea boierimii a fugit — mare parte la turci, alții în Transilvania. Printre cei fugiți în tabăra turcilor a fost și E. Văcărescu; el ca și alții au îndeplinit diverse misiuni de încredere pentru Poartă⁴.

Demersul făcut în 1787⁵ dovedește o linie nouă politică în concepția multora din cei ce alcătuiau partidul filo-turc din Țara Românească.

De astădată, se căuta scoaterea Țărilor Romîne din sfera operațiilor de război, adică într-un anumit sens, o situație de neutralitate, prin care s-ar fi evitat distrugerile și pierderile provocate de beligeranți pe teritoriul nostru și, totodată, obținerea unui răgaz pentru a se urmări desfășurarea evenimentelor și a evoluției raportului de forțe dintre marile puteri europene.

Din aceste considerente, boierii divaniți, ca vel vistierul E. Văcărescu, banul N. Brîncovanu, banul D. Ghica, logofătul C. Ghica, vel vornicul Nic. Filipescu, vel postelnicul Constantin Filipescu, vornicul D. Racoviță, vornicul E. Moruzi, vornicul M. Crețulescu, clucerul D. Fălcoianu, logofătul Scarlat Ghica etc. deși erau pe poziții (relativ consecvente) filo-turce, s-au opus eforturilor lui Mavrogheni de a mobiliza resursele țării.

E. Văcărescu motiva această poziție ca fiind datorită metodelor folosite de Mavrogheni „eu văzînd că s-au început un război ca acesta, și oblăduitorul țării noastre este Mavrogheni, m-am prostit de dregătoria ce o aveam, pentru ca să nu fiu amestecat în faptele mai susnumitului, fiind de tot netrebnice”⁶. Drept argumente, Văcărescu arăta că Mavrogheni dorea să devină seraschier, „primea pe cîți turci venea” să se înroleze dîndu-le lefuri mari și în acel an a dăruit zaharelele și cherestelele în loc de a le scădea „din haraciul țării”. Aceste învinuiri menite să justifice atitudinea lui E. Văcărescu, nu rezistă unei analize critice. Poziția lui Văcărescu exprimă orientarea politică a partidului filo-turc, care refuza să identifice interesele Țării Romînești cu cele ale Porții otomane (denumirea de partid filo-turc nu trebuie luată în sens absolut). Partidul acesta tindea să îndeparteze, cît mai mult posibil războiul dintre cele trei împărății de granițele țării, și să se limiteze la darea de „proviant” în măsura în care ar fi fost obligat.

¹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIV, partea III-a, p. 271.

² Pompiliu Eliad, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie*, Paris, 1898, p. 229, și urm.

³ N. Iorga, *Istoria romînilor*, Buc. 1938, vol. VIII, p. 47.

⁴ Vezi exp. făcută de el însuși în *Tezaur de monumente istorice*, vol. II, p. 280—285.

⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 47; „în fevr. al noului an, mitropolitul Grigorie și ceilalți doi ierarhi munteni veniseră cu E. Văcărescu la von Metzburg, ca să-i spuie că dacă începe războiul dintre turci și ruși — cel cu austriacii nu fusese declarat — împăratul să facă a li se ocupa țara sau să afle vreun mijloc pentru ca să nu o calce nici rușii nici turcii” (vezi și Hurmuzaki, vol. XIX, p. I, p. 280).

⁶ *Tezaur de monumente istorice*, vol. II, Buc. 1863, p. 294.

V. A. Urechia, analizând măsurile lui N. Mavrogheni, se întreba „a se face comandantul oștirilor și a apăra Muntenia contra invaziunilor, era o faptă netrebnică?”¹ și drept răspuns el îl condamnă pe Enăchiță Văcărescu „cît de jos era simțul demnității și al iubirii de patrie în chiar suflete nobile ca ale lui Enăchiță Văcărescu”².

În felul acesta, partidul filo-turc, care nu s-a integrat pe linia intereselor Porții, așa cum făcuse Mavrogheni, apare, la V. A. Urechia, lipsit de „simțul demnității și al iubirii patriei”.

Mavrogheni, spre a scăpa de opoziția elementelor militante din acest grup, a exilat o parte din ei dincolo de Dunăre, iar pe alții i-a surghiunit în țară³. Vom întâlni pe mai toți cei îndepărtați de Mavrogheni din acest grup, ca semnatori ai unui memoriu „frumosul arz din 1793” adresat Porții⁴.

Ideea centrală a arzului ne ajută să înțelegem linia politică a acestei grupări „intemeierea de căpetenie a bunei stări a locului nostru, *nu e alta decît statornicia și durata îndelungată* a unei singure domnii de domni bun”⁵ (Sublinierea noastră — A. V.). Pe această linie, se cerea ca Alexandru Moruzi, ce fusese recent numit în Țara Românească, „să-l avem de domn, al nostru neprecurmat”⁶.

Astfel, grupul acesta, care accepta fără împotrivire stăpînirea otomană și se împăca și cu domnia fanariotă, acționa pentru a curma sistemul schimbării domnilor la bunul plac al Porții. Punctul acesta de vedere vedea o poziție înaintată față de timpurile cînd „boierii nu se mai săturau de domnie, unii cu un domn trăgeau, alții spre alți domni din cei maziil umblau”. Din această cauză, N. Iorga, salutînd unitatea boierilor „divaniți” arăta: „boierii de pe acele vremuri aveau o inimă mai largă și o înțelegere politică mai dezvoltată decît cum binevoim noi să credem” și considera arzul „un act cu totul dezinteresat, un strigăt de disperare eșit din inima țării chinuite”⁷.

Spre sfîrșitul sec. al XVIII-lea însă „problema libertății romînești înaintea Europei”⁸, fusese deja înscrisă pe ordinea ei de zi; or, față de steagul „libertății romînești” ridicat de mișcarea națională eliberatoare, concepția politică a boierilor care și-au așternut gîndurile lor în faimosul arz, apare ca perimată, reprezentînd o poziție net conservatoare.

Mulți dintre boieri au căutat să se puie la adăpost și să plece din București. Fuga aceasta în care Mavrogheni nu putea să nu vadă și o atitudine de reprobare a politicii sale, „era atît de mare”⁹ încît domnul a poruncit boierilor să-și depuie toate bijuteriile lor într-una din bisericile bucureștene drept zălog al credinței lor¹⁰.

¹ V. A. Urechia; *op. cit.*, vol. III, p. 112.

² *Ibidem*, p. 112.

³ *Tezaur*, p. 295, și V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. III, p. 456.

⁴ N. Iorga, *Viața unui mitropolit de altădată, Filaret II*, în „Convorbiri literare”, 1901, p. 1118—1121. Arzul a fost semnat de Mitropolit, banul Ghica D., banul V. Brîncoveanu, vor. D. Racoviță, Prîscoveanu St., vor. E. Moruzi, post. N. Filipescu, vel vist. E. Văcărescu, Scarlat Greceanu și Nic. Caragea.

⁵ *Ibidem*, p. 1118—1119.

⁶ *Ibidem*, p. 1119.

⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 1121.

⁸ Astfel își intitulează N. Iorga, cartea a doua din vol. VIII din *Istoria Romînilor*, ce se ocupă de evenimentele războiului ruso-austro-turc (vezi p. 35).

⁹ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. III, p. 189.

¹⁰ T. Blancard, *Les Mavrogheni*, t. 1, Paris 1909, p. 318.

Gruparea în partide a boierimii nu era strict delimitată. Trecerea de la un partid la altul era un fenomen obișnuit; chiar în sînul aceluiași partid existau mai multe grupuri, iar programul acestora era deajuns de vag și inconsecvent.

În majoritate, boierii de al doilea și al treilea rang și boiernașii erau interesați în înlăturarea stăpînirii Porții, în asigurarea stabilității și lărgirii comerțului, în lichidarea sistemului schimbării domnilor. Puțini, foarte puțini, elementele cele mai radicale, în special dintre boiernași, deși nu-și reprezentau clar necesitatea desființării iobăgiei, au formulat lozinci de transformări sociale, de schimbare a ordinii existente¹.

Din rîndurile boierimii, care visa eliberarea țării, s-au ridicat unele grupări care au militat activ, integrîndu-se în mișcarea națională de eliberare.

Mavrogheni a încercat să puie în fruntea trupelor sale douăzeci și cinci de boieri, „silindu-i, fără voia lor, să primească“. În drumul trupelor spre Ploiești, doidin acești tineri boieri, Ioan Cantacuzino și Scarlat Cîmpineanu au fugit trecînd în Transilvania și de acolo în Moldova. O a treia căpetenie, fratele lui Ioan, Nicolae Cantacuzino a fost arestat și silit spre a-și scăpa viața să intre „în slujba turcească la ieniceri în a treia ortă“².

Fuga lui Cantacuzino și Cîmpineanu „a făcut zgomot în Țara Romînească căci ei avură și alți următori“³. Astfel Mavrogheni a fost nevoit să renunțe la ideea de a-și alătura parte din boieri prin a-i pune în fruntea trupelor sale⁴.

În Moldova, turcii au cerut „izvoade de zaharele și de cărături pentru trebuința oștirilor ce se aduna din toate părțile în cetățile dunărene“⁵. Divanul Moldovei a încercat printr-un magzar adresat Porții să scape de contribuția la efortul de război al turcilor „să se milostivească milostivii stăpînii noștri asupra acestei nevoiașe și săracă țară și să i se facă ușurare de cele de peste puțină grele dări și mai ales a multelor havalele, de zaharele, chereștele, salahori și alte mari angarii care neconțenit în toată vremea se cer“⁶.

Poziția majorității boierimii moldovene este ilustrată de următorul fapt: divanul Moldovei a trimis pe Răducanul Roset, „călăreț și trăgaci de frunte... împreună cu o mică ceată de călăreți moldoveni, aleși tot unul și unul spre a servi de călăuze și de eclerori“ trupelor austriace care intraseră în țară⁷.

V. A. Urechia arată că „erau cel puțin două curente politice în Moldova: unul al domnului, înclina spre Austria, altul al mitropolitului spre Rusia. Desigur se mai găseau ici colo și boieri care n-ar fi vroit ca țara să se strice cu turcii“⁸.

În Țara Romînească, numărul boierilor care n-ar fi vroit „să se strice cu turcii“ era mult mai mare și influența lor mai simțită.

¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. V, p. 497, vol. I—II, p. 246 etc.

² Nic. Bălcescu, *Opere*, t. I, partea I, Buc. 1940, p. 141.

³ *Ibidem*, p. 140.

⁴ Vezi „Istoria faptelor lui Mavrogheni...“ de pitarul Hristache, în V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. III, p. 457.

⁵ Drăghici M, *Istoria Moldovei pe 500 ani*, vol. II, 1857, p. 50.

⁶ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. III, p. 140.

⁷ Gen. R. Rosetti, *Familia Rosetti*, vol. I, Buc., 1938, p. 143.

⁸ V. A. Urechia, *op. cit.*

Împărțirea grupărilor politice boierești antiotomane în partide distincte, filo-austriace și filo-ruse, credem că este de fapt un rezultat al unei modernizări care nu corespunde realității istorice. Fără îndoială existau anumite înclinări spre Rusia și Austria și acestea se sprijineau în politica lor pe unele elemente din rîndurile boierimii, dar întreaga activitate memorialistică a boierimii din ultimele trei decenii ale secolului al XVIII-lea și de mai târziu mărturisește că boierimea se adresa deopotrivă atât curții din Viena cât și celei din Petersburg.

Ce urmăreau grupările boierești care s-au îndreptat spre Rusia sau spre Austria?

Programul politic al acestor grupări, poate fi desprins din memoriul înaintat în 1791 guvernelor rus și austriac de către grupările înaintate ale boierimii din Țara Românească și din memoriul boierimii moldovene adresat în 1802 curții ruse. Ambele memorii au fost semnalate de N. Iorga¹. Asupra memoriului din 1791 N. Iorga emite părerea că ar fi opera spătarului Ioan Cantacuzino.

Deși redactate unul în Țara Românească și celălalt în Moldova și la interval de timp, aceste memorii exprimă un punct de vedere comun ambelor țări, și pot fi analizate ca un tot unitar, completîndu-se unul pe altul.

Memoriul din 1791 cerea pentru viitorul Țărilor Romîne următoarele:

- 1) cetățile înălțate pe locurile uzurpate de turci în raiale să fie dări-mate „iar pămîntul dat înapoi proprietarilor săi“;
- 2) „alegerea domnilor să fie statornicită definitiv, anume așa, ca un număr restrîns de alegători luați din cele trei stări, să aleagă după lege și domn“;
- 3) tributul fixat, să fie dus la fiecare doi ani la Constantinopol, prin doi deputați și să fie plătit prin miniștrii Rusiei și Austriei;
- 4) exportul de vite să fie cu totul liber;
- 5) niciuna din cele trei curți împărătești (Turcia, Rusia și Austria) să nu aibă dreptul de a ține trupe în țările noastre; țările să aibă oastea lor proprie de pace, iar în timp de război să fie considerate neutre;
- 6) Țările Romîne să fie sub ocrotirea Rusiei și Austriei, iar Poarta să nu poată pretinde altceva decît tributul fixat².

Memoriul din 1802 arată calea de realizare a acestui program „cu toate că țara... prin așezarea ei devine în fiecare dată teatrul războiului și e supusă la toate nenorocirile ce cad asupra ei..., mai ales despre partea turcilor, ei (boierii A.V.) privesc această mare nenorocire ca singurul chip în care pot să-și dobîndească eliberarea de sub tirania turcilor“³.

Punctele trei, cinci și șase ale memoriului din 1791, mărturisesc încă o dată artificialitatea delimitării categorice a grupărilor politice anti-otomane în filo-ruse și filo-austriace... Autorii memoriului nu doreau să intre în orbita Austriei sau a Rusiei, nu duceau o politică de a alătura sau supune patria lor uneia din aceste puteri, ci duceau o politică corespunzătoare inter-eselor naționale, o politică romînească. Se pune întrebarea: erau conștienți militanții acestei linii politice de tendințele expansioniste ale țarismului

¹ Vezi N. Iorga, *Viața unui mitropolit de altă dată, Filaret II*, în „Convorbiri literare“, 1901, p. 1130—1131, și idem, „O manifestare de conștiință a boierilor moldoveni din vrenurile rele“ în „Literatură și artă romînă“, 1901, p. 750—752.

² „Convorbiri literare“, 1901, p. 1130—1131. Nu avem textul original sau în copie; memoriul s-a păstrat doar într-o scrisoare a lui Hammer către Engel.

³ „Literatură și artă“, 1901, p. 750—752.

rus și ale casei imperiale vieneze, de primejdia ca patria lor să cadă pradă acestor tendințe? Răspunsul nu poate fi decât afirmativ. Oamenii politici din țările românești urmăreau cu ochi deschiși firele diplomației europene și ei și-au dat seama de ciocnirile de interese dintre puterile europene în special între Rusia și Austria. Pe baza acestor contradicții ei au întrezărit posibilitatea obținerii recunoașterii nominale a suzeranității Porții Otomane și garanții colective de respectare a neutralității Țărilor Române¹.

Deosebit de importantă este cererea de revenire la sistemul electiv al domnilor, cu precizarea componenței adunării reprezentative ce urma să facă alegerea „un număr restrâns de alegători luați din cele trei stări”.

Hammer a redat cu multă exactitate sensul real al fiecărui punct din memoriu. Nu cunoaștem pînă în prezent alte materiale care să aducă lumină în diversele laturi ale acestei probleme; nu știm cum era concepută alegerea acestei adunări reprezentative nici locul acordat fiecăreia din cele trei stări în această adunare etc. etc. Este de reținut că, în esența sa, această idee are un conținut antifeudal. Ideea unei adunări naționale în care să fie reprezentate toate clasele societății depășea concepția național-feudalo-monarhică.

Probabil că în concepția majorității celor ce direct sau indirect au luat parte la alcătuirea acestui memoriu, să nu-și fi găsit loc problema agrară. Puțini, cei mai radicali, întrezăreau în acea vreme legătura dintre problema națională și cea țărănească. Aceasta, explică de ce aceste grupări considerau protecția celor două împărății creștine învecinate drept unicul mijloc de eliberare de sub dominația turcilor. Grupările acestea au fost departe de a înțelege necesitatea atragerii maselor largi populare la lupta activă pentru eliberarea patriei. N. Bălcescu în studiul consacrat spătarului Ioan Cantacuzino, unul din exponenții de frunte ai mișcării de eliberare națională din acea vreme, sublinia: „el își iubea mult patria și multă vreme a visat libertatea ei”, dar și el și ceilalți cu care a militat laolaltă „luară un drum greșit... se izolă de popor”². „Ei nu gîndeau — scrie Bălcescu — că, ...acest popor... a mintuit țara într-atîtea rînduri și că ar mintui-o încă, dacă ei, făcînd un apel la dînsul, l-ar fi interesat la pricina țării și i-ar fi dat drepturi și o patrie a apăra”³.

Astfel, în lupta pentru un viitor mai luminos al patriei, grupările boierești din mișcarea națională de eliberare nu exprimau tendințele păturilor populare ale orașului și satului al căror țel era deplină lichidare a feudalismului și eliberarea națională.

Nic. Mavrogheni a desfășurat o activitate deosebită propagandistică ce dovedește un simț profund politic pentru influențarea opiniei publice românești. Manifestele și proclamațiile sale inundau Țara Românească și parte din Moldova și Transilvania, căutînd să contracareze simpatia și înclinația maselor către cei ce luptau împotriva turcilor. Apelul lui Mavrogheni din 29 dec. 1787 către locuitorii Bucureștiului mărturisește starea de spirit a orașenilor „fiindcă ne-am înștiințat domnia me, că unii din făcătorii de rele

¹ Ideea de a folosi contradicțiile dintre puterile europene pentru îngrădirea suveranității turcești o găsim și în memoriul din 6 aug. 1772 (vezi *Genealogia Cantacuzinilor*, Buc., 1902, p. 492—495).

² N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 140.

³ *Ibidem*, p. 149.

și farmazoni au semănat multe feluri de vorbe neadevărate spre spaima norodului, ca să-și facă cele după obiceiul lor rele gânduri“¹.

Bucureștenii erau în fierbere, știri de tot felul circulau din gură în gură, se vorbea de masacrele turcești, de venirea armatelor ruse sau de intrarea în război a Austriei; și din toate se simțea, în gândurile și inimile oamenilor, un suflu de speranță și totodată de îngrijorare față de vremurile de restriște prin care treceau. Îndemnul lui Mavrogheni „să petreacă în liniște... neguțătorindu-se fără de indoială și bucurie, nedînd crezămînt la halturile celor semănători de vorbe mincinoase“ reușea doar să întetească gândurile aprinse. Spre a opri fuga neguțătorilor din București, Mavrogheni le interzise folosirea caretelor și butcilor².

Vestea fugii în Transilvania a lui Hagi Stan Jianu, căpetenia uneia din cele mai importante case de comerț din Țara Românească, a avut un mare răsunset determinînd pe domn să confiște întreaga avere a celui fugit spre a înfricoșa pe cei care umblau cu gânduri de „hainire“³. În aceeași lună, în ziua de 19 martie 1788, domnia a ordonat ispravnicilor din Muscel, Argeș și Prahova „să silească neguțătorii din Pitești, Cîmpul Lung și Ploiești ca să deschidă prăvăliile“. Domnul făgăduia „orice pagubă li se va întîmpla și cît de puțin lucru li se va lua de cinevași în silă, domnia me vom răspunde înșine“⁴.

Hrisovul de confiscare a averii „fugarilor de la Focșani“ din 30 iulie 1788 dovedește că nici făgăduielile și nici amenințările lui Mavrogheni nu puteau opri băjenirea orașenilor: „Ioan Chesatul, căpitanul Radu Argintul, i Ioniță Talaboi, i Mihalache Blănarul, i Chira Pleșa, i Manolache polcovnicul, i Tudorache logofătul, i Ioniță Băcanul și Hristea Blănarul pămînteni, fiind cu locuința aici la Focșani... au cutezat împotriva legii și a datoriei supunerilor de s-au hainit, fugind la vrăjmașii împărăției, acum întra-ceastă vreme de război“⁵.

Semnificativă pentru ilustrarea atitudinii orașului a fost colecta populară organizată în București în 1789 pentru strîngerea sumelor necesare răscumpărării „fraților romîni“ din Transilvania ce căzuseră prizonieri în mîinile trupelor lui Mavrogheni. Această acțiune denotă că în rîndurile maselor se accentua procesul de cristalizare a ideii originii comune a romînilor din Țara Românească, Transilvania și Moldova.

Materialul documentar, deși sărac, mărturisește către cine era înclinarea neguțătorimii și a meșteșugărimii orașenești. Este vădită poziția ostilă față de politica lui Mavrogheni; păturile burgheziei în formare, deși lipsite de o conștiință clară, neorganizată politiceste, nu numai că nu s-au lăsat antrenate de politica lui Mavrogheni, dar și-au îndreptat nădejtile spre acei pe care această propagandă îi prezenta ca vrăjmașii patriei.

Acțiunea păturilor populare țărănești și orașenești, lupta lor activă pentru eliberarea țării, caracterul obiectiv antifeudal al acestei lupte, pot fi urmări-rite de-a lungul anilor de război.

¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. III, p. 108—109.

² *Ibidem*, p. 184.

³ *Ibidem* p. 204—205, doc. din 17 martie 1788.

⁴ *Ibidem*, p. 211—212.

⁵ *Ibidem*, p. 125.

Nu întâmplător, Mavrogheni, încă înainte de începerea ostilităților, spre a izola satele de lumea exterioară, a pus sub pază și control pe cei doritori de a lua contact cu lumea satelor. În 22 sept. 1787, se ordonă întocmirea unei catagrafii a călugărilor; ei nu mai aveau voie a ieși afară din mănăstire „fără de trebuință, în care caz să aibă adevărîța iscălită... indicînd numele trimisului și scopul și zilele cîte are a zăbovi afară. Călugărul care are asemenea certificat să meargă drept întîi la ispravnicu”¹. Măsura aceasta urmărea, după cum arată V. A. Urechia, „să împiedice pre călugări de a propaga prin sate afecțiunea pentru muscali”².

Din manifestul adresat țării de Mavrogheni, în urma declarării războiului cu Austria, răzbate îngrijorarea față de atitudinea opiniei publice, încercarea de a contracara părerile care circulau în masă: „autocratul nostru este așa de puternic, încît dacă toți autocrații și toți regii se ridică contra lui, nu sînt în stare să-l învingă... Legea mea este a creștinilor, iar nu a turcilor... să substrageți și să desființați toate scrierile ce se răspîndesc contra sfîntei noastre credințe. Cel ce va trăda pe unul din acei ce răspîndesc astfel de scrieri și-l va preda, în mîșinile noastre, va lua un dar de 400 lei, va fi înălțat de la gradul de cetățean în gradul boierilor; și eu cu mîna mea îl voi îmbrăca în caftan. Acel care va continua a publica astfel de scrieri va muri într-un par... în aceeași oră”³. Faptul că Mavrogheni afirma că sultanul este invincibil, că el personal nu este turc ci creștin și că luptă pentru credința creștinească, mărturisește atmosfera politică din acea vreme. Nici făgăduielile neobișnuite și nici amenințările cu moartea nu puteau însă convinge masele de a apăra interesele turcilor.

Cărțile și manifestele se îndesesc: cea din 7 febr. arată „în zilele noastre nu se căuta cine este musulman și cine este raia” iar celor ce se vor înrola alături de turci li se făgăduia „vă veți îndestula cîștigînd atîtea, și lucruri de ale francilor (nemților. — A.V.) căci noi nu vom cere de la voi alta decît capetele lor”⁴. La 8 febr. locuitorii erau îndemnați de a nu se lăsa înșelați „a se face ostași împotriva stăpînitorilor lor celor după lege”⁵; la 16 febr. un nou manifest către țară cu aceleași fraze stereotipe și îndemnuri nelip-site de sens „bucurați-vă și fiți veseli”⁶.

Cărțile adresate „locuitorilor de prin sate și orașe” din 3 martie 1788 desvăluie eșecul acestei propagande: „foarte ne mirăm domnia me de urmările voastre și de mișcările care auzim că faceți risipindu-vă de la casele și locurile voastre și ascunzîndu-vă împotriva învățăturilor și cărților prin care într-atîtea rînduri v-am scris și v-am încredințat”⁷.

La 5 martie, o nouă proclamație cerea locuitorilor „fiți veseli, nu vă întristați nici vă risipiți cu strămutarea și cu fuga de la casele și locurile voastre”⁸.

Totodată Mavrogheni organiza parăzi spectaculoase pentru a sărbători „victoriile” obținute de detașamentele sale în hărțuierile cu avanposturile austriace. În același timp cu „senlicul” (parada și slobozirea de tunuri) ce

¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol., III, p. 104.

² *Ibidem*, p. 104.

³ *Ibidem*, p. 190—191.

⁴ *Ibidem*, p. 128—130.

⁵ *Ibidem*, p. 131—133.

⁶ *Ibidem*, p. 135—136.

⁷ *Ibidem*, p. 194.

⁸ *Ibidem* p. 198.

se făcea în București, șefii detașamentelor respective erau boierii și îmbrăcați cu caftane în tabără, în mijlocul trupelor ¹.

Intensa activitate propagandistică pentru cîștigarea opiniei publice, pare însă că nu dădea rezultate, fiindcă în cartea din 21 martie „cătore toți de obște“ Mavrogheni recurgea la un alt gen de „argumente“; „iar cînd nici după aceasta nu veți părăsi de vorbe ca acelea, să știți că avem într-adins ascuns oamenii noștrii, ca să afle și să dovedească pe cel ce va vorbi de nemți și de muscali... dar și hotărîrea noastră să o știți, că nu avem alta pedeapsă a le face, ce numai capul să i-l tăiem“ ².

Din cele de mai sus se desprinde puternica frămîntare ce domnea în masele largi. Nu este deci întîmplător că la apropierea operațiunilor de război de granițele țărilor romîne s-au ridicat mii de voluntari alăturîndu-se armatelor ruso-austriace.

Dacă în lunile anterioare, cărțile domnești luptau să schimbe atmosfera ce domnea în opinia publică, de acum încolo ele vor încerca să-și îndrepte obiectivul spre înăbușirea mișcării de voluntari.

În 19 aprilie, Mavrogheni scria locuitorilor din județul Saac: „V-ați ridicat după la casele și după la satele voastre și fugind... v-ați ascuns prin munți și v-ați apropiat de dușmanii noștri, cu gînduri ca să slujiți printr-ascuns vrăjmașilor... dăjdiile vistieriei vedem că vă împotriviți de nu le răspundeți, zaharalele cele trebuincioase de hrana oștilor iarăși nu le dați“ ³.

Nu numai în județele de margine spre țara Moldovei, mișcarea de voluntari a luat un caracter de masă; în Oltenia, ca și în restul țării, au apărut cete de voluntari. Astfel, la 22 mai 1788, ispravnicii Gheorghe postelnicul și Dimitrie pitarul raportau lui Mavrogheni că în județul Gorj acționa un grup de peste 500 de „hoji“ sub conducerea lui Trocan „jumătate de plasă a Oltețului, și jumătate de plaiu al Hurezului s-au împrăștiat și rămîn toate poruncile în acea parte fără urmare“ ⁴.

Proclamațiile și cărțile lui Mavrogheni către moldovenii din ținuturile de margine alternau cu cele adresate „celor de obște“ din Țara Romînească să fiți cu priveghere... pentru unii ca aceia... cu nume de volintirie... se adapă în gînduri deșarte... a se porni cu arma... ca să ucidă și să omoare vreun turc“ ⁵.

Spre sfîrșitul anului 1788, Mavrogheni expunea deschis frămîntarea sa: „toată socoteala noastră este ca să se prăpădească volintirii... dați tot felul mină de ajutor, arătînd oștilor noastre locurile unde veți ști că se află volintiri și făcîndu-vă tot una cu ostașii noștri, să izbiți pre acei haini volintiri... nu vă temeți, nici puneți în gînd că este lucru cu anevoie a se prăpădi acei volintiri fiindcă fug și se viră prin munți și se ascund prin păduri“ ⁶.

În acea vreme, în Moldova, deosebit de detașamentul de eclerori condus de Răducanul Roset trimis de Divan înaintea trupelor austriace, colonelul Sivers organiza, din ordinul feldmareșalului A. P. Rumianțev, un corp de 3.000 voluntari arnăuți. Engelhard, care ne dă această informație, arată că:

¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. III, p. 199—200; prin cartea lui Mavrogheni din 8 martie 1788 un boiernaș cu rang de al doilea cămăraș a fost ridicat la dregătoria de mare serdar, iar Luca buluc bașa și Ispir buluc bașa au fost boierii și cinstiți cu polcovnicia Craiovei pentru respingerea unor unități austriace la Rucăr și Cîmpulung.

² *Ibidem*, p. 206—207.

³ *Ibidem*, p. 208.

⁴ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIV, partea a III-a, p. 358—359.

⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. III, p. 212 (document din 26 mai 1788).

⁶ *Ibidem*, p. 182 (doc. din 6 dec. 1788).

„arnăuții se numeau acei moldoveni și munteni care se înrolau voluntari cu caii și armele lor proprii. ...ei primeau soldă câte un cernoveț pe lună în afară de hrană și furaj... unii din ei erau cercetași minunați și conducătorul lor, maiorul Iordache s-a făcut vestit“¹.

În cadrul unităților austriace s-au înrolat din primele săptămâni 600 de voluntari cu 400 de cai. Unul din comandanții lor căpitanul Vițu a ajuns repede cunoscut prin acțiunile sale îndrăznețe². În aprilie 1788, Divanul Moldovei, s-a oferit să înroleze și să echipeze 6000 de arnăuți la dispoziția lui Coburg³. Desfășurarea ulterioară a evenimentelor nu a mai necesitat crearea acestui corp (divanul vroia să-l determine pe Coburg, prin aceasta, de a nu abandona orașul Iași), însă faptul că boierii au socotit posibil înrolarea într-un timp relativ scurt a 6000 de oameni dovedește poziția maselor⁴.

În luna mai, Rumianțev a trimis pe colonelul de arnăuți Atanasie Kirilovici Giortin „care știe toate obiceiurile și legiurile pământului“⁵ spre a forma cu ajutorul Divanului încă câteva detașamente de voluntari⁶.

În scrisoarea lui Rumianțev către Divanul Moldovei, el arăta că este informat de apariția unor cete care pricinuesc toate „strîmbătățile și răutățile“ pretinzînd că „sînt volintiri“ dar, „ei nu sînt adevărați“⁷...

Separat deci de mișcarea de voluntari, care a acționat în mod organizat în cadrul armatelor ruso-austriace, s-ă intensificat mult în acea vreme în ambele țări haiducia sub chip de „volintirie“.

În planurile operațiunilor militare ale corpurilor de armată ruso-austriace, unitățile de voluntari romîni au avut rolul lor bine precizat⁸. Operațiile ruso-austriace pe frontul Moldovei pe anul 1788 s-au încheiat prin ocuparea liniei Roman-Vaslui-Fălciu. În cursul iernii 1788 — 1789, operațiile militare au fost aproape complet sistate; numai voluntarii romîni sub comanda căpitanului Badeus au făcut incursiuni provocînd mari pagube turcilor⁹.

În campaniile anilor 1789 — 1790, forțele de bază ale armatei turce au fost nimicite în trei mari bătălii la Focșani, Rîmnic și Ismail.

¹ Записки Льва Н. Энгельгардта 1766—1836, editat de arhiva rusă, Moscova 1868, p. 86 și 132; vezi și maior von Raan, Материалы для истории Бессарабии Chișinău, 1892, p. 16. În glosarul volumului II al colecției de documente A. B. Суворов, Moscova, 1951, p. 583 „Arnăuți=trupe turcești recrutate deosebi din albanezi. În Rusia, escadroane de cavalerie ușoară recrutate dintre locuitorii Moldovei și Țării Rominești“.

Într-o scrisoare a ispravnicului de Soroca din 24 mai 1788, către Metzburg, îi comunica între altele, că în oraș se afla căpitanul de arnăuți Iordache Hirsău care a capturat 15 turci pe care îi ducea la cartierul gen. Caminski. Probabil, că este una și aceeași persoană cu maiorul Iordache semnalat de Engelhardt, (vezi Hurmuzaki, vol. XIX, partea I, p. 460).

² Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX, partea I, p. 461—471; vezi și *Ausführliche Geschichte des Krieges zwischen Russland, Österreich und der Türkei*, Viena, 1791, vol. III, p. 103, unde se pomenește de căpitanul de arnăuți Sava.

³ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 141.

⁴ Pentru a avea un termen de comparație, este de ajuns să amintim că în martie 1788, oștirea lui Mavrogheni, pregătită de luni de zile, număra 7480 neferi, din care deabia 2489 erau creștini (albanezi, sîrbi, bulgari, romîni etc.) (vezi Hurmuzaki, *Documente* vol. XIV, partea III, p. 340.).

⁵ Acad. R.P.R., s. Manuscise, Doc. II/180.

⁶ *Ibidem*; vezi și Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX, p. I, p. 464

⁷ Acad. R.P.R., s. Manuscise, Doc. II/180.

⁸ Vezi A. Petrov, Вторая турецкая война в царствование императрицы Екатерины II 1787—1791. Petersburg, vol. I-II 1880, «A. B. Суворов», vol II, Moscova 1951, și *Geschichte des Oesterreich, Russischen und Türkischen Krieges 1787-1791*. Leipzig, 1792

⁹ „Convorbiri literare“, martie 1930, p. 356.

În bătălia de la Focșani, în efectivele corpului rus comandat de Suvorov (4 000 de oameni) au fost 800 de voluntari români, iar în cel austriac 1 500 de voluntari (din 1 800 oameni) ¹.

La Râmnic unde a luat parte întreaga divizie a III-a rusă sub comanda lui Suvorov (7 000 de oameni), 1 600 erau voluntari români. Efectivele corpului austriac au fost aproximativ aceleași ca și în bătălia de la Focșani.

Efectivul total al trupelor lui Suvorov în asediul Ismailului era de 30 000 de oameni, din care cca. 1 500 voluntari români.

În rapoartele sale asupra acestor bătălii Suvorov a citat, la loc de cinste unitățile de voluntari români pentru eroismul și bravura lor. În bătălia de la Râmnic 5 steaguri din 31 au fost cucerite de români, fiind citați nominal praporcicul N. Popescu, căpitaniii Ion Udre și Pavel Vizirian, soldații Mihalache Arsenie și Scupae Lupul ². În asediul Ismailului s-au remarcat prin bărbăție și vitejie locot. colonelul Nicoriță, locot. colonelul Cantacuzino și parucicul Ion Toma ³.

Astfel, în războaiele împotriva Porții otomane de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, poporul nostru și-a restaurat oștirea sa; unitățile de voluntari au constituit germeii viitoarei noastre armate naționale.

Nicolae Iorga a pus sub semn de îndoială, încă în studiul său din anul 1911, problema componenței naționale a trupelor organizate de Mavrogheni ⁴. Mai târziu, N. Iorga subliniază în deajuns de limpede lipsa caracterului național al acestei oștiri „trupe de o alcătuire foarte amestecată în care, cu toate steagurile cu sfinți, erau atît de mulți turci pe lângă ceilalți, de o purtare foarte rea care se aflau supt șefii lor proprii” ⁵.

Catastihul „de ostași ce sînt în județele Țării Romînești” din 15 martie 1788 arăta că se aflau în total 7 480 neferi. Din aceștia 4 991 turci și 2 489 creștini (albanezi, bulgari, sîrbi, români etc.). În București se aflau 1 574 neferi din care 1.029 creștini și 545 turci ⁶. Aproape o jumătate din numărul creștinilor se afla deci în București, unde purtau la parăzi „steagurile cu sfinți”. Cifrele de mai sus nu pot fi luate ca absolute. Chehaia Sali, un om de încredere a lui Mavrogheni, îi raportează la 1 martie din Pitești, „au venit 30 de ai lui baș beșli aga, au fugit zece, au rămas douăzeci... a doua zi cum mîntuie orzul, toți călăreții fug ⁷; la 8 martie Ahmed aga baș-bulucbașa încunoștiințează pe domnitor că au fugit, „cu voia lui” douăzeci și cinci de neferi căroră le-a dat și teșcherele. Împuternicitul lui Mavrogheni, Gheorghe „întîiul spătar” raportînd despre fuga a 25 de neferi arată: „am încercat eu... să-i înduplec să nu facă o astfel de mișcare, dar n-a fost chip, sînt să fugă și alții” ⁸. Peste cîteva zile, la 27 martie raportează „Noaptea trecută Tahir bulucbașa cu tot tacîmul său și cu cîțiva alți neferi au fugit; n-am idei limpede ai cui și cîți neferi au fugit” ⁹. Unele indicații succinte din cuprinsul catastifului dezvăluie aceeași stare de lucruri și în ceea ce

¹ Vezi A. Petrov, *op. cit.*, vol. II, p. 33 și următoarele.

² «A. B. Суворов», t. II, Moscova, 1951, p. 462, 484 și 485.

³ *Ibidem*, p. 560—561 și 564.

⁴ Vezi lucrarea de față, p. 46.

⁵ N. Iorga, *Istoria rominilor*, vol. VIII, p. 54.

⁶ Hurmuzaki, vol. XIV, partea a III-a, p. 340.

⁷ *Ibidem*, p. 304.

⁸ *Ibidem*, p. 310—311

⁹ *Ibidem*, p. 340.

privește neferii „creștini“: 20 neferi „ai lui Manoli bulucbașa de Adrianopol, el a fugit de la sfârșitul lui februarie cu comisul“; 10 neferi „serdarul de la Grammatica care a fugit spre sfârșitul lui februar“; 20 neferi, „ai lui Panaiot Moraitul cu al doilea comis Nicolae și el a fugit împreună de la sfârșitul lui februarie“¹.

Rezultă că efectivele trupelor lui Mavrogheni variau mereu.

În anii 1788—1789, oștirea creiată de Mavrogheni s-a mărit prin completarea efectivelor în special cu spahii și ieniceri.

În august 1788, marele vizir Iusuf Pașa care acționa în Banat i-a ordonat lui Mavrogheni să provoace o operație de diversiune, printr-un atac simultan în direcția trecătorilor care legau Țara Românească de Transilvania. În acest scop i-a trimis întăriri de cca. 4 000 de oameni². La începutul anului 1789, în ianuarie, Marele Vizir i-a mai trimis lui Mavrogheni un corp de 5 000 turci³. În aprilie același an, Mavrogheni a primit din Bulgaria întăriri încă 6 000 de oameni⁴.

Numărul neferilor creștini a scăzut în permanență. De altfel, în operațiile de mai târziu, din 1789—1790, nu se mai pomeneste de trupele creștine din oștirea lui Mavrogheni⁵.

Despre comportarea trupelor lui Mavrogheni găsim suficiente amănunte în rapoartele îputerniciților săi: „Dumnealui clucerul seraschier și hagi Omer aga seraschierul de la Văleni m-au orînduit cu Mehmed bulucbașa circ-serdar ca să merg — scrie Gheorghe polcovnicul — să coborîm satele ce erau fugare. Dar ce folos... că-i coborîm, și-i prind turcii, și-i dezbracă, și necinstesc și femeile lor și copilele lor, turcii ce fug de la Ploești și de la Văleni și rătăcesc din sat în sat și fac rele?“⁶. Dragomanul Alexandru raporta că trupele „au adus și mulți robi din satele de aici, adecă femei, fetețe și copiii (iar pe bărbați se pare că i-au ucis acolo)“... În continuare, dragomanul roagă pe Mavrogheni „să se libereze robii atît aceia cît și cei de la Hurezi, care s-au robit cînd a năvălit Osman aga la satul Mălaia iar la Lotru pe care Osman aga, luîndu-i de la ceilalți ostași cu o cîtime de bani, îi are în sama sa“⁷. Hristodul „al doilea postelnic“ scrie capucehaiei din Cîmpulung: „vin turcii singuri prin sate și după ce dezbracă pe săraci, îiucid. Sînt atîtea rele de nu pot să ți le descriu, așa că pînzele lor, tingirile și cămășile săracilor le vînd zilnic la tîrg, ca și cum ar fi acolo bazarul de mărunțișuri (?) al Constantinopolei“⁸.

Din toate rapoartele oamenilor de încredere ai lui Mavrogheni se desprinde acest tablou. Chiar dacă domnul a luat o serie de măsuri de prevenirea exceselor, hoardele sale mercenare nu puteau fi reținute de a nu ucide și jefui populația pașnică a Țării Romînești.

În genere, în istoriografia noastră, în descrierea războiului se dădea loc de frunte incursiunilor și hărțuielilor dintre trupele lui Mavrogheni și unitățile austriace. Aceste operații secundare, de diversiune, devin bătălii de mari proporții, puse pe același plan cu cele de la Focșani, Rîmnic și Ismail,

¹ Hurmuzaki, vol. XIV, partea a III, p. 331.

² T. Blancard, *op. cit.*, p. 393 și următoarele. Mavrogheni nu dispune deci de efective suficiente spre a face o acțiune de diversiune pe un front mai larg.

³ *Ibidem*, p. 430.

⁴ *Ibidem*, p. 439.

⁵ Vezi, spre ex. chiar T. Blancard, *op. cit.*, p. 320—450.

⁶ Hurmuzaki, vol. XIV, partea a III-a, p. 377.

⁷ *Ibidem* p. 260.

⁸ *Ibidem*, p. 268.

care au determinat soarta războiului. Mavrogheni, după fiecare hărțuială a trupelor sale, se grăbea să trimită curieri speciali la Constantinopol și în toate cetățile, cu știri cât mai umflante.

Astfel, la 1 septembrie, Ainslie (ambasadorul Angliei la Constantinople) raporta că trupele lui Mavrogheni își continuă „ravagiile“ în Transilvania după ce cuceriseră Brașovul. În același timp, Metzburg, refugiat la Sibiu, scria lui Kaunitz că turcii care înaintaseră pînă în împrejurimile Brașovului s-au retras cu mari pierderi¹. R. Ainslie comunica la 15 iunie 1788: „toate scrisorile din Valahia confirmă importantul succes obținut de armata condusă de prințul Mavrogheni, numărînd acum 80 000 oameni“. Peste cîteva luni, ambasadorul, devenit mai circumspect, relatează la 15 septembrie 1788: „fără îndoială că toate aceste dări de seamă abundă în exagerări“. La 1 februarie 1789, comunica „toate știrile venite de la frontiere sînt favorabile turcilor, dar, ca de obicei, lipsite de date și fapte concrete“; iar la 8 decembrie 1789, „este imposibil de afirmat cu siguranță care este situația de fapt la frontierele otomane“².

Ar fi greșit dacă s-ar trage însă concluzia că trupele lui Mavrogheni nu ar fi avut nici un rol în desfășurarea operațiilor militare; ele, deși s-au limitat la acțiuni de ordin secundar, au avut contribuția lor în cîștigarea de timp pentru mobilizarea și concentrarea grupului de bază a trupelor turcești și totodată au ținut în loc parte din efectivele trupelor austriace.

Încercarea făcută de turci cu Mavrogheni nu a reușit, deși i-au acordat acestuia titlul de seraschier și sprijin militar.

Lupta maselor largi populare a arătat Porții că problemele Țărilor Romîne vor trebui rezolvate ținîndu-se seama de interesele lor vitale.

Din cele de mai sus se pot desprinde următoarele:

1. Războiul din 1787 — 1791 a intensificat lupta național-eliberatoare din Țările Romîne.

2. Masele largi populare, forțele de bază ale mișcării naționale de eliberare, au luptat pentru nimicirea relațiilor feudale și eliberarea patriei; unitățile de voluntari care au acționat în mod organizat în cadrul armatelor ruso-austriace constituie germenii armatei naționale de mai tîrziu.

3. Grupările boierești anti-otomane ce s-au situat la conducerea mișcării naționale nu au ales o cale revoluționară, deși programul lor depășea concepția național-feudalo-monarhică.

4. Mavrogheni, înalt demnitar al Porții otomane și domn al Țării Romînești nu a reușit să-și apropie păturile societății romînești spre a lupta pentru apărarea intereselor turcilor. Oștirea de mercenari creiată de el a fost oștire turcească.

¹ *Rapoartele consulare engleze*, vol. I, Bibl. Acad. R.P.R., și T. Blancard, *op. cit.*, p. 394—395. Caimacamul care-l înlocuia vremelnice pe marele vizir a ordonat lui Mavrogheni să trimită cheile orașului cucerit. Sforțările lui Mavrogheni de a se apropia de Brașov au fost însă zadarnice (vezi p. 400).

² *Rapoartele consulare engleze*, vol. I, Bibl. Acad. R.P.R.

НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ И НИКОЛАЙ МАВРОГЕНИ (1787—1790)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В прежней румынской историографии фигура и деятельность Н. Маврогени — валашского господаря (1786—1790) была представлена в несоответствующем исторической действительности свете. Исходным пунктом была идея, что народ и государство составляли одно целое, в котором были невозможны столкновения противоположных течений, и военная политическая деятельность Н. Маврогени включалась априори в линию исторического развития Валахии. В. А. Уреке, И. Нистор и др. считали Н. Маврогени выразителем национальных стремлений румынского народа. Другие, подобно А. Д. Ксенополу, ненавидели Н. Маврогени, но, не отводя народу никакого места в истории того времени, они представляли этого господаря как единственную действовавшую и представлявшую Валахию силу.

Автор анализирует действовавшие в этот исторический момент социальные силы, проливая свет на позицию широких масс и боярских группировок по отношению к ним, и определяет место, занимаемое Н. Маврогени.

Борьба за национальное освобождение в Молдове и Валахии и освободительное движение народных масс, возникшее на основе экономических процессов, сыграли особо важную роль в подрыве системы феодального строя (во время второй половины XVIII и первой половины XIX вв.).

Войны этого периода против Оттоманской Порты нашли широкий отклик в Молдове и Валахии, содействуя усилению национально-освободительного движения в этих странах.

Особый момент национально-освободительного движения представляют собой брожения, вызванные в валашском обществе русско-австро-турецкой войной (1787—1791 гг.). Отношение социальных слоев того времени, действовавших против политики Маврогени, стремившегося отдать все ресурсы страны для поддержки военного напряжения Порты, фактически отражали позицию этих слоев в вопросе турецкого владычества. Из среды широких народных масс, этой основной силы национального движения, возникли отряды добровольцев, организованно действовавших в рядах русско-австрийских армий, представляя собой зародыш будущей национальной армии.

Боярские антиоттоманские группировки, ставшие во главе национального движения, не избрали революционного пути, несмотря на то, что их программа выходила за пределы национального феодально-монархического мировоззрения.

Маврогени, высокому сановнику Оттоманской Порты, не удалось приблизить к себе слои румынского общества в целях борьбы за интересы Порты. Созданные им на территории Валахии войсками.

LE MOUVEMENT NATIONAL DE LIBÉRATION ET NICOLAS MAVROGENI (1787 — 1790)

(RÉSUMÉ)

Dans l'ancienne historiographie roumaine, la figure et les actions du prince de Valachie, Nicolas Mavrogeni (1786 — 1790), ont été présentées sous un jour qui ne correspond pas à la vérité historique. L'idée initiale était que le peuple et l'État constituaient un tout unitaire où les contradictions n'étaient pas possibles et l'activité politique et militaire de N. Mavrogeni était englobée *a priori* dans le développement historique de la Valachie. V. A. Ureche, I. Nistor, etc. ont considéré Mavrogeni comme le porte-parole des aspirations nationales du peuple roumain. D'autres, tel A. D. Xenopol, l'ont détesté, mais, n'accordant au peuple aucune place dans l'histoire de ces temps-là, ils présentaient le prince comme *l'unique* force qui ait agi et qui ait représenté la Valachie.

L'auteur tente d'analyser les forces sociales ayant agi à ce moment historique, il essaie de mettre en lumière la position des masses et celle des groupements de boyards en rapport avec ces dernières et de déterminer la place que détenait Mavrogeni.

La lutte pour la libération nationale dans les pays roumains et le mouvement de libération des masses populaires — dû aux processus économiques — ont eu une particulière importance pour saper le système féodal (au cours de la seconde moitié du XVIIIe s. et de la première moitié du XIXe).

Les guerres dirigées contre la Porte ottomane au cours de cette période ont eu un puissant écho dans les Pays Roumains et ont contribué à l'intensification du mouvement national de libération.

Une phase importante du mouvement national de libération est celle de l'agitation qui régnait dans la société roumaine au cours des années de la guerre russo-austro-turque (1787 — 1791). L'attitude des couches sociales qui réagirent alors contre la politique de Mavrogeni — qui s'efforçait de soutenir l'effort guerrier de la Porte en y consacrant toutes les ressources du pays — reflète en réalité leur attitude à l'égard de la domination turque. Du sein des larges masses populaires — forces essentielles du mouvement national — ont surgi des unités de volontaires qui agirent d'une manière ordonnée dans le cadre des armées austro-russes et qui furent les germes de la future armée nationale.

Les groupements de boyards anti-ottomans, qui conduisirent le mouvement national, n'ont pas choisi une voie révolutionnaire en dépit de leur programme, qui dépassait la conception nationale féodale monarchique.

Mavrogeni, haut dignitaire de la Porte ottomane, ne réussit pas à gagner la société roumaine à la cause des intérêts de la Porte. L'armée de mercenaires qu'il créa fut une armée turque.

EȘECUL INSTAURĂRII DICTATURII REGALE ÎN 1931

DE

S. MUȘAT

În 1931, țările capitaliste se aflau în al treilea an de criză economică mondială. Cu toate că, începînd din 1929, criza economică devenea tot mai acută, economiștii burghezi sperau totuși într-o ameliorare a situației.

În primul trimestru al anului 1931, datorită reluării lucrărilor în construcții și în agricultură, s-a produs — ca în fiecare an primăvara — o anumită scădere a șomajului. Aceasta însă nu însemna de loc că punctul culminant al crizei fusese atins și că aceasta începuse să descrească.

Trimestrul al doilea al aceluiași an a adus o ascuțire și mai puternică a crizei. Izbucnirea crizei de credit s-a manifestat cu o deosebită virulență. Criza de credit izbucnea de obicei la începutul erizelor economice; ea s-a manifestat cu întârziere însă în timpul crizei din 1929—1933. Profesorul E. Varga arată cauza acestui fapt: „Caracterul monopolist foarte dezvoltat al capitalismului actual, ca și faptul că criza a izbucnit în S. U. A., în sectorul cel mai puternic al frontului capitalist, a reținut mult timp declanșarea crizei de credit”¹.

Graful produs la „Kreditanstalt” din Austria a provocat izbucnirea cu acuitate a crizei de credit în centrul Europei².

„Foamea” de credit începe să capete, în anul 1931, aspecte tot mai pronunțate; în Germania ea se manifestă în forme de-a dreptul catastrofale, deoarece Germania trebuia să plătească sume importante în contul reparațiilor.

În momentul izbucnirii crizei de credit, Franța era favorizată față de celelalte state din Europa, fiind nu numai cea mai mare putere militară imperialistă din Europa³ ci, în același timp, o putere financiară de prima mînă. Ea acumulasă un stoc uriaș de aur.

Astfel, la sfîrșitul lui iulie 1931, stocurile de aur ale celor mai importante bănci centrale erau (în miliarde mărci) Franța 9,3, Anglia 3,3, Germania 1,4, Italia 1,1, Olanda 1, Spania 2, Elveția 0,6⁴.

Acum Franța putea spera să cîștige hegemonia în Europa.

¹ Eugen Varga, *Raportul situației economice mondiale în cel de al II-lea trimestru al anului 1931* (pînă la 24 iulie 1931), în „Correspondance Internationale”, nr. 278, din 28 august 1931, p. 936.

² *Ibidem*.

³ „Franța imperialistă posedă la această oră cea mai puternică formație militară recrutată din Europa, Asia, Africa arabă și Africa neagră” (Din raportul lui M. Cachin la Sesiunea a XI-a a C. E. a I. C.) publicat în ed. L'Humanité, 1932.

⁴ Eugen Varga, *op. cit.* www.dacoromanica.ro

Acest lucru atrage după sine o ascuțire a contradicțiilor între imperialiști; pe de o parte între imperialismul francez și cel german, iar pe de altă parte, între Franța și imperiul englez, care nu putea permite Franței să joace rolul de hegemon în Europa.

Pe de altă parte însă, cercurile imperialiste au pus problema unei „împăcări“ între statele capitaliste și a declanșării unui război antisovietic. O serie de diplomați se străduiseră să realizeze frontul unit antisovietic al tuturor statelor capitaliste speriate de saltul înainte al Țării Socialismului.

Acesta era scopul pentru care trebuia realizată ingenunchierea proletariatului din Germania, aflat atunci într-un puternic avânt revoluționar¹. Tot în acest scop, trebuia înăbușită lupta maselor din țările care formau așa-zisul „cordon sanitar“ la granița Uniunii Sovietice și în special din Polonia și România, în care burghezia franceză exercita o influență puternică. Aceste acțiuni, începute încă din anii stabilizării relative a capitalismului, se intensifică în timpul crizei.

În 1931 și în prima jumătate a anului 1932, cercurile imperialiste, în frunte cu cele franceze, au făcut numeroase încercări de a împinge România și Polonia într-o acțiune împotriva Uniunii Sovietice. E de notat faptul că aceste cercuri din Franța aveau în fruntea lor pe Tardieu și Laval care domină viața parlamentară a Franței pînă la alegerile de la mijlocul anului 1932.

*

Țara noastră fusese atinsă de criză încă din cursul anului 1928. Problema țărănească, nerezolvată, provocase încă în anii stabilizării o criză agrară care, împletită cu cea industrială, pusese România într-o situație deosebit de grea.

Prețurile agricole scad catastrofal², după cum reiese din tabloul de mai jos; cu toate acestea, existau aproximativ 30 000 vagoane stocate, pe care guvernul național-țărănist, prezidat de Mironescu, încerca să le vîndă prin dumping.

Criza agrară provoacă răscoale țărănești încă în toamna anului 1930.

În nordul Maramureșului, în regiunea Borșa-Suceava și în alte părți, au loc răscoale pe care guvernul încearcă să le canalizeze în direcția șovină. Aceste răscoale pun în panică Ministerul de Interne, care convoacă în septembrie 1930, la Ploiești, o consfătuire cu prefeții, pentru a analiza metodele de înăbușire a mișcării țărănești.

În industrie, de asemenea, situația era gravă. Producția textilă scăzuse cu 56%, cea a lemnului cu 80%, încărcarea vagoanelor cu 30%, tonajul general scăzuse cu aproape 40%³.

¹ Conferința de la Londra, convocată de principalele state pentru a „ajuta“ Germania, a însemnat o astfel de tentativă de a ingenunchia proletariatul din Germania. La 9 iulie, Luther, președintele băncii Reichului, pleacă la Londra pentru a obține un credit de 800 milioane mărci. În timpul călătoriei sale, se produce prăbușirea concernului textil din nord (care avea 27 000 muncitori). Situația financiară a Reichului era disperată. La conferință, imperialismul francez a căutat să impună punctul său de vedere în privința „ajutorării“ Germaniei, punct de vedere opus celui american. Franța căuta să dețină hegemonia într-un război antisovietic și — prin întărirea sistemului de la Versailles — să constrîngă Germania să urmeze Franța în acest război. La rîndul lor, S.U.A. căutau să antreneze Germania pe drumul războiului prin concesiuni substanțiale, în detrimentul beneficiarilor sistemului de la Versailles. Conferința de la Londra era îndreptată împotriva poporului german și, după cum mărturisea Lloyd George, împotriva Uniunii Sovietice. Dar contradicțiile dintre statele capitaliste au provocat eșecul conferinței, care a fost urmat de prăbușirea băncii germane „Donat“ și de închiderea ghișeelor tuturor băncilor germane între 12 și 20 iulie 1931.

² Scăderea prețurilor agricole* (costul unui vagon)

	decembrie 1928	septembrie 1930
grâu	78 000 lei	28 000 lei
orz	59 000 „	19 000 „
ovăz	60 300 „	18 000 „
porumb	73 000 „	26 000 „

* „Lupta de casă“, nr. 1 din 20 ianuarie 1931.

³ *Ibidem*

Bugetul statului se afla într-o situație grea. În primele 6 luni ale anului 1930, deficitul său a atins suma de 5 miliarde lei.

Cu toate că economia țării se îndrepta spre catastrofă, bugetul statului trebuia să suporte sume imense destinate pregătirilor militare. Guvernul Mironescu contractase o comandă la Skoda de aproximativ 1 miliard și jumătate lei, iar în momentul demisiei un nou contract de 15 miliarde era pe punctul de a fi semnat¹.

Acest material de război urma să fie folosit pentru intervenția militară plănuită împotriva U.R.S.S. Încă din mai 1930, în localul Ministerului de Război francez, se țineuse o ședință secretă a reprezentanților armatei franceze, polone și române, în scopul intensificării pregătirilor de război².

În toamna anului 1930 au loc în România manevre militare la granița Uniunii Sovietice; divizia a 8-a infanterie și-a desfășurat manevrele în raionul Cervonț, divizia a 14-a în raionul Bălți-Florești, adică în imediata apropiere a graniței cu U.R.S.S.

Pregătirile cadrelor tehnice militare se făceau în școlile din Paris și Londra³.

Toate aceste pregătiri de război se loveau de mari dificultăți financiare, cărora guvernul nu le putea face față decât prin împrumut extern și printr-o exploatare și mai puternică a maselor. Guvernul Mironescu încearcă, la începutul anului 1931, să contracte un împrumut în Franța.

În același timp Carol al II-lea pregătește o lovitură de stat care să-i asigure o guvernare personală, în afară de partide.

După luptele muncitorești de la Lupeni, de la începutul lui august 1929, devenea din ce în ce mai limpede că un război împotriva Uniunii Sovietice nu putea fi dezlănțuit decât de un regim de dictatură deschisă. Imperialiștii apuseni, în frunte cu imperialismul francez, favorizau instaurarea unor asemenea regimuri în statele din cordonul sanitar. Polonia lui Pilsudski oferea un asemenea exemplu. Carol era deci îndreptățit să speră că va avea sprijinul imperialismului francez la instaurarea unui guvern de dictatură sub conducerea sa. În plus, el avea sprijinul unor cercuri ale marii finanțe din țară, și în special al băncii Marmorosch-Blank.

În aceste condiții, chiar dacă unele vîrfuri industriale ar fi dorit să se opună — în special cele din Transilvania, — nu puteau face aceasta decât cu mare greutate, avînd în vedere că pînă la declanșarea crizei de credit, ele erau aproape complet dependente de marile bănci din București.

În timp ce guvernul Mironescu trata împrumutul extern, palatul pregătea o serie de măsuri, care, de fapt, însemnau instaurarea dictaturii regale. Această încercare, care pînă la urmă a eșuat, s-a soldat mai tîrziu printr-un guvern în afara partidelor: guvernul Iorga-Argetoianu.

Cum s-a pus la cale această încercare de dictatură de la începutul lui februarie 1931 și de ce a eșuat ea în prima formă?

Încă de la întoarcerea sa în țară, Carol a căutat să impună o guvernare personală și a urmărit să capete o influență puternică în economia țării. El avea legături cu unele cercuri bancare din străinătate, care i-ar fi înlesnit acest lucru.

¹ Arhiva Centrală a Institutului de istorie a Partidului, C. Argetoianu, *Memorii*, cartea a VIII-a, caietul 3, p. 810 și urm. Acest contract pregătit pentru aprilie 1931, fusese încheiat după ce conducătorii național-țărăniști au luat, sub formă de mită, sume importante. Carol al II-lea, care era informat de contract prin generalul Amza, ar fi vrut să participe la „beneficiu”. Pentru a împiedica semnarea contractului, el a grăbit răsturnarea guvernului Mironescu cu două săptămîni.

² Se pare că viitorul Carol al II-lea, care se pregătea să se întoarcă în țară, nu era străin de această conferință. Așa s-ar putea explica, între altele, amînarea „restaurației” pînă la 8 iunie 1930.

³ Marcel Cachin, *op. cit.*, unde se arată „Școlile militare din Franța și Anglia sînt deschise ofițerilor din Polonia, România, Finlanda, Estonia și Letonia”.

Profitând de creșterea pregătirilor războinice din apus împotriva Uniunii Sovietice, contînd pe un eventual sprijin din partea cercurilor imperialiste în scopul instaurării „ordinii” în România, profitînd de descompunerea partidului național-tărănesc, descompunere ce se accentua în cursul anului 1930, el căuta omul potrivit pentru a pregăti o asemenea lovitură sub directa sa conducere. Regele s-a oprit asupra lui Argetoianu, care părea un om indicat, dat fiind că, la 2 august 1930, îi trimisese un memoriu secret în care propunea instaurarea unui guvern de „mîină tare”. Argetoianu mai avea avantajul de a fi legat și de unele cercuri financiare din Germania. Încă din 1929, el intrase în legătură cu Guttman, fiul fondatorului uneia din cele patru mari bănci din Germania, cu concernul bancar fuzionat al acestora (Deutsche-Diskonto-Dresdner-Darmstätter-Bank), concern în care Schacht avea un cuvînt greu de spus.

În 1930, Argetoianu trata la Berlin formarea unei societăți bancare, numită „Societatea Bancară Romîină”, care să funcționeze cu capital german¹. Acolo se întîlnise — după cum arată el însuși — cu fruntași ai vieții economice germane². De asemenea, Argetoianu spune: „Am fost primul ministru de externe care a îndrăznit, după război, să manifeste pe față, la Berlin, o dorință de completă înțelegere”³.

La începutul anului, regele îl cheamă în scopul punerii la punct a loviturii de stat. Lovitura trebuia să aibă loc în momentul în care guvernul Mironescu ar fi eșuat în încercarea lui de a obține un împrumut în Franța. Viitorul guvern trebuia să fie prezidat de mareșalul Prezan.

O dată cu instaurarea acestui guvern al „ritmului nou”⁴, trebuia să fie dată o proclamație a lui Carol, în care să se arate că: „am făcut apel la o mîină de oameni dezinteresați — în frunte cu gloriosul mareșal Prezan — în afară de orice considerații politice” și în care guvernul să fie arătat ca un „guvern de tehnicieni care... exclude cu desăvîrșire din preocupările sale interesele politice de partid”⁵.

Programul guvernului ar fi fost un program de dictatură: se pregătea pentru înăbușirea presei, o nouă lege a presei⁶; se prevedea abrogarea sistemului de alegeri municipale pe județe, instaurîndu-se rezidenți pe regiuni;⁷ în ceea ce privește jandarmeria, se arată că „principalele legi de organizare sînt bune, organizarea trebuie însă revăzută în unele părți și numărul jandarmilor trebuie considerabil sporit”⁸. Ambele camere urmau să fie dizolvate și să se înceapă o guvernare prin decrete-legi⁹.

Cercurile marii burghezii doreau instaurarea regimului de dictatură care să asigure înăbușirea mișcării muncitorești, scăderea salariilor, aplicarea „curbelor de sacrificiu”, sporirea comenzilor de armament. Dar, prin instaurarea dictaturii, unele cercuri burghezo-moșierești ar fi fost — cel puțin în aparență — dezavantajate în interesul claselor exploatatoare în întregul lor, și în special, în avantajul vîrfurilor acestor clase. Pe de altă parte, diferitele grupuri din sinul burgheziei și moșierimii luptau între ele pentru monopolul puterii. Acea parte a burgheziei și moșierimii care stătea în spatele partidului național-

¹ C. Argetoianu, *Memorii*, cartea VIII-a, caietul 3, p. 1080 și urm.

² *Ibidem*, p. 1099. (Deși numele personajelor sînt șterse de el din manuscris, se poate citi totuși numele lui Hugenberg, cel care finanța partidul național-socialist).

³ *Ibidem*, p. 1073.

⁴ Formula fusese găsită de Argetoianu.

⁵ C. Argetoianu, *Memorii*, Anexe, p. 665.

⁶ Proclamația guvernului, *ibidem*, p. 677.

⁷ *Ibidem*, p. 725; acest sistem a fost introdus de altfel atunci cînd s-a instaurat, în 1938, dictatura regală.

⁸ C. Argetoianu, *Memorii*, Anexe, p. 725.

⁹ „Apariția unui decret-lege, dizolvarea camerelor și afișarea programului de guvernămînt, erau menite să familiarizeze opinia publică cu procedura decretelor-lege” (*ibidem*, p. 725).

țărănesc, atunci la guvern, promova fascizarea țării și urmărea să-și asigure un rol de prim plan în cadrul regimului dictatorial.

Conducerea partidului național-țărănesc, deși favoriza în general fascizarea țării, opunea totuși o anumită rezistență tendinței cercurilor din jurul palatului de a ocupa rolul de prim plan într-un eventual regim fascist.

Or, tocmai în acel timp, guvernul național-țărănesc, era îngrijorat de creșterea frământărilor populare. În ianuarie 1931, când Direcția C.F.R. a concediat 1 500 de muncitori de la atelierele din București, au început mari acțiuni de protest, care, la 29 ianuarie, duc la o mare demonstrație la care participă 8 000 de muncitori. Jandarmii și poliția atacă muncitorii; cad morți și răniți. La Iași, Cluj, Galați, Focșani, Sibiu, Dej și în alte centre ceferiste, au avut loc adunări de protest împotriva represiunii sîngeroase din București. Muncitorii cer pedepsirea vinovaților și retragerea curbelor de sacrificiu, oprirea concedierilor¹. Încep greve și alte acțiuni ale minerilor din Valea Jiului, ale metalurgistilor și tipografilor din București, Ploiești și alte orașe².

Astfel, în luna martie, izbucnește greva de la fabrica „Lemaître”. Partidul luptă pentru unificarea mișcării greviste de la „Lemaître” cu lupta șomerilor³.

Formarea pichetelor de grevă și a gărzilor de autoapărare atrage atenția aparatului represiv. Într-o notă a Siguranței se arată că „greviștii intenționează... să impresoare fabrica în grupe de câte 10 inși”⁴.

Greva de la Lemaître tinde să cuprindă și celelalte fabrici. Într-un manifest al P.C.R. se arată că: „muncitorii de la Lemaître sînt în grevă de 5 săptămîni, iar cei de la Zimmer de o săptămîină... La fel sînt agitații muncitorești la Wolf, Vulcan, C.F.R., Malaxa, Phoenix”⁵. Pe de altă parte, în legătură cu aceasta, N. Iorga notează: „la Cameră, pază militară din cauza greviștilor de la uzină”⁶.

În Transilvania au loc greve la fabricile de textile „Arădana” și „Bănățeana”. Greva de la fabrica de textile „Bănățeana” din Timișoara are de la început un caracter politic: muncitorii intră în grevă în urma concedierii de către direcțiune a unui lucrător bănuît de activitate comunistă⁷. La „Arădana” numărul greviștilor atinge cifra de 2 000.

Deosebit de puternică a fost greva tipografilor din București care cuprinde un însemnat număr de muncitori.

În felul acesta, „muncitorimea din România răspunde ofensivei patronale de scădere a salariilor, concedierilor în masă, măririi orelor de muncă, pregătirii de atac contra Uniunii Sovietice, cu rezistența, cu ofensiva ei”⁸. În același timp, la sate aveau loc răscoale izolate⁹.

Luptele populare din primăvara anului 1931 au silit camarila regală și cercurile burghezo-moșierești din spatele ei să-și amîne și să-și modifice de cîteva ori planurile.

Pe de altă parte, guvernul național-țărănesc izbutește să contracte împrumutul extern în condiții rușinoase, cu dobînzii mari, emisiuni joase și comisioane ridicate. Această operație oneroasă, așa-zisul împrumut „de dezvoltare”, care întărea pentru moment

¹ Chivu Stoica, *Eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din 1933*, București, 1955, p. 24.

² *Ibidem*, p. 25.

³ Arhiva centrală a Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dosarul nr. 14 573/580, p. 505.

⁴ *Idem*, dosarul nr. 40 204/2 921, p. 216.

⁵ *Ibidem*, p. 256.

⁶ N. Iorga, *Memorii*, vol. VI (Încercarea guvernării peste partide), București, 1939, p. 71.

⁷ Vezi telegrama informativă din Arhiva centrală a Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dosarul nr. 40 204/2 921, p. 190.

⁸ Chivu Stoica, *op. cit.*, p. 25.

⁹ *Ibidem*.

pozițiile cercurilor burghezo-moșierești, a contribuit la a-l obliga pe Carol să-și modifice planurile.

Modificarea avea drept scop să dea impresia că regele dorește să respecte practicile și uzanțele democratice de guvernare, dar că aceste metode nu mai pot da rezultate; anume, regele ar fi cerut o guvernare a tuturor partidelor, care, neputînd izbuti, trebuia să servească drept „demonstrație” a neputinței partidului și să furnizeze un pretext pentru trecerea la un guvern de „tehnicieni”.

Aceste proiecte se reflectă și în memoriile lui N. Iorga din 16 martie 1931: „J. Th. Florescu a fost ieri la rege. I-a vorbit de situația imposibilă a guvernului (Mironescu). Regele i-a răspuns că toate lucrurile vin la vremea lor. Atunci se va încerca o concentrare de partide; dacă ea nu va reuși, ei bine atunci el va avea dreptul — el și numai el — de a proclama patria în pericol”¹.

La 24 martie 1931, împrumutul este semnat. La 4 aprilie, refuzînd remanierea, Carol răstoarnă guvernul, cerîndu-i demisia².

Acum se pune problema ca o „guvernare în afară de partide” a unor „tehnicieni” să apară ca rezultat al unei lungi crize de guvern.

Pentru „rezolvarea” acestei crize, a fost chemat N. Titulescu, căruia i s-a cerut să alcătuiască un guvern din toate partidele. În condițiile crizei economice, cînd contradicțiile din cadrul burgheziei se ascuțiseră, formarea unui asemenea guvern era imposibilă. Cerîndu-i lui Titulescu acest lucru, Carol știa că el va eșua.

Criza de guvern a fost deosebit de lungă pentru vremea aceea. Ea era menită să arate opiniei publice burgheze că prin sistemul parlamentar în vechile lui forme nu se mai poate guverna.

Între timp însă, și această a doua soluție trebuie să sufere o modificare, căci o dizolvare a parlamentului însemna pregătirea unor noi alegeri; or, puțini reprezentanți ai partidelor politice erau dispuși să accepte cu seninătate chemareaș masei la urne.

În timpul acestei crize ministeriale, se produce în Europa un eveniment de mare răsunet internațional, care a fost un avertisment pentru toți acei care plănuiau instaurarea unor dictaturi. În Spania, cu prilejul alegerilor municipale din 14 aprilie, izbucnește o revoluție care răstoarnă în două zile dictatura lui Alfons al XIII-lea și a clișii lui de generali. La 16 aprilie, masele populare impun republica, iar Alfons al XIII-lea e silit să fugă din Spania. Această revoluție a înspăimîntat pe toți cei care pregăteau o dictatură deschisă.

La 18 aprilie, N. Iorga relatează: „Pun în scris un raport către rege. Nu-i ascund primejdia unei guvernări cu Argetoianu la Interne. Alegerile nu le pot admite silnice, nu le vreau catastrofale, cu consecințe pentru coroană, ca acelea din Spania”³.

În același timp, Titulescu, la 17 aprilie, „... declară că nu-l lasă conștiința să meargă la alegeri nesigure, în care coroana se află descoperită”⁴.

Chiar Carol șovăie. În această privință, Argetoianu declară: „Sub impresia evenimentelor din Spania, nu vrea să dea noului său guvern un caracter militar”⁵ (planul inițial era un guvern sub președinția mareșalului Prezan).

O încercare imediată de dictatură ar fi putut avea consecințe greu de prevăzut. Iată de ce se recurge la o nouă formulă, aceea a unui guvern de tranziție spre dictatură, guvern ce s-a alcătuit sub conducerea lui Iorga și Argetoianu la 18 aprilie 1931.

¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 66.

² Manoilescu demisionase din guvern deoarece o lege propusă de el fusese pusă în minoritate. În alte condiții, înlocuirea lui Manoilescu s-ar fi făcut automat.

³ N. Iorga, *op. cit.*, p. 86.

⁴ *Ibidem*, p. 84.

⁵ C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 911.

Acest guvern trebuia să fie ceea ce a fost, șapte ani mai târziu, guvernul Goga-Cuza. Lista guvernului e alcătuită chiar de rege și, în mai puțin de două ore, noul cabinet depune jurământul.

Dar această formulă nu înșală pe nimeni. „Adevărul” e nevoit să recunoască: „Este însă ciudat că — după atâtea tratative — N. Titulescu nu a ajuns la o înjghebare de minister, pe când d-nii Iorga și Argetoianu au realizat-o în mai puțin de două ore”.¹

După ce șefii de partide sînt consultați de formă, la 30 aprilie, Camerele sînt dizolvate și campania electorală este deschisă.

Imediat după dizolvare, Argetoianu relatează: „regele declarase categoric că, după alegeri, va mulțumi lui Iorga pentru serviciile aduse și, abia atunci, va începe guvernarea mea... care nu va ține seama decît de necesitatea executării programului meu”, adică a programului de instituire a dictaturii fasciste.

Campania electorală s-a desfășurat în condițiile stării de asediu, a arestărilor, schingiuirilor și atrocităților ordonate de guvern².

În timpul campaniei electorale s-a desfășurat o importantă campanie a comunistilor pentru pregătirea zilei de 1 Mai. La 1 Mai au avut loc demonstrații în toate regiunile țării. La Gheorghieni, cei 700 de muncitori care au manifestat de 1 Mai în fața fabricii au opus o dîrză rezistență cînd organele represive au încercat să-i împrăstie. La Salonta, lângă Oradea, 2 500 de muncitori și țărani au demonstrat sub lozincile Partidului. La București, două grupuri (unul pe Grivița, altul pe Colentina), au parcurs cîntînd și strigînd lozincile Partidului, fiind apoi împrăstiați de poliție și jandarmerie. La Galați, muncitorii au demonstrat trecînd peste voința șefilor social-democrați de dreapta; un muncitor a fost împușcat³. Cu toate succesele obținute, campania de 1 Mai a dovedit că Partidul mai are de lichidat încă numeroase lipsuri.

Experiența campaniei de la 1 Mai a fost folosită în alegerile din iunie 1931, care — în intenția anumitor cercuri în frunte cu Carol al II-lea — urmau să constituie punctul de plecare spre instaurarea dictaturii deschise. Campania electorală din vara anului 1931 avea deci o importanță mare; ea trebuia să arate voința fermă a maselor de a se opune dictaturii și pregătirilor războiului antisovietic. Alegerile au avut loc conform legii electorale din 27 martie 1926, lege inspirată de cea italiană din 7 ianuarie 1923 elaborată de fasciști⁴.

Sistemul electoral acorda o primă majoritară partidului care obține 40% din voturile exprimate în întreaga țară. În felul acesta, partidul care era „chemat” să formeze guvernul și să „facă” alegerile trebuia să caute să obțină 40% din voturi; astfel fi era asigurată în parlament o mare majoritate de deputați. Pînă atunci, partidele obțineau cele 40% din voturi prin metodele bine cunoscute: furtul urnelor, terorizarea celor ce se prezentau la vot, coruperea forurilor administrative etc.⁵.

De data aceasta, „metodele” obișnuite au fost folosite la maximum. S-au efectuat numeroase arestări în rândurile membrilor de Partid. S-a căutat să se împiedice difuzarea materialelor de propagandă pentru alegeri ale Blocului muncitoresc-țărănesc.

¹ „Adevărul” din 19 aprilie 1931.

² C. Argetoianu, *op. cit.*, caietul 2, p. 1040.

³ „Buletinul”, organ al C.C. al P.C.R., din 4 iulie 1931.

⁴ Vezi *Documente din istoria P.C.R., 1929—1933*, p. 157 (La Institutul de istorie al P.M.R.).

⁵ La dezbaterile proiectului de lege, chiar V. Madgearu a fost obligat să recunoască: „Scopul... nemărturisit al acestei legi, este asigurarea în România a guvernelor dictatoriale îmbrăcate, din ipocrizie și frică, în haina parlamentară (Ședința Camerei din 17 martie 1926, în Mon. of. din 8 mai 1926).

⁶ Între cele două războaie mondiale nu cunoaștem din 11 chemări la urne decît un singur caz în care guvernul să nu fi obținut 40% din voturile (în decembrie 1937).

Blocul muncitoresc-țărănesc era o organizație legală, sprijinită și condusă de Partid. El avea menirea să întărească alianța dintre muncitori și țărani și să lupte împotriva războiului, pentru răsturnarea regimului capitalist și întronarea puterii muncitorești-țărănești¹.

În preajma alegerilor s-au efectuat descinderi în cursul cărora s-au confiscat pachete de manifeste ale Blocului muncitoresc-țărănesc². De asemenea, au avut loc percheziții în provincie — ca de pildă la Brașov, unde s-au confiscat în afară de manifeste de propagandă electorală și un șapirograf³.

Teroarea împotriva candidaților și aderenților Blocului muncitoresc-țărănesc a fost deosebit de puternică în Transilvania și Dobrogea. Cu toată această teroare, Blocul muncitoresc-țărănesc a reușit să prezinte liste în 30 de județe și să ducă această campanie electorală, obținând succese importante.

Lozincile Partidului pentru mobilizarea maselor au fost „ieșirea revoluționară din criză și lupta contra războiului imperialist împotriva Uniunii Sovietice”⁴.

Programul Partidului cerea printre altele: exproprierea totală, fără plată a moșiștilor, a domeniilor regale și bisericești și împărțirea lor fără plată țăranilor lipsiți de pământ și cu pământ puțin; mărirea salariilor; ajutorarea șomerilor de către stat și de către patron; concedii plătite; salarii egale la muncă egală pentru tineri și femei; 2 ani de ucenicie. Programul se declara contra reducerii salariilor și a exploatării nemiloase, contra jafului și a teroarei, contra executării sălbătice pentru stoarcerea impozitelor⁵.

Programul arată diferența esențială între Blocul muncitoresc-țărănesc și celelalte partide legale.

„Cine e pentru... război contra Uniunii Sovietice, pentru asuprirea și exploatarea sălbatică a muncitorilor și țăranilor, acela va vota pentru partidele burgheze...”⁶.

În aceste alegeri, activitatea P.C.R. a fost foarte intensă în unele regiuni, cu toate dificultățile făcute de guvern. Munca a fost bine condusă în special în ceea ce privește strângerea fondurilor pentru campania electorală. Instructori speciali au fost trimiși pentru întărirea campaniei. În unele locuri din Transilvania s-a încercat să se reziste la acțiunile teroriste ale jandarmeriei și siguranței.

În ciuda acestor aspecte pozitive — așa cum arată o rezoluție a Secretariatului politic al P.C.R., publicată în „Buletinul” din iulie 1931 — în timpul campaniei electorale, s-au făcut anumite greșeli. În unele județe, ca de exemplu în Prahova, Gorj, Trei Scaune, s-a neglijat depunerea listelor. Deosebit de grav e faptul că nu s-au depus liste în regiuni industriale ca Bacău și Cîmpulung (Moldova). Pe listele Blocului au fost trecuți uneori oameni nesiguri sau chiar potrivnici liniei Partidului.

Cu toate acestea, rezultatul alegerilor a constituit un important succes al P.C.R. În condiții de cruntă teroare, mărturisită chiar de reprezentanții guvernului⁷, Blocul muncitoresc-țărănesc a reușit să obțină 73 711 voturi și 5 reprezentanți în parlament.

Manifestul C.C. constata în mod just: „obținerea celor 73 711 voturiși, pe baza lor, cele 5 mandate pe listele B.M.Ț. a produs o zăpăceală și chiar disperare în rindu-

¹ *Documente din Istoria P.C.R.*, 1923—1938, Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 569.

² Arhiva centrală a Institutului de istorie a Partidului, dosarul nr. 306, p. 15.

³ *Idem*, dosarul nr. 1595, p. 139.

⁴ *Documente din Istoria P.C.R.*, 1929—1933, p. 165.

⁵ *Ibidem*, p. 151.

⁶ *Ibidem*.

⁷ N. Iorga recunoaște: La Cameră „jălanie mare, în parte îndreptățită, a abuzurilor electorale” (*Memorii*, vol. VI, p. 123), iar Argetoianu, în fața evidenței, trebuia să recunoască la dezbateri: „Nu zic, s-or fi furat voturi” („Lupta” din 18 iunie 1931); sau „Dacă ai fi venit la mine la minister... ti-ași fi arătat colecția de revolvere confiscate de la băieții dumitale” (*Arhiva centrală a Institutului de istorie a Partidului*, of. din 13 august 1931).

rile burgheziei. 73 711 muncitori și țărani au votat pentru ieșirea revoluționară din criza actuală, împotriva războiului antisovietic, împotriva dictaturii fasciste¹.

Pe de altă parte, nemulțumirea maselor față de regimul existent atunci s-a manifestat și în faptul că pentru prima oară în România, guvernul, deși aliat cu liberalii și o serie de grupări fasciste, nu a putut obține majoritatea absolută a voturilor. În ciuda falsificării alegerilor, guvernul n-a întrunit decât 47,5% din voturi, caz fără precedent în România.

Aceste rezultate — și în special voturile obținute de Blocul muncitoresc-țărănesc — au arătat că masele se opun cu energie încercărilor de instaurare a dictaturii.

În același timp, apar primele aspecte ale crizei de credit care duc la prăbușirea a 3 din cele mai importante bănci; falimentul lor lipsește monarhia de un suport important. Carol este obligat din nou să-și amine planul de instaurare a dictaturii.

TRATATIVELE FRANCO-UNGARE DIN 1920

DE

MAGOS GYÖRGY (R.P.U.)

O dată cu răsturnarea Republicii Sovietice din Ungaria, s-a prăbușit și cauza independenței ungare. Independența statului ungar a fost lipsită de elementele cele mai importante ale independenței adevărate. Ungaria a căzut din nou în mrejele capitalului internațional, fapt dovedit în mod evident și prin împrejurarea că timp de un sfert de secol cât a durat dominația contrarevoluționară, ea a fost un satelit al diferitelor mari puteri imperialiste. Satelitismul, orientarea spre una sau alta dintre marile puteri sau grupările de state, a fost între cele două războaie mondiale una din trăsăturile esențiale ale politicii externe ungare.

Independența ca stat a Ungariei contrarevoluționare a fost condiționată de evenimente externe. Destrămarea monarhiei Austro-Ungare a fost provocată de factori complet independenți de voința clasei capitaliștilor și moșierilor din Ungaria. Clasele exploatoare falimentare și înfrunte nu mai dispuneau înăuntrul țării de forțele necesare pentru a-și reface supremația. Este știut că puterea claselor dominante ce fuseseră răsturnate a fost restabilită în Ungaria de baionetele Antantei. Acest regim contrarevoluționar a fost așezat pe temelia unei orînduiri economice și sociale falimentare, învechite, încărcate cu puternice rămășițe feudale. Politica internă și externă a regimului contrarevoluționar — politică anti-populară, îndreptată împotriva intereselor vitale ale țării — a fost o urmare firească a caracterului regimului: nu poate fi într-adevăr independentă o țară mică în care puterea aparține unui regim antipopular. Caracterul regimului rezultă limpede din împrejurările în care s-a născut: el nu putea izbîndi decît cu ajutorul armelor străine. La nașterea regimului horthyst, moașele au fost forțele armate străine. Contrarevoluția a primit la început ajutoare directe militare, politice și economice, pentru ca sub oblăduirea acestora și cu concursul lor să-și instaureze puterea de stat și să țină pe loc forțele progresiste ale țării. Ajutorul venit din afară a oferit totodată, în mod indirect, posibilitatea întăririi în interior a contrarevoluției, cu ajutorul demagogiei șovine și în primul rînd prin amăgirea și inducerea în eroare a maselor mic-burgeze.

Acest regim contrarevoluționar a avut nevoie — și nu numai la început, ci în tot timpul existenței sale de un sprijin eficace din partea forțelor imperialiste de peste hotare. În cursul celor douăzeci și cinci de ani s-au modificat, firește, atît condițiile externe cît și cele interne, s-a schimbat orientarea politicii externe, și în diferitele faze ale dezvoltării regimul avea nevoie de ajutorul străin sub forme deosebite și într-o măsură variată. Toate acestea însă nu modifică cîtusi de puțin justetea constatării de mai sus.

Studiul nostru nu are scopul să facă o analiză a politicii externe duse de regimul contrarevoluționar. Totuși, el va arăta în unele probleme de politică

externă. Tocmai din acest motiv va fi necesar să atragem de pe acum atenția asupra unor surse de erori de care se lovesc aproape toți acei ce se interesează mai îndeaproape de această problemă. Pentru a le scoate mai bine în evidență, voi căuta să le demonstrez prin două exemple extreme.

Întîi, este greșit să se considere Ungaria contrarevoluționară, Ungaria satelită a uneia sau alteia dintre marile puteri, drept o țară colonială sau semicolonială, și nici guvernul ungar nu trebuie privit cu un lacheu al marilor puteri care — ca un „călău” în slujba marilor puteri nu face decît să execute ordinele acestora. Această concepție conține, desigur, unele adevăruri parțiale, dar le exagerează. Din deformarea proporțiilor rezultă o falsificare a realităților obiective: după această concepție nici n-ar fi existat o politică externă ungară și ar dispărea răspunderea regimului horthyst pentru această politică.

O a doua sursă de erori ar putea rezulta dintr-o concepție care, pornind de la premisa justă a răspunderii guvernării contrarevoluționare pentru politica externă a regimului horthyst, deformează totuși proporțiile prin accentuarea peste măsură a ponderii Ungariei contrarevoluționare și prin aducerea pe primul plan a tendințelor horthyste, pentru realizarea cărora Horthy și clasele dominante ungare ar fi fost, chipurile, nevoite, să urmeze cutare sau cutare orientare în politica lor externă. Ungarocentrismul acestei concepții nu înțelege să țină seama de condițiile reale internaționale.

În perioada contrarevoluționară, Ungaria a fost un stat independent din punct de vedere formal. Ea n-a fost nici colonie, nici semicolonie. Fapt este însă că despărțirea de monarhia Austro-Ungară s-a împlinit în perioada crizei generale a capitalismului, cînd politica externă a țărilor capitaliste și mai ales cea a statelor mici a fost legată într-o măsură sporită de sistemul imperialismului mondial. Știm că existența Ungariei ca stat independent nu putea fi o independență adevărată, Ungaria numărîndu-se printre țările dependente. Ar fi nejust să se conteste faptul că această independență relativă asigură totuși condiții mai favorabile pentru dezvoltarea țării decît situația ei anterioară, în cadrul monarhiei Austro-Ungare. Datorită acestei independențe relative, clasele dominante din Ungaria se bucurau de posibilități sporite în toate domeniile, inclusiv domeniul politicii externe.

A dus oare guvernarea contrarevoluționară ungară o politică externă independentă? Firește că da, și principiile de bază ale acestei politici externe, caracterizate prin tendințe antisovietice și revizioniste, au fost elaborate încă din primele luni ale contrarevoluției. În liniile sale esențiale, strategia politicii externe horthyste nu s-a schimbat cîtusi de puțin în sfertul de veac al epocii contrarevoluționare. Această politică externă urmărea anumite țeluri specifice, bine determinate, dar — și acest lucru nu trebuie scăpat din vedere — nu dispunea de forțe suficiente pentru a le putea atinge. Politica externă a unei țări nu-și exercită acțiunea decît în cadrul cîmpului magnetic determinat de raportul între forțele internaționale date. Posibilitățile ei fiind slabe, Ungaria, dacă vroia să-și atingă țelurile măcar în parte, era nevoită să recurgă la ajutorul unor factori externi. Iar acest ajutor a fost plătit scump: în schimbul sprijinului primit sau așteptat, capitalul străin a obținut o serie de privilegii economice — uneori chiar în detrimentul burgheziei ungare — iar politica internă și externă a țării a trebuit să fie orientată după cerințele puterii străine respective. Rezultatul a fost deci un compromis. Tactica politicii externe ungare a fost rezultanta acțiunii simultane a diferiților factori, dintre care n-au fost relevați decît cei mai importanți, iar această tactică a determinat la rîndul ei întrecuta activitate practică a diplomației ungare.

Trebuie subliniat că orice „compromis” încheiat în sensul de mai sus de către guvernarea contrarevoluționară a echivalat în practică cu vînzarea ușuratică și pe un preț de nimic a intereselor fundamentale și ale țării. Și nu trebuie uitat

faptul că numai împrejurările cunoscute ale politicii interne au făcut ca țara să ajungă satelitul diferitelor puteri, și în cele din urmă, al Germaniei hitleriste.

Am văzut că politica externă a regimului contrarevoluționar își avea scopurile sale bine definite. Totuși, nu trebuie uitat faptul că și puterile imperialiste aveau planurile lor legate de existența statului ungar. Vorbind despre problema satelitismului, nu trebuie să ne lăsăm conduși de concepții rigide, căci nu se poate răspunde pur și simplu cu „da” sau „nu” la întrebări ca: cine a determinat orientarea politicii externe ungare, guvernul contrarevoluționar sau marea putere respectivă. Un astfel de răspuns nu poate fi just și corespunzător adevărului istoric. Contradicțiile ascuțite între marile puteri imperialiste, cadrul independenței de stat a Ungariei, au oferit claselor dominante ungare totdeauna anumite posibilități, de a adapta o anumită poziție sau de a lua anumite măsuri tactice. În diferitele etape ale dezvoltării, aceste posibilități au putut deveni mai largi sau mai înguste, dar ele n-au lipsit niciodată.

Alegând dintre diferitele posibilități existente, regimul horthyst și-a potrivit totdeauna politica după interesele acelor mari puteri, din partea cărora se aștepta la o recompensă mai mare în schimbul serviciilor aduse. Din însuși caracterul regimului rezulta faptul că partenerii externi ai contrarevoluției ungare nu puteau fi decât forțele principale ale reacțiunii internaționale.

*

După ce contrarevoluția a ajuns la putere, hegemonia asupra economiei Ungariei, aflate pînă la sfîrșitul războiului în mâinile capitalului austriac și german, a fost acaparată de alte grupuri capitaliste. În anii 1919—1920 s-a resimțit în Ungaria în primul rînd influența capitalului francez, englez și italian, grupurile capitaliste — mai ales cele engleze și franceze — ducînd o luptă înverșunată pentru a-și asigura influența hotărîtoare în țara noastră.

În acele vremuri, regimul contrarevoluționar era încă slab și izolat din punct de vedere internațional. Exponenții regimului s-au străduit, deci, ca — în schimbul unor contraservicii corespunzătoare — să-și asigure protecția uneia sau alteia dintre puterile învingătoare profitînd de divergențele ivite în timpul împărțirii prăzii de război și încadrîndu-se în acțiunile antisovietice ale Antantei. Guvernul contrarevoluționar a căutat astfel să-și atingă scopurile, acționînd în cadrul condițiilor date.

Guvernul contrarevoluționar s-a străduit la început să obțină protecția Angliei și Italiei și să-și adîncească legăturile cu America, pentru a obține sprijinul acestor țări împotriva Franței și împotriva statelor vecine, protejate de francezi, la tratativele de pace.

Această orientare a politicii externe ungare a fost întreruptă în primăvara anului 1920, cînd a intervenit un episod scurt, dar extrem de interesant: prima încercare de mare anvergură a guvernului contrarevoluționar de a se pune în calitate de satelit în serviciul Franței¹. Acest episod este deosebit de instructiv, el aruncînd o lumină puternică asupra celor mai caracteristice trăsături ale politicii externe duse de regimul contrarevoluționar.

¹ „Ungaria redobîndindu-și după război libertatea de acțiune, oamenii care conduc Ungaria au pornit în căutarea unei noi orientări politice. Au început tratative cu personalitățile competente ale guvernului francez și s-a constatat cu acest prilej că interesele Franței și Ungariei sînt foarte asemănătoare” (tradus din limba franceză, în *Note sur les motifs, les conditions et les buts d'un rapprochement politique de la France et de la Hongrie* (OL. Küm. Res. Pol. 1920—11—436). Documentul este reprodus și în *Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary. Collected and edited by F. Deák and D. Újváry*, Budapesta, 1939, 1946, (în cele următoare prescurtat: *Papers*), vol. I, nr. 755 a. Nota citată, redactată în luna octombrie 1920 de către Halmos Károly, rezumînd rezultatele la care s-a ajuns, urma să constituie baza unui acord politic. Despre rolul lui Halmos vom relata mai amănunțic în următorul număr.

În această perioadă Franța a fost cea mai importantă putere de pe continentul european. În timp ce între Anglia și Statele Unite se desfășura o luptă aprigă pentru piețele și resursele de materii prime ale Asiei, Americii de Sud și ale celorlalte continente, Franța își concentra forțele în primul rând în Europa. Armata franceză din Balcani își continua înaintarea pînă la Tisa, ocupînd Seghedinul. Rolul conducător al Franței la conferința de pace, deci și în ceea ce privește stabilirea condițiilor tratatului de pace cu Ungaria, precum și influența ei hotărîtoare în Comisia de reparații, au asigurat imperialismului francez din capul locului drepturi speciale, contractuale, cu privire la Ungaria.

Politica externă ungară a pornit la început în căutarea unei contraponderi față de apăsătoarea superioritate franceză, dar în primăvara anului 1920, avîndu-se în vedere tocmai această superioritate, ea a ajuns la convingerea că apropierea de Franța este neapărat indicată¹.

Ce se ascunde în dosul acestei schimbări neașteptate, intervenite în orientarea politicii externe ungare? În primul rând faptul că schimbarea politicii franceze determinată prin plecarea lui Clémenceau și venirea lui Millerand la Președinția Consiliului de Miniștri se făcea resimțită și în domeniul politicii externe, secretar general în Ministerul Afacerilor Externe francez devenind G. M. Paléologue².

O dată cu Paléologue a ieșit la suprafață pentru cîțva timp un grup „ungarofil”, dispus să ducă tratative cu privire la o ameliorare oarecare a condițiilor de pace impuse Ungariei, cu condiția ca Ungaria să trimită soldați în războiul antisovietic și ca guvernul ungar să asigure capitalului francez un rol dominant în viața financiară și economică a țării. În spatele acestei orientări stătea grupul cel mai important al industriei grele franceze, grupul bancar și industrial (de armament) Schneider-Creuzot.

Guvernul horthyst nutrea mari speranțe în legătură cu noua orientare franceză, cu atît mai mult, cu cît se străduise de la bun început ca, alăturîndu-se frontului antisovietic al reacțiunii internaționale și aducînd astfel servicii Antantei, să-și întărească poziția pe tărîm internațional precum și în interiorul țării³.

Deși guvernul ungar își dăduse seama că orientarea în direcția Franței comportă mari primejdii și sacrificii⁴, pentru interesele naționale ale Ungariei, el se împăca totuși cu această idee în speranța ajutorului scontat. Pentru conducătorii contrarevoluției ungare, compromisul a fost ușurat de faptul că în acea epocă Franța, organizatoarea principală a intervenției antisovietice, a fost în primul rând interesată în pregătirea și susținerea celei de-a treia ofensive pornite de Antantă împotriva Rusiei Sovietice.

La 25 aprilie 1920, armata panilor polonezi a invadat Ucraina. A început a treia campanie a Antantei împotriva Rusiei Sovietice.

La începutul lunii aprilie 1920, în timpul pregătirilor noii campanii a Antantei, au început la Paris convorbirile între împuternicitul guvernului ungar, Halmos Károly⁵ și Paléologue, secretarul general al Ministerului Afacerilor Externe francez.

¹ „Apropierea de Franța este neapărat indicată în momentul de față, Franța fiind azi cea mai puternică mare putere din Europa”. OL. Küm. Res. Pol. 1920—11—105.

² Millerand a fost prim-ministrul Franței de la 18 februarie pînă la 24 septembrie 1920 (devenind pe urmă președintele republicii). Paléologue a fost secretar general în Ministerul Afacerilor Externe de la 20 februarie pînă la 26 septembrie.

³ În acest scop s-au făcut încercări pentru influențarea Franței nu numai în mod direct, dar și prin intermediul guvernului contrarevoluționar din Polonia. Astfel ministrul de Externe, ungar, în scrisoarea sa din 26 ianuarie 1920, adresată reprezentanței Ungariei din Varșovia, arată că „Polonia ar putea contribui în mare măsură la succesul cauzei noastre, declarînd că ar fi de dorit ca Ungaria să ia parte la acțiunea îndreptată împotriva pericolului bolșevic”, *Papers*, nr. 96, precum și nr. 106, 116, 126, 194.

⁴ Vezi de exemplu, *Papers*, nr. 242. Instrucțiunile date delegaților guvernului cu privire la tratativele duse cu Paléologue.

⁵ Tratativele duse de Halmos au fost prezentate — din motive tactice — drept neoficiale, pornite dintr-o www.dacoromanica.ro însă, după cum rezultă și din

În cursul tratativelor, împuternicitul guvernului ungar a asigurat guvernul francez că „domnul amiral Horthy încuviințează orientarea politicii ungare în direcția Franței și este gata să sprijine această politică cu întreaga sa autoritate”¹.

Guvernul ungar a oferit „garanții principale” că își va conduce activitatea politică în conformitate cu interesele franceze². Afară de aceasta, guvernul horthyst s-a declarat dispus să trimită soldați în compania antisovietică. Imperialismul francez a cochetat cu ideea înarmării Ungariei învinse, deoarece din cauza împotrivirii poporului francez, trimiterea de trupe franceze a întâmpinat greutăți³.

Imperialiștii francezi au luat în considerare reînarmarea Ungariei deși aceasta era o problemă delicată din mai multe puncte de vedere. Problema era delicată între altele și în ceea ce privește relațiile dintre Franța și guvernele cehoslovac, român și iugoslav, la a căror alianță imperialismul francez n-avea de gând să renunțe. Dar problema era delicată și prin faptul că reînarmarea Ungariei însemna ca — abia după câteva luni de la înfrângerea dictaturii proletare — să se dea arme în mîna unor soldați recrutați din rîndurile fiilor poporului ungar asuprit. În același timp francezii nu erau mulțumiți nici de disciplina trupelor ungare aflate sub arme⁴.

Trebuie menționat că promisiunile lui Horthy — cel puțin în domeniul militar — s-au dovedit a nu fi decît un bluf. La începutul lui aprilie, Horthy a făcut prin Halmos promisiuni cu privire la punerea la dispoziție într-un timp extrem de scurt a unei armate viteze, unitare și credincioase de 500 000 de oameni⁵, dar în timpul verii, la discutarea detaliilor, s-a văzut că nu poate fi vorba nici de a treia parte din acest număr⁶.

Renunțînd la ajutorul militar ungar destul de problematic, guvernul francez își concentrează acum atenția într-o măsură din ce în ce mai mare asupra unor poziții economice pe care grupul de capitaliști Schneider-Creuzot căuta să le acapareze în Ungaria.

În convorbirile franco-ungare, guvernul francez îndeplinea rolul de exponent al grupului Schneider-Creuzot⁷.

cele ce urmează, Halmos, a plecat la Paris, în calitate de împuternicit al guvernului ungar și al lui Horthy. „Il est chargé, par Monsieur l'Amiral Horthy, Gouverneur de la Hongrie...”, în *Résumé de l'entretien que le docteur Halmos a eu l'honneur d'avoir avec Monsieur Paléologue, Secrétaire Général du Ministère des Affaires Etrangères le 12 avril 1920*, în OL. Küm. Res. Pol. 1920. *Tratative francezo-ungare*. Neînregistrat. (Acest document nu figurează în colecția *Papers*).

¹ *Ibidem*.

² OL. Küm. Res. Pol. 1920—11—77, *Papers*, nr. 255.

³ Unul dintre ofițerii de stat major care luau parte la convorbirile din Franța (Baronul Láng) își rezuma impresiile în felul următor: „Guvernul francez ca și comandamentul armatei franceze consideră, la fel ca și noi, pericolul bolșevic drept o problemă deosebit de gravă. De fapt Franța nu este în situația de a trimite o armată în Rusia, dar caută să folosească orice alt mijloc pentru a înfringe bolșevismul chiar în Rusia...” în OL. Küm. Res. Pol. 1920—11—287, *Papers*, nr. 596 (sublinierea noastră.—*M. Gy.*).

⁴ Consilierul de legație Csáky Imre (devenit în septembrie 1920 ministru de Externe) raportează din Paris la 3 mai 1920: „În cursul unei convorbiri confidențiale cu dr. Halmos, dl. Paléologue și-a exprimat regretul în legătură cu faptul care i-a fost adus la cunoștință (probabil prin rapoartele d-lui Bouchet) că armata ungară ar putea lăsa de dorit în ceea ce privește disciplina,” OL. Küm. Res. Pol. 1920—11—77. Maurice N.L.M. Bouchet a fost comisarul general francez din Budapesta.

⁵ „*Résumé de l'entretien...*”

⁶ Tratativele au fost duse cu privire la înarmarea a 7 divizii de infanterie și o divizie de cavalerie (OL. Küm. Gazd. Pol. 1920—11—233 și 287). Cea din urmă figurează și în *Papers*, nr. 596. Legătura strînsă între politica externă antisovietică și politica internă antipopulară rezultă și din faptul caracteristic că guvernul horthyst solicită în același timp și înarmarea unui număr de 30 000 de jandarmi.

⁷ Vezi Nemes Dezső, *Contribuții la istoria contrarevoluției singeroase 1919—1921, Ajungerea la putere a regimului de teroare al contrarevoluției în Ungaria 1919—1921*. Ed. Szikra, Budapesta, 1953, p. 88.

Pretențiile grupului Schneider-Creuzot pot fi rezumate după cum urmează: 1) trecerea în mîini franceze a căilor ferate de stat ungare, 2) asigurarea unei participări corespunzătoare și a dreptului de control asupra celei mai mari bănci ungare „Magyar Általános Hitelbank“, 3) acordarea concesiunii pentru construirea unui port industrial și comercial la Budapesta.

Satisfacerea pretențiilor franceze echivala cu subjugarea economică și politică a țării. Acesta ar fi fost prețul „orientării franceze“ pentru a cărei adoptare guvernatorul Horthy a vrut să se folosească de întreaga sa autoritate.

Convorbirile cu privire la căile ferate de stat ungare și la întreprinderile metalurgice ale statului de la Budapesta și Diósgyőr au dus încă în primele zile ale lunii mai 1920 la o înțelegere completă¹.

În sensul proiectului acceptat, ar fi urmat să se constituie o societate anonimă cu majoritate franceză, pentru exploatarea căilor ferate și a uzinelor susmenționate. Francezii — grupul Schneider-Creuzot — ar fi urmat să investească un miliard de franci în această afacere, dar numai nominal; „o parte“ din această sumă urma să fie folosită pentru amortizarea datoriilor ungare acumulate în Franța în timpul războiului, guvernul ungar obligîndu-se în schimb să acorde întreprinderilor ungare și trecute în mîna francezilor credite corespunzătoare, sumelor achitate în Franța. Guvernul ungar și-a asumat obligația de a garanta fructificarea capitalului de bază cu 8%, iar a investițiilor franceze ce urmau să fie făcute ulterior emiterii obligațiunilor, cu 6%. Pentru garantarea tuturor acestor angajamente au fost oferite drept gaj înseși căile ferate care formau obiectul exploatării².

În cele din urmă, guvernul ungar și-a mai luat angajamentul că va stărui pentru răscumpărarea tuturor liniilor concesionate unor societăți particulare — inclusiv căile ferate de sud (Déli vasut) — pe care societatea le va semna, considerînd avantajoase înglobare lor în rețeaua statului ungar³.

Guvernul horthyst n-a vrut să satisfacă celelalte revindicări franceze decît după ce guvernul francez îi va fi acordat ajutorul politic concret solicitat. Francezii însă insistau să li se satisfacă pretențiile, în primul rînd cele cu privire la „Banca de credit ungară (Magyar Általános Hitelbank)⁴“.

Tocmelile au avut drept rezultat că toate dorințele capitaliștilor francezi au fost îndeplinite: pe la mijlocul lunii iunie s-a ajuns la un acord în toate problemele de ordin economic.

Se înțelege că atît guvernul, cît și conducătorii „Băncii de credit“ s-au străduit să ridice cît mai mult prețul mărfii lor oferite spre vînzare, dar ei făceau acest lucru tocmai în interesul vînzării. Tocmeala este o acțiune premergătoare vînzării și nu echivalează nici decum cu un refuz. Unul dintre căpeteniile „Băncii de credit“, baronul Ullmann, l-a informat încă din luna mai pe împuternicitul băncii însărcinat cu ducerea tratativelor de la Paris, „că îndată ce situația politică va permite acest lucru, sîntem dispuși să intrăm în relații dintre cele mai strînse cu consorțiul francez“⁵. Între punctul de vedere al băncii și acela al guvernului ungar n-a existat deci nici o divergență și pentru realizarea acordului definitiv n-a fost nevoie de nici un fel de presiune din partea acestuia din urmă. În cursul tratativelor, conducătorii „Băncii de credit“ manevrau într-un anumit fel și cîntărind mai de aproape împrejurările, nu pare de loc verosimil

¹ OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 78, *Papers*, nr. 259.

² „Chestiunea opțiunii ce urmează să fie acordată unui grup financiar francez“. Strict secret, 28. V. 1920, în OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 105. (Nu figurează în *Papers*).

³ OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 295. (Nu figurează în *Papers*).

⁴ OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 128.

⁵ OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 129. Prin intermediul ministrului francez din Budapesta.

ca „Banca de credit“ să fi încheiat afacerea numai în urma unor presiuni din partea guvernului horthyst, așa cum se crede îndeobște¹.

În realitate n-a fost nevoie de nici un fel de presiune din partea guvernului asupra „Băncii de credit“, dar banca avea nevoie de aparența unei asemenea presiuni. Aparența unor presiuni guvernamentale a fost necesară din motivele sus-arătate chiar și pentru ducerea tratativelor cu francezii, dar mai ales pentru a induce în eroare opinia publică a țării, indignată din cauza știrilor revoltătoare despre aceste tratative.

„Banca de credit“ se temea de eventualitatea învinuirii că—după cum a arătat conducătorul reprezentanței Ungariei de la Paris — „ea face o afacere bună pe spinarea unei afaceri proaste a statului“².

Grupul capitaliștilor financiari, strinși în jurul „Băncii de credit“, se temeau că „guvernul, nevoit să ducă o luptă înverșunată în problema valutară, nu le va lua apărarea, dacă în cazul acordării opțiunii, opinia publică ar lua atitudine împotriva „Băncii de credit“³. Din acest motiv, grupul de capitaliști din fruntea băncii „și-a condiționat asentimentul de primirea unui anagajament scris în această privință. Acest angajament a fost luat, întrucît într-o scrisoare adresată lui (adică baronului Ullmann — *M. Gy.*), primul ministru a declarat că opțiunea cu privire la „Banca de credit“ nu este dată în interesul băncii, ci în interesul guvernului ungar. Într-o altă scrisoare, contele Appony Popovics și contele Bethlen îi dau declarații asemănătoare lui Ullmann“⁴.

„Banca de credit“ a avut motive serioase să se teamă de opinia publică din țară. Mai ales clasa muncitoare a luat o atitudine hotărîtă împotriva acestor planuri trădătoare: muncitorii căilor ferate, aflînd de intențiile guvernului cu privire la Căile ferate de stat ungare și la întreprinderile metalurgice ale statului, au manifestat cea mai profundă indignare. După raportul secției „T“ (de informații interne) a Comandamentului militar al orașului Budapesta, angajații căilor ferate „vorbesc cu revoltă și amărăciune despre această vînzare ca despre un act de înaltă trădare“⁵.

Agitația din rîndurile muncitorilor de la calea ferată a atins guvernul într-un punct dureros⁶.

Nerușinata punere în vînzare a bunurilor țării a provocat indignarea păturilor largi ale populației⁷. Planurilor guvernului li se împotriveaua chiar și o parte a burgheziei și toți cei ale căror interese au fost periclitate de orientarea francofilă a guvernului.

¹ În anii următori, băncile mari din Budapesta au încheiat o serie întregă de asemenea tranzacții cu consorțiile financiare străine, fără nici o presiune din partea guvernului. Nu trebuie uitat faptul că afacerea proiectată cu francezii a fost avantajoasă pentru Banca de credit, dar evident dezavantajoasă pentru stat. (Vezi în această privință OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 128; nu figurează în *Papers*). Așa dar era mai indicat ca presiunea să se fi exercitat asupra organelor de stat care au trebuit să încheie această tranzacție dezavantajoasă.

² OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 128. Nu figurează în *Papers*.

³ OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 148, *Papers*, nr. 361.

⁴ *Ibidem*

⁵ OL. ME. 1920 — XXXVII — 6260.

⁶ „Situția guvernului este...foarte grea din cauza agitației din rîndurile angajaților de la calea ferată“. (Din *Instrucțiunile date contelui Csáky Imre, împuternicit special al guvernului la Paris*, în OL. Küm. Res. Pol. 1920—11—148, *Papers*, nr. 361).

⁷ *Ministrul de Externe, Teleki Pál, către ministrul Ungariei la Paris* (telegramă cifrată din 3. VI. 1920): „Tot orașul vorbește cu o aversiune crescîndă despre afacerea cu căile ferate. Cercuri politice destul de serioase nu văd o garanție pentru evitarea pericolului nici chiar în asigurarea integrității depline. Săndor Pál a pus chestiunea în parlament, însă deocamdată, nedispunînd de date detaliate, doar sub forma unei interpelări. Alte două interpelări au fost anunțate dar ne străduim să le contracrăm“. (OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 168. Nu figurează în *Papers*). Primele știri destul de vagi despre convorbirile franco-ungare n-au apărut în presă decît abia la începutul lunii iunie. La această dată, chestiunea era de multe săptămîni subiectul unor discuții aprinse în toată țara și mai ales la Budapesta. Totuși zîbul „Az Újság“ caracterizează

Protestul antreprenorilor capitaliști, cointeresați în transporturile publice, prinde glas, de exemplu, într-o întâmpinare adresată ministrului de Finanțe de către Consiliul lucrărilor publice din Budapesta. Acesta protestează împotriva faptului că guvernul a concesionat lucrările portului comercial și industrial din Budapesta grupului Schneider-Creuzot, dând acest important instrument economic „pe mina unui consorțiu financiar străin într-o măsură fără precedent chiar și în istoria națiunilor învinse”¹.

Protestele opiniei publice împotriva planurilor guvernamentale au fost unul dintre motivele — deși nu motivul hotărâtor — care au contribuit ca întreprinderile metalurgice, căile ferate de stat ungar să nu treacă în mina francezilor².

Guvernul a fost desigur stingherit în acțiunile sale de protestele opiniei publice și a căutat deci s-o reducă la tăcere, pentru a putea satisface pretențiile franceze și a obține din partea imperialiștilor francezi drept recompensă *contraserviciile politice solicitate*³.

În baza documentelor diplomatice și a altor documente scrise se constată că aceste „contraservicii politice solicitate”, constau în sprijinirea țărilor imperialiste ale politicii externe duse de fasciștii horthyști: înarmarea armatei ungare, ușurarea condițiilor Tratatului de pace de la Trianon, sprijinirea anumitor revendicări teritoriale. Este indiscutabil că toate aceste revendicări au fost formulate de guvernul contrarevoluționar care n-ar fi susținut cu atâtă tărie ideea orientării francofile, dacă n-ar fi așteptat din partea guvernului francez sprijinirea acestor revendicări. Ar fi un procedeu superficial, dacă neținând seama de esența lucrurilor, și de conexiunea lor, am considera cele de mai sus ca singurele obiective ale orientării francofile. Regimul contrarevoluționar n-a renunțat niciodată la țărilor sale imperialiste de cucerire, dar aceste țări au fost trecute totuși pe planul al doilea, față de scopul principal — menținerea exploatarea capitaliste, a dominației burghezo-moșierești. Iată care a fost într-adevăr problema vitală a regimului lui Horthy; acesta a fost scopul pentru atingerea căruia a fost pus în mișcare întreg aparatul de stat al regimului horthyst. Această constatare este valabilă îndeosebi pentru perioada examinată de prezentul studiu, adică pentru primele luni de existență a puterii contrarevoluționare.

Burghezia ungară, cedând capitalului monopolist străin poziții importante în economia țării — uneori chiar în detrimentul anumitor capitaliști — a urmărit în primul rând cointeresarea directă a puterilor imperialiste în menținerea orânduirii antipopulare.

Drept condiție preliminară pentru orice sprijin politic, francezii au cerut garanții principiale cu privire la faptul că guvernul ungar va asigura grupului Schneider-Creuzot bunurile economice solicitate de acesta. La 5 iunie 1920, comisarul general francez din Budapesta, Fouchet, a cerut consimțământul scris al guvernatorului Horthy la concesionarea căilor ferate de stat ungare precum și a lucrărilor portului liber de la Csepel, către francezi⁴. În urma acestei intervenții a fost elaborat un document — dovadă hotărâtoare a trădării contrarevoluționare. Guvernatorul Horthy Miklós a adresat la 8 iunie 1920, următoarea declarație ministrului de Externe al Ungariei:

încă la 22 iunie problema concesionării căilor ferate de stat drept „o chestiune ascunsă și misterioasă”.

¹ OL. PM. Eln. 1931—1565. Memoriul, datat din 16 martie 1921, protestează împotriva însărcinirilor date de guvern firmei Schneider Co., la 29 mai 1920 și 7 decembrie 1920.

² Într-o adresă datată din 25 iunie 1920, șeful Statului major ungar scrie ministrului de Externe, Teleki Pál: „Situația noastră internă și ordinea internă pentru menținerea cărora răspund alături de domnul ministru al Apărării Naționale este periclitată de opinia publică, potrivit căreia concesionărilor” în OL. Küm. Res. Pol. 1920—11—178.

³ OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11—77, *Papers* nr. 255. (Sublinierea noastră. *M. Gy.*)

⁴ OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 132. *Nota lui Fouchet*, vezi *Papers*, nr. 317. În chestiunea „Băncii de credit” s-a ajuns la un acord abia la mijlocul lunii iunie.

„Dragă conte Teleki! Cunoașteți declarația careia comisarul general francez, dl. Fouchet, i-a dat citire la 18 mai a.c. în prezența mea și care determină principiile politicii guvernului francez față de Ungaria. În același timp, dl. Fouchet a făcut mențiunea unor anumite concesiuni economice și financiare care ar urma să fie acordate în schimb de guvernul ungar în favoarea unor consorții franceze.

Am luat cunoștință cu satisfacție de comunicările de mai sus ale d-lui Fouchet și l-am rugat ca pentru stabilirea detaliilor să binevoiască a se adresa miniștrilor maghiari de resort.

Pe de altă parte am aflat de la d-voastră că imputerniciții guvernului ungar au supus domnului Paléologue, secretar general al Ministerului de Externe francez, un proiect cu privire la repararea unor nedreptăți cuprinse în tratatul de pace, proiect ce ar urma să fie tradus în viață cu ajutorul Franței.

În legătură cu cele de mai sus, sint informat asupra faptului că miniștrii de resort au completat:

1) un act de opțiune, după care guvernul ungar, în spiritul scrisorii anexate la acest act, se declară gata să încheie o înțelegere cu un consorțiu înființat de Schneider & Co. cu privire la exploatarea căilor ferate de stat ungare;

2) o scrisoare prin care se oferă domnilor Schneider & Co. o opțiune cu privire la executarea lucrărilor de construcție ale portului comercial din Budapesta etc.

Consider necesar să vă declar că sint pe deplin de acord cu această acțiune a guvernului¹.

Încă în aceeași zi, declarația guvernatorului a fost predată, sub forma unei note, comisarului general francez care s-a arătat pe deplin mulțumit, neformulînd nici o obiecție².

În instrucțiunile trimise în ziua următoare delegației ungare la Conferința de pace de la Versailles, ministrul de Externe recunoaște că acordul proiectat ar da „atuurile principale economice ale Ungariei” pe mâna capitaliștilor francezi³.

La data de 24 iunie 1920, după ce pretențiile franceze au fost satisfăcute și cu privire la Banca de credit, comisarul general Fouchet a eliberat în numele guvernului său declarația pe care guvernul contrarevoluționar a cumpărat-o cu un atît de mare spirit de sacrificiu, manifestat în dauna națiunii. În sensul acestei declarații, guvernul francez se arată dispus: „pe de o parte să repare anumite nedreptăți geografice și etnografice, iar pe de altă parte, să completeze hotărîrile care au fost deja luate cu privire la asigurarea protecției minorităților.

În speță, guvernul francez este gata să înlesnească guvernului ungar începerea tratativelor cu guvernele vecine”...

Nota franceză mai menționează că „prezenta declarație intră în vigoare din ziua în care, în conformitate cu legile ungare, înțelegerile încheiate cu consorțiul francez vor deveni perfect și pe deplin valabile”⁴.

Înțelegerile încheiate cu consorțiul financiar francez și declarația dată de guvernul francez—deși ele ar fi asigurat scopul principal urmărit de guvernul horthyst, de a cointeresa mai în deaproape capitalul financiar francez în menținerea domniei teroriștilor albi—n-au putut fi considerate drept satisfăcătoare de către guvernul ungar. Declarația franceză nu cuprindea nici o promisiune concretă cu privire la străduințele guvernului ungar în domeniul politicii externe (guvernul francez ezitînd să sprijine guvernul horthyst față de proprii săi aliați), pe cînd guvernul ar fi avut nevoie tocmai de acest lucru pentru a pu-

¹ Pe lângă semnătura lui Horthy, declarația poartă și semnătura primului-ministru. În OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 133, *Papers*, nr. 333.

² OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 134, *Papers*, nr. 335.

³ OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 135. *Telegramă cifrată strict secretă*, *Papers*, nr. 339.

⁴ OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 127. Traducerea și fotocopia declarației franceze; *ibidem*, *Papers*, nr. 339.

tea influența opinia publică. Horthyștii nu puteau nutri speranțe serioase în ceea ce privește revizuirea Tratatului de la Trianon, acesta fiind semnat chiar în timpul convorbirilor, iar declarația lui Horthy fiind predată francezilor după semnarea tratatului. Ei ar fi avut totuși nevoie de concesiuni minime, sau măcar de promisiuni, căci *explicația cu privire la urmările orientării francofile în domeniul politicii interne* nu putea fi adusă la cunoștința publicului. Din acest motiv horthyștii nici n-au îndrăznit să publice declarația guvernului francez care — după cum a subliniat ministrul de Externe, contele Teleki Pál — „ar fi compromis în mod definitiv apropierea de Franța”, deoarece „o simplă declarație nu poate să satisfacă publicul, avem nevoie de un rezultat politic concret cu ajutorul căruia apropierea de Franța să poată fi popularizată aici”.¹

Aducerea la cunoștința publicului a declarației franceze și a contraserviciilor economice și politice oferite în schimbul ei, ar fi dezvăluit intențiile guvernului horthyșt. Promisiunile cu privire la o revizuire sau cel puțin la o modificare minimă a Tratatului de la Trianon ar fi fost necesare în primul rând pentru a camufla cu ajutorul lor politica antinațională a guvernului și pentru a justifica în fața țării necesitatea orientării francofile.

Cu declarația guvernului francez s-a încheiat prima fază a tratativelor franco-ungare. În ziua în care declarația guvernului francez a fost făcută, imputerniciții ungarici care au lua parte la discuții au plecat acasă². Tratatul, care a durat trei luni, au așezat — în principiu — temeliele unei colaborări între capitaliștii francezi și ungari; în practică însă, orientarea francofilă a suferit un eșec. Ungaria n-a devenit prada exclusivă a capitalului monopolist francez.

La eșecul apropierii de Franța a contribuit, firește, și indignarea care a cuprins opinia publică a țării la auzul zvonurilor despre convorbirile avute. Aceasta n-a fost însă cauza principală a eșecului.

Una din cauzele principale ale nereușitei definitive a convorbirilor a fost controversa dintre imperialiștii englezi, italieni și francezi. Puterile imperialiste, strînse la un loc în cadrul „Antantei cordiale”, au dus între ele o luptă înverșunată la împărțirea prăzii de război. Guvernele englez și italian au făcut demersuri dintre cele mai energice pentru a evita ca Ungaria să devină un domeniu exclusiv al capitalului financiar francez. Mai ales diplomația engleză a depus o activitate vie în această direcție³. Diplomații englezi au protestat în repetate rânduri și în mod energic împotriva acordării unor concesiuni francezilor, iar la sfârșitul lui iunie, ministrul de Externe englez a protestat direct pe lângă guvernul ungar⁴.

Un alt motiv care a contribuit în mod hotărâtor la eșecul orientării francofile a fost victoria Armatei Roșii asupra contrarevoluționarilor polonezi. Spre marea

¹ *Către ministrul Ungariei la Paris*, 29 iulie 1920, în OL. Küm. Res. Pol. 1920—11—227, *Papers*, nr. 512. (Sublinierile mele. — M. Gy.). În această privință vezi și *Instrucțiunile date contelui Csáky Imre*, 17 iunie 1920, în Küm. Res. Pol. 1920, 11—148, *Papers*, nr. 361. Este de remarcat că chiar și după semnarea tratatului de pace, horthyștii mai nutreau anumite speranțe cu privire la ameliorarea condițiilor de pace și din acest motiv, cu toate insistențele francezilor, târăgăuau ratificarea tratatului de către Adunarea Națională. (OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 439, *Papers*, nr. 658, 812). Ratificarea a avut loc abia la 15 noiembrie 1920.

² OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 163, *Papers*, nr. 392.

³ După rapoartele ministrului Ungariei de la Paris: „Anglia... invidiază pe capitaliștii francezi pentru „afacerea” ungară”. (OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 529. Nu figurează în *Papers*).

⁴ OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 173, *Papers*, nr. 409. Cu privire la atitudinea imperialiștilor englezi și italieni, mai vezi și OL. Küm. Res. Pol. poziția 1920 — 11 — nr. 529, 124 (*Papers*, nr. 315, 327), 183 (*Papers*, nr. 420). Nici planurile franceze cu privire la reinarmarea Ungariei n-au fost privite cu ochi buni de Anglia și Italia, mai ales englezii au protestat împotriva acestor planuri. Vezi de ex., OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 436, *Papers*, nr. 755.

necaz al imperialiștilor francezi, panii polonezi au fost nevoiți să încheie armistițiul, iar mai târziu pacea.

În perioada pregătirilor pentru campania Antantei și în timpul înaintării Armatei Roșii spre Varșovia, imperialiștii francezi au cochetat cu ideea de a accepta ajutorul oferit de contrarevoluționarii unguri¹.

După eșecul polonezilor însă, imperialiștii francezi au avut o atitudine din ce în ce mai rezervată față de Ungaria. La această schimbare a atitudinii imperialiștilor francezi a contribuit și faptul că n-au ținut să acorde sprijinul lor unor forțe care la un moment dat ar fi putut porni o acțiune împotriva tratatelor de pace de la Versailles și Trianon², cu atât mai puțin cu cât după eșecurile din Polonia, ei au acordat o deosebită atenție Cehoslovaciei, României și Iugoslaviei — statele Micii Antante de mai târziu.

N-a putut fi menținută în continuare o situație în care în timp ce se promitea Ungariei ajutoare politice împotriva vecinilor ei, se depunea totodată efortul pentru formarea unui front comun antisovietic al acestor vecini, sub conducerea Franței.

A doua etapă a convorbirilor franco-ungare, perioada din luna iulie pînă la sfîrșitul lui noiembrie 1920, este caracterizată de o rezervă politică crescîndă a francezilor și de ofertele din ce în ce mai nerușinate ale contrarevoluționarilor unguri. În luna august, reprezentanții guvernului ungar și ai grupului financiar francez au elaborat o nouă propunere pentru trecerea în mîini franceze a căilor ferate de stat ungare și a întreprinderilor metalurgice ale statului. Această nouă propunere a fost bazată pe „experiența acumulată după luna mai cu privire la stabilirea unor modalități care să fie acceptabile pentru opinia publică a națiunii și deci și pentru parlament”,³ adică se face încercarea de a ascunde prin anumite subterfugii hidoșenia planului inițial.

Tot în luna august un diplomat și un ofițer de stat major au plecat la Paris din însărcinarea guvernatorului Horthy pentru a contribui la realizarea unei înțelegeri franco-ungare⁴.

Guvernul francez a fost neplăcut impresionat de trimiterea delegațiilor, dar guvernul horthyst de astă dată n-a ținut seama de avertismentul francez. Delegații ungari au venit la Paris și au luat contact cu reprezentanții guvernului și ai statului major. Ei au oferit încă o dată singele poporului ungar pentru războiul antisovietic. În cel de-al doilea memoriu înaintat statului major francez, colonelul Láng a subliniat că „o barieră ce se va construi spre răsărit, nu va fi completă, nu va putea stăvili puhoiul roșu decît atunci cînd Ungaria va lua parte la construirea ei”⁵. Horthy și oamenii

¹ Toate acestea nu se datoresc, bine înțeles, exclusiv voinței imperialiștilor francezi. Contradicțiile ivite în această chestiune între puterile imperialiste au paralizat tendințele franceze.

² În timpul celei de-a treia campanii pornite de Antantă, francezii au tratat și cu Germania pentru pornirea unei intervenții armate împotriva bolșevicilor. Nici aici însă discuțiile preliminare n-au fost continuate, deoarece comandamentul armatei franceze și-a exprimat teama că armata germană reînarmată ar putea porni o acțiune și pentru răsturnarea tratatului de la Versailles. Vezi *Istoria diplomației*, vol. III, p. 98.

³ OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 295 (lipsește din *Papers*). Chestiunea întreprinderilor metalurgice a fost despărțită de cea a căilor ferate, stabilindu-se însă în același timp că „orice dorință îndreptată spre preluarea celor două întreprinderi în mod independent de căile ferate va fi examinată cu bunăvoință”.

⁴ Conte Csáky Imre și colonelul baron Láng Boldizsár, în OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 253. Telegrama cifrată menționată este reprodusă în *Papers* într-o formă falsificată (nr. 550). Din textul telegramei lipsește mențiunea „din însărcinarea guvernatorului” existentă în original, fără a se atrage atenția asupra acestei ciutiri a textului, în modul obișnuit.

⁵ OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 403. Nu figurează în *Papers*. (Primul memoriu a fost predat la 27 septembrie). Colonelul Láng a încercat să-i convingă pe francezi că vecinii Ungariei nu merită încredere în lupta împotriva comunismului, căci pentru această sarcină numai www.dacoromanica.ro de calitățile necesare.

săi au căutat deci să se adapteze noilor tendințe ale politicii externe franceze, îndreptată într-o măsură crescândă în direcția întăririi Micii Antante. La 2 octombrie 1920, colonelul Láng a înaintat memoriul său Statului major francez și în ziua de 8 a reușit să fie primit în audiență de generalul Weygand, șeful Statului major francez,¹ fără însă a obține vreun rezultat.

La 22 octombrie, fasciștii horthyști au făcut o propunere și mai nerușinată decât toate cele precedente. Ministrul de Externe Csáky, fost împuternicit special al guvernului la convorbirile de la Paris, a declarat la Budapesta comisarului general francez, Fouchet, că guvernul ungar ar fi dispus să-și asume rolul jandarmului imperialiștilor francezi împotriva popoarelor vecine.

„Un mijloc mai eficace decât orice „menajament“ — a spus Csáky — ar fi o Ungarie puternică, francofilă, care ar putea să opună rezistență intențiilor popoarelor învecinate de a ieși de sub influența Franței”².

Clasele dominante ungare au întreprins tot ce le stătea în putință pentru a se alătura, în felul lor, planurilor antisovietice ale politicii externe franceze, sperînd mereu în „contraserviciile politice solicitate“. Gîndindu-se însă la aliații lor, francezii priveau cu o neplăcere crescîndă acțiunile inoportune ale contrarevoluționarilor unguri. Cererea a scăzut,³ dar oferta a devenit cu atît mai neobrăzată. În aceste condiții s-a născut acea capodoperă a trădării care este *Nota despre motivele și bazele unui tratat economic franco-ungar*⁴.

În partea sa introductivă, nota arată că Ungaria este poarta Balcanilor, ea avînd o poziție chiar centrală de-a lungul căilor de comunicație spre estul și sud-estul Europei. Ea subliniază totodată că partea cea mai însemnată a industriei Ungariei vechi a rămas pe teritoriul actual al țării. Fără îndoială, acestea sînt motivele principale — continuă nota — care au atras atenția guvernului francez și a cercurilor financiare și industriale franceze asupra vieții economice și industriale a Ungariei, cu scopul de a-și asigura controlul asupra resurselor economice și financiare ale țării.

„Acest control — atît de dorit de Anglia și Italia și pe care și Germania s-a străduit totdeauna să și-l asume — își propune următoarele trei țeluri:

1. Controlul asupra căilor ferate ungare. Datorită structurii organizatorice a căilor ferate, acest control va asigura o influență considerabilă asupra tuturor liniilor ferate ale vechii Ungarii. Ungaria fiind situată pe traseul cel mai scurt și cel mai direct între Europa apuseană și cea răsăriteană, controlul asupra căilor ei ferate va oferi, într-o

¹ OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 382. Nu figurează în *Papers*.

² OL. Küm. Res. Pol. 1920. *Convorbirile franco-ungare*. Neînregistrat. (Al 7-lea raport despre misiunea Daniélou, 22 oct. 1920). Nu figurează în *Papers*.

³ Trebuie menționat aici că la 26 septembrie, Paléologue și-a dat demisia și în consecință a slăbit și linia „filo-ungară“ în Ministerul de Externe francez.

⁴ OL. Küm. Res. Pol. 1920 — 11 — 436. *Papers*, nr. 7555/b (în limba franceză). La sfîrșitul lunii octombrie 1920, prin intermediul lui Halmos Károly, au fost predate francezilor două memorii. Primul, despre care am mai vorbit (*Note sur les motifs d'un rapprochement politique de la France et de la Hongrie*) urma să constituie baza unui acord politic, iar celălalt pe care îl cităm acum (*Note sur les motifs et les bases d'un accord économique Franco-Hongrois*) a trasat liniile principale ale unui acord economic care urma să-l completeze pe cel politic. În aparență, Halmos își ducea tratativele și își făcea propunerile ca un simplu particular, în realitate însă el lua parte la convorbirile cu francezii în calitate de împuternicit al lui Horthy și al guvernului ungar. Dovezile cu privire la acest fapt, citate mai sus, pot fi completate printr-un raport al ministrului Ungariei de la Paris din care rezultă că textele celor două memorii au fost discutate în prealabil de Halmos cu conducătorul reprezentanței ungare de la Paris, Praznovszky Iván, precum și cu baronul Láng Boldizsár care a luat parte la convorbirile de la Paris în calitate de delegat al lui Horthy și al statului major. (Vezi și *Papers*, nr. 755). Este evident că apariția lui Halmos ca „persoană particulară“ n-a avut alt scop decât acela ca guvernul — în cazul divulgării acestei probleme — să-și poată declina orice răspundere.

anumită măsură, posibilitatea exercitării unui control asupra traficului de tranzit și în special al traficului între sudul Franței, respectiv Italia pe de o parte și Rusia pe de altă parte.

De o certitudine deplină este însă faptul că prin controlul exercitat asupra căilor ferate ungare se vor obține posibilități nelimitate de control în ceea ce privește totalitatea comerțului german îndreptat spre toate țările balcanice și Asia Mică.

2. Controlul asupra navigației dunărene.

Englezii au căutat să-și asigure acest control prin achiziționarea acțiunilor Societății de navigație pe Dunăre¹.

Controlul asupra porțiunii ungare a Dunării și mai ales asupra portului Budapesta, care nu va putea fi ocolit de nici un vapor, va asigura fără îndoială o influență foarte eficace.

3. Achiziționarea utilajului industrial; 80% din întreg utilajul industrial se află pe teritoriul rămas Ungariei. Dificultățile financiare și de transport precum și lipsa de materii prime vor împiedica încă mult timp înființarea unor noi întreprinderi, astfel încât *acest utilaj*² va asigura o influență incontestabilă asupra industriei și producției industriale din toate părțile ale vechii Ungarii.

Acest program a și început să fie tradus în viață. Prin intermediul Uniunii Europene Industriale și financiare³, anumite grupuri financiare și industriale franceze sînt cointeresate la „Banca de credit ungară” care, singură, controlează 27% de societăți industriale în toate părțile vechii Ungarii, exercitînd totodată un control și asupra întregii industrii grele din Ungaria⁴.

Alte consorții franceze⁵ au obținut opțiuni asupra exploatării și reconstrucției căilor ferate ungare precum și pentru exploatarea portului Budapesta⁶. Aceste opțiuni au fost semnate de guvernul ungar și garantate de guvernator⁷.

Realizarea acestor opțiuni depinde în mod exclusiv de traducerea în viață a programului politic ale cărui baze au fost așezate de guvernul francez în nota adresată guvernului ungar la 27 iunie 1920⁸, program care *nu atinge întru nimic sistemul Tratatului de la Trianon*, neavînd alt scop decît împăciuirea statelor din Europa Centrală și consolidarea păcii universale⁹.

Această notă, ca și întreg materialul convorbirilor franco-ungare din 1920, confirmă pe deplin teza că, în acea perioadă, regimul putred contrarevoluționar avea nevoie de un ajutor din partea imperiaलिștilor străini în primul rînd pentru scopuri interne, pentru

¹ Capitaliștii englezi au obținut în 1920 o parte din acțiunile Societății anonime regale ungare de navigație fluvială și maritimă (M.F.T.R.) și ale Primei societăți de navigație pe Dunăre.

² Deci încă timp îndelungat nu va fi nevoie de investiții mai ample (sublinierea noastră — *M. Gy.*).

³ Union Européenne Industrielle et Financière (Banca grupului Schneider-Creuzot).

⁴ Deși „Banca de credit ungară” a fost cea mai importantă instituție financiară a țării, atît această afirmație, cît și cifra indicată, sînt exagerate. Este de notat că memoriul Halmos cuprinde o serie întreagă de exagerări, astfel de exemplu cînd susține că stăpînirea căilor ferate ungare ar asigura posibilitatea unui control total asupra traficului feroviar îndreptat din Germania spre Balcani. Pe noi însă, mai mult decît aceste afirmații ale notei (ele sînt deseori exagerate, dat fiind că la punerea în vînzare a bunurilor țării, guvernul a căutat să obțină condiții cît mai avantajoase) ne interesează însuși jocul ușuratic care pune la discuție chiar suveranitatea țării, acțiune dovedită negru pe alb și prin această notă, care constituie un nou document în această privință.

⁵ Tot grupul Schneider-Creuzot.

⁶ Mai precis: pentru construirea portului.

⁷ Cuvintele subliniate de mine, *Ces options sont garanties par le Régent*, au fost omise de *Papers*, fără a se indica ciuntirea documentului original.

⁸ Mai precis: la 24 iunie 1920. (*Le Papers*, documentul figurează cu data corectată).

⁹ Sublinierea noastră. — *M. Gy.*

întărirea regimului atât în interiorul țării cât și din punctul de vedere al politicii externe, pentru menținerea exploataării capitaliste. Totuși nu începe îndoiala că clasele dominante ungare s-ar fi bucurat dacă, paralel cu acest ajutor extern, s-ar fi produs și o ameliorare oricât de mică în favoarea lor a condițiilor Tratatului de la Trianon, căci un asemenea fapt ar fi contribuit la îmbunătățirea situației lor pe plan intern, justificând într-o măsură oarecare prețul enorm care urma să fie plătit pentru acest ajutor. O modificare a tratatului de pace nefiind însă cu puțință în această situație, Horthy și oamenii săi ar fi consimțit cu plăcere chiar și la un acord care — după cuvintele documentului sus-menționat — *n-ar fi atins „întru nimic sistemul Tratatului de la Trianon”¹.*

Am examinat deja cauzele care au zădărnicit planul unei orientări francofile. Trebuie menționat însă că, deși din cauza eșuării tratativelor cu privire la un acord politic², căile ferate de stat ungare n-au trecut în mâinile francezilor, consorțiul financiar Schneider-Creuzot a obținut concesiunea pentru lucrările portului Budapesta și a reușit să intre și în conducerea Băncii de credit³. Cu toate acestea, Ungaria n-a devenit un domeniu exclusiv al imperialismului francez. Francezii au fost siliți să-și împartă prada cu capitaliștii englezi, americani și italieni. Participarea franceză la portul Budapesta a fost răscumpărată ulterior de guvernul ungar din fondurile împrumutului acordat de Societatea Națiunilor, iar în conducerea „Băncii de credit”, deși cointeresarea francezilor a rămas neschimbată, influența franceză a trecut pe planul al doilea față de grupul Rothschild din Viena și Londra și față de capitalurile engleze și americane reprezentate de acest grup.

În perioada stabilizării vremelnice a regimului contrarevoluționar, influența capitalului monopolist englez și american a devenit dominantă în Ungaria.

¹ Din multe puncte de vedere, situația Ungariei contrarevoluționare în anul 1920 a fost asemănătoare situației din Polonia. Acest lucru reiese dintr-o remarcă făcută de ministrul de externe polonez de atunci, Sapięha, în cursul unei convorbiri cu ministrul Ungariei de la Varșovia. După raportul ministrului, Sapięha a declarat „... că în semn de prietenie îmi destăinuiește un adevăr crud, adică faptul că Polonia se află într-o situație foarte precară și caută sprijin. În interesul obținerii acestui sprijin, polonezii sînt dispuși să accepte orice condiții impuse de francezi”. (Telegramă strict confidențială, 7 febr. 1921, în OL. Küm. Res. Pol. 1925-6/b—70).

² La sfîrșitul lunii noiembrie 1920, francezii au refuzat în mod definitiv să continue tratativele (vezi și OL. Küm. Res. Pol. 1920—11—480, *Papers*, nr. 849).

³ La preluarea acțiunilor „Băncii de Credit”, capitaliștii francezi au avut în vedere și faptul că prin rețeaua întreprinderilor afiliate băncii își vor putea exercita influența și asupra vecinilor Ungariei. În chestiunea „Băncii de Credit” Paléologue considera acest argument drept cel mai important (vezi *Papers*, nr. 350, raportul lui Szálaly (?) Imre din 12 iunie 1920).

Praznovszky Iván (conducătorul reprezentanței Ungariei de la Paris) raportează la 15 iunie: „Premisa încheierii acordului este asigurarea participării capitalului francez la conducerea „Băncii de Credit”. Francezii cred că în mâinile lor aceasta va fi o armă dintre cele mai puternice cu ajutorul căreia își vor putea exercita presiunea asupra vecinilor Ungariei” (vezi *Papers*, nr. 358).

OBIECTIVELE POLITICE ALE CREĂRII FRONTULUI ANTANTEI ÎN BALCANI (1915—1916)

DE

H. URSU

Încă de la începutul primului război mondial, Antanta și în special Anglia au depus mari eforturi pentru a atrage în războiul imperialist țările neutre din Balcani.

Anglia nu poseda materialul uman necesar marelui carnagiu din Apus. Kitchener, ministrul de Război al Angliei prevăzuse organizarea armatei terestre britanice pentru 1915—1916. Până atunci Anglia, trebuia să ducă războiul în special cu soldații francezi și ruși și pentru că aceștia nu ajungeau, era necesar să fie împinse în acel război și alte țări. Or, țările balcanice serveau de minune și scopurilor strategice ale războiului și scopurilor politice engleze. De aceea, Anglia — care avea rolul conducător în sinul Antantei — a încercat mai întâi organizarea și tutelarea unei confederații balcanice, care să intre în război împotriva Puterilor Centrale și să servească totodată Angliei ca un instrument politic împotriva „aliatului” rus.

La 14 august 1914, ministrul de Externe britanic, Edward Grey, propune Franței realizarea confederației balcanice. Franța dă adeziunea ei¹. Grey însărcinează pe primul ministru grec Venizelos — sprijinitor al politicii engleze — să treacă la tratative. Anglia era grăbită să realizeze și să domine această confederație balcanică, pentru a răpi Rusiei țariste sfera de influență balcanică².

Diplomația țaristă a căutat la început să se opună planurilor engleze de confederație a Balcanilor³, dar apoi, a fost silită să accepte, pentru a se atrage noi state în războiul imperialist de partea Antantei.

Bulgaria era socotită de Anglia drept pivotul confederației⁴, de aceea prima acțiune diplomatică se îndreaptă către Sofia, care primește a duce tratative cu Antanta, mai cu seamă că Anglia, „a avut grijă să adauge discrete aluzii pentru posibilitatea unui sprijin financiar”⁵.

¹ R. Poincaré, *Au service de la France...*, V., Paris, 1926—1933, p. 96—97.

² F. I. Notovici, *Lupta diplomatică în primul război mondial*, Moscova-Leningrad 1947, p. 219.

³ Pingaud, *Histoire diplomatique de la France pendant la grande guerre*, Paris f. a., p. 167.

⁴ R. Poincaré, *op. cit.*, p. 101.

⁵ W. Churchill, *La crise...*

La îndemnul diplomației britanice, ministrul de Externe al Rusiei țariste Sazonov, a dat diplomaților ruși, în noiembrie 1914, dispoziția de a iniția o apropiere între guvernele României și Bulgariei¹.

Cu toate eforturile diplomației engleze, planul de federalizare a statelor balcanice eșuează. Motivele sînt destul de numeroase, dar ele pot fi întrucîtva reduse la imposibilitatea pentru Antantă de a concilia interesele divergente ale guvernelor balcanice. Acest plan de federalizare trebuie însă înregistrat de istorie, ca o încercare a Angliei de a atrage în războiul imperialist statele balcanice, inclusiv România încă din toamna anului 1914.

Acțiunile diplomatice ale Antantei care urmăreau împingerea în război a statelor balcanice au continuat. Anglia considera încă Bulgaria drept piesa principală pe eșichierul politic și diplomatic al Balcanilor și pentru că avea preponderanța în cadrul Antantei, ea determină Franța și Rusia țaristă să facă tot posibilul pentru a obține alianța Bulgariei. Guvernul bulgar cerea un preț prea mare, toată Macedonia, Tracia, Dobrogea de sud și o mare parte din Albania. Guvernele burghezo-moșierești, bulgar, grec, sîrb, român, nu se puteau înțelege în problema împărțirii acestor teritorii. Apoi, aceste guverne așteptau desfășurarea evenimentelor pentru a alege tabăra imperialistă cu mai multe șanse de victorie. Guvernul grec somat de Anglia, încă din noiembrie 1914, ca să se alăture Antantei, cere ca guvernul român să-i dea garanții împotriva unui atac bulgar. Dar negocierile cu România, începute din primele săptămîni ale războiului și care vor dura aproape 23 de luni, nu ieșiseră din faza tatonărilor. Guvernul român refuza o acțiune în Balcani, înainte ca sorții războiului să se fi precizat mai clar.

Necesitatea pentru imperialismul englez de a atrage în război statele balcanice devine acută în anul 1915. Pentru a influența statele balcanice guvernul englez ia inițiativa trimiterii unor trupe ale Antantei în Balcani. Unul din scopurile principale ale creării acestui front era atragerea în război a României.

În memoriul său privind strategia generală a războiului, comunicat consiliului de război britanic la 1 ianuarie 1915, Lloyd George preconiza un front balcanic cu participarea României. Memoriul începe printr-o serie de sugestii privitoare la poziția militară a aliaților pe frontul din Franța și conchide că este necesară crearea unui front în Balcani. Mai mult chiar propune ca noile forțe balcanice să fie întrebuițate într-un atac împotriva Austriei „în legătură cu România și Grecia“. Intrarea României și Greciei în război spunea Lloyd George în memoriul amintit ar fi fost asigurată dacă o mare armată engleză s-ar fi aflat acolo în sudul Europei pentru a le susține. Lloyd George socotea că guvernul român, păstrînd efectivele necesare pentru a ține în șah Bulgaria, putea dispune în plus de 300 000 — 500 000 de oameni și putea antrena Grecia și Muntenegru cu o armată disponibilă de 200 000 de oameni².

La sfîrșitul lunii ianuarie 1915, Kitchener se opunea trimiterii de trupe franco-engleze în ajutorul Serbiei, avînd în schimb grijă ca guvernele Greciei și României să fie determinate a intra în război. Lloyd George răspunde lui Kitchener că trimiterea unor divizii engleze în Balcani este necesară dat fiind că „nu veți izbuti să decideți statele Balcanice să intre în război înainte de a fi văzut uniforma kaki“³.

La începutul lui februarie 1915, Lloyd George pleacă la Paris. De acord cu direcția politică a cabinetului de război britanic, el urma să convingă pe conducătorii politici din Franța asupra necesității unei armate în Balcani, care să ralieze statele din sud-estul Europei, războiului Antantei. Primele rezultate ale demersurilor sale, Lloyd George le comunică la 7 februarie, printr-o scrisoare pe care o trimite lui Grey. La începutul scrisorii el se plînge că Millerand — ministrul de Război al

¹ *Das Zaristische Russland im Welt-Kriege*, Berlin, 1927, p. 193—194.

² Lloyd George, *Mémoires de guerre*, Paris, 1934—1935, I, p. 360-362.

Ibidem, p. 389—390.

Franței — fiind în Anglia și informat de proiectele balcanice nu a comunicat cabinetului francez aceste proiecte. Apoi anunță pe Grey că Poincaré și Briand sînt de acord cu proiectele britanice, privitoare la statele balcanice și la trimiterea unui corp expediționar. Greutatea, seria atunci Lloyd George, provenea din partea statului major francez. Generalii francezi ca și cei englezi nu voiau să retragă trupele de pe frontul francez înainte de a fi siguri că guvernele lor vor izbuti să antreneze noi state în războiul imperialist alături de Antantă. „Briand și Poincaré, arată Lloyd George, erau de acord să adreseze o notă comună României și Greciei pentru a le întreba, dacă ar fi gata să declare imediat război, în cazul cînd un corp expediționar de două divizii ar fi trimis la Salonic. Dacă ele ar răspunde afirmativ, fără îndoială că generalul Joffre va da forțele necesare“.

„Este absolut ridicol să credem — a remarcat Briand — că, dacă 40 000 soldați din occident decid 800 000 de oameni din orient să lupte și să ușureze astfel presiunea germană pe frontul occidental, un general s-ar putea opune la un asemenea plan“. În afară de aceasta, imperialiștii englezi și francezi voiau ca prin debarcarea unor trupe, să-și asigure o „sferă de influență“ în această parte a lumii. Viitorul prim-ministru englez sublinia că „francezii sînt foarte doritori de a fi reprezentați prin corpul expediționar“, și Lloyd George explica că „este foarte avantajos ca Franța și Anglia să-și asigure o voce la acest capitol, atunci cînd chestiunea Balcanilor va fi reglementată“.

În aceeași scrisoare Lloyd George îi amintește lui Grey, că guvernul englez trebuia să împiedice întărirea pozițiilor Rusiei țariste în peninsula balcanică¹.

În planurile balcanice ale guvernelor Angliei și Franței, România juca un rol deosebit, datorită atît poziției sale geografice-strategice cît și efectivului uman pe care-l putea dobîndi Antanta prin intrarea țării noastre în război. De altfel, guvernele Angliei și Franței subordonau crearea frontului balcanic posibilității de a atrage guvernul român de partea Antantei.

Adăugăm, acum, la cele de mai sus și cele scrise de Poincaré în memoriile sale, în legătură cu vizita lui Lloyd George la Paris, privind proiectele balcanice ale Angliei: „În acest timp serie Poincaré, diplomația se străduia să caute o cooperare mai eficace a Japoniei și a încercat să obțină, cu menținerea neutralității bulgare concursul Greciei și al României. Către unii și ceilalți se multiplică promisiunile și ofertele... dar în Anglia, există din ce în ce mai mult convingerea că cel mai bun mijloc de a antrena România și chiar Bulgaria ar fi acela de a trimite în Orient un corp anglo-francez. Guvernul britanic reproșează chiar lui Millerand de a fi combătut acest proiect, atunci cînd a fost la Londra. Este ceea ce i-a spus lui Ribot d-l Lloyd George, cancelarul eșichierului venit la Paris... Millerand a răspuns că în timpul călătoriei sale în Anglia a încercat să demonstreze lui Grey, lui Kitchener și lui Churchill imposibilitatea de a fi scoase trupe de pe frontul nostru. Ribot, Briand și cu mine declarăm dimpotrivă că prezența soldaților englezi și francezi în Orient ar putea să aibă consecințe fericite morale și politice... Lloyd George ne-a afirmat că Consiliul superior britanic de război, compus din Asquith, Grey, Kitchener și Churchill, precum și de un reprezentant al opoziției, Balfour, este unanim în a gândi că este indispensabil de a se trimite în Grecia și în Serbia un corp franco-englez... S-ar putea de altfel începe prin a pune României această întrebare: „Intrați la data cutare, dacă noi trimitem un corp franco-englez?“ Dacă România răspunde negativ s-ar renunța la proiect....“.

În continuare Poincaré marchează discuția avută în Consiliul de Miniștri asupra proiectului britanic: „La aceeași ședință a Consiliului este din nou examinat proiectul englez pentru o expediție comună în Orient. Ribot, Briand, Doumergue, Augagneur, Sembat sprijină cu vigoare proiectele aliaților noștri.

¹ Lloyd George, *op. cit.*, p. 206-207

La rîndul meu expun avantajele. Dacă expediția este cum a sugerat-o Lloyd George subordonată deciziei romînești, ea va coincide în fapt cu intrarea în linie a unei noi armate de 5 sau 600 000 de oameni¹...“ În urma acestei discuții Consiliul de Miniștri francez decide participarea la expediția balcanică proiectată de guvernul englez.

Am insistat mai mult asupra acestui text din memoriile lui Poincaré pentru că aceasta dovedește în mod limpede că antrenarea Romîniei în războiul imperialist reprezenta un obiectiv principal al creării frontului de la Salonic.

Lloyd George nu a fost primul englez care a preconizat acest front în Balcani. W. Churchill a propus o serie de măsuri care în esență nu diferă de cele propuse de Lloyd George, urmărind aceleași obiective politice în sud-estul Europei².

Ceea ce deosebește planul lui Churchill de planul lui Lloyd George era propunerea lui Churchill de a se ataca Dardanelele pentru a putea cuceri Constantinopolul, rîvnit de Rusia țaristă și pentru a atrage în război popoarele balcanice³.

Ideea fusese de fapt a lordului Fisher, care la 3 ianuarie 1915, într-o scrisoare adresată lui Churchill, expune planul său strategic de atac împotriva Turciei, în care intra și posibilitatea de „a ralia Balcanii“⁴, adică de a împinge în războiul imperialist noi țări, inclusiv Romînia.

Punctul 3 al planului lui Fisher prevedea: „în timp ce noi vom ataca Besika, a lansa pe greci asupra Galipolului, bulgarii asupra Constantinopolului, iar rușii, sîrbi și romîni asupra Austro-Ungariei (toate acestea le-ați spus chiar dvs.)“, (adică Churchill — *H. U.*). Churchill comentează astfel planul lordului Fisher: „al treilea paragraf al lordului Fisher cu privire la greci, bulgari, turci și romîni exprimă exact ceea ce toată lumea vroia. Era evident obiectivul suprem de atins în această parte a lumii“. Mai departe, Churchill notează „ideea de a forța Dardanelele cu vechi cuirasate se găsea exprimată pentru prima dată“⁵. Prin urmare planul atacării Dardanelor avea ca unul din principalele obiective să aducă Romînia în lagărul Antantei. La 28 ianuarie 1915 se reunește Comitetul de război al Angliei la care se discută chestiunea bombardării Dardanelor. După notele redactate de colonelul Hankey, redată de Churchill, Balfour a vorbit atunci de deschiderea drumului către Dunăre, iar Grey a mărturisit că aceasta „ar obliga Bulgaria și tot balcanicii a se declara“⁶.

Confirmînd încă o dată că unul din scopurile atacării Dardanelor era antrenarea Romîniei în război, Lloyd George nota în memoriile sale următoarele: „Dacă această mare mișcare reușește — spunea el — sîntem gata să tragem un profit imediat, repercusiunea ar fi decisivă asupra statelor balcanice. Vreau să spun că dacă avem o mare armată gata nu numai de a ocupa Galipoli, dar gata chiar de a întreprinde orice operație militară, necesară pentru a stabili diplomația noastră în aceste regiuni, Romînia, Grecia și foarte probabil, cred, Bulgaria, se vor declara pentru noi“. Cu același prilej la 22 februarie el cere o misiune diplomatică, specială, în Romînia și Grecia pentru a încheia: o convenție militară“⁷.

Tocmai în această vreme este trimis în Romînia colonelul Thomson, „ca atașat militar pentru Balcani în general și pentru Romînia în particular“. Thomson era trimis de lord Kitchener „pentru a aduce în mod secret războiul“ Romîniei.

Dintr-o scrisoare pe care Thomson o scrie mamei sale, desprindem în acest sens: ... „Ai putea crede că lucrul meu, în această parte a lumii este de natură pacifistă. Din

¹ R. Poincaré, *op. cit.*, VI, p. 40—42.

² Lloyd George, *op. cit.*, p. 371.

³ Lacher Comand. M., *La grande guerre dans les Balkans*, Paris, 1929, p. 149..

⁴ W. Churchill, *op. cit.*, II, p. 63.

⁵ *Ibidem*, p. 165.

⁶ *Ibidem*, p. 65.

⁷ Lloyd George, *op. cit.*, VI, p. 412—414.

contra mamă dragă, nu am venit aici pentru a aduce pacea, ci sabia („un glaive“). Măsura succesului meu ții va fi dat prin numărul statelor neutre care vor fi antrenate în război. Am de lucru în ce privește pe români și pe bulgari, și nu am multe speranțe pînă în prezent¹. De altfel, Thomson declară categoric mai jos scopul misiunii sale: „to bring Roumania in...“², a aduce România în război.

Astfel a început primul act al încercării de a traduce în practică planurile engleze de creare a frontului balcanic pentru atragerea în război a țărilor din această regiune. Atacul asupra Dardanelelor a eșuat. Dar a doua parte a primului act a fost mult mai gravă, căci debarcarea în peninsula Galipoli a însemnat eșecul total al planurilor politice elaborate de guvernul englez în legătură cu această operație.

Politicienii englezi, Churchill în special, continuau să spera că debarcările de trupe din Galipoli vor decide intrarea în război a statelor neutre din Balcani, deci și a României³.

Statul major francez a participat, conform azeziunii date, la amîndouă aceste expediții. Dornice să atenuze presiunea germană de pe frontul din vest, cercurile militare franceze proiectau diverse variante de operații militare de mare amploare. Generalul Gallieni vedea 20 de corpuri de armată aliată⁴ pornind de la Salonic cu obiectivul Buda-Pesta-Viena.

Aceste proiecte franceze au avut la început un scop pur militar, servind interesele strategice ale războiului. Dar statul major francez nu dispunea de efectivele necesare unor asemenea operații, iar rolul dominant al Angliei în cadrul Antantei și-a spus cuvîntul. Trupele franceze au rămas în Balcani cu sarcini militare ce vor fi îndeplinite doar parțial în 1915—1916 și cu grele sacrificii.

În orice caz, în primăvara anului 1915, imperialiștii englezi nu și-au putut atinge scopurile politice în Balcani.

Masivele pregătiri făcute de austro-germani pentru a ataca Serbia au împins guvernul englez la noi încercări, pentru atragerea în război de partea Antantei, a statelor din sud-est rămase pînă atunci neutre. Anglia înmulțește demersurile la Sofia, promițînd guvernului bulgar întreaga Macedonie spre disperarea guvernului Serbiei. Contradicțiile dintre Serbia și Bulgaria erau însă prea puternice. Guvernul bulgar tergiversa pentru ca la 7 septembrie să încheie tratatul de alianță cu Puterile Centrale, prin care se obliga să atace Serbia. În același timp Bulgaria continua discuțiile cu Antanta, lua bani împrumut și primea artilerie de la Creuzot. La 23 septembrie ea declară mobilizarea generală. În urma acestui fapt, atenția guvernului englez se îndreaptă spre România și Grecia.

La 24 septembrie, Kitchener, trimite ministrului de Război al Franței un proiect care prevedea, printre altele, trimiterea a 100 000 de soldați români în ajutorul Serbiei, restul armatei române păstrînd frontiera Transilvaniei⁵.

Debarcarea trupelor franco-engleze la Salonic în 5 octombrie este imediat urmată de noi demersuri engleze pe lîngă guvernul român.

Nu este deci întimplător că la 10 octombrie, Grey adresează un apel ministrului României la Londra — Mișu — cerîndu-i ca România să declare mobilizare generală⁶.

La 12 octombrie 1915, guvernul britanic adresează României și Greciei o notă, o dată cu propunerea unei convenții militare. Guvernul englez cerea României să intre imediat în război, făgăduindu-i în schimb un substanțial ajutor militar, prin aruncarea unei puternice armate franco-engleze sau engleze, pe frontul de la Salonic.

¹ Bibesco, Princesse, *Le destin de lord Thomson*, Paris, 1932, p. 55—56.

² *Ibidem*, p. 62.

³ W. Churchill, *op. cit.*, p. 261.

⁴ R. Poincaré, *op. cit.*, VII, p. 27—28.

⁵ *Ibidem*, p. 121—122.

⁶ F. Notovici, *op. cit.*, p. 700.

În nota adresată României se spunea că... „În acest caz, (al intrării României în război — H. U.), guvernul britanic ar fi gata să semneze o convenție militară cu România. Marea Britanie și-ar lua angajamentul de a pune în linie în Balcani, fără a număra forțele ce se găsesc în acest moment la Galipoli, o armată de cel puțin 200 000 de oameni. Dacă francezii de altfel cum își manifestă intenția, trimit de asemenea forțe, efectivul trupelor lor ar intra în totalul de mai sus. În caz contrar, guvernul britanic garantează furnizarea de către el singur a numărului de oameni indicați.

Această armată ar cuprinde divizii din cele mai bune și mai experimentate în război, ele vor rămâne în campanie și vor combate în favoarea aliaților noștri pînă ce obiectivul va fi atins. Trimiterea regulată a acestor trupe va începe de îndată ce mijloacele de transport vor fi la dispoziția noastră și va continua fără oprire. Noi credem că 150 000 de oameni vor fi gata de întrebuintare către sfîrșitul lui noiembrie. Totalul de 200 000 va fi atins la sfîrșitul anului.

Convenția militară va indica cu precizie datele de sosire a diverselor părți a acestor armate. Noi adresăm aceeași propunere și Greciei. Și dacă România este dispusă să acționeze imediat, noi vom soma Grecia să îndeplinească obligațiile pe care le-a contractat prin tratat, față de Serbia”.

În acest timp, Serbia lupta singură, doar cu cei 300 000 de soldați ai săi, contra a 750 000 adversari bine echipați. Și tot în același timp, cinci divizii engleze stăteau pe frontul de la Salonic în totală inactivitate. În loc de a arunca în luptă propriile-i trupe, Anglia se străduia să atragă în război România și Grecia.

La 15 octombrie, Lloyd George propunea lui Grey ca guvernul englez să exercite presiuni asupra României, pentru a o determina să intre în război „este oare imposibil pentru noi — scrie Lloyd George de a completa această diferență? (este vorba de diferența între forțele sîrbe și cele austro-germane). România sau Grecia nu ar putea fi convinse sau presate de a intra în scenă, acum?”¹. Lloyd George știa că România putea duce doar o campanie de circa trei luni. „Au soldați și material indispensabil pentru a duce campania pe timp de trei luni”, scria el lui Grey, referindu-se la România și Grecia². Totuși Lloyd George a propus ca România să fie atrasă în război prin promisiuni înșelătoare: „dacă spunem grecilor și romînilor să intre în război imediat, și că noi punem la dispoziția lor, cît de curînd cei 30 000 de oameni care au debarcat deja la Salonic, și care pînă într-o lună vor fi 100 000 și în trei luni 150 000, iar la sfîrșitul anului ne vom strădui să fie cel puțin 250 000 sau mai mult chiar, și că noi vom putea să le dăm și muniții, întreaga lor atitudine s-ar schimba”...: „Situția este disperată, și nimic nu o poate restabili, în afara unei acțiuni prompte, curajoase, și chiar îndrăznețe. *Ce risc ar încerca făcînd asemenea promisiuni? ... Riscăm se spune de a nu ne ține promisiunile făcute romînilor și grecilor*”³. Deci Lloyd George propunea să se promită României un ajutor militar de care el însuși se îndoia. Pentru guvernul englezilor îndeplinirea făgăduielilor făcute României pentru a o atrage în război nu prezenta nici un risc, deci era întru totul scuzabilă... Cînd a ajuns prim-ministru, Lloyd George a aplicat această propunere și în 1916 România a intrat în război printre altele pe baza unei asemenea promisiuni — nerespectate — de ajutor din partea forțelor engleze de la Salonic. Dar în 1915, guvernul român nu s-a putut hotărî să intre în război deoarece perspectivele războiului nu-i păreau destul de clare și forțele Antantei nu-i inspirau destulă încredere.

După căderea Serbiei și retragerea armatei sîrbești către țărmurile Adriatice, interesul Antantei față de România a crescut și în legătură cu aceasta, continua să fie utilizată prezența forțelor engleze în Balcani, alături de cele franceze și apoi vestigiile armatelor sîrbești.

¹ F. Notovici, *op. cit.*, p. 710—711; W. Churchill, *op. cit.*, p. 400—401.

² W. Churchill, *op. cit.*, p. 401.

³ *Ibidem.*

Unii conducători militari francezi ar fi dorit să folosească trupele de la Salonic pentru a crea o diversiune față de frontul militar apusean prin mici ofensive locale sau prin o întărire a lui de așa natură, încît să atragă cît mai multe forțe dușmane asupra-și. Dar Anglia s-a opus categoric acestor planuri, amenințînd că-și retrage trupele de la Salonic, iar guvernul francez nu a depus insistențe în această problemă. Cercu- rile conducătoare politice și militare engleze aribuiau armatei de la Salonic un scop pur politic și diplomatic acela de a accelera intrarea în război a Romîniei și Greciei. Mărtu- riile contemporane sînt numeroase în acest sens¹.

De altfel și șefii statelor majore francez și englez atestau scopul politic și diplomatic al frontului de la Salonic. Șeful Statului Major Britanic, generalul Robertson, condițio- na la 16 ianuarie 1916 rămînerea trupelor britanice la Salonic de intrarea Romîniei în război². Iar cu prilejul vizitei colonelului Repington la Marele cartier general francez în martie-aprilie, generalul Joffre îi mărturisește „că prezența la Salonic a detașamen- telor noastre ar putea de pe o zi pe alta să determine intrarea în război a Romîniei și să oblige Grecia să stea liniștită”³.

După ofensiva Antantei din primăvara anului 1916, Romînia este somată a intra în război. Sarcinile atribuite frontului de la Salonic, în legătură cu intrarea Romîniei în război, reies în modul cel mai clar cu puțință din înseși declarațiile comandantului șef al acestui front, generalul Sarrail, care în cartea sa *Mon Commandement en Orient*, are un întreg capitol intitulat, *Pentru declanșarea Romîniei*.

Pentru începutul lui iunie 1916, Sarrail notează: „ideea unei ofensive pe frontul macedonean bazate pe considerații extramilitare era din nou reluată. Armata de Orient trebuia să servească pentru a determina intrarea Romîniei în lagărul Aliaților. La 12 iunie 1916, rolul acestei armate putea fi condensat în această formulă: nici un act ofensiv, concentrare în apropierea frontierei pentru a priva astfel inamicul de libertatea sa de mișcare, în alți termeni: „a nu face nimic, făcînd totuși ceva. Anglia nu vrea să meargă”.

Dar la 25 iunie eram invitat a face un plan de atac, doar numai cu sîrbii și francezii, pentru a antrena Romînia în război”⁴.

La aceste dispoziții, Sarrail răspunde sugerînd un prim atac masiv. Printr-un răspuns urgent este temperat. Dar puțin mai tîrziu, i se cere un plan ofensiv de anver- gură, de data asta cu participarea englezilor.

La 19 iulie, Sarrail trimite propunerile sale, care sînt aprobate la 23 iunie de forurile militare superioare ale Antantei. În aceste propuneri Sarrail ceruse ca diviziile engleze „să nu se limiteze la operații sau demonstrații ce nu vor obține rezultatele vizate în misiunea inițială”.

Dar tot la 23 iunie, în timp ce Joffre era de acord cu obiectivele armatei lui Sarrail, de a scoate din luptă Bulgaria, generalul Robertson telegrafie generalului Milne, comandantul diviziilor engleze, spunîndu-i că misiunea diviziilor engleze era doar aceea „de a reține pe bulgari”⁵.

O serie de ordine contradictorii încep să vină la comandamentul lui Sarrail făcîndu-l pe generalul francez să concludă: „este poate util de a blufa pentru a produce declanșarea Romîniei; nu este bine totuși de a lăsa să fie păcălită opinia publică, de a lăsa să fie acreditate absurdități. În rest Marele cartier general însuși ignoră unde se va ataca”.

¹ În afară de cele citate, mai adăugăm ca notă bibliografică: Sir George Arthur, *Kitchener et la guerre (1914—1916)*, Paris, 1921, p. 139—140, 249; M. B. Sazonov, *Les années fatales. Souvenirs*, Paris, 1927, p. 253—255; Walter Roch, *Mr. Lloyd George and the war*, Londra, 1929, p. 148; Ed. Grey, *Mémoires*, Paris, 1929, p. 482.

² Larcher, *Comand. M., op. cit.*, p. 124.

³ Repington, Lt. col., *La première guerre mondiale (1914—1918). Notes et souvenirs*, 1922, p. 192.

⁴ Sarrail, *Mon Commandement en Orient*, p. 359—360, anexă telegrama nr. 3215.

⁵ *Ibidem*, anexa VI.

Și apoi mai departe: „Romîniei, poate, antrenați în război prin indicații eronate, trebuiau în fine să nu vadă cu ochi buni operațiile embrionare ale armatei din Orient“¹.

Prin art. 3 al convenției militare dintre Romînia și Antantă, Antanta se obliga la efectuarea unor ofensive ale armatei lui Sarrail, cu 8 zile înainte de intrarea Romîniei în război. Deci la 20 august, Sarrail trebuia să atace de-a lungul întregului front macedonean. Dar la 17 august, deci cu 3 zile înainte de începerea ofensivei, armata bulgară a declanșat o ofensivă puternică forțînd pe Sarrail să schimbe întreg dispozitivul său inițial.

Totuși Romînia a intrat în război, bazată și pe promisiunea engleză stipulată în convenția militară, aceea că va avea acoperit frontul spre Bulgaria.

Brătianu se baza mult pe garanția engleză. Faptul ni-l arată col. Thomson, — mai tirziu lord Thompson — care notează pentru ziua de 18 august „Convențiunea a fost semnată împreună cu colegii mei, atașați militari. Ne-am dus la reședința particulară a primului-ministru la orele 12 din zi. El mi-a cerut să semnez cel dintîi și a spus că și-a pus soarta în mîinile noastre“².

Guvernul romîn ceruse Antantei 500 000 de soldați pe frontul din Macedonia. Prin tratativele diplomatice i se garantase guvernului romîn că armata din Orient va acționa totuși cu 450 000 de soldați. Care era însă realitatea asupra numărului armatei din Orient?

În august 1916, aliații aveau următoarele efective în Macedonia: 4 divizii franceze 48 batalioane a 700 oameni, deci 33 000 de infanteriști — totalul efectivului atîngînd 50 000 de combatanți. Armata engleză avea 5 divizii, compusă ca întotdeauna dintr-un mare număr de necombatanți, avînd numai 42 000 de combatanți, de fapt 36 000 de infanteriști.

Armata sîrbă avea 120 000 de rații, în care intrau foarte mulți civili și militari, și nu avea în realitate decît 51 000 de infanteriști.

Rușii trimiseseră o brigadă cu 5 000 de soldați, iar italienii au debarcat abia la sfîrșitul lui august o divizie de 10 000. Deci erau în total 140 000 de puști din care 36 000 de englezi trebuie defalcați, căci nu au vrut să participe la nici o ofensivă nici după intrarea Romîniei în război. Căpitanul Deygas care ne dă aceste cifre în lucrarea sa *Armata din Orient* recunoaște mai departe că în august și septembrie 1916, Sarrail avea la dispoziția sa numai 100 000 de soldați, pentru a întreprinde o mare ofensivă în Balcani, a ajuta Romînia și a zdrobi Bulgaria. Aceasta din urmă avea 700 000 de oameni sub arme. Ea nu a făcut — afirmă cronicarul militar — decît „să scoată Romînia din neutralitatea sa“³. Guvernele Angliei și Franței nu se gîndeau deci să-și îndeplinească promisiunile de a sprijini frontul romîn prin declanșarea unei ofensive la Salonic. Guvernele Angliei și Franței, cu tendința de a uza și chiar epuiza Rusia, au lăsat pe seama Rusiei întreaga greutate a susținerii frontului romîn.

La sfîrșitul anului 1916, arată Lloyd George, la Salonic aliații „de fapt nu aveau decît 100 000 de puști disponibile. Tunurile și mijloacele de transport ale acestor trupe sînt ridicul de insuficiente, chiar pentru rolul modest ce le este atribuit“. Și mai departe primul-ministru al Angliei, unul din principalii inițiatori ai frontului de la Salonic, scria în legătură cu aceasta: „nici Foch și nici Hayg nu s-ar fi gîndit a lua cu asalt cel mai mic sat de pe Somme apărut de un singur regiment german, cu tunurile și cu munițiile pe care Sarrail și Milne le au la dispoziție pentru a ataca 300 de km dintre cele mai tari poziții din Europa, apărute de 200 000 de infanteriști de prim ordin. Munițiile celor două armate reunite de abia ar fi ajuns la un bombardament de 2 zile în regiunea Somme.“

¹ Sarrail, *op. cit.*, p. 174—175.

² Lord Thompson, Of. Cardington, *Smaranda*, Londra (f.a.), p. 96.

³ Cap. F. G. Deygas, *L'armée d'Orient dans la guerre mondiale*, Paris, 1922, p. 108.

Nu este deci de mirare că românii, când au descoperit insuficiența munițiilor noastre, au crezut că nu luam în seamă spiritul târgului încheiat cu ei.

Când considerăm starea armatei de la Salonic, avem impresia că din prudență, s-a luat generalilor care comandau orice tentație de a face o întrebuintare mai eficientă a trupelor lor". Și apoi mai departe — spune tot Lloyd George — : „eșecul lui Sarraïl este datorit lipsei de transporturi, lipsei de trupe, lipsei tunurilor. Românii și rușii, știa deja, publicul francez nu va întârzia să-l afle”¹.

Desigur premierul Angliei știa toate aceste lucruri și atunci când a determinat intrarea României în război, promițându-i printre altele sprijinul efectiv al armatei de la Salonic. Însă garanția și promisiunile engleze privind acțiunea forțelor anglo-franceze de la Salonic au fost făcute pentru a rămîne pe hîrtie doar pentru a grăbi intrarea României în acțiune.

Ineficiența frontului de la Salonic o aflăm comentată nu numai de cronicarii burghezi ai primului război mondial ci și de presa vremii². Dar Anglia și Franța n-au luat nici o măsură. Doar în septembrie 1916, generalul Sarraïl a întreprins agoniile ofensive către Florina și Monastir, pentru a reține o parte a trupelor bulgare. Englezii cu cele cinci divizii ale lor au refuzat să lupte.

Îată ce ne spune Sarraïl în acest sens: „englezii de partea lor, cu mare greutate au consimțit să încerce o lovitură cu trei companii (22—23 septembrie)... Bulgarii profitînd de această inacțiune britanică au transportat către Brood mai mult de 20 de batalioane, pe care le-au retras de pe frontul englez (26 sept.) Non possumus-u¹ generalului Robertson era în mod larg înțeles”.

Francezii fără englezi au cucerit Monastirul, fapt mult trîmbițat de aliați, ca o victorie, dar care nu a folosit cu nimic României, strivită de atacul pe la sud al trupelor germano-bulgare comandate de Mackensen.

În România printre soldați chiar, se știa că trebuie să fim ajutați de armata lui Sarraïl, și pînă tîrziu, în decembrie când Bucureștiul a fost evacuat și rămășițele armatei romîne zdrobite se regrupau pe Siret, soldații murmurau cu obidă: „O Sarraïl! — Sarraïl! — Sarraïl... noi ne batem și tu stai!”.

De unde putea ști soldatul român atunci, că cinci divizii engleze stăteau în inactivitate, lăsînd armata romînă ca și cea sîrbă în 1915, să se sacrifice așteptînd înfăptuirea promisiunilor și garanțiilor anglo-franceze?

În 1917, în 1918, chiar la început, ca și în 1915—1916 englezii au refuzat să lupte în Macedonia.

Dar ca să conchidem: care au fost scopurile Angliei — secondată mai mult sau mai puțin de Franța — prin crearea frontului de la Salonic?

Crearea frontului Salonic nu a urmărit decît în subsidiar obiective pur militare. Anglia și Franța nu au repartizat acestui front forțele și mijloacele necesare pentru a obține pe plan militar rezultate importante.

Prin crearea frontului de la Salonic, Anglia și Franța au urmărit în primul rînd obiective politice diplomatice.

Desigur trebuie să ținem seama și de interesele imperialiștilor englezi de a împiedica extinderea influenței Rusiei țariste către Constantinopol. Lenin arată, în le-

¹ Lloyd George, *op. cit.*, II, p. 376, 378. Încă de la 26 octombrie 1915, Poincaré notează (*op. cit.*, VII, p. 202) că unitățile armatei engleze trimise în Balcani erau de cea mai proastă calitate și că le lipsea chiar materialul necesar. El notează în acest sens părerea generalului englez Murrey: „...trupele engleze sînt tinere, neexperimentate, slab încadrate, ele n-au nici artilerie, nici echipament pentru războiul dintr-o țară muntoasă”.

² „Daily Telegraph”, din 16 sept. 1916 „Daily chronicle”, 17 sept. 1916; „Manchester Guardian”, 17 sept. 1916. „Espania”, în „Revista Română” (spaniole).

gătură cu contradicțiile anglo-ruse: „paralel cu conflictul de „interese“ tîlhărești dintre Rusia și Germania există un conflict nu mai puțin adînc — dacă nu chiar mai adînc — între Rusia și Anglia”¹.

Pe de altă parte în 1914—1916 frontul de la Salonic a servit pentru a exercita presiuni asupra statelor din sud-estul Europei cu scopul de a le atrage în război, de partea Antantei. În practică, unul din principalele obiective ale frontului de la Salonic a fost împingerea țării noastre în războiul imperialist. Promisiunea ajutorului militar din partea trupelor din Salonic și perspectiva întăririi pozițiilor imperialiștilor englezi și francezi în Balcani ca urmare a acestui front, a constituit un mijloc pentru a grăbi participarea guvernului român la război, în lagărul Antantei. Guvernele Angliei și Franței au promis României sprijinul forțelor de la Salonic deși știau bine că acest sprijin nu putea fi dat, ca urmare a insuficienței forțelor repartizate acestui front. Nerespectarea promisiunilor anglo-franceze privind ofensiva și acțiunea eficace a forțelor de la Salonic a provocat țării noastre mari daune și pierderi, înlesnind ocuparea Olteniei, Munteniei și Dobrogei de către trupele Puterilor Centrale.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, Ed. pentru literatură politică, 1953, vol. 23, p. 118.

LEGEA ÎMPOTRIVA SINDICATELOR DIN ANUL 1909

DE
N. COPOIU

În 1905—1907, mișcarea muncitorească din România a cunoscut un puternic avânt pe baza ascuțirii contradicțiilor interne ale regimului burghezo-moșieresc și ca urmare a influenței primei revoluții ruse. Până la 30 noiembrie 1906 se creaseră 50 de sindicate și 7 cercuri socialiste¹, iar la conferința de la Galați, din anul 1907, delegații reprezentau 8 170 de muncitori organizați din 61 de organizații².

Este grăitoare creșterea numărului de muncitori organizați din august 1906 până în iulie 1907. Numai într-un singur oraș, Galați, în anul 1907 erau organizați 4 500 de muncitori, adică atâția câți erau în întreaga țară în anul precedent³.

Sindicatul din România, în ciuda nivelului politic și ideologic relativ scăzut al muncitorilor, s-au considerat chiar de la începutul lor ca instrumente ale luptei de eliberare a proletariatului. Vorbind despre particularitățile sindicatelor din țările balcanice, G. Dimitrov scria că „acestea au apărut în focul luptei de clasă a proletariatului împotriva burgeziei” și că „de la primii lor pași, sindicatele au avut posibilitatea să folosească experiența îndelungată a proletariatului european și să evite o mulțime de greșeli și rătăcirii....”⁴

De faptul acesta și-au dat seama și clasele conducătoare din România care au început persecuțiile împotriva sindicatelor, imediat ce acestea au început să cheme pe muncitori la luptă. Ulterior, s-a încercat să se justifice aceste persecuții tocmai prin faptul că „ideea socialistă și ideea sindicală se confundau”⁵.

În aceste condiții nu este de mirare că, în timpul răscoalelor țărănești din 1907 și mai ales după acestea, guvernele burghezo-moșierești au încercat să caute cauzele mișcărilor țărănești, în așa-zisele instigații pe care le-ar fi făcut socialiștii. În realitate, după cum se știe, socialiștii au avut puține legături în această vreme cu țărănimia, dar guvernul li acuza de instigații numai pentru a găsi un pretext ca să ia măsuri drastice împotriva lor.

¹ „Calendarul muncii pe anul 1907”, p. 128.

² „România muncitoare” din 8—15 iulie 1907.

³ *Rapports soumis au Congrès socialiste international de Stuttgart (18—24 août 1907) par les organisations socialistes d'Europe, d'Australie et d'Amérique sur leur activité pendant les années 1904—1907*, Edition française publiée par le Secrétariat du Bureau Socialiste International, vol. II, Bruxelles, 1907, p. 150.

⁴ „Mejdunorodnoe robocee dvijenie”, Moscova, 1921, nr. 5—6, p. 41.

⁵ Georges Strat, *La liberté syndicale en Roumanie*, Buc., 1927, p. 14—15.

Ceea ce însă nu se poate contesta este faptul că avântul mișcării muncitorești pe de o parte, și răscoala țărănească, pe de altă parte, au înspăimântat clasele conducătoare din România.

Unul dintre cei mai lucizi dar și mai demagogi politicieni, Take Ionescu și-a dat seama de acest lucru chiar în timpul răscoalei, când spunea: „România cea veche a murit, o altă Românie este pe cale de a se naște. În această Românie, dacă drepturile statului, dacă ordinea trebuie păstrată, dacă statul nu poate să fie dezarmat ca să vadă vreodată serviciile publice primejduite...¹ este absolut indispensabil ca să domnească și ideea de dreptate și umanitate pentru toți”².

Tot Take Ionescu, cu prilejul discuțiilor pe marginea proiectului de lege împotriva sindicatelor, a declarat că ceea ce a determinat demisia guvernului conservator în martie 1907 a fost revolta rezerviștilor de la Alexandria și știrea că se pregătea o grevă a personalului căilor ferate³. Deși în această afirmație este o oarecare exagerare, totuși din ea se poate vedea ^{tema} pe care o inspira clasa muncitoare organizată a guvernanților români.

De aceea, guvernul liberal care a venit la conducerea țării în martie 1907, o dată cu anunțarea „erei reformelor” pentru țărănime, a început o adevărată prigoană împotriva socialiștilor. Pînă la sfîrșitul anului 1909 zilele de arest suferite de militanții mișcării muncitorești dau un total de 5605 zile, adică peste 15 ani.⁴

Guvernul liberal, folosindu-se de acuzațiile care se aduceau socialiștilor în legătură cu izbucnirea răscoalelor, a aplicat pe o scară nemai întîlnită legea expulzării⁵.

Numai în anul 1907 guvernul liberal a expulzat 880 de persoane socotite periculoase de Siguranță. Printre aceștia se găseau și cîțiva fruntași ai mișcării socialiste ca V. Anagnoste, frații Hoppe, V. Enciu, poetul B. Lăzăreanu și alții⁶.

Tot ca o urmare a fricii pe care încep să o aibă guvernanții din România în fața organizării din ce în ce mai puternice a clasei muncitoare poate fi considerată măsura luată în vederea întăririi Siguranței statului. În 1909, parlamentul a votat un credit suplimentar Ministerului de Interne, justificîndu-se prin necesitatea unei supravegheri secrete în țară, chipurile, „...ca să evite un dezastru ca cel de acum doi ani”⁷.

Aceste măsuri, în special expulzările, au frînat într-o oarecare măsură munca de organizare a clasei muncitoare, dar ele nu au putut să înăbușe manifestările acesteia. Chiar un memorialist burghez recunoaște că în urma expulzării „... mișcarea socialistă, în loc de a se domoli, a devenit încă și mai agitată”⁸.

În anii 1908—1909 au avut loc numeroase greve dintre care cele mai mari au fost la Turnu-Severin, București și Brăila, în octombrie 1908 Uniunea socialistă hotărăște începerea campaniei pentru votul universal; la 23 ianuarie 1909, într-o întrunire a tuturor comitetelor organizațiilor din Capitală, se hotărăște începerea strîngerii fondurilor pentru o Casă a poporului, iar în 1909 începe o campanie puternică împotriva legii expulzării.

Propaganda socialistă care cuprindea și o critică nimicitoare la adresa stărilor de lucruri din România cîștiga din ce în ce mai multă popularitate în rîndurile maselor.

¹ T. Ionescu are în vedere în primul rînd răscoalele dar și grevele de la diferite întreprinderi ale statului.

² *Dezbaterile Adunării deputaților*, anul 1909, p. 222.

³ *Ibidem*, p. 218.

⁴ *Dezbaterile Congresului de constituire a P.S.D. și ale Congresului sindical*, Cercul de editură socialistă, Buc., 1910, p. 96.

⁵ Această lege fusese votată de parlamentul român în aprilie 1881 și era îndreptată în special împotriva emigranților ruși.

⁶ *Guvernarea liberală și muncitorii*, Cercul de editură socialistă, Buc., 1910, p. 9.

⁷ „România muncitoare” din 8 februarie 1909.

⁸ C. Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată*, vol. 8, 1930, p. 182.

În primăvara anului 1909, gazeta „România muncitoare“ a apărut într-un număr special consacrat împlinirii a doi ani de la răscoale. Cu toate că guvernul a ordonat confiscarea acestui număr, cele 10 000 de exemplare au fost răspindite în toată țara¹.

În această vreme, procesul de organizare al muncitorilor continuă să se desfășoare, în ciuda greutăților provocate de guvern. În special muncitorii de la căile ferate luptă pentru organizarea lor în sindicat. Ei aveau și o gazetă „Muncitorul căilor ferate“, care adeseori era confiscată de poliție.

Organizarea ceferiștilor în sindicat a neliniștit clasele conducătoare. În 1908 conservatorul Nicolae Filipescu, luând cuvântul în Adunarea Deputaților, atrăgea atenția guvernului asupra pericolului pe care îl reprezenta constituirea în sindicate a muncitorilor de la C.F.R. „La căile ferate, spunea el, lucrătorii au început să se sindicalizeze și mișcarea sindicalistă a luat proporții din cele mai îngrijorătoare“².

În a doua jumătate a anului 1909 atmosfera era destul de încărcată. Guvernul liberal era în căutarea unui pretext care să-i dea posibilitatea să lovească direct în sindicate, cele mai puternice organizații ale muncitorilor din vremea aceea.

O întâmplare păru că-i vine în ajutor. În luna octombrie, unul dintre fruntașii socialiști expulzați trece frontiera pe la Ciineni cu intenția de a se pune la dispoziția autorităților românești pentru a cere judecarea procesului său în legătură cu problema cetățeniei. Autoritățile de la frontieră, la ordinele guvernului l-au aruncat înapoi peste graniță.

Această atitudine barbară a provocat indignarea opiniei progresiste din țară care simpatiza cu expulzații, condamnând măsurile arbitrare ale guvernului. Nu mai puțin indignați erau muncitorii.

La 19 octombrie, are loc la București o mare întrunire cu scopul de a se protesta împotriva acestei măsuri guvernamentale. Poliția a socotit această întrunire un moment prielnic pentru a-i provoca pe muncitori. În jurul localului cercului muncitoresc, unde avea loc întrunirea, au fost masate detașamente de polițiști. Ieșirea din sală a fost de asemenea blocată. Ciocnirea a devenit în felul acesta inevitabilă. La sfârșitul întrunirii, muncitorii vroind să iasă, s-a produs încăierarea. Rezultatul acesteia a fost rănirea mai multor muncitori. Reprezentanții parchetului, care aveau cunoștință de provocare sosind imediat la fața locului au arestat opt socialiști, în frunte cu I.C. Frimu și D. Marinescu.

Menționăm că partidul conservator s-a solidarizat cu această provocare. Ziarul „Epoca“ scria la două zile după tulburări: „...nu pe chestia măsurilor de reprimare a acestei agitațiuni aveam să facem dificultăți guvernului. Deci recunoaștem că alaltăeri, când sindicalistii au eșit în masă și cîntînd „Internaționala“ pe Calea Victoriei, poliția și-a făcut datoria oprind acea manifestație turburătoare a liniștei“³.

La judecată, dintre cei opt socialiști, cinci au fost achitați iar trei printre care și Frimu au fost condamnați la cinci zile închisoare. Această achitare a majorității vinovaților din seara de 19 octombrie, ca și condamnarea celorlalți trei pe termene ridicole, a arătat limpede că provocarea pusă la cale de poliție nu-și atinsese scopul. Dimpotrivă, frământările muncitorești creșteau. Ele nelinișteau din ce în ce mai mult guvernul.

În discuția la Mesaj din toamna anului 1909, deputatul Barbu Delavrancea spunea liberalilor: „de nu vă deșteptați la vreme, rezultatul va fi că revoluția pe care ați înecat-o în șine (e vorba de răscoala țăranilor din 1907. — N.C.) din nou se va aprinde...“

¹ Calendarul muncii pe anul 1910, p. 98.

² N. Filipescu, *Tendențele socialiste ale guvernului Brătianu*, Buc., 1909, p. 19. Filipescu era îngrijorat de un raport al Siguranței în care, descriindu-se o întrunire a citorva sute de sindicalisti, se spunea că la sfârșit aceștia au cîntat Internaționala.

³ „Epoca“ din 22 octombrie 1909.

statul român în împrejurările actuale... se va trezi între două focuri: revoluția de la sate și revolta de la orașe¹.

Pentru a lovi în organizațiile muncitorești guvernul liberal recurge la o metodă modernă: inscenarea unui atentat la viața primului-ministru, pentru a avea motiv după aceea să ia măsuri excepționale împotriva socialiștilor.

Am arătat mai înainte că Siguranța statului fusese întărită prin alocarea unor noi fonduri. După eșuarea provocării de la 19 octombrie, regizată de poliție, era rîndul Siguranței să intre în scenă.

Unul dintre principalii organizatori ai „atentatului”, Reichman, spunea câteva luni mai târziu: „Idea atentatului mi-a venit după conflictul de la 19 octombrie. Eu nu știu cine a făcut propunerea, dar eu le-am spus să mă lase pe mine să organizez totul².”

Din mărturisirile pe care Reichman le-a făcut la Paris, reiese că lucrurile au fost aranjate în felul următor: Cei câțiva agenți și-au procurat un automobil, cu ajutorul căruia l-au urmărit pe Ionel Brătianu de mai multe ori. Dar aproape mereu acesta era însoțit de către cineva. În ziua de 8 decembrie, Brătianu a rămas singur în apropiere de casă. Stoenescu-Jelea, care era desemnat să tragă câteva focuri în aer și apoi să fugă în mașină pentru a dispărea, a coborât. Dar lucrurile au luat o întorsătură nefavorabilă din cauză că Jelea, fiind suferind de epilepsie, în loc să tragă în vînt a tras chiar în direcția primului-ministru. După aceea, spernat, în loc să fugă spre automobilul care-l aștepta, a fugit în altă direcție, lăsîndu-se în felul acesta prins de cetățenii de pe stradă³.

Rezultatul a fost că primul-ministru Ionel Brătianu a fost ușor rănit, deși presa liberală susținea în primele zile după atentat că au fost extrase trei cartușe din corpul primului-ministru; că a fost numai ușor rănit o dovedește și repeziciunea cu care s-a vindecat: la numai două săptămîni de la atentat, primul-ministru și-a făcut apariția în Cameră.

Totuși opinia publică nu avea de unde ști la 8 decembrie adevărul arătat mai sus în legătură cu atentatul. De aceea, după cum era și de așteptat, atentatul a produs o impresie puternică în toate păturile sociale.

Presa burghezo-moșierească a speculat faptul că atentatorul fusese membru al Sindicatului cefeștiștilor, pentru a porni o campanie furioasă împotriva socialiștilor. Aceștia erau acuzați ca fiind autorii morali și materiali ai atentatului.

Singurul lucru adevărat, recunoscut de altfel și de conducerea G.S.C., era faptul că Stoenescu-Jelea fusese într-adevăr membru al sindicatului. Dar, în același timp, frunțașii mișcării muncitorești au înțeles că această împrejurare va fi folosită de guvern împotriva socialiștilor.

În comunicatul publicat de „România muncitoare”, semnat de Uniunea socialistă și Comisiunea Sindicală Generală, se spun următoarele: „Felul organizației noastre, *organizare de clasă*, în sindicate profesionale și în partid politic de clasă exclude cu desăvîrșire acțiunea individuală. Principiile și organizațiile noastre cer, impun o tactică colectivă, o tactică de masă. Alături de celelalte partide, într-un glas cu țara întreagă, vom protesta împotriva atentatului săvîrșit de un om, care deși nu este al nostru, este dat totuși ca fiind din aceștia și pentru fapta căruia ne așteptăm să fim loviți noi⁴.”

Împotriva încercării guvernului de a folosi atentatul în lupta sa împotriva socialiștilor au protestat și ziarele „Adevărul” și „Dimineața”. Chiar a doua zi după atentat „Adevărul”, prevăzînd manevrele guvernului liberal, scria: „din acest punct de vedere,

¹ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, anul 1909, p. 108.

² „Le Courrier Européen” din 10 martie 1910, p. 144.

³ *Ibidem*.

⁴ „România muncitoare”, anul 1910, p. 109.

atentatul va fi socotit de către întreaga reacțiune a țării românești ca bine venit și istoria ne este martoră de urmările acestor acte nesocotite¹.

Într-adevăr, guvernul nu a manifestat nici o ezitare în a arunca vina atentatului asupra „sindicaliștilor”, chiar înainte de a se fi făcut vreo cercetare judiciară. Când vestea despre atentat a fost adusă la cunoștința parlamentului, unul dintre miniștri, Spiru Haret, s-a grăbit să declare fără echivoc că „guvernul consideră atentatul săvârșit ca manifestarea unor tendințe anarhice, care necinstesc viața noastră publică și zdruncină siguranța statului român.”²

Bacalbașa notează și el că „...atentatul a produs în partidul liberal o mișcare de furie în contra partidului sindicalist” și că „în partid se plănuiesc serioase măsuri...”³ La o întrunire liberală care a avut loc în București, la două zile după atentat, oratorii au declarat că sindicaliștii sînt cei care au organizat atentatul contra lui Brătianu.

Elementele înaintate din mișcarea socialistă și-au dat seama că guvernul va lua măsuri excepționale împotriva socialiștilor și de aceea au căutat să nu dea prilejul unor noi provocări. Corespondentul ziarului „Minerva”, întîlnindu-l pe Ștefan Gheorghiu la Ploiești, l-a întrebat ce părere are despre atentat. „D-sa mi-a răspuns, scrie corespondentul, că e cu totul străin de această afacere și că îi e chiar teamă să se intereseze. D-sa susține că meseriașii sindicaliști nu au nici un amestec cu atentatul, al cărui act nu există cuvinte pentru a fi vestejit”⁴.

În întreaga țară, poliția a percheziționat sediile muncitorești, a confiscat arhivele și pe alocuri a arestat muncitori⁵, Lă Giurgiu au fost arestați 7 muncitori, care au fost trimiși la București pentru cercetări.⁶

Toate acestea nu au dus la nici o descoperire care să poată servi drept cap de acuzare împotriva socialiștilor.

În lunile următoare au început să apară în unele ziare democratice ecouri despre adevărații autori și adevăratul scop al atentatului. Totuși, justiția l-a condamnat pe Stoenescu-Jelea la 20 de ani temniță grea. După această condamnare, presa liberală nu avea nici un interes să mai reia tema atentatului, deoarece între timp scopul principal care determinase punerea la cale a atentatului fusese atins: legea împotriva sindicatelor era deja votată.

Istoriicii burhezi au trecut sub tăcere acest atentat atunci cînd s-au aflat adevărații lui autori?

Fără îndoială, atentatul nu este cauza directă a acestei legi. Dușmănia pe care o nutreau clasele dominante față de socialiști, creșterea și afirmarea tot mai puternică a clasei muncitoare pe plan național, era cauza profundă a acestei măsuri. Totuși atentatul a avut un anumit rost în pregătirea acestei legi anticstituționale. El a creat o atmosferă de stare excepțională care a favorizat — nu trecerea legii prin parlament, care era destul de ușor de realizat în orice condiții — ci adormirea unei părți a opiniei publice.

Guvernul era conștient de acest lucru și a adus legea în parlament la numai cîteva zile de la atentat, cerînd luarea ei în discuție imediat. Cînd s-a făcut propunerea

¹ „Adevărul din 10 decembrie 1909.

² *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1909, p. 149.

³ C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 230.

⁴ „Minerva” din 11 decembrie 1909.

⁵ Menționăm că această devastare a arhivelor a făcut să se rătească multe informații prețioase despre mișcarea muncitorească din România din acești ani.

⁶ „Minerva” din 11 decembrie 1909.

⁷ Gh. Strat în „*La libertăți sindicale en Roumanie*” (p. 16), vorbind despre legea împotriva asociațiilor profesionale din 1909, nu amintește nici un cuvînt despre atentat. El pune în legătură această lege cu succesele unor greve muncitorești din întreprinderile statului.

ca să se amâne cu 24 de ore luarea în discuție, ministrul Orleanu a amenințat că în caz de amânare își va da demisia¹.

Legea Orleanu sau „Legea contra sindicatelor, asociațiilor profesionale a funcționarilor statului, județelor, comunelor, și stabilimentelor publice“, cum i s-a zis oficial², a fost denumită de muncitori „legea scelerată“ și sub această denumire a rămas în istoria mișcării muncitorești.

Guvernul a elaborat proiectul de lege în mare grabă³.

În proiectul de lege care a mers în comisiunile parlamentului, articolul 1 nu preciza care sînt asociațiile interzise, putînd fi aplicabile chiar partidelor burghezo-moșie-reuști. Desigur această neclaritate a fost înlăturată repede, precizîndu-se că se interzic numai asociațiile profesionale muncitorești.

Inițial proiectul de lege cuprindea numai două articole. Primul interzicea dreptul la asociațiune și la grevă oricărui salariat al statului, județelor, comunelor și stabilimentelor publice cu caracter economic, industrial și comercial, precum și acelorora cărora le era încredințată asigurarea unui serviciu public de această natură. Același articol mai prevedea sancțiuni pentru cei care vor contraveni acestor dispoziții (destituirea și pierderea tuturor avantajilor pe care eventual le-ar fi avut prin diferitele rețineri în vederea pensiilor sau caselor de ajutor). În sfîrșit, un paragraf al acestui articol prevedea că acei care, în termen de 15 zile de la promulgarea legii, vor declara că se retrag din administrațiile din care fac parte vor primi reținerile ce li se vor fi făcut, dacă regulamentele administrațiilor respective nu se opun la aceasta. Acest paragraf era formal, întrucît instituțiile care restituiau reținerile, erau foarte puține.

Dacă primul articol se referea la muncitorii sindicaliști, articolul 2, într-o formă voalată, privea pe socialiști. În proiectul de lege inițial, supus dezbaterilor acest articol suna astfel:

„Art. 2. Oricine, prin violență sau amenințări, va provoca sau va face să dureze o încetare parțială sau totală a muncii, pentru a impune, fie muncitorilor, fie antreprenorilor sau patronilor, o micșorare sau ridicare de salariu sau convenții diferite de cele adoptate pînă atunci, este pedepsit cu închisoare de la o lună pînă la doi ani.

Dacă acei ce s-au făcut culpabili de acest delict nu fac parte din personalul stabilimentului în care s-a produs greva, ei se vor pedepsi cu maximum pedepsei.

Aceste infracțiuni se vor judeca de urgență, în prima instanță de către judecătorii de ocol“.

În timpul dezbaterilor s-a adus o completare de natură demagogică, un fel de justificare a acestui articol, punîndu-se în fruntea lui cuvintele: „libertatea muncii este garantată“.

Dar și cu această frază, articolul nu-și schimba caracterul lui reacționar.

Era evident că numai socialiștii îndemnau pe muncitori să lupte pentru mărirea salariilor și prin urmare ei erau cei care urmau să fie pedepsiți „de urgență“ de către judecătorii de ocol.

În comitetul delegaților s-a mai adăugat un articol cu scopul de a „îndulci“ cele două articole ale proiectului inițial.

¹ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1909, p. 208.

² Vezi: C. Hamangiu, *Codul general al Romîniei*, suplimentul III, 1909—1910, București, p. 59—60.

³ Take Ionescu, arătînd defecțiunile de redactare ale proiectului, se întreba: „...Care e taina că acest proiect de lege s-a construit cu o repezițiune uimitoare și așa de rău, încît rezultatul ar fi fost că doi miniștri din nouă n-ar fi putut face parte din un club politic, fiindcă sînt salariați ai statului, sînt profesori?“ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1909, p. 218.

Acest articol prevedea „îndatorarea județelor, comunelor și stabilimentelor publice ca, în termen de doi ani de la promulgarea legii, să creeze, dacă nu au încă, case de ajutor și asigurare tuturor salariaților care intrau în prevederile articolului 1“.

După cum se știe din istoria anilor următori, această dispoziție a avut un caracter pur demagogic.

În timpul dezbaterilor din parlament s-a discutat mult de ce articolul 1 lăsa totuși deschisă o porțiță asociațiilor profesionale care dispuneau de autorizarea ministerului. În „expunerea de motive“ se justifica astfel această autorizare: „prin această măsură a autorizării prealabile a autorității guvernamentale pentru sindicatele profesionale... proiectul ia nu numai o măsură de ordine publică, dar o însemnată măsură de ordin social: *de a da sindicatelor o îndrumare sănătoasă* (sublinierea noastră.—N. C.) și conformă intereselor materiale și morale ale muncitorilor“¹.

Despre ce fel de îndrumare sănătoasă a sindicatelor era vorba, se va vedea peste doi ani: liberalii vroiau să atragă pe muncitori în sindicate cu caracter naționalist, organizate de ei. Aceste sindicate au apărut în câteva localități prin anii 1912—1913, dar ele au dat repede faliment. Caracterul diversionist al acestor sindicate galbene a ieșit repede la iveală. Ele trăiau numai din banii liberalilor. „În această lucrare, am avut tot sprijinul foștilor socialiști, care au dat banii trebuitori...“, spune I. Nădejde în amintirile sale despre Morțun².

Cu toate că se știa dinainte că legea va fi votată, totuși, din cauza însemnătății ei, pe deoparte, și a apropierii de atentatul recent, pe de altă parte, legea a stîrnit discuții aprinse în parlament. Aceste discuții prezintă un interes deosebit, ele fiind purtate numai pe marginea problemei muncitorești din România. Cu acest prilej, s-a verificat din nou atitudinea grupărilor burghezo-moșierești față de mișcarea muncitorească.

Trebuie să remarcăm din capul locului că, deși în Adunarea Deputaților au fost cinci voturi contra legii, nici unul din discursurile care s-au rostit pe marginea legii scelerate nu a luat apărarea muncitorilor în mod consecvent.

Take Ionescu, e drept, a vorbit pe alocuri împotriva legii, dar nu pentru că o socotea antidemocratică, ci pentru că o considera incompletă. Take Ionescu a vorbit, în general, de pe poziția politicianului demagog. El cerea de pildă să se ia și „alte măsuri“ pentru îmbunătățirea vieții muncitorului, fără însă să precizeze ce fel de măsuri preconiza el. În schimb, era de acord că muncitorilor din întreprinderile statului nu trebuie să li se îngăduie dreptul la asociație și la grevă, lăudîndu-se cum a potolit el grevele factorilor poștali și ale muncitorilor de la regie din anul 1906, cînd era ministru de Finanțe.

Take Ionescu considera de asemenea articolul 3 al legii ca nesatisfăcător³.

Unul dintre deputați, C.I.Stoicescu declara entuziast cînd au început dezbaterile pe marginea legii scelerate: „eu, domnilor, nu m-am mirat de loc de venirea proiectului de lege; chiar am fost puțin reconfortat...“⁴.

Majoritatea „generoșilor“, care în 1899 părăsiseră mișcarea muncitorească, s-au datat în timpul discuțiilor la atacuri calomnioase la adresa lui Gherea și a altor frunțași ai mișcării socialiste. Prin zelul depus în apărarea unor principii reacționare, ei au stîrnit admirația marilor proprietari. Unul dintre aceștia, referindu-se la Diamandi, care cu un an mai înainte spusese în parlament că, deși este socialist, vorbește ca mare proprietar și deci cere respectarea proprietății, spunea: „oricare ar fi ideile socialiste ale d-lui Diamandi, sînt idei care pe mine nu mă sperie“⁵.

¹ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1909, p. 210.

² I. Nădejde, *V. G. Morțun*, București, 1924, p. 10.

³ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1909, p. 223.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1909, p. 224.

În ce privește pe conservatori, Marghiloman a declarat și el de pe băncile opoziției că principiul legii este bun și necesar și deci va vota legea.

În cadrul discuțiilor pe marginea legii împotriva sindicatelor, un discurs interesant a rostit Nicolae Iorga. Spre deosebire de ceilalți oratori, Iorga a venit înarmat cu „Calendarul muncii” și cu câteva numere din „România muncitoare”. De la început trebuie să spunem că Iorga a votat împotriva acestei legi, dar că acest lucru nu înseamnă nici-decum că el simpatiza cu clasa muncitoare. „Nu voi apăra proiectul de lege a d-lui ministru, cum nu voi apăra sindicalismul. Sindicalismul nu mi-e drag”¹, declara Iorga. Din întreg discursul lui reiese într-adevăr faptul că sindicalismul nu îi era drag deloc. Iorga nu putea să-și ascundă indignarea față de creșterea mișcării socialiste și denunța de la tribuna parlamentului cercul România muncitoare care a vîndut 26 730 de broșuri, exprimîndu-și părerea că „...cu toată impunerea de guvern, de ministere, nici-o carte scrisă în romînește n-a putut să aibă răspîndirea aceasta...”. Și el încheia, plin de ciudă referindu-se la socialiști: „se laudă și au dreptate”².

În discursul lui Iorga, în afara jîgnirilor care se aduc mișcării muncitorești și conducătorilor ei (printre care și poetului Neculuță), există și o parte în care recunoaște mizeria muncitorilor. Iorga se declară în dezacord cu propaganda burghezo-moșierească, după care în Țara Romînească muncitorii erau fericiți. „Și dacă ar zice cineva în țara acesta romînească fericită că muncitorii sînt fericiți, dacă s-ar spune în țara muncitorilor fericiți că nu avem nici o măsură de luat... s-ar putea răspunde cu acte oficiale ca să se dovedească în ce stare de absolută sălbăticie se găsesc legăturile dintre patroni și muncitori în tot cuprinsul Romîniei”³.

El citează în parlament multe pasaje din ancheta lui C. Popescu, „*Starea higienică și sanitară a industriei noastre*”. Din păcate, din toate acestea, Iorga nu trage concluzia firească adică libertate deplină muncitorilor să se organizeze în vederea îmbunătățirii situației lor, ci propune ca guvernul să ia măsuri ca să abată clasa muncitoare de la lupta împotriva exploataților.

Legea scelerată a fost votată în ziua de 17 decembrie 1909 în Adunarea Deputaților, iar în ziua următoare în Senat. Este semnificativ faptul că Senatul — acest corp reacționar — a votat legea fără s-o mai ia în discuție. Legea a fost publicată în „Monitorul oficial” din 20 decembrie 1909, dată la care intră în vigoare.

Clasa muncitoare din Romînia, organizată în syndicate și Uniunea Socialistă s-a ridicat împotriva legii pregătite de guvernul liberal. Chiar la 14 decembrie, cînd s-a aflat despre proiectul legii Orleanu, o delegație a socialiștilor în frunte cu M. Gh. Bujor și D. Marinescu a mers în audiență la președintele Camerei și a cerut să nu se voteze legea. Dar această intervenție a rămas fără urmări.

„România muncitoare” a răspîndit imediat manifestul „Libertățile publice în primejdie”⁴, în care, printre altele, se spune: „să veghem ca această lege să nu ia ființă cu nici un preț. Iar dacă va fi nevoie, să ne unim noi toți cei loviți de această lege monstruoasă, să ne strîngem la un loc toate puterile și într-o sfortare uriașă să alungăm de la cîrmă pe acest guvern care a devenit o primejdie națională”⁴.

După ce legea a fost votată, la 19 decembrie 1909, a fost convocată o mare întrunire a muncitorilor din București. În jurul sălii Dacia, unde avea loc întrunirea, a fost postată o companie de jandarmi, patru pompe de apă și un grup de peste 100 comisari și inspectori. Din această cauză, muncitorii nu au făcut nici o demonstrație la sfîrșit⁵. În cadrul acestei întruniri a vorbit printre alții și I. C. Frimu. El a subliniat fap-

¹ N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, Buc., 1931, p. 339.

² *Ibidem*, p. 352.

³ *Ibidem*, p. 343.

⁴ „Adevărul” din 15 decembrie 1909.

⁵ *Idem* din 25 decembrie 1909.

tul că „muncitorii conștienți își vor urma înainte calea, tot cu aceeași hotărâre ca și până acum”¹.

Cu acest prilej, s-a hotărât reînființarea partidului social-democrat. Iată cum descrie în amintirile sale M. Gh. Bujor această întrunire: „În seara zilei de 19 decembrie, urmă o nouă ripostă. La marele miting convocat la Dacia pentru ora 8 și jum., lumea năvăli încă de la 7 și atât de numeroasă încît să ținură două întruniri: una în sală și alta în grădină. În mijlocul unei mari însuflețiri și a unor nesfîrșite aclamații se hotărî constituirea partidului de clasă al muncitorimii din România”².

Trebuie să remarcăm că hotărârea de a se reînființa partidul nu a fost luată numai datorită legii scelerate care interzicea organizațiile profesionale în întreprinderile statului. Problema refacerii partidului era pe ordinea de zi a mișcării muncitorești din România înainte de votarea legii Orleanu, dar elementele oportuniste întîrziu reînființarea partidului sub pretextul că mișcarea era încă prea slabă.

Aceleași elemente care, în bună parte, se găseau în conducere, după ce s-a votat legea, vedeau în reînființarea partidului social-democrat o măsură prin care se da posibilitatea muncitorilor lipsiți de dreptul de asociere profesională să se unească într-o organizație.

Această interpretare însemna, fără îndoială, minimalizarea rolului partidului ca detașament de avangardă al clasei muncitoare și ducea la creșterea confuziei care se sădea în mintea muncitorilor că între sindicat și partid nu ar exista deosebiri.

Aceeași concepție dăunătoare a dus la o explicație greșită care în anii următori se întilnește în multe articole din „România muncitoare”, că partidul s-a înființat numai pentru a da și muncitorilor din întreprinderile statului posibilitatea de a se organiza, în loc să se arate că partidul apărea ca un rezultat firesc al creșterii mișcării muncitorești din România. Chiar în comunicatul care anunța convocarea congresului refacerii P.S.D. se reflectă această idee greșită, deoarece se dă ca singura justificare a creerii partidului nevoia de a da posibilitatea și salariaților din instituțiile statului de a face parte dintr-o organizație³.

La 11 ianuarie 1910, în urma unui mare miting de protest organizat de muncitorii din București, se alege o delegație care să prezinte președintelui Camerii memoriul muncitorilor. Din relațiile pe care o publică, „România muncitoare” rezultă că „... legea a provocat o vie agitație în sinul lucrătorilor de la stat, care erau pe cale de a declara o grevă generală” dar că, „conducătorii mișcării... i-au sfătuit să aibe răbdare și să aștepte în liniște (sublinierea noastră. — N. C.) rezultatul demersurilor ce se vor face pe lângă parlament”⁴.

Criticînd această atitudine de legalism exagerat, „Tribuna transporturilor” scria cîțiva ani mai tîrziu: „a fost o adevărată nenorocire că, atât în urma slăbiciunii mișcării sindicale și socialiste din România, cît și în urma unei tactici greșite care a ținut prea mult socoteală de voința guvernului, ... (sublinierea noastră. — N. C.) noi am lăsat să se voteze infama lege secelerată”⁵.

După cum prevedea art. 1 al legii scelerate, în termen de 15 zile de la intrarea legii în vigoare, muncitorii, meseriașii și funcționarii trebuiau sau să părăsească sindicatul sau să-și înainteze demisia. În virtutea acestei prevederi, Direcția căilor ferate a dat o circulară „care întrece în reacționarism însăși legea secelerată”⁶. Această

¹ „Adevărul” din 25 decembrie 1909,

² M. Gh. Bujor, *Amintiri*, p. 134, în Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.

³ „România muncitoare” din 24 decembrie 1909.

⁴ *Idem* din 14 ianuarie 1910.

⁵ „Tribuna transporturilor”, Brăila, nr. 1 din 24 februarie 1913.

⁶ *Guvernarea liberală și muncitorii*, p. 22.

circulară prevedea că „acei funcționari, lucrători meseriași și lucrători nemeseriași care vor fi dovediți că fac propagandă printre personalul C.F.R. sau printre personalul străin de administrația C.F.R. pentru provocare de greve, pentru încercare de împiedicare a serviciului, pentru participare la întruniri sau societăți care tulbură ordinea publică... dacă nu fac o declarație prin care să spună că renunță la a fi membru în sindicat, vor fi considerați demisionați“.

Primele victime ale acestei circulari au fost muncitorii Oprescu și Botez, care au fost destituiți la 4 ianuarie 1910 pentru motivul că ambii au vorbit la un miting muncitoresc.

Pe de altă parte, Ministerul Industriei și Comerțului a dat o circulară prin care obligă pe muncitorii meseriași și funcționarii administrațiilor publice vizați de articolul 1 al legii să declare din ce societăți fac parte, alăturând pe lângă declarație și statutele sau regulamentul societății.¹

După cum se vede, traducerea în practică a legii Orleanu era cu mult mai reacționară decât însăși legea. Pe bună dreptate opinia publică progresistă denumea aceste circulari „ucazuri“, vroind prin aceasta să arate că guvernul român governa într-un stat constituțional cu ajutorul aceluiași metode cu care conducea țarul Rusiei.

Legea împotriva sindicatelor a lovit în primul rând în muncitorii căilor ferate. Procesul de organizare al acestora era într-un stadiu înaintat și fără îndoială ceferiștii ar fi reprezentat prin numărul lor o forță serioasă în cadrul mișcării muncitorești din România. De aceea cele mai viguroase proteste împotriva acestei legi s-au ridicat din rîndurile lor.

Ceferiștii au trimis o scrisoare Congresului de constituire al P.S.D. prin care salutau noul partid, exprimîndu-și nădejdea că acesta va fi „singurul care va sfărîma lanțurile cu care stăpînii vor să ne încătușeze“².

Dar, cu toate acestea, legea rămîne în vigoare. Influența ei s-a resimțit în special în primii ani, deoarece după aceea muncitorii au găsit forme noi de luptă împotriva exploatării.

¹ „Bursa“, nr. 390 din 10/23 ianuarie 1910, p. 23.

² „Dimineața“ din 4 februarie 1910.

300 DE ANI DE LA ÎNCHEIEREA PRIMULUI TRATAT DE ALIANȚĂ DINTRE MOLDOVA ȘI RUSIA¹

DE

TR. IONESCU-NIȘCOV și A. CONSTANTINESCU

1. Negocieri preliminare pînă la încheierea tratatului din 1656

Se cunosc împrejurările în care Gheorghe Ștefan ajunge domn al Moldovei. Încă narea lui a fost un succes vădit al coaliției formată împotriva alianței dintre Moldova și Ucraina, și în primul rînd un succes al lui Gheorghe Rákóczi II. Principele Ardealului scăpase de vecinătatea tulburătoare a lui Vasile Lupu. În condițiile politice din toamna anului 1653, după căftănirea lui Gheorghe Ștefan în domnie, singura primejdie de care se temea noul domn al Moldovei era tot Vasile Lupu. Deși ajuns în robia tătarilor, Lupu se zbătea în permanență pentru a reveni în scaunul Moldovei. Cît timp a fost prizonier în Crimeea, se răspîndiseră zvonuri că ar porni cu ajutorul tătarilor să recucerească Moldova. După ce ajunge la Constantinopol, pe la jumătatea lui iulie 1654, scria și de acolo, din temniță, scrisori către Hmelnițki, pentru a-și recăpăta domnia². Pe de altă parte turcii fluturau și ei această posibilitate, pentru a stoarce neconținut sume mari de bani de la voievozii romîni³. Ni se spune chiar că, pe cînd Lupu se afla în Crimeea, Gheorghe Ștefan și Matei Basarab ar fi oferit bani mulți pentru capul Lupului⁴.

În fața acestei situații, domnul Moldovei avea motive de îngrijorare. Greutățile lui externe erau sporite de lipsurile dinăuntrul țării. Războaiele și expedițiile tătarilor din anii precedenți aduseseră Moldova în sapă de lemn. Cererile neconținute de bani din partea Porții puneau vîrf sărăciei. Tabloul acestei situații a fost schițat chiar de Gheorghe Ștefan în cuvinte străbătute de o mare sinceritate, într-o scrisoare adresată la 9 decembrie 1653 prietenului său de peste munți, Janoš Kemény. „Pașa e supărat că nu-i mai trimitem făgăduiala, scrie Gh. Ștefan. De la Poartă așteptăm în fiecare zi să ne vină jalbă. Trebuie (bani) în toate părțile. De o parte ne temem, de altă parte tremurăm de frică. Nici nu mai știm ce să facem. Dumnezeu ne e mar-

¹ Anul acesta, împlinindu-se 300 de ani de la încheierea primului tratat de alianță între Moldova și Rusia, dăm publicității studiul de față care este un capitol dintr-o lucrare mai mare: *Relații romîno-ruse în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*.

² *Akty otnosjaščiesja k istorii južnoi i zapadnoj Rosii*. St. Petersburg, VIII, nr. 42, p. 379 și X, nr. 12, p. 58 și N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 243.

³ Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, Buc., 1887, III, p. 212—216.

⁴ *Ibidem*, p. 210.

tor că dacă vom mai rămâne sub împrejurări atât de vitrege, mai bucuroși sîntem gata a părăsi (țara), decît să ne facem urgisiți și condamnați înaintea atîtor domni¹

Reținem accentul patetic al acestei scrisori, pentru a înțelege că, în această perioadă, Gh. Ștefan trebuia să găsească o ieșire din această situație îngrijorătoare. El se gîndea să dea domniei, care începea sub semnul atîtor greutăți, trăinicie și durată. Însă hotărîrea de a da țării o nouă orientare politică trebuia să țină seama de voința poporului, pentru care stăpînirea otomană devenise de nesuferit.

El e însă strîns legat, în aceste momente, de interesele politice ale principelui ardelean care îl ajutase să ocupe tronul Moldovei. De aceea, între voința poporului care dorea o altă orientare politică și simțămîntul de fidelitate față de membrii coaliției de la Suceava, Gheorghe Ștefan șovăie în permanență și urmează cîtva timp o periculoasă politică de duplicitate.

Prilejul de a i se înfrunța atitudinea politică nu întîrzie să se ivească.

Pe la sfîrșitul lunii ianuarie 1654, în orice caz după actul reunirii Ucrainei, starețul Arsenie Suhanov, trecînd din nou prin Moldova, aduce domnului o scrisoare din partea țarului. Ce anume cuprindea acea scrisoare e greu de precizat. Atît Arseniev², cît și Silviu Dragomir³, care s-au ocupat de acest moment politic nu prezintă problema cu destulă claritate. Ne putem închipui însă că nu putea fi vorba de altceva decît de relațiile politice dintre Moldova și Rusia. În niciun caz țarul nu-i putea cere lui Gheorghe Ștefan să intre cu toată țara în supușenia rusă, așa dintr-o dată, fără o prealabilă pregătire. Asta cu atît mai mult cu cît Rusia se afla la această dată, în bune relații cu Poarta. Ar fi fost un act nediplomatic din partea lui Alexei Mihailovici și ideea aceasta n-a fost exprimată nici în scrisoarea lui din 7 februarie 1654. E mai mult ca sigur că atît Suhanov, cît și curteanul Gavriil Samarin, care aducea această scrisoare către Gheorghe Ștefan, au înfățișat verbal domnului moldovean posibilitățile unei alianțe în acest sens cu Rusia. De altfel, lucrul acesta reiese și din cuprinsul scrisorii: „Și i-am poruncit (lui Gavriil Samarin), spune țarul, să stea de vorbă cu tine, Ștefan-voievod și domn al țării Moldovei, și despre alte treburi ale mării noastre”⁴.

Știm că Suhanov a consemnat simțămîntul de bucurie cu care populația Moldovei a întîmpinat reunirea Ucrainei cu Rusia⁵ și tot el, se spune, a scris la Moscova că Gheorghe Ștefan nutrește față de „numele țarului un respect mult mai mare decît Vasile voievod”⁶. Noi trebuie să reținem faptul că lui Gheorghe Ștefan i se oferă prilejul să intre în relații cu Rusia.

La cîtva timp după plecarea lui Suhanov, în orice caz înainte de 18 februarie, sosește în capitala Moldovei Gavriil Feodorovici Samarin, pe care Gheorghe Ștefan îl primește cu deosebită cinste⁷. Ni se spune că Samarin a rămas la Iași o lună de zile, timp în care a putut spune voievodului moldovean, pe îndelete, toate cele de trebuință. Scrisoarea țarului e în fond o invitație la colaborare și nu cuprinde nimic

¹ Al. Lăpedatu, *Din grijile și greutățile unei domnii*, în „Anal. Acad. Rom., Mem. Sec. ist.”, t. XII, 1932, p. 281.

² J. Arseniev, *Moldavskij gospodar Stefan Gheorghii i ego snoșeniija s Moskvoi*, în „Russkii Archiv”. Moscova, 1895, p. 164.

³ Silviu Dragomir, *Contribuții privitoare la relațiile bisericii românești cu Rusia în veacul al XVII-lea*, în „Anal. Acad. Rom., Mem. Sec. ist.”, t. XXXIV, 1911—1912, 1912, p. 1093.

⁴ *Vossoedinenie Ukrainy s Rossiei*, Moscova, 1954, III, p. 546.

⁵ G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, Buc., 1947, p. 46.

⁶ J. Arsenjev, *op. cit.*, p. 164.

⁷ *Ibidem*, p. 163. Pentru felul în care Samarin a știut să ducă la îndeplinire misiunea încredințată de țar, de a se duce la Hmelnițki, în Moldova și în Țara Românească, s-a cerut ca el să fie răsplătit (*Akty X*, nr. 12, p. 604—605).

din cele arătate de Mihail Dan. Țarul nu avea nici un temei „să reproșeze“ voievodului: Ștefan că „n-a primit încă protectoratul rusesc“¹ și nici n-a făcut acest lucru.

Convins fiind că urmează linia voinței poporului moldovean și nu de teamă „ca nu cumva Bogdan Hmelnițki să se răzbune pentru moartea fiului său“— cum greșit credea Arseniev²— Gheorghe Ștefan răspunde țarului printr-o scrisoare care poartă data de 18 februarie 1654. Voievodul Moldovei amintește de propunerea țarului trimisă prin Subanov³ și își exprimă dorința că ar vrea să se supună Rusiei. În același timp însă, Gheorghe Ștefan caută să-și apere „lipsurile și sărăcia“. El scrie țarului că nu poate veni în ajutorul nimănui, „de teama turcilor și tătarilor, care în două, trei zile ar putea să-i pustiască țara“⁴.

Scrisoarea a fost trimisă la Moscova prin Ioan Grigorie, căruia stăpînul său i-a poruncit să spună, că, în cazul cînd guvernul rus îl primește împreună cu țara Moldovei în supușenie rusă, atunci lucrul acesta să se facă în aceleași condiții în care s-a făcut și supunerea Ucrainei⁵. Trimisul voievodului moldovean mai declară acolo, la departamentul solilor, că dacă țarul va accepta propunerea voievodului său, el va trimite, cu cel dintîi prilej, o solie „dintre oamenii săi de frunte, cei mai apropiați“. Pilda lui nu va întîrzia să fie urmată și de Matei Basarab, care și el dorește „să se pună sub înalta ocrotire a mîritului țar“⁶. E clar că Gheorghe Ștefan se hotărîse să facă o alianță cu Rusia. El proceda însă în taină și pe cale verbală, de teamă de a nu-i cădea scrisorile în mîinile altora⁷.

De altfel, avem toate motivele să credem că, înainte de sosirea lui Samarin la Iași, domnul Moldovei luase deja hotărîrea de a pune capăt dușmăniei dintre el și hatmanul cazacilor. În ziua de 6 februarie 1654, el scria lui Janoș Kemény scrisoarea amintită mai sus, în care îi vorbește de un om al său, întors de la cazaci și care îi adusese vestea că erau acolo și trimișii împăratului⁸. Nu știm cu ce sarcini a fost trimis omul său la Hmelnițki, însă putem bănuî, în orice caz, că el căuta o împăcare. Presupunerea noastră e confirmată și de mărturisirile unor greci din Țarigrad care ajungînd la departamentul solilor, spuneau, prin februarie 1654, că „voievodul Ștefan ar fi scris hatmanului ca să fie în pace cu el“⁹.

Cu toate acestea domnul moldovean șovăie și nu poate renunța la aliații săi. Numai așa se explică faptul că, la scurt timp după plecarea lui Samarin, el încunosește tiintează atît pe rege, cît și pe Rákóczi II, despre conținutul scrisorii lui Alexei Mihailovici¹⁰. Cu alte cuvinte, coaliția care făcuse front comun la Suceava era pusă în curent cu cele ce se puneau la cale. Ioan al II-lea Cazimir, speriat oarecum, scrie principelui ardelean despre primejdia care îi amenință pe toți, inclusiv imperiul turcesc, „deoarece rușii se unesc sub semnul credinței și vor începe să răzvrătească pe coreligionarii lor, supuși turcilor“¹¹. Ceva mai mult, după un document rusesc, cei trei voievozi, înțeleși cu polonii, au anunțat și pe hanul tătarilor, de acest lucru. Marele vizir a fost și el informat la timp. Gheorghe Ștefan comunica hanului că hatmanul a intrat cu cazacii lui „sub înalta ocrotire a țarului, iar ei, crîmlenii, de acum înainte să nu mai dea ajutor cazacilor“¹².

¹ Vezi „Anuarul Institut. de istorie națională“, Sibiu, 1945, p. 471.

² J. Arseniev, *op. cit.*, p. 163.

³ Dimitrie Ionescu, *Tratatul încheiat de Gh. Ștefan cu Rușii în 1656*, în „Revista istorică romînă“, III, (1933), f. 2—3, p. 235; și S. Dragomir, *op. cit.*, p. 1093.

⁴ J. Arseniev, *op. cit.*, p. 164.

⁵ *Idem*, vezi și Acad. R. P. R., ms. nr. 173, f. 55 v.

⁶ J. Arseniev, *op. cit.*, p. 165.

⁷ Acad. R.P.R. ms. nr. 5244, f. 100.

⁸ Al. Lăpedatu, *op. cit.*, p. 281.

⁹ *Vossoedinenie...*, III, p. 522.

¹⁰ Hurmuzaki, *Fragmente...*, III, p. 211; N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 241—242.

¹¹ N. Kostomarov, *Istoričeskija monografii i izsledovanija*, t. XI (Bogdan Hmelnițkij, — t. III), St. Petersburg, 1870, p. 169.

¹² *Akty...*, X, nr. 12, p. 170.

Prins în cercul de interese ale aliaților săi și ținut de scurt de către turci, fostul logofăt al lui Vasile Lupu uită de voința poporului și e nevoit să facă jocul acestor magnați feudali. Astfel, pe la mijlocul lui martie, două mii de moldoveni se aflau alături de polonii care asediau Bușă¹. Toate acestea ajung la urechile lui Hmelnițki care pune la îndoială sinceritatea intențiilor sale politice².

Între timp, se pregătea războiul cu panii poloni — în care intră și Rusia pentru a apăra cauza reunirii Ucrainei — și era în perspectivă așa-zisul „război nordic“, care avea să dureze mai mulți ani. Dacă domnii români care doreau să scape țările lor de apăsarea turcească căutau să se orienteze în acest moment spre Rusia, apoi această tendință e împinată și de dorința Rusiei și a cazacilor de a se realiza o alianță în această zonă geografică. Hmelnițki scrie lui Rákóczi, cerându-i să reînnoiască prietenia³. Principele Ardealului rămâne surprins de această neașteptată propunere, pe care se grăbește s-o aducă la cunoștința regelui⁴. Însă, dându-și seama că norii grei se ridică deasupra Poloniei și vroind să se folosească de orice prilej pentru ajungerea scopurilor sale, Rákóczi II răspunde lui Hmelnițki, la 30 martie, că e gata să uite trecutul. Totodată dă drumul solului, care sosise acolo cu scrisoarea hatmanului din 20 februarie, încercându-l cu daruri multe⁵.

Ioan Grigorie, trimisul lui Gheorghe Ștefan, ajunge la Moscova în ziua de 18 martie și stă pînă la 13 aprilie⁶, cînd pleacă spre țară, însoțit de un sol al țarului, Tomilo Porfiriev. Acesta avea poruncă să ducă o scrisoare lui Gheorghe Ștefan ca răspuns la scrisoarea acestuia din 18 februarie și să treacă și pe la hatmanul cazacilor. Cei doi erau însoțiți și de curierul hatmanului, Filon Gorușka⁷. Țarul poruncise lui Porfiriev să se abată mai întîi pe la hatman care urma să-i spună dacă domnul Moldovei dorește cu adevărat să intre în supușenia statului rus sau merge cu polonii. Deși își dădea seama că nu era momentul potrivit pentru încheierea unui astfel de act, totuși Alexei Mihailovici căuta să se informeze care este adevărul cu privire la atitudinea de duplicitate a domnului moldovean.

Solii sosesc la Cehrin pe la 5 mai 1654 și sînt primiți cu mare cinste de hatman⁸. Aici, Porfiriev are prilejul să se informeze îndeajuns despre adevărata poziție politică a lui Gheorghe Ștefan. Se pare că Hmelnițki îi cunoștea bine intențiile politice și de aceea îl întoarce pe Porfiriev din drum, dîndu-i o scrisoare către țar⁹. Avem deci toate motivele să credem că scrisoarea țarului din 1 aprilie, încredințată lui Porfiriev, nu i-a parvenit domnului moldovean.

Aceasta nu înseamnă însă că Hmelnițki se situa „de-a curmezișul planurilor balcanice“ ale țarului, cum crede Mihaîl Dan¹⁰. Rusia și Ucraina erau acum angajate împreună în războiul cu magnații poloni și Hmelnițki nu putea să se împotrivescă unei acțiuni de ajutorare a popoarelor balcanice. Ideea luptei împotriva jugului otoman era în sine o idee înaintată și hatmanul cazacilor, care a dat dovadă de multă istețime politică, nu i se putea opune. Dimpotrivă, ori de cîte ori scria țarului despre luptele cu polonii, hatmanul nu uita să dea vești și despre cele ce făceau „moldovenii, ungurenii și muntenii“¹¹, fiindcă toate astea îl interesau pe țar. Cît privește reînscăunarea lui Vasile Lupu care se agita și în vara anului 1654, aceasta nu-l mai interesa pe Hmelnițki. El re-

¹ *Akty...*, X, nr. 11, p. 561.

² *Ibidem*, nr. 12, p. 603—604.

³ N. Iorga, *Acte și fragmente...*, I, p. 240—241; Hurmuzaki, IX, partea I, p. 58—59.

⁴ *Uricariul*, III, p. 101—103.

⁵ *Akty...*, X, nr. 8, p. 444.

⁶ Acad. R.P.R., ms. nr. 5151, f. 336 și ms. nr. 5244, f. 100.

⁷ *Akty...*, X, nr. 12, p. 577—579.

⁸ *Ibidem*, p. 601.

⁹ *Ibidem*, p. 603.

¹⁰ „Anuarul Institutului de istorie națională“, Sibiu, 1945, p. 472.

¹¹ *Akty...*, X, nr. 14, p. 670—672.

nunțase la această idee încă din momentul când fostul domn moldovean plecase cu tătarii în Crimeea, deși umbrau zvonuri că moldovenii nu-l voiau pe Gheorghe Ștefan, fiindcă avea darul băuturii¹. „Vina nenorocirilor din anul trecut, scria hatmanul lui Gheorghe Ștefan, o poartă cuscrul nostru, fostul voievod al Moldovei, Vasile Lupu”². Așadar, lucrurile sînt clare în această privință.

Influențat trimite și de dorința maselor populare care fugeau din tabăra polonă, Gheorghe Ștefan scrie pe la începutul verii pe Miron Ciogolea cu scrisori la hatman”³.

Nu știm ce cuprindeau aceste scrisori, însă știm că, la scurt timp după aceea, Hmelnițchi trimite în Moldova pe Demko pentru a primi jurămîntul de fidelitate din partea voievodului moldovean. La întoarcere, Demko vine însoțit de omul lui Gheorghe Ștefan, Lupu Stroescu, staroste de Soroca. Solul moldovean aducea cu el o scrisoare în care stăpînul său își exprima din nou dorința de a se supune țarului și de a trăi în pace cu cazacii. Pentru a ușura schimbul de informații, Ivan Vychovski, pisarul hatmanului, și Lupu Stroescu hotărîsc așezarea unor ștafete pe cele două maluri ale Nistrului⁴. Asta e o dovadă mai mult că Hmelnițki ținea cu orice preț să se realizeze o alianță cu Moldova.

După acest schimb de solii cu cazacii, adică prin septembrie 1654, simțindu-se oarecum asigurat dinspre partea aceasta, voievodul Moldovei trimite țarului o scrisoare prin Ivan Nichifor. Alexei Mihailovici se găsea tocmai la asediul Smolenskului. Gheorghe Ștefan își exprimă sentimentul de satisfacție și mulțumire pentru noua prietenie realizată cu cazacii⁵.

Însă, tocmai în momentul când voievodul moldovean se credea asigurat de această prietenie, intervin noi fapte care dau pe față acțiunile lui politice. Îndemnat și de turci, Gheorghe Ștefan nu încetează să dea ajutor polonilor. Grecii Ioan și Gheorghe Tafrali, scăpați din captivitatea polonă, trec din Polonia în Ardeal și de acolo în Moldova, la Iași și apoi la Cehrin. Din Ucraina se duc apoi la Moscova, trimiși de hatman spre a povesti țarului cele aflate de ei prin țările pe unde trecuseră. Ei spun acolo că moldovenii ajută pe poloni cu trupe, însă adevărata intenție a voievodului e totuși de a trece în supușenia rusă⁶. Același lucru îl spune și trimisul țarului la Cehrin, Grigorie Starkov, care adaugă că Gheorghe Ștefan a trimis regelui 2000 oameni, însă cu bani⁷.

Așadar, negocierile dintre Moldova și Rusia nu fac nici un progres. Toamna anului 1654 nu aduce nimic nou în această privință. Dimpotrivă, se dau în vileag fapte care dovedesc politica nesinceră urmată de voievodul Moldovei. Marele armaș al Moldovei, Grigorie Hăbășescu⁸, pîndea toate mișcările voievodului și incunoștiința în taină pe prietenul său Mihail Zelinski, polcovnic de Braslav. Această înseamnă că boierii nu făceau zid în jurul domnului și că unii dintre ei erau partizanii alianței cu Rusia. Zelinski, la rîndul lui, transmitea lui Hmelnițki scrisorile armașului moldovean, dînd

¹ Akty..., X, nr. 14, p. 667—668.

² J. Arseniev, *op. cit.*, p. 165.

³ Akty..., X, nr. 15, p. 698. Miron Ciogolea a ocupat diferite dregătorii sub mai mulți domni moldoveni. Pe la 1650 îl întîlnim stolnic sub Vasile Lupu. (Miron Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei*, Buc., 1944, p. 126). Într-un act de la Gheorghe Ștefan, din 12 ianuarie 1657, e menționat ca mare clucer. (Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, p. 160). Sub Gheorghe Ghica, ocupă dregătoria de mare medelnicer. (C. A. Stoide și C. Andreescu, *Ștefăniță Lupu, domn al Moldovei, 1659—1661*, Buc., 1938, p. 68), șar pe timpul lui Ștefăniță-vodă ajunge pîrcălab de Hotin (ibidem, p. 79).

⁴ Akty..., XIV, nr.1, p. 35—38.

⁵ J. Arseniev, *op. cit.*, p. 166 și Acad. R.P.R., ms. nr. 173, f. 53.

⁶ Akty..., X, nr. 17, p. 771—772 și 774—775.

⁷ *Ibidem*, p. 774—775.

⁸ Grigorie Hăbășescu a fost armaș în prima parte a domniei lui Gheorghe Ștefan (C. A. Stoide și C. Andreescu, *op. cit.*, p. 68 și urm.) și apoi hatman. În această din urmă calitate, a luat parte la nefericita expediție a lui Rákóczi II, în Polonia, la 1657 (M. Costin, *op. cit.*, p. 167).

pe față fățărnicia lui Gheorghe Ștefan¹. Se înțelege că, dintr-un sentiment de solidaritate, hatmanul se plînge și el din cînd în cînd țarului de faptele lui Gheorghe Ștefan, pe care îl învinuiește că și-a călcat jurămîntul de credință. Ceva mai mult, Hmelnițki îl informa pe țar că voievodul Ștefan pune la cale cu leșii, tătarii și muntenii o năvală asupra orașelor rusești².

2 Tratatul de alianță din 1656 și ultimele legături ale lui Gheorghe Ștefan cu Rusia

Împrejurările anului 1655 nu schimbă cu nimic stadiul negocierilor dintre Moldova și Rusia, începute în primăvara anului trecut. Dimpotrivă, am putea spune că ele au trecut oarecum pe planul al doilea. Rusia era ocupată cu luptele din Polonia, iar Gheorghe Ștefan, tot mai strîmțorat din punct de vedere bănesc, nu putea face nici o mișcare fără învoirea principelui ardelean. Poverile fiscale care apăsau pe umerii țăranilor, ca și pe vremea predecesorului său, provoacă nemulțumiri care culminează cu tulburările din rîndurile seimenilor de la curte³. Pe de altă parte, expediția din Țara Romînească, alături de Rákóczi, din vara anului 1655, are darul să-l lege și mai mult de soarta voievodului ardelean. Evenimentele sînt tulburi și se pare că atît în Moldova, cît și în Țara Romînească, e vorba de nemulțumiri mai adînci. Boierii fug în munți și Rákóczi II, scriind mamei sale o scrisoare, în legătură cu aceste întîmplări, amintește că „e neapărată nevoie să veghem asupra gloatei obraznice așitate”⁴.

Așadar, griji interne, la care se adaugă complicații de arme în afara hotarelor, nu dau pas voievodului moldovean să continue negocierile cu Rusia. Cu toate că Miron Costin ni-l prezintă ca un „om deplin, cap întreg, hire adîncă, cît poți zice că nasc și în Moldova oameni”⁵. Gheorghe Ștefan n-are totuși curajul să săvîrșească un act politic, care n-ar fi fost pe placul turcilor și nici s-o rupă cu vechii săi aliați. Așa, de pildă, la începutul toamnei 1655, cînd tătarii îi cer să le mijlocească o împăcare cu cazacii, după ce cu cîteva zile înainte de asta, Hmelnițki îl rugase să facă același lucru, voievodul Moldovei se află într-o mare încurcătură⁶. Ar fi voit să accepte rolul de mediator însă, în același timp, n-ar fi dorit să se înstrăineze prin asta de poloni.

În schimb protectorul său de peste munți știa ce vrea. Respingînd propunerile oricum ademenitoare, făcute în aprilie de regele Poloniei, el începu de pe acum să-și pregătească terenul acțiunilor lui viitoare. Astfel, prin august, un om al său, Ștefan Lucz, ia drumul cazacilor, pentru încheierea unei alianțe⁷. Momentul era destul de potrivit, Hmelnițki n-avea nimic împotriva dacă se mai găsea cineva care să se arunce asupra Poloniei, mai ales că relațiile dintre Suedia și Rusia nu erau tocmai așa de bune. Alianța dorită de Rákóczi II avea să se desăvîrșească abia în cursul anului următor. Omul său, Franz Sebessy, care cunoștea drumurile spre cazaci, îi aduce din partea lui Hmelnițki, prin iulie 1656, jurămîntul de credință. Hatmanul își lua obligația de a nu fi niciodată dușmanul principelui ardelean și nici al voievozilor romîni⁸. În același timp, pe cînd Sebessy pornise spre Ucraina, un alt sol al lui Rákóczi,

¹ Akty..., XIV, nr. 1, p. 122 și nr. 4, p. 121.

² Ibidem, nr. 4, p. 112.

³ Miron Costin, *op. cit.*, p. 191 și Hurmuzaki, V, p. 32—33.

⁴ Veress, X, p. 287 și Hurmuzaki, IX, partea I, p. 63.

⁵ Miron Costin, *op. cit.*

⁶ Veress, X, p. 299—300.

⁷ Hurmuzaki, XV, partea II, p. 1253.

⁸ E. Pavlesco, *Georges II Rakoczi, prince de Transylvanie (1648—1660)*. Iași, 1924, p. 81.

Gheorghe Racz, sosea la 5 iulie în capitala Rusiei, pentru a obține din partea țarului asigurări asemănătoare de prietenie¹.

Nu tot așa însă proceda și aliatul său din scaunul Moldovei. El continuă și în cursul acestui an să trimită ajutoare panilor poloni. Gheorghe Ștefan nu învățase nimic din experiența înaintașului său. Urma și el aceeași linie politică dăunătoare intereselor poporului care, pînă la urmă, îi va fi și lui fatală. Voievodul moldovean era convins desigur de actualitatea luptei împotriva aspirării otomane — idee care începuse să frămînte la aceea dată toate popoarele creștine din Balcani — însă raporturile lui de vasalitate față de principele Ardealului nu-i dau pas să săvîrșească o cotitură în orientarea politicii externe a Moldovei. Grecul Ioan Petre, zis și Tafrali, despre care a fost vorba mai înainte, informează și el, prin septembrie 1655, pe solii țarului de la Cehrin despre ajutoarele trimise de domnul Moldovei în Polonia. Și totuși, „el dorește mai bine să intre în supușenia rusă“, adaugă Ioan Petre. „Atunci cînd se va așeza și el sub mîna puternică a țarului, nu va mai trimite regelui polon ajutoare“².

E interesant că toți informatorii care cunosc împrejurările din această perioadă și grecul Ioan Petre e și el unul dintre aceștia — prezintă situația lui Gheorghe Ștefan sub această formă paradoxală pe care am subliniat-o mai sus. Orice inițiativă din partea acestuia de a realiza o alianță cu Rusia este contrararată chiar de propriile lui hotărîri potrivnice. Chiar și în luptele de la Ochmatov, din iarna acestui an, printre trupele regelui se întîlnesc și ostași moldoveni³.

Toate acestea au darul să supere pe Alexei Mihailovici iar domnul Moldovei, încurcat și de alte nevoi interne, nu mai are nici curajul unor solii către Moscova. De aceea inițiativa reluării negocierilor cu Rusia pornește din altă parte. Patriarhii Pașie al Ierusalimului, fost [egumen la] Galata, și Macarie al Antiohiei trimît în Rusia, în cursul lunii octombrie 1655, pe grecul Manoil Constantin, cu o scrisoare către țar, în care îi solicită bunăvoința de a primi sub ocrotirea sa pe domnul Moldovei, împreună cu toată țara⁴. Se pare că scrisoarea țarului, ca răspuns la această intervenție, în care era vorba de „îndurare“ și de „milă împărătească“, dar totodată și de un avertisment dat domnului moldovean, a avut darul să-l facă pe Gheorghe Ștefan să ia o atitudine categorică⁵.

În primăvara anului următor, pe la mijlocul lui martie⁶, Gheorghe Ștefan urnește spre Moscova pe mitropolitul Ghedeon, însoțit de Grigorie Neaniul, logofăt al doilea⁷, pentru a reînnoi cererea de supușenie. Deși rapoartele diplomatice de la începutul acestui an vorbesc de posibilitatea unei acțiuni comune împotriva turcilor sub conducerea Rusiei („și trami contro il Turco una gran massa d'armi“⁸, ideea aceasta era mai mult eoul năzuințelor pe care le nutreau în permanență popoarele creștine din Balcani mai ales în urma succeselor purtate de Rusia împotriva panilor poloni)⁹.

Anul 1656 schimbă însă condițiile politice în care se zbat țările din această parte a Europei. Polonia, istovită de îndelungatele lupte cu cazacii și rușii, aștepta răgazul unei păci, pe care o solicita acum sub forma unei împăcări cu Rusia. Turcii nu vedeau cu ochi buni o întărire a Rusiei, și cu atît mai puțin o alianță cu Moldova. Rusia era

¹ E. Pavlesco, *Georges II Rakoczi, prince de Transylvanie (1648-1660)* Iași, 1924 p. 80.

² *Akty...*, X, nr. 17, p. 773—774.

³ J. Arseniev, *op. cit.*, p. 165.

⁴ Silviu Dragomir, *op. cit.*, și J. Arseniev, *op. cit.*, p. 167.

⁵ J. Arseniev, *op. cit.* Știrea e luată după N. Kapterev, *Charakter otnoșenii Rossiĭ k pravoslavnomu Vostoku v. XVI i XVII stoletjah*, Moscova, 1885, p. 366.

⁶ Acad. R.P.R., ms. nr. 173, f. 53 și ms. nr. 5244, f. 100.

⁷ Vezi și D. G. Ionescu, *op. cit.*, p. 236, notele 3 și 4 și Alex. I. Băleanu și C. A. Stoide, *Documente moldovene privitoare la familia de boieri Neaniul*, Iași, 1938.

⁸ Hurmuzaki, IX, partea I, p. 71.

⁹ *Istoria Moskovy*, Moscova, 1951, I, p. 569.

prinsă și ea în războiul cu Suedia; în felul acesta, momentul ales pentru redeschiderea negocierilor e mai puțin favorabil, din punct de vedere politic, decât în anii trecuți. De aceea, tratativele de la Moscova, fiind duse în lipsa țarului, care plecase pe front, se târăgănează. Ba chiar la un moment dat, „chestiunea supușeniei Mo dovei față de statul rus a fost scoasă de la ordinea zilei”¹.

Cu toate acestea, în ziua de 16 mai pleacă spre Moldova boierul Ivan Balkanovski, împreună cu diacul Petre Jmachin, pentru a primi supușenia lui Gheorghe Ștefan; trimișii domnului moldovean au rămas tot timpul la Moscova². Negocierile s-au sfârșit prin încheierea unui tratat de închinare, ale cărei condiții au fost acceptate de țar în ziua de 29 iunie 1656. Atunci țarul a scris și o scrisoare lui Gheorghe Ștefan în care, printre altele, îi amintește de legăturile lui cu polonii care se dau acum uitării³. Conținutul acestui tratat a fost analizat pe larg de Dimitrie G. Ionescu în lucrarea amintită și noi nu vom stărui asupra acestui lucru.

Am vrea totuși să subliniem caracterul progresist al acestui act politic. După cum se știe, solii lui Gheorghe Ștefan solicitau supunerea Moldovei sub ocrotirea Rusiei, în aceleași condiții ca și Ucraina. Dacă însă comparăm cele câteva principii care se desprind din tratatul lui Gheorghe Ștefan, cu privilegiile cuprinse în „Articolele lui Bogdan Hmelnițki”, ne dăm seama de caracterul înaintat al celor dintâi. În timp ce așa-zisele „articole” au caracterul unei „gratificări” din partea puterii țariste, de unor privilegii „cătore oastea zaporojeană, către vîrfurile căzăcimii, către nobilimea ucraineană și orașele mari”⁴ tratatul lui Gheorghe Ștefan cuprindea câteva postulate — ca de pildă, neamestecele în treburile lăuntrice ale Moldovei, domni pămînteni, stingerea oricărui tribut, libertatea de circulație a cetățenilor și prin țările ruse, — pe care românii au îndrăznit să le formuleze abia la începutul secolului al XIX-lea.

Ne dăm seama că aplicarea unui astfel de tratat ar fi contribuit într-o mare măsură la dezvoltarea economică a țării. Scăpată de sub povara haraciului, Moldova ar fi putut, la un moment dat, cu ajutorul Rusiei, să se elibereze de sub stăpînirea otomană și, prin alipirea teritoriilor de sud ocupate de turci și de tătari, să-și sporească capacitatea de producție⁵. Se înțelege că o astfel de situație ar fi tentat și alte state creștine din Balcani să-i urmeze exemplul.

Lucrurile însă nu s-au petrecut așa. Deși tratatul acesta a însemnat o culme în evoluția relațiilor romîno-ruse și, în același timp, o satisfacție dată maselor populare care doreau eliberarea de sub turci, totuși el a rămas un simplu document istoric și numai atât. Condițiile politice ale anului 1656 n-au fost favorabile pentru traducerea în viață a principiilor din cuprinsul tratatului. Deși țarul mulțimea lui Hmelnițki, în scrisoarea sa de la 29 iunie 1656, pentru ajutorul dat în chestiunea alianței dintre Moldova și Rusia, rugîndu-l să facă în așa fel, „ca și alte țări să intre sub înalta ocrotire a măriei sale”⁶ totuși, Rusia, angajată în războiul cu Suedia, ale cărei trupe se revărsaseră peste tot regatul polon, nu-și mai poate îngădui, cel puțin pentru un timp oarecare, o extindere a politicii sale în spațiul sud-estic al Europei. Chestiunea va fi reluată ceva mai tîrziu și cu mai multă vigoare de Petru cel mare.

¹ *Istoria Moskvy...* I, p. 570.

² Acad. R.P.R., ms. nr. 5151, f. 336 v.

³ D. G. Ionescu, *op. cit.*, p. 237, și Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 1095. Ni se spune că solii trimiși de Gh. Ștefan la Moscova, pentru reinnoirea cererii de supușenie, au întîrziat cam mult acolo, încît domnul moldovean a trimis pe Ivan Radionov în două rînduri după ei. (Acad. R.P.R., ms. nr. 173, f. 53 v., ms. nr. 5151, f. 336 v., și ms. nr. 5244, f. 103).

⁴ *Vossoedinenie...*, I, p. XXV.

⁵ *Istoriia Moldavii...* Chișinău I, 1952, p. 225.

⁶ A. F. Ermolenko, *Ukrainsko-moldavskie otnoșeniia*, 1648—1654 gg, în „Vossoedinenie Ukrainy s Rossiei”, *Sbornik statei*, Moscova, I, 1954, p. 20.

Pe de altă parte, turcii, îndrâjiți din cauza noii orientări politice a lui Gheorghe Ștefan, trec la măsuri drastice menite să pună capăt acțiunilor de „indisciplină” ale domnului moldovean.

Deși, la începutul anului 1657, mânia turcilor era dezlănțuită împotriva voievozilor români, totuși Gheorghe Ștefan, ca și colegul său din țara Românească, urmează orbește pe Gheorghe Rákóczi II în nefericita campanie din Polonia, pe care principele ardelean începuse s-o pregătească încă din cursul anului precedent¹.

În timp ce se desfășura expediția din Polonia, la care participau și cazacii, voievodul Moldovei a continuat să mențină legăturile cu Hmelnițki, pe care îl informează despre intențiile turcilor și tătarilor. Vestile sînt transmise prin polcovnicul de Braslav, Mihail Zelinski², ale cărui legături cu moldovenii erau cunoscute prin Grigorie Hăbășescu. Există o mulțime de știri despre stafetele care se schimbă în această perioadă între Gheorghe Ștefan și hatmanul cazacilor chiar și după moartea lui Hmelnițki³. O dată, la 16 august 1657, domnul Moldovei îi trimite vești lui Ivan Vychovski despre intențiile polonilor asupra Ucrainei și-l roagă să-i trimită niște oameni învățați pentru a face rînduială la mănăstirile sale⁴.

Dîndu-și seama de greșeala săvîrșită în politica externă, voievodul Moldovei se plînge lui Hmelnițki, într-una din scrisori de vîlcenia leșilor⁵. Era însă prea tîrziu. În curînd avea să ispășească vina de a nu fi urmat politica dictată de interesele poporului. Deși avem mărturii că Gheorghe Ștefan prețuia relațiile cu Rusia, — ca de pildă, atunci cînd la 2 aprilie 1656 întărește privilegiile acelor „dascăli buni și rîvnitori la învățături de la Chiev”, pentru satele „Răchitenii, Tămășenii și Iuganii”⁶, dascăli aduși de înaintașul său pentru școala de la Trei Ierarhi sau cînd, din același sentiment de prețuire, se adresează țarului, cu prilejul cererii de închinare, să-i trimită „niște icoane pentru o biserică”⁷ — totuși lipsa lui de hotărîre și politica sa de duplicitate au dus la tărăgănarea încheierii alianței între Moldova și Rusia pînă în momentul în care condițiile politice nu mai erau favorabile realizării acestui act politic.

Cu puțin înainte de mazilire, Gheorghe Ștefan trimite la Moscova pe un om al său, Ilie Gheorghe, cu o scrisoare către țar, în care descrie suferințele îndurate de popoarele creștine din Balcani și cere ajutorul Rusiei. Ilie Gheorghe mai ducea cu el, tot în acest sens, și un raport al agentului rus de la Iași, grecul Manoil Constantin⁸. Evenimentele politice însă evoluau într-un sens cu totul potrivit unei astfel de acțiuni și intervenția domnului moldovean rămîne inoperantă.

Cu o zi înainte de sosirea solului său la Moscova, adică la 13 martie 1658, un ceauș îi aduce actul de mazilire și Gheorghe Ștefan ia calea pribegiei. Se spune că la început și-ar fi manifestat dorința de a trece cu tot avutul său în Ucraina, însă, văzînd neînt-

¹ Vezi și Hurmuzaki, IX, partea I, p. 80.

² Akty..., XI, nr. 1 p. 702 și nr. 2 p. 724 și I. Nistor, *Contribuții la relațiunile dintre Moldova și Ucraina*, în „Anal. Ac. Rom., Mem. Sec. ist”, t. XIII (1933), p. 209—210.

³ *Idem* IV, nr. 2, p. 2, nr. 4, p. 4, nr. 6, p. 4; vol. XI, nr. 1, p. 690—695 și nr. 2, p. 725—730.

⁴ *Ibidem*, nr. 1, p. 1.

⁵ *Idem*, XI, nr. 2, p. 727.

⁶ Vezi, *Serbarea școlară de la Iași*, Iași, 1885, p. 183—184 în *Uricariul*, III, p. 284—285 și I. Minea și L. T. Boga, *Despre cel mai vechiu document în legătură cu școala de la Trei Ierarhi*, în „Cercetări istorice”, Iași X—XII (1934—1936), nr. 2, p. 208—215.

⁷ Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 1094. Tot pe linia acestei convingeri, Gheorghe Ștefan îngăduie în 1657 mitropolitului Ghedeon al Sucevei și episcopului Atanasie de Roman și lui Teofan de Huși să hirotonisească pe Lazăr Brancovici ca episcop al Cernigovului (*Arhiva istorică a României*, I, 1864, nr. 9, p. 65).

⁸ Acad. R.P.R., ms. nr. 173, f. 53 și J. Arseniev, *op. cit.*, p. 172.

legerile izbucnite acolo după moartea lui Hmelnițki, s-a îndreptat spre Ungaria¹. Cîțva timp, sau mai bine zis pînă la moartea lui Rákóczi II (1660), Gheorghe Ștefan a tot nădăjduit că va putea să revină în scaunul Moldovei; după aceea, abia s-a mai gîndit la această întoarcere².

Cu toate astea, nici în anii de pribegie nu renunță la ideea că fără ajutorul Rusiei nu se poate urni creștinătatea împotriva turcilor. Astfel de stăruințe depunea el prin 1660, pe cînd se afla la Viena³, iar peste doi ani, cînd se pune la cale, din inițiativa împăratului, o coalțiție împotriva turcilor, Gheorghe Ștefan un pregetă să ia drumul Moscovei⁴.

El trece prin Riga și Pskov, însoțit de o mare suită de boieri și ostași. Ni se spune că fostul domn al Moldovei avea cu el un cortegiu de vreo 75 de persoane. Pe la sfîrșitul anului, ajunge la Moscova, unde este primit în audiență de țar. Gheorghe Ștefan aducea cu el, din partea împăratului, propunerea unei alianțe împotriva otomanilor⁵. Misiunea lui rămîne însă fără urmare.

În această perioadă, Gheorghe Ștefan dă dovadă de o neoboșitoare perseverență și multă vreme mai nutrește încă gîndul de a se întoarce totuși în scaunul Moldovei. Prin noiembrie 1664 el se afla din nou la Moscova, solicitînd sprijinul țarului spre a-și reocupa tronul⁶, iar trei ani mai tîrziu, în decembrie 1667, el trimite în Rusia pe polcovnicul Constantin Niculae, care ducea și o scrisoare din partea reginei Cristina a Suediei, în care Alexei Mihailovici era rugat să-l ajute pe Gheorghe Ștefan și să-i îngăduie să se așeze la Moscova⁷. Abia în anul următor, el capătă învoirea de a se duce în Rusia și a-și petrece acolo, cu suita lui — din care făcea parte și Nicolae Milescu — tot restul vieții. Moartea îl surprinde înainte de a putea pleca spre răsărit⁸.

În toată vremea asta, din cauza împrejurărilor politice și a contradicțiilor dintre statele feudale din răsăritul Europei, nu se mișcă nimeni și fostul domn al Moldovei și poartă pînă la moarte dezamăgirea și amărăciunea de a nu se fi realizat nimic împotriva tiraniei turcești.

¹ Akty, ... VII, nr. 76, p. 216; vezi și Șt. Meteș, *Domni din Principatele romîne, pribegi în Transilvania în veacul XVII*, Cluj, 1934, p. 25—30.

² Vezi „Arhiva” XXXV, (1929), Iași, nr. 2, p. 89.

³ Vezi raportul lui Aloise Molin către doge din 1 mai 1660, în Hurmuzaki, IX, partea I, p. 174 și p. 196—197.

⁴ N. Iorga, *Din pribegia lui Gheorghe Ștefan*, în „Revista istorică” X, 1923, nr. 4—6, p. 97—98. J. Arseniev, *op. cit.*, p. 179—180 și *Tesauru de monumente istorice pentru România*, de A. Papiu Ilarian, București, 1864, vol. III, p. 74.

⁵ P. P. Panaitescu, *Nicolas Spathar Milescu*, Extrait des „Mélanges de l'Ecole roumaine en France”, Paris, 1925, p. 65.

⁶ Acad. R.P.R., ms. nr. 5151, f. 337 v.

⁷ *Ibidem*, f. 338.

⁸ P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 65.

MUNCITORII PETROLIȘTI DIN ȚARA ROMINEASCĂ LA 1830

DE

V. MIHORDEA

Înainte de punerea în aplicare a Regulamentului Organic, la 10 ianuarie 1830, Divanul executiv al Țării Rominești, determinat de nevoile visteriei, a cerut ispravnicilor de Prahova și Secueni să pună sameșii județelor să întocmească și să trimită de urgență cite o catagrafie de numărul oamenilor întrebuințați la puțurile de păcură ca lucrători. Catagrafia trebuia să fie întocmită nominal, cu date asupra locului de naștere a fiecărui muncitor, a felului de muncă pe care-l execută, „pă ce temeiri și cu ce orinduială sînt ocirmuiți”¹.

În răspunsul pe care îl dă ispravnicul de Prahova, la 22 ianuarie, arată că a întocmit catagrafia numai pentru muncitorii de la „Siliștea Păcurați de lângă Cîmpina”, unde sînt în lucru numai 22 de puțuri, restul fiind înghețate. La aceste puțuri lucrează 10 oameni, fără nici o plată. În schimb, dăjdiile lor, „pă lude 22”, sînt plătite de vameșii din Cîmpina, iar stăpînirea îi scutește de corvezi și angarale.²

În privința locului de naștere, 5 erau din „Siliștea Păcurați”, 4 din Cîmpina și 1 din Cocorăștii Caplii.

Ispravnicul arată că pentru cel de-al doilea centru petrolifer din Prahova, satul Liliesți, lângă Țîntea, nu a alcătuit catagrafie, deoarece lucrătorii nu sînt scutiți de nici o obligație față de stăpînire. Antreprenorii vămilor arendează la rîndul lor puțurile de păcură „la un diacon Gheorghe din numitul sat” și lucrătorii sînt angajați cu plată, în mod liber „cine voiește dăn locuitori merge și lucrează”³.

Deci în acest centru, munca fiind salariată, între diaconul Gheorghe și lucrători erau relații capitaliste.

Catagrafia județului Saac (Săcuieni)⁴ este întocmită mai detaliat, precizînd că la cele 33 de puțuri lucrează 105 oameni, trecuți nominal cu locul de origine și salariul anual pe care-l primesc.

¹ Documentul nr. 1.

² Anexa documentului nr. 4.

³ *Ibidem.*

⁴ Anexa documentului nr. 5.

Arendații vămilor au 10 puțuri în Păcurății, la care lucrează 68 de muncitori, trecuți pe categorii: 48 de birnici, 17 scutelnici, 2 poslujnici, 2 mazili și 2 neamuri. Catagrafia mai arată că pentru alte 13 puțuri nu au muncitori, din care cauză „stau fără a avea cine să le zilească”.

Medelnicerul Ianuță Crăciunescu avea la puțul de la Valea Seacă - Păcurății 5 poslujnici, 2 scutelnici și 1 birnic. La puțul din Păcurății lucrează cu 3 scutelnici, 1 poslujnic, 1 birnic și 1 mazil. Iar la al 3-lea puț, ce-l are la Matia, lucrează cu 2 neamuri, 1 scutelnic și 1 poslujnic.

Mănăstirea Sinaia, căreia Grigore Matei Ghica îi întărește încă din 1733 dreptul de a avea „3 fântini de păcură pe moșia Hizești (?) și Matia din Sud Saac”¹, avea la 1830 tot trei puțuri. La acestea lucrau 2 feciori de scutelnici și un țigan al mănăstirii Cozia; în recapitulatie, catagrafia dă să se înțeleagă că numai unul din cele 3 puțuri este în exploatare, probabil din lipsă de mână de lucru.

Vornicul Grigore Filipescu avea un puț la care lucrau 2 scutelnici, 1 poslujnic și 1 birnic.

Medelnicerul Mirza avea 18 puțuri de păcură la Ganea (?), pe care le lucra cu 12 birnici.

Catagrafia mai menționează un număr de persoane care „îngrijesc peste puțuri și toate cele dă trebuință”; Constandin postelnicul și Anghelache logofăt cu salariu de cîte 140 taleri anual și alți șase cu salariu de 48 taleri pe an.

În privința originii, catagrafia județului Saac arată că în afară de Ion Olteanu (născut peste Olt) și Iosif Ungureanu, născut în Ardeal, toți ceilalți muncitori sînt din Păcurății și „Surății”.

Salariile muncitorilor propriu-ziși sînt foarte diferite, mai cu seamă la puțurile exploatate de antreprenorii vămilor, variînd între 100 taleri pe an — cele mai ridicate — și 15 taleri — cele mai scăzute. Lucrătorii de la puțurile lui Enuță Crăciunescu primesc salariul uniform pe locuri de producție: 83 taleri și 20 parale la Valea Seacă, 70 taleri la Păcurății și 65 taleri la Matia. Cele mai scăzute salarii sînt la puțurile medelnicerului Mirza, unde fiecare lucrător primește cîte 25 taleri pe an².

Antreprenorul vămilor, baronul Ștefan Meitani, se plînge într-o petiție către Divan la 27 martie același an, despre reclamația repetată în privința păcurarilor ce țin de vama de la Vălenii de Munte, care „să supără de-apururea de către dumnealor boierii ispravnici din Sud. Saac cu diferite angarale și de această cauză nu-și pot vedea de munca lor la puțuri”. El cere să se dea o stragnică poruncă ispravnicilor ca să nu mai ia la diferite angarale pe lucrătorii păcurari menționați, deoarece nerespectarea acestei dispoziții „pricinuieste pagubă huzmetului vămilor”³. Divanul, după ce se informează din cuprinsul catagrafiei cerute și a contractului încheiat cu antreprenorii vămilor, ordonă ca lucrătorii de la puțurile ce sînt concesionate numiților antreprenori să nu fie supărați de angarale, ispravnicii rămînînd răspunzători în cazul că se mai repetă plîngerile contra lor⁴.

Însemnătatea acestor documente, neîntrebuințate pînă acum, constă — între altele — și în aceea că sînt pînă în prezent cele mai vechi mărturii referitoare la condițiile de muncă ale lucrătorilor de la exploatarea petrolifere. Ele arată că la 1830, cînd descompunerea feudalismului luase un caracter tot mai pronunțat, existau în exploatarea petroliferă și relații capitaliste.

¹ Al. Gh. Gălășescu, *Sinaia*, București, 1929, p. 7.

² Anexa documentului nr. 5.

³ Documentul nr. 6. www.dacoromanica.ro

⁴ Documentul nr. 7.

A N E X E

1

<București>, 10/22 ianuarie 1830.

Divanul săvârșitor al Țării Românești cere ispravnicilor din județele Saac și Prahova să întocmească și să trimită imediat câte o catagrafie de oamenii cari sînt întrebuințați la puțurile de păcură.

Divanul săvârșitor,

către dumnealor ispravnicilor din județele Saac și Prahova.

Fiindcă este trebuința a ști divanul ce număr dă oameni să află în lucrarea puțurilor cu păcură, pă ce temeiu sînt alcătuiți asemenea lucrători și cu ce orînduială, iată să scrie dumneavoastră; îndată, cu primirea aceștii porunci, să orînduiți chear pă sameșii județului¹ ca să facă catagrafie dă toți păcureții dintr-acele județ cu numile, sînul², porecla, locul nașterii și în ce fel dă lucrare a puțurilor cu păcură să întrebuințeze fiecare, pă ce temeiuri și cu ce orînduială sînt ocîrmuiți. Și făr <ă> zăbavă să trimiteți la divan asemenea catastih supt iscălitură i supt adevărerea dumneavoastră, neașteptînd a vi să mai scrie și altădată pentru aceasta. Că dă odată cu aceia, vi să va trimite și bumbașir cu treapăd i cu plata progonului în socoteala dumneavoastră. Iar acum, dă primirea aceștii porunci să trimiteți răspunsu dumneavoastră.

D. 1-ju.

1830 ghenar 10

M.al 4-lea.

Nr. 91 Saac

92 Prahova

Arh. Ist. centr., Ad-tive vechi, dosar nr. 244, f. 1.

2

<Ploiești>, 13/25 ianuarie 1830.

Ispravnicatul de Prahova raportează Divanului săvârșitor al Țării Românești că a însărcinat pe sameșul județului să execute catagrafia de oamenii întrebuințați la puțurile cu păcură.

Către cînstitul Divan săvârșitor al prințipatului Valahii dă la ispravnicatul Prahovii.

Porunca cînstitului divan dă la 10 ale următoarii, supt nr. 92 la 12, cu plecăciune priimindu-se, am văzut cele poruncite, că este trebuință a ști cînstitul divan ce număr de oameni să află în lucrarea puțurilor cu păcură, pă ce temeiu sînt alcătuiți asemenea lucrători și cu ce orînduială.

Scriindu-ni-să ca după priimirea poruncii, să orînduim chear pă sameș județului ca să facă catagrafie dă toți păcureții dintr-acele județ, cu: numele, sînul, porecla, locul nașterii și în ce fel dă lucrare a puțurilor cu păcură să întrebuințeze fiecare, pă ce temeiuri și cu ce orînduială sînt alcătuiți. Și asemenea catastih, supt iscălitura sa și supt adevărerea noastră să-l trimitem la cînstitul divan făr-dă zăbavă.

Întocmai următori aflîndu-ne, s-au însărcinat sameș județului a merge să facă ceruta catagrafie, întocmai după coprinderea cînstitei porunci și săvîrșind-o, vom adevări-o noi și vom trimite <e>-o cînstitului divan.

Iar dă primirea cînstitei porunci, nu lipsim a înștiința.

1830 ghenar 13

Mihalache Razu

<Rezoluție>: Masa al 4-lea, în păstrare. ghenar 17.

Arh. Ist. centr., Ad-tive vechi, dosar nr. 244, f. 2.

3

<Vălenii, de Munte> 15/27 ianuarie 1830.

Ispravnicatul județului Saac raportează Divanului săvârșitor al Țării Românești că a primit porunca de a întocmi catagrafia oamenilor întrebuințați la puțurile cu păcură și o va executa întocmai.

¹ Cuvintele „să orînduiți chear pă sameșii județului” sînt scrise deasupra cuvintelor tăiate: „să orînduiți un cinovnic dă bună nădejde”.

² Fiul lui.

Către cinstitul divan săvîrșitor
Isprăvnicatul județului Saac

Am primit porunca cinstitelui divan supt nr. 91 ce mi s-au trimis pentru facerea catagrafii numărului dă oameni ce să află întru lucrarea puțurilor cu păcură dă la Păcureți, după care vom fi următori întocmai. Iar acum, nu lipsim a înștiința.

Masa 4-lea.

La despărțirea l-iu

1830 ghenar 15

Masa al 4-lea.

Către cinstitul divan săvîrșitor

Isprăvnicatul județului Saac.

La D. l-iu

Nr. 386.

M. al 4-lea.

Arh. Ist. Centr., Ad-tive vechi, dosar nr. 244, f. 8.

4

<Ploiești>, 22 ianuarie/3 februarie 1830.

Isprăvnicatul de Prahova trimite Divanului săvîrșitor al Țării Romînești catagrafia cerută de oamenii întrebuițați la puțurile cu păcură.

Către cinstitul divan săvîrșitor al Prințipatului Valahii, dă la isprăvnicatul Prahovii.

Porunca cinstitelui divan dă la 10 ale următoarei, supt nr. 92, la 12, cu multă plecăciune am primit-o, coprinzătoare că este trebuință a ști cinstitul divan ce număr de oameni să află în lucrare <a> puțurilor cu păcură, pă ce temeiuri sint alcătuiți, și cu ce orînduială. Scriindu-să ca, îndată după primirea cinstitei porunci, să orînduim chear păsames județului ca să facă catagrafia dă toți păcurații¹ dintr-acest județ cu numele, sinul, porecla, locul nașterii, și în ce fel dă lucrare a puțurilor cu păcură să întrebuițează, fieșcare pă ce temeiuri și cu ce orînduială sint alcătuiți, și făr-dă zăbavă să trimitem asemenea catastih supt iscălitura sa și supt adevărea noastră.

Următori aflindu-ne, am orînduit pă sameș, și făcînd catagrafie de toți cîți să află în lucru păcurilor, iată o trimitem.

Dar știut fiie cinstitelui divan că acești oameni să află așazați în lucru puțurilor cu păcură, toți. Și vameșu Cîmpinii le plătește banii dăjdiilor lor la vătășie, pă lude 22, și sint și apărați dă podvezi și angarale. Pă acest temei, sint așazați și lucrează făr dă rînd. Iar ceilalți oameni din sat Liliiești, unde și acolo să află puțuri cu păcură, aceia nu să ocrotesc dă nici o podvadă. Nu au nici un așazămînt cu ei, fiindcă acele puțuri le vinde și vameșii la un diacon Gheorghe din numitul sat, și acela cu plată dă bani. Cine voește dăn lăcuitori, merge și lucrează. Dă aceia, nu să făcu nici o catagrafie pentru ei, nefiind așazați pă nici un temeiuri și cu nici un fel de orînduială alcătuiți. Pentru care și nu lipsim a înștiința.

1830 ghenar 22

Mihalache Razu

<Rezoluție>: Masa al 4-lea în păstrare

Apărați însă fiind de podvezi, firește, urmează a fi în starea lui bună. De aceia să să încarce cu o jumătate județ, să să facă peste tot lude trei. Să să scrie și isprăvnicilor ca să-i încarce la catastih de la 1 ghenar.

ghenar 25

Vel vistier.

Arh. Ist. Centr., Ad-tive vechi, dosar nr. 244, f. 3.

Anexă la doc. 4

Jud. Prahova.

Catagrafie dă numele oamenilor celor mai în jos însemnați care să află în lucru puțurilor dă păcură din Siliștea Păcurați dă lingă Cîmpina, fără nici o plată, dăcît numai dăjdiile lor, pă lude 22, le plătește vameșii din Cîmpina și să ocrotesc dă toate podvázile și angariile cum arată. <1>830.

Lude.

1 lude Dumitru sin ² chiril ot³ Păcurați, născut în numita siliște.

¹ În doc. nr. 4 și 2 „păcureții“.

² Fiul lui.

³ Din.

1 lude Marin brat¹ Dumitru ot tam², născut în numita siliște.
 1 lude Ion băjănar Moicean, născut la sat Coc <o> răștii Caplii în plasa Filipeștilor,
 și să află șezător în siliștea Păcurați dă ani 22.
 1 lude Ghiță sin Din<u> Tronar, născut la siliștea Păcurați.
 1 lude Costandin Plășăscu sin Stoica Plășăscu ot tam, născut la siliștea Păcurați.
 1 lude Năstase sin Gheorghe Sichim ot tam, născut în Cîmpina.
 1 lude Neculae sin Stanciu ot tam, născut în Cîmpina.
 1 lude Mihaiu Măcelar sin Simeon Părib ot tam, născut în Cîmpina.
 1 lude Irimia brat Anghel ot tam, născut în Cîmpina,
 1 lude Dumitru sin Neculae ot tam, născut la Păcureți, despărțit dă nevasta,
 șade la Ocna Telega.
 10 adică zece aceștia, acum pă iarnă, lucrează numai la 22 puțuri cu păcură, fiind
 celelalte înghețate.

Costandin Sameș ghenar 22

Aceasta catagrafie ce s-au făcut o adevărăm și noi,
 Mihalache Razu

Arh. Ist. Centr., Ad-tive vechi, dosar nr. 244, f. 4.

5

<Vălenii de Munte>, 16/28 februarie 1830.

Isprăvnicatul județului Saac trimite Divanului săvîrșitor al Țării Românești catagrafia
 oamenilor întrebuițați la puțurile cu păcură.

Către cinstitul divan săvîrșitor
 Isprăvnicatul județului Saac,

După cea de la 10 ale trecutului ghenar, cu nr. 91, porunca cinstitului divan ce ni
 s-a trimis în pricina facerii catagrafii de numărul oamenilor ce se află întru lucrarea
 puțurilor cu păcură dintr-acest județu, mergînd dumnealui sameș au urmat cu facerea
 catagrafiei după glăsuirea poruncii cinstitului divan. Care catagrafie să alătură pă lîngă
 aceasta. Și dă primire vom avea cinstit răspuns.

1830 februar 16

La d. l-iu.
 Masa 4-lea.

Către cinstita vistierie
 Isprăvnicatul județului Saac nr. 318,

<Rezoluție>: La D. l-iu
 m. al 4-lea

Arh. Ist. Centr., Ad-tive vechi, dosar nr. 244, f. 10.

Anexă la doc. 5

1830 februarie 17

Catagrafie de toți locuitorii puțurilor cu păcură cum înăuntru arată.

Lude	Oamenii cei ce să află muncind la puțurile cu păcură ot satu Păcurați	Locul nașterii lor	Plata ce iau pe an de la stă- pîinii puțurilor acești lucrători	
			tal <eri>	par <ale>
48	birnici.....însă: Neculae Osu sin Ștefan	în satu Păcurați	25	—
	Neculae Lațcu.....	ipac	25	—
	Mateiu Struchea	ipac	75	—
	Ion sin Tănase	ipac	100	—

¹ Fratele lui.

² De acolo.

Lude	Oamenii cei ce sã aflã muncind la puțurile cu pãcurã ot satu Pãcurați	Locul nașterii lor	Plata ce iau pe an de la stã- pniți puțurilor acești lucrãtori	
			tal. <eri>	par <ale>
	Manea Bobeicã	ipac	97	—
	Ion Cãrceacã sin Șchioapa.....	ipac	90	—
	Costandin Gãurice sin Necula	ipac	90	—
	Marin Vintilã	ipac	90	—
	Iordache Cucu	ipac	56	—
	Dumitru Gãfoie	ipac	56	—
	Ion Dudu	ipac	90	—
	Dinu Țãpoie	ipac	82	—
	Costandin Brebenel, vãduv	ipac	82	—
	Dinu sin Gheorghe	ipac	50	—
	Banu Buldur sin Neagu	ipac	50	—
	Radu Pircãlabu Ciocirlan	ipac	60	—
	Ion Ciocirlan	ipac	90	—
	Preda Gãfoie	ipac	50	—
	Nicolae Bițircã	ipac	60	—
	Drãghiciu sin Dobra	ipac	90	—
	Costandin Brãnoiu	ipac	50	—
	Dinu Pircãlabu sin Nedeleu	ipac	35	—
	Necula sin Vintilã	ipac	50	—
	Licsandru Buldur sin Neagu	ipac	50	—
	Ion Cordon brat Mateiu	ipac	50	—
	Dumitru Leu	ipac	35	—
	Mateiu Țãpaie	ipac	35	—
	Dumitru Ocheșan	ipac	75	—
	Mateiu Nițoiu	ipac	75	—
	Dumitrașcu Tãrcoiu	ipac	75	1/2
	Dumitru Lehu	ipac	100	—
	Dumitru Haitã	ipac	100	—
	Toma	ipac	100	—
	Radu Bobeicã	ipac	97	20
	Costandin Bobeicã	ipac	97	20
	Nițã Cãrstoiu	ipac	97	20
	Stoica Ustea	ipac	82	—
	Trandafir sin Gheorghe	ipac	82	—
	Gheorghe Ciolac	ipac	56	—
	Ion Mățeanu	ipac	15	—
	Scarlat Dumitran	ipac	90	—
	Șerban Pascu	ipac	90	—
	Dinicã Brãnoiu	ipac	50	—
	Tudori Catanã	ipac	25	—
	Tudorache Honcioiu	ipac	45	—
	Voicul Vintilã	ipac	15	—
	Ion Olteanu	nãscut peste Olt	49	—
	Iosiv Ungureanu	nãscut în Ardeal la țara lui	48	20
14	scutelnici	insã:		
	Carpen Pascu	în satul Pãcurați	68	—
	Stan Mirinoiu	ipac	69	—
	Pãtrache	ipac	55	—
	Nicolae Gãfoie	ipac	56	—
	Pirvu sin Milea	ipac	49	—
	Tudorache sin Dinu Milea	ipac	38	—
	Tudorache Lațcu	ipac	64	—
	Mateiu Lehu	ipac	78	—
	Dinu Crinpat	ipac	73	—

Lude	Oamenii cei ce să află muncind la puțurile cu păcură ot satu Păcurați	Locul nașterii lor	Plata ce iau pe an de la stă- pînii puțurilor acești lucrători	
			tal. <eri>	par <ale>
	Dima sin Stoica	ipac	69	—
	Iordache Ciuleiu	ipac	57	—
3	scutelnici	însă:		
	Preda sin Oanea	în sat Păcurați	44	20
	Dumitru sin Stoica	ipac	46	—
	Gheorghe sin Ilie Mișcoreciu	ipac	58	—
2	poslujnici	însă:		
	Radu Balaliia	ipac	69	—
	Costandin Buga	ipac	89	—
2	mazăli	însă:		
	Tăsică	ipac	76	—
	Paraschiva sin Stan logofăt	ipac	66	—
2	neamuri	însă:		
	Simion sin Ion Claba	ipac	57	—
	Serghe sin Stoica	ipac	69	—
68	Aceștia muncescu la zece puțuri ale va- meșilor la sat Păcurați, bez ¹ 13 puțuri ce încă au trebuință de muncitori, din a cărora pricină stau fără de a avea cine să le zilească precum în osebita foaie să arată.			
5	poslujneci ai dumnealui medelnicerului Ianuță,	însă:		
	Dumitru sin Radu Vieru	ipac	83	20
	Ion sin Iordache Albadii cel mare	ipac	83	20
	Dumitrașcu sin Stoica Mișcoriciu	ipac	83	20
	Gheorghe sin Ilie Mișcorici	ipac	83	20
	Stan Mirinoiu	ipac	83	20
2	scutelnici	însă:		
	Tănase sin Nițu	ipac	83	20
	Gheorghe Marcu	ipac	83	20
1	un birnec	însă:		
	Neculaie Țopoie sin Dinu	ipac	83	20
8	aceștia muncesc la un puț al dumnealui medelnicerului Ianuță Crăciunescu din șchelea Valea Seacă, tot în Păcurați.			
2	scutelnici	însă:		
	Dumitru Nițoiu	ipac	63	—
	Radu Balaliia	ipac	63	—
1	poslujnec	însă:		
	Andrieu Tănase	ipac	63	—
1	birnec			
	Radu Nițoiu	ipac	63	—

1 fără

Lude	Oamenii cei ce să află muncind la puțurile cu păcură ot satu Păcurați	Locul nașterii lor	Plata ce iau pe an de la stăpînii puțurilor acești lucrători	
			tal <eri>	par <ale>
4	aceștia muncesc la un puț al dumnealui dvornicului Grigore Filipescu.			
2	neamuri însă:			
	Neculai Gogu	ipac	65	—
	Mateiu brat ego	ipac	65	—
1	scutelnic însă:			
	Pascu sin Radu	ipac	65	—
1	poslujnic însă:			
	Ilie Pricină	ipac	65	—
4	Aceștia muncesc la un puțu al dumnealui medelnicerului. Enuță ce-l are pă moșia sa, la Matiță			
3	scutelnici însă:			
	Carpen sin Pascu	ipac	70	—
	Andreiu Crăcea	ipac	70	—
	Radu Vulpe.....	ipac	70	—
1	poslujnic însă:			
	Costandin Buga	ipac	70	—
1	birnec însă:			
	Grigore Balaliia	ipac	70	—
1	mazâl însă:			
	Necolaie sin Mateiu	ipac	70	—
6	Aceștia se află muncind la puțu ot Păcurați, ipac al medelnicerului Enuță.			
2	feciori dă scutelnici însă:			
	Mateiu sin Gheorghe	ipac	70	—
	Mihaiu sin Gheorghe	ipac	70	—
1	un țigan al mănăstirii Cozii	ipac	70	—
3	Aceștia să află la 3 puțuri ale mănăstirii Sinaii.			
Lude	oameni cei ce să află lucrind la puțurile cu păcură ot Ganea.			
12	birneci însă:			
	Stoica sin Ana	în sat Surați	25	—
	Ion Roș	ipac	25	—
	Vasile Olteanu	ipac	25	—
	Tomă Catargiu	ipac	25	—
	Dumitru Păduraru	ipac	25	—
	Stoica Bașa	ipac	25	—
	Stoica Tunaru	ipac	25	—
	Lazăr Lungu	ipac	25	—
	Dumitru sin Petre	ipac	25	—
	Șarbanu Aldo-hii	ipac	25	—
	Minea Ciortan	ipac	25	—
	Ion Purcaru	ipac	25	—

Lude	Oamenii cei ce se află muncind la puțurile cu păcură ot satu Păcurați	Locul nașterii lor	Plata ce iau pe an de la stăpînii puțurilor acești lucrători	
			tal <eri>	par <ale>
12	Aceștia muncescu la 18 puțuri ale dumnealui medelniceru Mîrzii ce le are la Ganea			
	Gheorghe Ciortan	ipac	48	Aceștia îngrijesc peste puțuri și toate cele de trebuință.
	Gheorghe Predoi	ipac	48	
	Stoica Rîndaș	ipac	48	
	Gheorghe Coșleavă	ipac	48	
	Tănase Coșleavă	ipac	48	
	Ion Ciupitu	ipac	48	
	Costandin postelnicel	ipac	140	
	Anghelache logofăt	ipac	140	

Adunare

Puțuri	Lude	
10	68	— Puțurile ot Păcurați.
2	14	— La Păcureți, ale dumnealui medelnicerului Enuță Crăciunescu.
	4	— ipac al dumnealui medelnicerului Enuță ce-l are pa moșia sa, Matița.
1	4	— al dumnealui dvornicu Filipescu ce-l are scutit
1	3	— al mănăstirii Sinăii.
18	12	— ale medelnicerului Mîrzii.
33	105	Adică treizeci și trei puțuri care să lucrăză cu una sută cinci oameni.

1830 fevr. 17

Panait șătrar

După poruncă, mergînd însuș dumnealui șătrar Panait, sameș, pe la toate puțurile cite să află într-acest județ, unde făcînd urmare cu săvîrșirea cerutii catagrafiit, după glăsuirea poruncii s-au adevărit și de noi.

..... di Busc.

Arh. Ist. Centr., Ad-tive vechi, dosar nr. 244, f. 14—18 v.

6

<București>, 27 martie/8 aprilie 1830

Baronul Ștefan Meitani, antreprenorul vămilor, cere Divanului săvîrșitor al Țării Romînești să ordone ispravnicatului județului Saac să nu mai supere cu diferite angarale păcurarii de la vama de la Vălenii de Munte.

Priimit mart. 27

Către cinstitul săvîrșitorul divan, de la cumpărătoru vămilor.

În multe rînduri făcînd arătare slăvitului divan pentru păcurarii ce sînt la vama de la Vălenii de Munte, ce să supără de-apurarea de către dumnealor boerii ispravnici din sud. Saac, cu felurimi de angarale, din pricina căroră nu le este prin putință de a-și păzî și ei datoriiile, cu care sînt însărcinați. Pentru care, cu toate că s-au trimis și indestule porunci la numiții boeri ispravnici, despte partea slăvitului divan, într-această pricină,

dar văz, după înștiințarea ce mi se face de către vameșii ce i-am orînduiți într-acele județ, că nici o îndreptare încă pînă acum nu s-au făcut. De aceea dar, iarăș mă rog slăvitului divan, ca să binevoiască de a da stragnică poruncă către numiții boeri ispravnici ca să înceteze de a mai face supărări cu felurimi de angarale tuturilor acelor păcurari, ca să poată și dînșii să-și păzească datoriile lor, căci într-alt chip le pricinuieste pagubă huzmetului vămilor.

1830 mart 27

<Rezoluția I> : Să facă prin cinstita vistierie porunci după coprinderea contractului.

Ștefan Meitani.

<Rezoluția II> : Masa nr. 4-lea. Să vadă coprinderea contractului într-această pricină. Să cerceteze și catagrafia ce va fi trimis ispravnicii pentru Păcureți și, după aceasta, să facă punere la cale.

mart 28

Arh. Ist. Centr., Ad-tive vechi, dosar nr. 244, f. 25.

7

<București>, 30 martie/11 aprilie 1830

Divanul săvîrșitor al Țării Românești ordonă ispravnicilor județului Saac să nu supere cu angarale pe lucrătorii ce scot păcură la Văleni, ale căror dări sînt plătite de vameși.

Divanul săvîrșitor, dumnealor ispravnicilor județului Saacu.

Dumnealui baronu Ștefan Meitani, cumpărătoru vămilor, au raportuit la divanu dă la 28 ale următoarei, că păcureții ce sînt la vama dă la Vălenii dă Munte s-ar fi supărînd apururea dă către dumneavoastră în feluri dă angarale, din care pricină nu le este cu puțință a-și păzi ei datoriile cu care sînt însărcinați. Deci, fiindcă la punctul 22 al contractului vămilor, să coprinde ca, cît vor privi la nizamul și întregimea venitului aceștii vămi și să vor coprinde în puncturile anilor trecuți în care intră și lucrarea puțurilor, să să urmeze și pă acest an cu asemenea chip. Iar la punctul 38 al condiții divanului, să coprinde că locuitorii carii scot păcură la Vălenii și la Cimpina a căror dajdie să plătește de către vameși, și dă alte angarale sînt apărați, să aibă a să păzi obiceiul vechiu ca să nu să supere dă angarale, nicidecum.

Drept aceia, divanu scrie dumneavoastră, să porunciți cui să cuvine, ca să nu mai supere pă asemenea păcureți dă podvezi și angarale, spre a-și putea împlini datoriile lor fără zăminteală, dă vreme că și acest huzmet este venit al haznelii. Iar dacă și după aceasta va mai raportui divanului cumpărătoru vămilor că nu au făcut cuvincioasa urmare dă către dumneavoastră, apoi să știți că veți rămînea la răspundere.

1830 mart. 30

D. l-iu

M. al 4-lea

Nr. 1462

Arh. Ist. Centr., Ad-tive vechi, dosar nr. 244, f. 27.

UN DOCUMENT IMPORTANT REFERITOR
LA ORGANIZAȚIA REVOLUȚIONARĂ SECRETĂ
DIN BUCUREȘTI (1816)

DENUNȚUL ÎNAINȚAT LUI IOAN VODĂ CARAGEA

DE

NESTOR CAMARIANO

Se știe că, în aprilie 1816, Ioan vodă Caragea a descoperit în București o organizație revoluționară secretă, despre care s-au trimis rapoarte la Înalta Poartă și la Ministerul de Externe din Viena și s-au schimbat multe note între Caragea vodă și agentul diplomatic austriac din București, Fleischhackl von Hakenau. Toate știrile pe care le avem despre această organizație secretă provin de la agenția austriacă din București și anume din rapoartele trimise de Fleischhackl către Metternich. De aceste izvoare s-au servit în comunicările lor, ținute la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. din București, Sava Iancovici și S. Știrbu, când au vorbit, primul în trecut în comunicarea, *Frământări și mișcări țărănești în Țara Românească și Moldova înainte de 1821* și al doilea mai pe larg¹, de planurile revoluționare ale acestei organizații. Intenția noastră nu este să vorbim aici despre activitatea acestei organizații secrete, care nu este exclus să fi avut legături și cu alte societăți secrete grecești existente pe atunci în București, de care sperăm să ne ocupăm în curînd; vrem numai să aducem la cunoștință cercetătorilor istorici un document important, care nu mai emană din cancelaria agenției austriace din București, ci este însuși denunț prin care Ioan vodă Caragea a luat cunoștință de ceea ce se pregătea pe ascuns împotriva sa și a boierilor.

Documentul pe care îl publicăm mai jos este scris în limba greacă, se află la Arhivele statului din București, provenind din fondul Papazoglu și pînă astăzi a rămas necunoscut cercetătorilor².

¹ Comunicarea lui S. Știrbu s-a publicat sub titlul *Cu privire la legăturile între răscoala din 1821 și mișcările de eliberare din țările vecine*, în volumul *Studii și referate privind istoria României*, partea a II-a, Buc., 1954, p. 947—1002 (vezi în special p. 949—959) și ediția franceză, publicată în *Nouvelles études d'histoire présentées au Xe congrès des sciences historiques, Rome 1955*, Bucarest, 1955, p. 313—339 (în special p. 322—323).

² Documentul a fost găsit la Arhivele statului (fondul Papazoglu A. N. CLXXII/12) de colectivul de la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. care se ocupă cu strîngerea materialelor referitoare la

Denunțatorul a fost un oarecare Ioan Dimitriu, care ocupa slujba de divictar¹ la curtea lui Caragea. El a aflat de existența și de planurile organizației secrete de la fostul său profesor de limba germană Sattler, pe care îl cunoștea de șapte ani. Sattler, fiind unul din conducătorii acestei organizații secrete, a căutat să atragă în organizație și pe fostul său elev, care, trăind în anturajul domnitorului Caragea, cum am văzut mai sus, putea să-i fie de folos în executarea planurilor sale revoluționare. Sattler a destăinuit lui Ioan Dimitriu fără rezerve planurile organizației secrete și i-a dat lămuririle cerute.

Din cele denunțate de Ioan Dimitriu lui Caragea vodă, vedem că membrii acestei organizații secrete erau legați prin jurământ și că în planul lor de acțiune era prevăzut să ridice poporul asupra împotriva tiranilor săi. Ei aveau de gând săucidă întâi pe domnitor și pe membrii curții domnești și apoi pe fruntașii boierimii, ai clerului și ai negustorimii. În document, cum vom vedea mai jos, sînt date nume și cifre, neîntîlnite pînă acum în vreun alt document cunoscut.

Ioan Dimitriu, după ce a aflat de la Sattler toate amănuntele în legătură cu organizația și planurile societății secrete, în care i s-a propus să intre, și-a trădat prietenul și a înștiințat pe Caragea-vodă; acesta a reușit, cu ajutorul arnăuților agiei și spătăriei și al subofițerilor austrieci atașați la agenția austriacă, să aresteze pe Sattler și pe ceilalți membri principali ai acestei organizații revoluționare și să pună astfel capăt activității ei.

Nu incăpe nici o îndoială că Ioan Dimitriu a fost denunțatorul acestei organizații secrete, fiindcă și în hotărîrea de condamnare, dată de Tribunalul criminal din București, se confirmă acest lucru. Într-un loc se spune: „Complotul a fost însă zădărniceit, intențiile complotiștilor fiind trădate de un oarecare divictar Iancu, pe care Carol Martin Sattler a încercat să-l apropie de ceilalți și care a destăinuit cîrmuirii întreaga mașinație”².

Tot în hotărîrea tribunalului găsim și numele complet al profesorului de limba germană, care era Carol Martin Sattler³; acesta, împreună cu Mihail Gross, au fost socotiți de tribunal ca „inspiratorii și conducătorii” organizației secrete și de aceea îi găsim în fruntea listei celor condamnați la moarte.

Iată acum și denunțul lui Ioan Dimitriu, în original și în traducere romînă.

Denunțul înaintat domnitorului Caragea Textul grecesc

Φανερόν ἐγὼ ὁ ὑπογεγραμμένος κάτωθεν ὅτι τὸ 1816 Ἰαπωνίου 10, ἡμέρα δευτέρα τοῦ Πάσχα, ἦλθεν εἰς ἐπίσκεψίν μου διδάσκαλός τις τῆς γερμανικῆς γλώττης, ὀνόματι Σάτλερ, κατοικῶν εἰς τὸ σπῆτι τῆς μπανέσας Βραγκοβάνας, τὸν ὁποῖον εἶχον ἐπτὰ χρόνων γνῶριμον καὶ διδάσκαλον. Καὶ ἐλθόντες εἰς ὀμιλίαν περὶ κυβερνήσεως με λέγει, ὅτι τώρα δὲν εἶναι καιρὸς νὰ πιάσῃς καμμία δουλειά. Ἐρωτῶν ἐγὼ νὰ μάθω τὴν αἰτίαν, με ἀποκρίνεται: ἐγὼ σὲ τὴν λέγω, πλὴν πρέπει νὰ τὴν φυλάξῃς τόσον μυστικῶν, ὥστε καὶ εἰς τοὺς ἰδίους γεννήτορας νὰ μὴ τὴν εἰπῆς. Ἐγὼ τὸν ἀποκρίνομαι: φίλε εἰς διάστημα χρόνων ἐπτὰ ὁποῦ γνωρίζομεθα καὶ εἶχαμεν πολλάκις διαφόρους ὀμιλίας, μήπως ἔτυχε ποτὲ τὸ μυστικὸν σου νὰ εὐγγὴ ἀπὸ τὸ στόμα μου; Τότε αὐτὸς θαρρῶσας, ἀρχῆσε νὰ με λέγῃ: Ἐχθὲς ἦτον ἔτοιμη μία συνωμοσία, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἦτον ἕως διακόσιοι, καὶ οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῆς εἶναι ἄνθρωποι με φρένας καλὰς καὶ με μεγάλα φρονήματα. Ἐγὼ περιεργὸς νὰ μάθω τοὺς ἀρχηγούς, ἐρώτησα καὶ με ἀποκρίθη: πῶς δὲν εἶναι καιρὸς νὰ σὲ τοὺς εἰπῶ, τόσον μόνον σὲ λέγω,

¹ Lazăr Șăineanu, în *Influența orientală asupra limbii și culturii romine*, București, 1900, p. 48, spune că divictar sau devictar era un boiernaș care îngrijea de pene de scris și avea totdeauna la îndemînă călimara domnului.

² Hurmuzachi, *Documente*, vol. XX, p. 308.

³ Carol Martin Sattler, după cum ne spune Ioan Dimitriu, a fost profesor de limba germană și nu șelar cum afirmă S. Știrbu în studiul său amintit (p. 954); greșeala se repetă și în ediția franceză (p. 323). S. Știrbu a crezut că numele lui era Carol Martin și nu Carol Martin Sattler; deoarece cuvîntul Sattler în limba germană înseamnă șelar, Știrbu a presupus probabil că pe lângă nume era indicată și ocupația lui.

ὅτι ἡ συνωμοσία ἀνεβλήθη μὲν ἐχθές, διὰ τὴν ἀποσκίρτησιν διακοσιῶν συνωμοτῶν, πλὴν ἔχει νὰ ἀκολουθήσῃ ἐντὸς ὀλίγου, καὶ σὺ φθάνει νὰ εἶσαι σύμφωνος καὶ θέλεις ἐπέχει ἕναν τῶν πρώτων βαθμῶν. Ἐρώτησα ἔτι τὸν τρόπον πῶς μέλλει νὰ γένη, καὶ με ἀποκρίθη: πρῶτον ἰσοχρόνως ἔχει νὰ πατηθῇ Βουκουρέστι καὶ Κραγιόβα. Δεύτερον οἱ συνωμόται θέλουσιν ὀρμήσουσιν ἀπὸ τὸ πῶδο Μογοςόγι, βασπῶντας μπαϊράκια ἐλευθερίας καὶ φωνάζοντας πρὸς τὸν λαὸν ἐλευθερία, κινήθητε κατὰ τῶν τυραννῶν. Καὶ με αὐτὸν τὸν τρόπον ἐμβαίνοντας, νὰ πολιορκήσουσιν τὴν αὐθεντικὴν κούρτην με χιλίους πεντακοσίους, ζητώντας χρήματα. Καὶ ἀφ' οὗ κατασφάξουσιν ὅλους τοὺς ἐν τῇ κούρτῃ ἐρρισκομένους, ἄνδρας τε, γυναῖκας καὶ παιδιά, καὶ ἐν γένει ὅλων τῶν τῆς κούρτης ἐκπαγ. . . (;), τότε νὰ στρέψουσιν τὰ ὄπλα κατὰ τῶν ἐντοπιῶν εὐγενῶν. Καὶ πρῶτον νὰ σφάξουσιν ὅλους τοὺς ἀρχηγούς τοῦ ἱερατείου, ἔπειτα ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς, πρῶτον τὸν μπάνον Βραγκοβάνον, ὕστερον τὴν μητέραν αὐτοῦ. Εἰς τοῦτο ἐγὼ ἐρώτησα: διατί καὶ τὴν μητέραν του; Με ἀποκρίνεται: ὅτι ἔχει τρεῖς χιλιάδες πουργία μετρητά. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτοῦς, βιστιάρη Χατζῆ Μόσχον καὶ Μπέλιον βιστιάρη, κομμάτια τῶν κομματιῶν. Καὶ καθεστῆς χωρὶς ἐξαιρέσειν ἡλικίας ὅλους τοὺς εὐγενεῖς. Ἀπὸ δὲ τοὺς πραγματευτάς, Σακελλάριον, Βρανάν, Νικολόπουλον, Σαϊτζῆ Νικόλαν καὶ ὅλους τοὺς σημαντικούς. Εἰς τοῦτο ἐγὼ τὸν ἐρώτησα: καὶ ποῦ θὲ νὰ εὔρουσιν αὐτοὶ τόσους συνωμότας, ὥστε νὰ ἐκτελέσουσιν αὐτά; Με ἀποκρίνεται: καὶ τί στοχάζεσαι; οἱ περισσώτεροι ὑπηρεταὶ αὐτῶν εἶναι μαζί τους. Τὸν ἐρώτησα πάλιν: καὶ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ φυλαχθῇ μυστικὸν μεταξὺ εἰς τόσο πλῆθος; Με ἀποκρίνεται, διατί ὄχι, ἐνῶ εἶναι τόσοσιν σφικτὰ ὀρκωμένοι. Ταῦτα συνομιλῶντας, ἦλθον μερικοὶ καὶ διελύθη ἡ συνομιλία μας.

Τὰ ὅποια ἐγὼ κρίνας καὶ ἀνακρίνας, καὶ λυπηθεὶς τὴν σφαγὴν τοσοῦτων ἀθῶων ψυχῶν, ἐπρόκρινα νὰ κινδυνεύσω ὁ ἴδιος ἀπ' αὐτοῦς, προδίδων αὐτοῦς, παρὰ νὰ ἰδῶ ὅτι οἱ ἀπελπισμένοι ἄνθρωποι ἐμφοροῦνται με τὰ αἵματα τῶν ἀνευθῶν, τῶν ὁποίων αἱ ψυχαὶ ἦτον κρεμασμέναι εἰς τὸν λαϊμόν μου, ἂν ἐκαταδεχόμενον νὰ σιωπήσω μίαν βδελυρὰν καὶ ἀνόσιον πράξιν, τὸ ὅποιον εἶναι βδελυκτὸν καὶ εἰς αὐτοῦς τοὺς ἀγρίους, τοὺς βιῶντας τὸν νομαδικὸν βίον, νὰ ζῶσῃ χωρὶς ἀρχηγούς. Ἀπὸ τοιαῦτα παρακινούμενος ἔδωκα τὴν εἰδήσιν εἰς τὸν ἄγγυλον ἡμῶν ἡγεμόνα. Ταῦτα εἰσι δι' ἧς ὑπογράφουμαι καὶ μαρτυρῶ.

Ἰωάννης Δημητρίου Διβιτάρης

Traducerea textului grecesc

Eu subsemnatul declar că la 10 aprilie 1816, a doua zi de Paști, a venit în vizită la mine un profesor de limba germană, cu numele de Sattler, care locuiește în casa băneșei Brîncoveanu, pe care îl cunosc de șapte ani și l-am avut profesor. Și, venind vorba de guvern, îmi spunea că acum nu este timpul favorabil să începî vreo afacere. Întrebîndu-l eu să aflu cauza, îmi răspunde: „eu ți-o spun, dar trebuie s-o ții așa de secretă, încît să n-o spui nici părinților înșiși”.

Eu îi răspund: „Prietene, în timpul celor șapte ani de cînd ne cunoaștem, adeseori am avut diferite conversații; s-a întîmplat vreodată ca secretul tău să iasă din gura mea?”

Atunci el, luînd curaj, a început să-mi spună: „Ieri a fost gata un complot și cei care erau amestecați se ridicau pînă la două sute, iar conducătorii sînt oameni cu scaun la cap și cu idei mari”.

Eu, fiind curios să aflu care erau conducătorii, l-am întrebât și mi-a răspuns că „nu-i timpul să ți-i spun, atît numai îți spun că complotul a fost amînat ieri din cauza unei defecțiuni de două sute oameni sic), dar are să se întîmple în curînd și este destul ca tu să fi de acord și ai să primești un grad dintre cele mari”.

Am întrebât încă despre modul cum are să se întîmple și mi-a răspuns: „Mai întîii, în același timp, vor fi călcate orașele București și Craiova; apoi, complotiștii vor năvăli din Podul Mogoșoaiei, țînînd în mînă steagurile libertății și cu strigăte către

popor „libertate, porniți împotriva tiranilor“; și astfel înaintînd, vor asedia curtea domnească cu 1500 de oameni, cerînd bani. Și, după ce vor măcelări pe toți cei aflați la curte, bărbați, femei și copii, în genere pe toți...¹ ai curții, atunci vor îndrepta armele împotriva boierilor pămînteni și vor măcelări mai întîi pe toți conducătorii clerului, apoi dintre boieripe banul Brincoveanu, apoi pe mama lui“. Aci l-am întrebat: „de ce și pe mama lui?“ Îmi răspunde „că are trei mii de pungi în numerar“. Vor urma după aceea vistierul Hagi Mosen și vistierul Bellu, vor fi făcuți în bucăți; și așa mai departe cu toți boierii, fără excepție de vîrstă. Iar dintre negustori vor fi măcelăriți Sachelarie, Vranas, Nicolopulos, Nicolaie Saitzis și toți cei mai însemnați. Aci eu l-am întrebat: „și unde vor găsi ei atîția complotiști ca să execute aceste lucrări?“ Îmi răspunde „și ce crezi? Cei mai mulți din oamenii lor de serviciu sînt cu ei“.

L-am întrebat iarăși: „și cum este cu putință să se țină secret printre atîția oameni?“ Îmi răspunde: „de ce nu, fiindcă sînt strînși legați cu jurămint“. Discu-tînd aceste lucruri, au venit cîțiva și am întrerupt conversația noastră.

Judecînd și frămîntînd eu aceste lucruri și pîrîndu-mi rău de nimicirea atîtor oameni nevinovați, am socotit mai bine să mă pun eu însumi în pericol, denunțîndu-i, decît să vîd că niște oameni disperați sînt plini de sîngele celor nevinovați, ale căror suflete atîrnau de mine. Dacă admiteam să trec sub tăcere o faptă scirboasă și criminală, comiteam un lucru dezgustător chiar și pentru sălbaticii care duc o viață nomadă, trăind fără conducători. Fiind îndemnat de aceste lucruri, am înștiințat pe domnitorul nostru care stă de veghe.

Acestea sînt pentru care semnez și adeverez,

Ioan Dimitriu divictar

¹ Un cuvînt indescifrabîl.

DIN VIAȚA INSTITUTULUI DE ISTORIE AL ACADEMIEI R. P. R. DIN BUCUREȘTI

Congresul al II-lea P.M.R. a pus în fața istoricilor mari și importante sarcini. Îndeplinirea lor necesită îmbunătățirea substanțială a muncii din Institutele de istorie ale Academiei R.P.R. Pornind de la aceste considerente, Prezidiul Academiei R.P.R. a inițiat unele măsuri de reorganizare a Institutului de istorie al Academiei R.P.R. din București. Astfel, acad. prof. A. Oțetea a fost numit directorul Institutului, iar prof. univ. V. Cheresteșiu și conf. univ. Barbu Cîmpina, directori adjuncți.

La instalarea noii conduceri, acad. A. Oțetea a ținut în ședința plenară a colaboratorilor Institutului de istorie al Academiei R.P.R. o scurtă comunicare pe care o reproducem.

«Institutul de istorie a primit, prin reorganizarea lui în 1948, misiunea de a conduce lupta pentru restructurarea muncii științifice pe baze marxist-leniniste, de a stimula și îndruma creația în domeniul istoriei, de a forma cadre destoinice, atât prin câștigarea elementelor vîrstnice, cît și prin ridicarea de cadre tinere, pentru realizarea unui front puternic al istoricilor marxiști de la noi. În vederea accelerării și înlesnirii muncii științifice, Institutul și-a propus, de la început, să înzestreze pe cercetători cu instrumentele de lucru indispensabile pe care vechea istoriografie nu ni le-a dat: un corpus de documente, bibliografii, indici, ediții critice de cronică și inscripții.

Pentru realizarea acestui program, Partidul și guvernul ne-au pus la dispoziție toate mijloacele materiale pe care istoricii noștri au putut să le vizeze vreodată.

Cu toate succesele, pe care analiza muncii de la începutul acestui an le-a pus în lumină, Institutul nu și-a îndeplinit chemarea decît în parte. Astfel, critici justificate s-au adus modului în care au fost întocmite publicațiile de documente, în traducere, fără textul original, fără aparat critic complet și fără indici. Corpusul de documente privitoare la istoria Romîniei nu corespunde exigențelor criticii moderne. Cu toate serviciile incontestabile pe care traducerea le poate aduce cercetătorilor, nici un istoric adevărat nu va îndrăzni să întreprindă o lucrare științifică pe baza unor documente traduse, cînd are la dispoziție originalele. Omițîndu-se textul original din ediția corpusului, s-a călcat principiul de bază al tehnicii editoriale, ale cărei reguli au fost stabilite, de mai bine de un secol, prin efortul comun al erudiților din toate țările. Aceste reguli au fost riguros aplicate la noi de istorici ca Ion Bogdan și Mihai Costăchescu, care au dat adevărate modele de ediții critice. Față de edițiile lor, publicațiile Institutului nostru constituie un regres.

Conducerea unor colective însărcinate cu elaborarea unor instrumente de lucru a fost încredințată unor persoane care n-aveau calitatea științifică necesară și nu făcuseră niciodată asemenea lucrări.

O serie de lucrări finite sau pe punctul de a fi terminate, ca Bibliografia periodicelor, Repertoriul de documente 1800—1821, Bibliografia secolului al XIX-lea și Indicele Hurmuzaki au fost întrerupte fără motive plauzibile, anulându-se munca de mai mulți ani a numeroși colaboratori. O serie de lucrări au fost ținute pe loc ani de zile sub pretext că nu erau la nivelul științific cerut, pentru ca aceleași lucrări să fie socotite acum publicabile și să fie în adevăr publicate.

Institutul n-a acordat suficientă atenție nici valorificării moștenirii istorice progresiste a poporului nostru, nici combaterii elementelor neștiințifice și reacționare din operele istorice trecute.

Cauzele acestor grave lipsuri, care au paralizat în parte activitatea Institutului și au făcut ca știința istorică să rămână în urmă față de progresele realizate în celelalte domenii ale muncii științifice și ideologice din țara noastră, sînt în general cunoscute.

Una din cauze, și nu cea mai neînsemnată, a fost lipsa de experiență științifică și diletantismul care s-au manifestat în unele din hotărârile privind munca Institutului. Apoi nu într-o mică măsură e responsabilă atmosfera de teroare, de suspiciune și intrigă creată de fostul director adjunct. Această atmosferă s-a răsfrînt în modul cel mai dăunător nu numai asupra activității științifice a Institutului, ci și asupra disciplinei interne. Frământările întreținute în mijlocul colaboratorilor de metodele neparticipative, de concedierile arbitrare și de discriminările subiective ale fostului director adjunct, s-au reflectat și în ședințele de analiză a muncii, care au oferit Comisiei Academiei scene umilitoare și profund neliniștitoare. De aceea sarcina care, în aceste condiții, revine noii conduceri este, înainte de toate, de a restabili în Institut atmosfera necesară muncii științifice și colaborării tovărășești între membrii lui, pentru ca Institutul să-și poată împlini menirea pentru care a fost creat.

Metodele și mijloacele susceptibile de a ne ajuta să atingem acest scop ne sînt date în documentele Congresului al II-lea al Partidului Muncitoresc Român și în acelea ale Congresului al XX-lea al P.C.U.S.

În raportul de activitate al Comitetului Central al P.M.R. ni se atrage mai întîi atenția asupra datoriei de a valorifica bogata moștenire progresistă a poporului nostru și de a combate „tot ce a fost reacționar, retrograd” și neștiințific în operele istorice din trecut. Raportul definește apoi „sarcina de mare răspundere” pentru cincinalul al doilea, „aceea de a elabora, cu forțele unui larg colectiv de cercetători științifici, o istorie a Romîniei care să sintetizeze, de pe pozițiile învățaturii marxist-leniniste, tot ce s-a realizat la noi pe tărîmul științei istorice și să însemne un pas înainte în dezvoltarea acestei științe, îndeosebi în soluționarea unor anumite probleme de bază ale istoriei noastre...”.

Noi considerăm această sarcină ca o îndatorire de însemnătate capitală pentru dezvoltarea istoriografiei noastre, pentru progresul învățămîntului superior și pentru restaurarea, în cadrul Institutului, a unui spirit de creație științifică.

Discuțiile și analizele pe care elaborarea tratatului le va impune vor contribui la ridicarea continuă a nivelului științific și ideologic al lucrărilor și la crearea unei unități de concepție și de muncă în rîndul cercetătorilor.

Problemele nerezolvate ale istoriei noastre vor face obiectul unor monografii care vor contribui la dezvoltarea științei istorice și la calificarea tinerelor cadre.

Întocmirea tratatului de istorie a Romîniei, prin efortul colectiv pe care-l presupune, va face, sperăm, să dispară regretabilele manifestări de neîncredere între cadrele zise vechi și cele tinere și ne va ajuta să eliminăm două tendințe deopotrivă de prejudiciabile progresului științific în istoriografia noastră.

În această ordine de idei, trebuie să amintim tendința unor cercetători de a acumula fapte de dragul faptelor, care nu pot duce la generalizări și prin urmare nu rezolvă problema, din cauza unei insuficiente stăpîniri a teoriei marxist-leniniste.

În același timp, trebuie combătută iluzia unor cercetători mai bine orientați din punct de vedere ideologic, care-și închipuie că tezele clasicilor dispensează o documentare largă, dacă nu exhaustivă, și care întrebunțează materialul documentar numai pentru a ilustra teze care li se par marxiste, denaturând astfel concepția și metodele materialismului istoric.

Aceștia își economisesc partea cea mai grea și mai fastidioasă din elaborarea unei lucrări istorice, dar nu fac operă științifică. Istoria adevărată presupune, după definiția unui mare istoric, „ani de analiză pentru o zi de sinteză“.

A ne mărgini la această zi, înseamnă a nesocoti principiile fundamentale ale marxism-leninismului și a ajunge la dogmatism și scolasticism. Realizările istoriografiei sovietice trebuie să ne servească de model pentru aplicarea științifică a materialismului istoric.

Fabricația în serie, fără o scrupuloasă conștiință profesională, a unor lucrări de mîntuială, justificate aparent prin așa-zisa libertate a discuției, poate duce la o gravă frînare a activității științifice creatoare. Nu rareori, și din păcate mai ales în ultima vreme, ni se prezintă lucrări improvizate, care încearcă să-și acopere lipsurile sub pretenția de a sluji dezbaterilor. Noi exprimăm convingerea că numai prin muncă stăruitoare, prin acumulare de material și prin critică marxistă în interpretarea acestui material se pot obține lucrări capabile să constituie o adevărată bază de discuție în știință. Tendința dăunătoare de care a fost vorba a fost încurajată uneori și de o greșită interpretare a muncii în colectiv. În domeniul nostru, munca în colectiv înseamnă operă și răspundere personală, analiză și control colectiv.

Instruiți de experiența pe care am dobîndit-o împreună cu D-stră, de la reorganizarea Institutului, călăuziți de învățămintele clasicilor marxism-leninismului, de directivele Partidului și de experiența istoriografiei sovietice, pornim la muncă însuflețiți de dorința de a contribui la dezvoltarea științei istorice și la crearea bazei culturii socialiste în patria noastră.

Credincioși acestor principii, ne vom strădui să înlăturăm lipsurile și greșelile trecutului, să creăm atmosfera de colaborare și încredere tovărășească între noi, pentru ca să împlinim, cu puteri unite, misiunea care a fost încredințată Institutului nostru de Partidul Muncitoresc Român, de guvernul țării și Prezidiul Academiei R.P.R.♦

DESPRE ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ DIN ANUL 1955 A SECȚIEI DE RELAȚII ROMÎNO-RUSE A INSTITUTULUI DE ISTORIE AL ACADEMIEI R. P. R. DIN BUCUREȘTI

Secția de relații romîno-ruse este un colectiv tînăr al Institutului de istorie al Academiei R.P.R. din București, înființată în toamna anului 1953. Membrii secției în număr de șapte au realizat în 1954 trei lucrări: două din ele oglindesc frăția de arme romîno-rusă în lupta poporului nostru împotriva jugului otoman, iar cea de-a treia se ocupă cu problema reluării relațiilor romîno-sovietice după primul război mondial.

În anul 1955, numărul membrilor secției, ca și al colectivelor, a crescut simțitor, ajungîndu-se la șase colective cu 11 membri. În aceste condiții, munca de creație științifică a depășit limitele anului precedent.

Calificarea unora dintre cercetători și specificul organizării Institutului de istorie al Academiei R.P.R. au determinat lărgirea planului de cercetare al secției; în planul de muncă au apărut și probleme în legătură cu relațiile romîno-bulgare, romîno-turce și chiar o problemă privind exclusiv istoria medie otomană.

Mergîndu-se pe vechea linie a preocupărilor secției, un colectiv compus din Tr. Ionescu-Nișcov și Al. Constantinescu a tratat problema *Relațiile romîno-ruse în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*. Față de cercetările de pînă acum în acest domeniu, autorii au adîncit studierea și interpretarea științifică a izvoarelor documentare privind relațiile romîno-ruse pe baza unor prețioase fonduri, în parte inedite. De un real folos le-au fost cele 3 volume de documente publicate de Academia de Științe a U.R.S.S., în anul 1953, cu ocazia împlinirii a 300 de ani de la reunirea Ucrainei cu Rusia, manuscrisele rusești (copii și originale) aflate în Biblioteca Academiei R.P.R. din București (fondul Gr. Tocilescu), precum și unele documente aflate în arhiva Muzeului romîno-rus din București. Din cercetarea acestor documente, autorii au constatat importanța războiului de eliberare a poporului ucrainean și reunirea Ucrainei cu Rusia pentru orientarea politicii externe a Țărilor Romîne; în această perioadă, se realizează alianța romîno-rusă în lupta împotriva turco-tătarilor și se încheie primul tratat ruso-moldovenesc (1656), al cărui începuturi fuseseră schițate încă din deceniul 5 al secolului al XVII-lea.

Aceleași cauze au determinat desfășurarea luptei comune a maselor populare din teritoriile rusești apusene și din Moldova împotriva exploatării panilor polonezi. În cadrul relațiilor economice romîno-ruse din această perioadă, autorii au constatat continuitatea relațiilor comerciale și intensificarea lor. Drept rezultat, privilegiile comerciale obținute de negustorii aparținînd celor două popoare prietene sînt întărite prin încheierea unui tratat comercial.

Tratînd o temă asemănătoare, C. Șerban a terminat redactarea problemei *Relațiile romîno-ruse în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*. Continuitatea relațiilor politice romîno-ruse și unitatea de luptă a celor două popoare este dovedită de cele două momente importante de ordin politic: campania de la Prut (1711) și campania armatei ruse în Moldova în vara anului 1739; acestea au fost posibile datorită creșterii necontenite a puterii Rusiei în răsăritul Europei. Tratatul de alianță ruso-moldovenesc din 1711, dezbaterile conferinței de pace de la Nemirov din 1737 și convenția ruso-moldovenească din 1739 demonstrează consecvența Rusiei în rezolvarea obiectivelor politicii sale externe de eliberare a țărilor din sud-estul Europei subjgate de turci.

Pentru cunoașterea, explicarea și interpretarea acestor evenimente, autorul a avut un sprijin de seamă în materialele documentare provenite din arhivele rusești. O categorie din aceste documente o constituie fondul Gr. Tocilescu amintit la lucrarea anterioară. O altă categorie a constituit-o corespondența unor conducători ai vieții politice din Țările Romîne cu guvernul rus; o bună parte din acest material este inedit.

Un aspect puțin cunoscut al problemei îl constituie apariția cetelor de voluntari moldoveni care au luptat alături de armata rusă în războaiele pe care aceasta le-a purtat împotriva turco-tătarilor. Acest fapt a cimentat frăția de arme romîno-rusă. Autorul se mai ocupă în lucrarea sa și de relațiile economice și culturale.

N. Ciachir și S. Diamandi au redactat lucrarea *Atitudinea diferitelor cercuri politice din România față de mișcarea revoluționară bulgară în anii 1856—1876*, care oglindește tradiția legăturilor romîno-bulgare din trecut și scoate în evidență sprijinul acordat revoluționarilor bulgari de către elementele politice înaintate din țara noastră. Autorii au folosit în fundamentarea științifică a lucrării materiale provenite din ultimele publicații bulgare (culegeri de documente, monografii, sinteze). De asemenea, s-au folosit și unele documente aflate la Arhivele statului din București, precum și materiale din periodicele romînești contemporane.

Din prima formă de redactare a lucrării reiese că revoluționarii bulgari au cunoscut în calitate de emigranți politici un sprijin efectiv din partea unor elemente înaintate din partidul liberal. Acest sprijin nu era însă întîmplător; el trebuie pus în legătură cu lupta poporului nostru pentru recîștigarea independenței de stat a Romîniei. Partidul conservator se afla pe poziții net reacționare; el desfășura o politică externă în concordanță cu interesele imperiului otoman. Între cele două partide de frunte, liberal și conservator, problema bulgară a constituit în această perioadă un obiect de dispută politică.

Un alt membru al secției, M. Rusenescu, a continuat cercetările sale în problema relațiilor sovieto-romîne. În redactarea actuală, lucrarea ridică o serie de probleme interesante și puțin cunoscute. Autorul se ocupă de acțiunea de cotropire a Basarabiei de către guvernul burghezo-moșieresc sprijinit de cercurile monopoliste internaționale, sub influența cărora se afla România. În negocierile diplomatice directe și în cele din cadrul conferințelor internaționale, cercurile conducătoare din România condiționau reluarea legăturilor diplomatice cu guvernul sovietic de recunoașterea de către acesta a anexării teritoriului Basarabiei la România. Autorul prezintă punctul de vedere al guvernului sovietic care propunea ca bază de discuție cu guvernul romîn recunoașterea principiului autodeterminării națiunilor. Un rol important se acordă prezentării luptei maselor populare din țara noastră, conduse de P.C.R., pentru stabilirea unor relații de prietenie sovieto-romîne.

Materialul documentar folosit se compune în mare parte din articole din presa contemporană din România, din lucrări cu caracter politic și istoric ale unora din reprezentanții vieții politice, precum și din documente inedite provenind din Arhiva M.F.A., fondurile M.C.G., ale Serviciului de siguranței etc. Autorul a întîmpinat greutăți în redactarea lucrării, nefiindu-i la îndemînă documentele din arhiva Ministerului Afacerilor Externe.

Un colectiv compus din M. Guboglu și M. Mustafa a abordat o temă originală, atât prin obiect cit și prin interpretare, intitulată: *Răscoalele țărănești din imperiul otoman (1418—1420) și bedreddinismul*. Autorii și-au propus să studieze mișcările populare din imperiul otoman în evul mediu și să stabilească legătura lor cu dezvoltarea istorică a popoarelor din Peninsula Balcanică și a poporului român. În acest sens se face o analiză a situației politice și a structurii social-economice a statului feudal otoman în secolele al XIV-lea și al XV-lea, problemă puțin cunoscută în istoriografia noastră; în legătură cu aceasta, autorii arată că în imperiul otoman exista o puternică luptă de clasă. De asemenea, autorii studiază învățătura bedreddinistă care a contribuit la unirea maselor țărănești dezbinată prin condiții materiale diferite. Din lucrare reiese că bedreddinismul era o ideologie a maselor țărănești și a sărăcimii de la orașe în lupta lor împotriva așezării feudale, că el a jucat în Orientul Apropiat și în Peninsula Balcanică un rol asemănător cu husitismul în Europa Centrală și cu bogomilismul în Peninsula Balcanică.

Contrar părerilor istoricilor noștri care au tratat în treacă această problemă, autorii, folosind materiale documentare inedite (documente și cronică interne otomane), au ajuns la concluzia că răscoalele populare bedreddiniste nu s-au desfășurat în vremea domniei lui Mircea cel Bătrîn, ci după moartea acestuia și numai în sudul Dunării. De asemenea, s-a scos în evidență conținutul social antifeudal precum și caracterul popular al acestor răscoale, la care au participat nu numai țărani și clerul inferior musulman, ci și elemente ale țărănimii creștine din Peninsula Balcanică.

În sfârșit, un membru al secției, I. Totoiu, a lucrat la problema *Transilvania sub dominația otomană. Pașalicul de la Timișoara și Oradea*. Această lucrare monografică dezvăluie un aspect necercetat pînă acum al stăpînirii turcești în țara noastră și anume administrația directă otomană pe teritoriul de apus al Transilvaniei. Autorul a redactat cîteva capitole din temă propusă, potrivit planului de muncă inițial. Abundența materialului documentar cunoscut în timpul redactării l-a determinat să acorde o mai mare atenție cercetării sale și să lărgescă metoda de lucru, astfel că lucrarea a fost extinsă și trecută în planul de muncă al secției pe anul 1956.

Folosind documente turcești publicate de istoricii maghiari, în colecția *Monumenta comitia regni Transilvaniae*, în corespondența lui Mihai Teleky, precum și extrase din cronică turcești contemporane, autorul face o analiză a situației economice, sociale, politice și culturale a regiunii de apus a Transilvaniei sub stăpînirea turcească, în comparație cu perioada anterioară. În concluzie, arată că administrația directă turcească a dus la ruina totală a acestui teritoriu din punct de vedere demografic, economic și cultural.

În afară de munca de creație, prevăzută în planul Institutului de istorie, membrii secției au colaborat cu articole, recenzii și note la revista „Studii”, la colecțiile *Studii și referate de istorie medie, modernă și contemporană*, care apar sub conducerea institutului. De asemenea, au participat cu articole în presă. Membrii secției au contribuit la activitatea de răspîndire și popularizare a științei istorice, prin colaborarea cu organizațiile de masă, A.R.L.U.S., S.R.S.C., S.S.I.F.

În activitatea secției, s-au constatat și o serie de lipsuri a căror înlăturare se impune. Nici una din lucrările planificate în 1955 n-au fost predate în redactare definitivă la termenele fixate de însăși autorii lor. Redactarea definitivă s-a prelungit la unele lucrări pînă în trimestrul II al anului 1956 (Tr. Ionescu-Nișcov și Al. Constantinescu, C. Șerban, M. Guboglu și M. Mustafa) iar pentru altele chiar în trimestrul III al anului 1956 (M. Rusenescu, N. Ceachir și S. Diamandi) Aceasta se datorește în primul rînd faptului că autorii au modificat în repetate rînduri unele capitole sau chiar întreaga lucrare în urma observațiilor conducătorului științific.

Alte lucrări au întîrziat datorită faptului că referenții de specialitate au ținut textul primei redactări luni de zile fără să facă observațiile necesare. E cazul lucrării lui M. Rusenescu și al referatelor sosite cu întîrziere de la E. Campus și V. Liveanu. Această

lucrare, în urma referatelor făcute, va necesita o serioasă completare documentară și de concepție în cursul anului 1956.

O altă lipsă o constituie slaba participare a membrilor secției cu lucrări individuale și în cadrul ședințelor de secție. În tot anul 1955 cei 11 membri ai secției au ținut numai două comunicări. O vină o au în primul rând însăși membrii secției care n-au dezbătut în aceste ședințe și probleme legate de specificul lucrărilor angajate. În același timp, conducerea secției n-a cerut prezentarea unor asemenea referate și comunicări. Conducerea secției, de altfel, a ținut o slabă legătură cu membrii secției în afara ședințelor de lucru. Ședințele de secție s-au ținut mai puțin de o dată pe lună și atunci s-au discutat mai ales tezele lucrărilor și s-au dat unele îndrumări de ordin metodic.

În concluzie, activitatea științifică a Secției de relații romîno-ruse oglindește preocuparea membrilor ei de a îmbogăți istoriografia noastră cu lucrări originale și utile. Lipsurile semnalate pot și trebuie lichidate printr-o preocupare mai intensă a conducerii secției și a conducerii institutului pentru îndeplinirea la timp și în bune condiții a planului de muncă științifică.

C. ȘERBAN

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ A CADRELOR DIDACTICE DE LA FACULTATEA DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI ȚINUTĂ ÎN ANUL 1955—1956

În cadrul celei de-a IV-a sesiuni științifice a Universității „C. I. Parhon”, s-au desfășurat în zilele de 25 — 27 martie a.c. lucrările Sesiunii științifice a Facultății de istorie.

Spre deosebire de sesiunile din anii precedenți, cea de anul acesta s-a ținut pe subsecții, pe grupări de catedre, dându-se sesiunii un caracter mai restrâns.

Una din subsecții a grupat catedrele de istorie generală, medie, modernă și contemporană, de istoria U.R.S.S. și de istoria României; cealaltă a grupat catedra de istorie generală veche și de arhivistică.

În cadrul primei subsecții au fost prezentate în ziua de 25 martie următoarele comunicări:

1. *Repercusiunile mișcării lui Tudor Vladimirescu asupra țărănimii din Ardeal* de către acad. prof. A. Oțetea. Această lucrare a stîrnit un deosebit interes prin prezentarea materialului documentar inedit pe care autorul l-a cules din arhivele de la Budapesta cu prilejul cercetărilor științifice făcute de d-sa în anul trecut. Comunicarea a redat tabloul social din Transilvania din preajma anului 1821 și a constituit o contribuție remarcabilă la cunoașterea ecoului răscoalei din 1821 în rîndurile țărănimii din Transilvania. Acest lucru a fost subliniat de către participanții la discuții (conf. Georgescu Buzău, lector A. Petric, conf. M. Berza, conf. V. Maciu, conf. S. Vianu, conf. D. Almaș).

Cea mai mare parte din cei ce au luat cuvîntul la discutarea comunicării prof. A. Oțetea au arătat că era necesar ca autorul să ia poziție și față de revendicările naționale ale maselor din Transilvania, care se desprind din documentele folosite în lucrare.

2. *Situația înțelegerii balcanice la începutul celui de-al doilea război mondial (sept.-dec. 1939)* a fost prezentată de conf. Eliza Campus. Comunicarea s-a bazat în mare parte pe material inedit și interesant, reușind să scoată în evidență subordonarea de către Germania hitleristă a țărilor din sud-estul Europei cu concursul vîrfurilor burgheziei din aceste țări. Autoarea a dezvăluit în lucrarea respectivă politica antinațională și antipopulară a regîmului fascist din România, în perioada izbucnirii celui de-al doilea război mondial. Cei ce au luat cuvîntul pe marginea lucrării au arătat meritele autoarei și totodată au făcut unele sugestii cu privire la extinderea analizei politicii de cîmpire a țării de către hitleriști și pe alte planuri, ca de exemplu pe plan cultural. S-a mai sugerat autoarei să trateze în cadrul acestei probleme și activitatea fasciștilor din România încadrați în „Garda de fier”

3. *Politica lui Napoleon I față de Țările Române pînă în 1807* a fost prezentată de către conf. D. Almaș. Autorul și-a bazat comunicarea pe volumele de documente publicate, cuprinzînd corespondența lui Napoleon I, scoțînd în evidență rivalitatea franco-rusă de la începutul secolului al XIX-lea. Discuțiile au subliniat prezentarea interesantă a materialului care în general nu a fost folosit pînă la această comunicare. Vorbitorii au arătat totodată că era mai bine dacă în cadrul acestei comunicări s-ar fi analizat și problema luptei lui Napoleon I împotriva Angliei.

4. *Unele probleme de istorie medie în opera lui N. Iorga* a fost titlul comunicării ținută de conf. M. Kandel, comunicare ce a stîrnit un interes deosebit, oglindit și în faptul că a trezit cele mai ample discuții în cadrul sesiunii subsecției respective. De fapt, comunicarea, deși nu a fost de proporții mari, a depășit tema ei, ocupîndu-se în cea mai mare parte de concepția istorică idealistă burgheză a lui N. Iorga. Comunicarea a subliniat totodată aportul mare adus de Iorga în rezolvarea ajustă a numeroase probleme speciale ale istoriei medievale. În cadrul discuțiilor, acest lucru a fost considerat ca pozitiv, fiind o latură esențială a vastei opere scrise de N. Iorga. De asemenea, referirile autorului la lecțiile de deschidere a cursurilor lui N. Iorga au fost bine venite pentru înțelegerea concepției istorice a lui N. Iorga. Toți vorbitorii au reliefat frumoasa inițiativă a conf. Kandel în vederea valorificării istoricilor din trecut. Din discuții a mai reieșit faptul că, în cadrul comunicării, nu s-a explicat în măsură suficientă „fenomenul Iorga”.

5. *Acțiunile clasei muncitoare în România pentru împiedicarea pregătirilor de intervenție contra U.R.S.S.* a fost ținută de lector S. Mușat. Această comunicare a înfățișat tabloul social al Romîniei burghezo-moșierești din anul 1931. Discuțiile purtate asupra acestei comunicări au arătat că era mai indicat ca în cadrul sesiunii să fi fost prezentat un capitol din comunicare și nu un rezumat, deoarece ar fi trezit un interes mai mare în rîndurile auditorilor. De asemenea, în cadrul discuțiilor s-a arătat că era necesar ca bibliografia să fie mai bogată.

La aceeași subsecție, au fost prezentate în ziua de 26 martie următoarele comunicări:

1. *Situația imperiului otoman în secolul al XIX-lea, pînă în ajunul războiului din 1877* a fost prezentată de asist. N. Ciachir. Comunicarea aceasta, după cum a arătat autorul, constituie introducerea la dizertația a cărei temă este: *Ajutorul acordat de Rusia popoarelor din Balcani în vederea dobîndirii independenței (1875—1878)*. Comunicarea s-a menținut la nivelul unor generalități privind situația imperiului otoman în secolul al XIX-lea, desprinsă din selecționarea unor materiale din lucrări de sinteză.

2. *Relațiile comerciale ale Țării Romînești cu Sibiul la începutul secolului al XVI-lea*, comunicare ce a fost prezentată de asist. R. Manolescu și care a trezit interes pentru analiza profundă a actelor comerciale privind tema lucrării. În cadrul discuțiilor, s-a subliniat meritul autorului în tratarea subiectului, dîndu-i-se și unele sugestii în vederea lărgirii temei acestei comunicări.

3. *Obștea sătească în cercetările istoricilor sovietici* este titlul comunicării ținută de conf. V. Costăchel. Autoarea, pe baza unui studiu aprofundat al lucrărilor de specialitate din Uniunea Sovietică, a prezentat aspecte multilaterale ale obștilor sătești, informînd pe auditori despre ultimele cercetări sovietice în problema respectivă.

4. *Despre războiul ruso-austro-turc (1787—1792)*, prezentată de conf. S. Vianu, a tratat mai ales probleme ale activității domnului Țării Romînești, Nicolae Mavrogheni, care s-a situat pe poziția de subminare a luptei poporului pentru eliberarea de sub jugul otoman. În cadrul discuțiilor, s-a arătat că autorul nu a sistematizat suficient materialul și că uneori sînt puse probleme fără a se trage și concluziile necesare.

Concluziile la comunicările prezentate în primele două zile au fost trase de acad. prof. A. Oștea, care a reliefat interesul trezit de majoritatea comunicărilor. S-a subliniat apoi necesitatea aprofundării multilaterale a temelor abordate în cadrul cercetării științifice, precum și necesitatea contribuției originale în munca științifică.

La sesiunea aceleiași subsecții au fost prezentate în ziua de 27 martie următoarele comunicări din cadrul catedrei de istorie a României:

1. *Unele aspecte ale ajutorului militar acordat de Rusia României în timpul campaniei anului 1916.* Comunicarea a fost ținută de conf. I. Gheorghiu, care și-a propus să trateze tema respectivă nu sub toate aspectele, ci numai acele aspecte care au fost falsificate de vechea istoriografie. Autorul, folosind un bogat material documentar, a reușit să atingă scopul ce și-a propus.

2. *Aspecte din lupta maselor populare conduse de P.C.R. pentru instituirea puterii democrat-populare* s-a intitulat comunicarea prezentată de conf. A. Roman. De remarcat că autorul a îmbinat în mod just expunerea unor teze teoretice cu prezentarea evenimentelor politice din țara noastră desfășurate în cadrul etapei 1944—1947. Comunicarea a folosit indicațiile date în raportul C.C. la Congresul al II-lea al P.M.R. și s-a bazat pe un bogat material de arhivă din presă și din documentele partidului.

3. *Contribuții la lupta țărănimii prin haiducie pînă la răscoala populară din 1821* a fost prezentată de conf. Gh. Georgescu Buzău. Prin folosirea unor numeroase documente, autorul a reușit să infățișeze în mod convingător aportul pe care haiducii l-au adus în lupta generală împotriva boierimii din țările române. În cadrul discuțiilor s-a sugerat autorului lărgirea temei prezentate prin studierea luptei haiducilor și în scopul eliberării naționale, luptă ce se manifestă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, în cadrul războaielor ruso-turce.

4. *Ostilitatea Angliei față de independența României (1877—1878)* a fost titlul comunicării prezentate de asist. D. Ionescu. Lucrarea a fost întocmită pe baza materialului din volumele de documente privind războiul de independență a României.

Concluziile asupra comunicărilor și discuțiilor din ziua respectivă au fost trase de prof. Gh. Ștefan, care a remarcat, printre altele, faptul că a existat o proporție mai justă de afirmare a elementelor tinere, precum și o mai armonioasă îmbinare între fapte și interpretare. A subliniat necesitatea pentru viitor ca lucrările să fie mai convingătoare și să trateze mai amplu diversele probleme.

La subsecția de istorie generală veche și arhivistică s-au prezentat în ziua de 25 martie a.c. următoarele comunicări:

1. *Cimentirul slav timpuriu de la Sărata-Monteoru* a fost prezentată de prof. I. Nestor. Pe baza rezultatelor săpăturilor arheologice de pe șantierul Sărata-Monteoru, autorul a adus o importantă contribuție la cunoașterea unor aspecte din viața slavilor pe teritoriul României. Lucrarea a datat existența comunității slave de la Monteoru, comunitate ce se afla într-un stadiu de dezvoltare destul de avansat, în secolul al VII-lea.

2. *Data decretului histrian pentru Aristagoras, fiul lui Apaturios* a fost prezentată de prof. D. N. Pippidi. Comunicarea aduce o nouă concluzie cu privire la localizarea în timp a activității lui Aristagoras, pe care acesta a desfășurat-o pe tărîm economic și politic la Histria. Pe baza unei noi inscripții descoperită la Histria în vara anului 1955, prof. D. N. Pippidi a stabilit că activitatea lui Aristagoras la Histria s-a desfășurat în sec. I, și nu în sec. III și II î.e.n., așa cum se susținea pînă în prezent.

3. *Sclavi ai sclavilor în Dacia* se intitulează comunicarea ținută de prof. D. Tudor, în care se analizează problema stratificării în rîndurile sclavilor din Dacia. După cum au arătat discuțiile, lucrarea reprezintă o contribuție foarte utilă la cunoașterea mai profundă a societății sclavagiste în Dacia.

4. *Începuturile culturii geto-dace* este titlul comunicării prezentată de conf. D. Berciu. În această lucrare, autorul a valorificat rezultatele săpăturilor arheologice de pe teritoriul patriei noastre, aducînd contribuții referitoare la aspectul culturii geto-dacice din Dobrogea, în epoca fierului. În cadrul discuțiilor, s-a sugerat autorului să adîncească problema respectivă.

Concluziile au fost trase de prof. D. Tudor, care a relevat nivelul înalt științific la care au fost prezentate comunicările, subliniind contribuția deosebită pe care a adus-o fiecare lucrare în parte.

În ziua de 26 martie au fost prezentate comunicările:

1. *Data dispariției regatului celt din Tylis*, prezentată de asist. A. Popescu, reprezintă o încercare meritorie de a pune în lumină o problemă dintre cele mai dificile, pentru rezolvarea căreia s-a lovit mai ales de lipsa de material documentar. În cadrul discuțiilor, s-a sugerat autorului ca pe viitor să pornească în elaborarea unor lucrări de acest gen de la izvoarele antice.

2. *Raporturile dintre băștinașii din Dobrogea și greci în sec. VI-V î.e.n.* se intitulază comunicare ținută de asist. Ligia Bîrzu, în care se valorifică rezultatele săpăturilor arheologice din Dobrogea. Prin expunerea clară a problemelor, autoarea a reușit să prezinte semnificația istorică a materialelor și să ajungă la concluzii juste.

La această subsecție au fost prezentate din partea catedrei de arhivistică, următoarele comunicări;

Acte domnești întarite cu sigilii multiple de prof. E. Vîrtoșu, în care autorul a căutat să rezolve o problemă de evoluție istorică a Moldovei prin analiza profundă a procedurii de emiteră a unor acte ale cancelariei domnești, ajungînd la concluzia că procedura lui Ștefan cel Mare a constituit un mijloc abil pentru a înfrînge rezistența marilor boieri. În discuții s-a arătat rolul științelor auxiliare în cadrul cercetărilor istorice.

Despre logofătul Stoica Ludescu și partinitatea cronicii zisă cantacuzinească a fost titlul comunicării prezentate de prof. I. Ionașcu, în care a fost ridicată problema paternității așa-numitei cronică a lui Stoica Ludescu. Autorul a ajuns la concluzia că această cronică nu aparține lui Stoica Ludescu.

Concluziile asupra comunicărilor și discuțiilor desfășurate în cea de-a doua zi a sesiunii subsecției de istorie generală veche și arhivistică au fost trase de prof. D. Tudor, care a constatat calitatea ridicată a lucrărilor, precum și nivelul ridicat al discuțiilor. Concluziile au scos de asemenea în evidență meritul cadrelor tinere care au prezentat comunicări în cadrul acestei sesiuni.

★

Se pot desprinde unele concluzii generale cu privire la ultima sesiune a cadrelor didactice din facultatea de istorie, în ceea ce privește conținutul lucrărilor prezentate, caracterul discuțiilor și modul de organizare. Se observă un pas înainte în ceea ce privește profunzimea studiilor și stabilirea unor concluzii care ajută dezvoltării studiului istoriei patriei noastre. În cadrul comunicărilor, s-a realizat o justă îmbinare a tezelor teoretice cu faptele istorice. De asemenea, ca fapt pozitiv socotim orientarea temelor comunicărilor într-o măsură mai mare către istoria modernă și contemporană a patriei noastre.

În cadrul acestei sesiuni, comunicările au fost expuse oral sub forma unor rezumate ale lucrărilor, sau prin prezentarea unor capitole. Uneori rezumatele prezentate nu au fost suficient de bine întocmite, ceea ce impune pentru viitor o mai mare grijă în întocmirea lor. Prin prezentarea unui capitol mai important din lucrare s-a obținut un interes mai mare, putîndu-se expune aprofundat unele aspecte; de aceea socotim mai indicat acest procedeu.

Referitor la caracterul discuțiilor purtate în cadrul sesiunii, se poate constata că în general s-a atins un nivel științific corespunzător, dar totodată am putut constata că ele nu au fost întotdeauna rodnice. La unele comunicări discuțiile au fost de suprafață, datorită faptului că acele lucrări nu au fost studiate în prealabil de către cadrele didactice. Lupta de opinii nu s-a manifestat în jurul tuturor comunicărilor.

Participarea cadrelor tinere la această sesiune a cunoscut o proporție justă, atât în ceea ce privește numărul comunicărilor prezentate, cât și calitatea acestora, datorită muncii lor independente, precum și ajutorului primit din partea cadrelor didactice cu o experiență mai îndelungată în domeniul muncii științifice.

Fixarea în timp a acestei sesiuni științifice socotim că nu a fost bine făcută; multe din cadrele didactice fiind ocupate în timpul sesiunii în desfășurarea procesului de învățămînt, nu au putut participa la dezbateri. Opinăm pentru stabilirea ținerii sesiunii științifice a cadrelor didactice în perioada vacanței de iarnă.

I. NEGOIU

ISTORIOGRAFIE, RECENZII, PREZENTĂRI

DESPRE NECESITATEA UNEI BIBLIOGRAFII
A RELAȚIILOR ROMÎNO-RUSE

Istoria relațiilor romîno-ruse n-a fost studiată ca ansamblu economic, politic, cultural și militar. Cercetările monografice au fost unilaterale și n-au folosit, în măsură egală, izvoarele documentare romînești și rusești. În diverse lucrări, mai ales la analiza relațiilor diplomatice, au fost expuse subiectiv și superficial frânturi de documente și scrieri. Concluzii din cele mai îndrăznețe, dar tot atît de ipotetice, se întemeiau pe afirmațiile necontrolate ale unor persoane demne de puțină încredere. S-a ținut mai mult seamă de efectele de moment, decît de ambianța evenimentelor internaționale și de interesele vitale ale forțelor active.

În tratarea istoriei țării noastre, legăturile romîno-ruse, neglijate în trecut, nu sînt încadrate structural nici astăzi, deși după 23 August 1944 s-au făcut unele progrese în ce privește cunoașterea acestor legături. Au apărut cîteva lucrări referitoare la istoria relațiilor romîno-ruse. La Institutul de studii romîno-sovietic s-a încercat popularizarea materialului istoric necesar. A luat ființă Muzeul romîno-rus, ale cărui colecții n-au fost valorificate încă pe deplin. Numai prin dreapta prețuire a stărilor social-economice a vechilor instituții și printr-o cunoaștere deplină a personajelor istorice putem stabili însemnătatea relațiilor istorice, fără să le vedem deformate prin prisma criticilor și generalizărilor desprinse de înțelegerea vremurilor apuse.

Poporul nostru a suferit secole întregi invaziile și prădăciunile diversilor cotropitori. El a străbătut cu greu la civilizație și cultură, cunoscînd, în bună parte, prin ruși, literatura modernă, umanismul și spiritul revoluționar. Înfașurarea trecutului zburciunat al poporului nostru nu poate fi despărțită de dezvoltarea popoarelor învecinate și îndeosebi de înfrîurirea binefăcătoare a marelui popor rus, al cărui rol civilizator în regiunea Mării Negre îl semnala și Friedrich Engels, în scrisoarea adresată la 23 mai 1851 lui Karl Marx¹. Atîtea infiltrații lente, atîtea revărsări și prefaceri, atîtea acte istorice s-au întretesut, alimentînd pulsul națiunilor înconjurătoare, încît adevărata cunoaștere a istoriei unui popor nu se poate concepe fără cercetarea temeinică a legăturilor organice și fără disecarea condiționării și a interdependenței împrejurărilor care dezlănțuie evenimentele, în neîncetata desfășurare a vieții noastre.

Problema cercetărilor istorice, care să ducă la studii serioase și sinteze, se întemeiază, în primul rînd, pe o cunoaștere desăvîrșită a materialului documentar, a bibliografiei; fără această disciplină auxiliară, o cercetare riscă să fie incompletă și arbitrară, și să ignoreze problemele discutate și soluționate. Nu e cazul să stăruim mai mult asupra importanței științei bibliografiei. Cunoaștem vasta cultură bibliografică a lui Marx și Engels, de observat fiind numărul mare de cărți pe care Marx le recomandă, în scrisori, lui Engels; printre altele, el vorbește despre *Jurnalul lui Petru cel Mare*², despre cărțile cu privire la slavi³ și multe alte documente care trebuie să ne intereseze. O însemnătate deosebită o atribuie bibliografiei și V. I. Lenin⁴.

¹ K. Marx, *Opere*, vol. XXI, ediția rusă, p. 211.

² *Ibidem*, vol. XXII, p. 114.

³ *Ibidem*, p. 119 și urm.

⁴ N. Krupskaja, *Cîtă pîsal i govoril Lenin o bibliotekah*, Moscova, 1939; A. Elchenholz, *Obșceaia russkaja bibliografija*, Moscova, 1946; V. Denisiev, *Obșceaia bibliografija*, ed. II, Moscova, 1947.

Înaintașii noștri și-au dat seama și ei de importanța bibliografiei, ca o imagine a efortului de gândire și trudă a cărturarilor. Un început a fost catalogul de difuzare a cărților al librărilor Iosif Romanov, din București, datînd de la 1836, iar prima lucrare bibliografică romînească se datorește, în 1838, lui Vasile Popp din Sibiu. În 1865 la București se tipăresc *Analele bibliografice romine* ale lui Dimitrie Iarcu (1817—1879). O culegere prețioasă este *Bibliografia romînească veche*, publicată în patru volume între anii 1903 și 1944, de Ioan Bianu (1856—1935), Nerva Hodoș și Dan Simonescu. Al. Sadi-Ionescu (1875—1926), bibliograf al periodicelor romînești și al scrierilor de călători prin țara noastră, trebuie pomenit și el, alături de cîțiva bibliografi de mai tîrziu.

Mai recente sînt bibliografiile referitoare la legăturile romînilor cu străinătatea, șirul lor fiind inaugurat în 1895 de George Bengescu (1884—1922), apreciat bibliograf al lui Voltaire¹. Ne lipsea cu toate acestea, încă nu demult, măcar un început de bibliografie romîno-rusă, deși cărturarii ruși, ca și cei romîni, au manifestat un interes viu față de cele publicate în străinătate cu privire la țara lor. Astfel, în 1850, la Biblioteca publică din Petersburg s-a înființat o secție specială a unor asemenea scrieri, denumită: Rossika. Profesorul rus Polihroni Sirku (1855—1905) a subliniat încă în 1880, că savanții slavi au studiat mai temeinic decît alții relațiile slavo-romîne². Vizitînd orașul București în anii 1830 și 1845, învățații ruși Iurii Venelin (1802—1839)³ și Victor Grigorovici (1815—1876)⁴ au semnalat condițiile nefavorabile cercetării documentelor locale. Alexandru Iațimirski (1870—1925)⁵ și alți slavisti au vorbit despre unele stări neprielnice studiilor romîno-ruse în trecut; necunoașterea limbii și istoriei rușilor au contribuit și ele la diverse insuficiențe științifice ale istoricilor romîni⁶.

La ruși, pe lângă scrierile de călători, negustori și diplomați, care datează din secolul al XV-lea și mai tîrziu, pe lângă tot felul de însemnări sporadice despre romîni⁷, adevăratele studii consacrate țărilor noastre pornesc din secolul al XVII-lea și se întemeiază pe interesul opiniei publice rusești față de teritoriul unde se purtau luptele dintre ruși și turci⁸. Stările economice din Principatele Romîne sînt luate în seamă, călătorii ruși dînd dovadă de o înțelegere mult mai mare față de viața noastră decît alți străini⁹.

Studiile romîno-ruse se bazează pe cele romîno-slave, prof. Polihroni Sirku fiind acela care, la 12 ianuarie 1884, a reînceput cursul de limba romînă la universitatea din Petersburg, unde primul conferențiar al limbii „moldo-vlahe” a fost Iakov Hinkulov¹⁰, autor de manuale moldo-rusești. Acum cîțva timp prof. Konstantin N. Derjavin, de la catedra de istorie a literaturilor din Europa occidentală din Leningrad, și-a manifestat dorința de a preda la universitate un curs de istorie a literaturii romîne.

Zece ani după Polihroni Sirku, în septembrie 1894, cărturarul nostru Ioan Bogdan (1862—1919), specializat în problemele slavisticii la Petersburg și Moscova, a vorbit la universitatea din București despre: *Însemnătatea studiilor slave pentru romîni*.

¹ K. N. Derjavin, *Voltaire*, Moscova, 1946, p. 475.

² *Puteșestvie russkih ucenih po slavianskim zemliam*, în „Jurnal Ministerstva Narodnogo Prosvetșeniia”, 1880, vol. 210, p. 49.

³ P. Bessonov, *I. I. Venelin*, în „Jurnal Ministerstva Narodnogo Prosvetșeniia”, 1882, vol. 221, p. 181.

⁴ *Kratkaia zapiska o puteșestvii*, în „Jurnal Ministerstva Narodnogo Prosvetșeniia”, 1847 II, p. 27 și urm.

⁵ *Iz istorii slavianoskoj prsmennosti v Moldavii i Valahii XV-XVII vekov*, Petersburg, 1906, p. VI.

⁶ Ilie Bărbulescu, *Insuficiențe științifice ale istoricilor noștri: necunoașterea limbii și istoriei rușilor*, în „Arhiva”, 1925, p. 144 și 267; *ibidem*, 1923, p. 76 și urm.

⁷ În 1947 în volumul *Călători ruși în Moldova și Muntenia* am publicat 37 „călătorii”, rămîind însă alte aproape o sută de scrieri rusești necunoscute la noi.

⁸ Vezi și Gh. Haupt, *Date cu privire la cunoștințele opiniei publice ruse despre Țările Romînești la începutul secolului al XIX-lea*, în *Studii și articole de istorie*, ed. de Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., București, 1956, vol. I, p. 115—124.

⁹ G. Breazu, *Relații muzicale romîno-ruse*, supliment la revista „Muzica”, 1954, nr. 11—12, p. 12—13.

¹⁰ Despre înființarea catedrei de limbă romînă la Petersburg, scrie „Gazeta Transilvaniei”, 1839, p. 200; catedra s-a desființat provizoriu la 26 august 1858.

Din constatările oamenilor de știință reiese că un capitol aparte al bibliografiei romîno-ruse, de care se vor ocupa slaviștii, îl constituie vechile manuscrise și tipăriturile din Lvov, Kiev, Moscova și alte centre rusești, care prezintă un interes deosebit pentru întreaga evoluție a gândirii înaintașilor noștri. Cercetînd vechea bibliografie romînească, constatăm contribuția adusă în acest domeniu științific de către bibliografii ruși: P. Stroev (1796—1876), C. Kalaidovici 1792—1832), A. Bicikov (1818—1899), A. Viktorov (1827—1883), I. Saharov (1807—1863), N. Karataev (mort în 1886), V. Undolski (1815—1864), I. Sreznevski (1812—1880), A. Iațimirski și alții, în ale căror expuneri de colecții de manuscrise și tipărituri sînt amintite valoroasele scrieri ale străbunilor noștri.

Vorbind la 29 decembrie 1916, la Academia de științe din Petrograd, savantul A. I. Sobolevski (1857—1929)¹ arăta că vechea carte romînească este pentru ruși un fel de completare a vechii cărți rusești. Vechile mănăstiri romînești, cu frumoasele picturi, oferă rușilor un material prețios pentru istoria și caracterizarea vechii arte rusești. Cincetecele populare romînești atrag pe ruși prin strînsa lor legătură cu cele ucrainene. Aceleași lucru poate fi spus despre credințele, obiceiurile și ceremoniile populare romînești, însăși limba romînească prezentînd pentru ruși un adînc interes prin elementele ei componente slave.

Din motivele menționate, numeroși învățați ruși, ca N. Nadejdin (1804—1856), V. Grigorovici, I. Sreznevski, bizantinologii V. Vasilievski (1838—1899) și F. Uspenski (1845—1928), A. Veselovski (1838—1906), s-au pronunțat pentru studiul sistematic al limbii romîne.

Acum peste o sută cincizeci de ani arhivistul rus Nicolae Bantîș-Kamenski (1737—1814) a cercetat documentele moscovite privitoare la relațiile diplomatice ale Rusiei cu Moldova și Țara Romînească². Iurii Venelin, N. Murzakevici (1806—1883) din Odesa și alți cărturari ruși au publicat pentru prima oară hrisoavele noastre. V. Ulianițki (1855—1920) a precizat cadrul legăturilor Moscovei cu Ștefan cel Mare. Prof. Aleksandr Kociubinski (1845—1907) a descris mai ales relațiile din epoca lui Petru cel Mare, cu popoarele din sud-estul Europei subjugate de turci. I. Arseniev, P. Sirku, dar mai cu seamă S. Palauzov (1818—1872), A. Stadnițki (1862—1936) și A. Iațimirski, alături de alți oameni de știință ruși, au adîncit studiul trecutului poporului nostru, redînd în operele lor diferite aspecte culturale și politice romîno-ruse. Pentru timpul apariției sale, cartea lui Palauzov, *Principatele Romîne: Valahia și Moldova* (1859), a fost cea mai importantă istorie a țării noastre, contribuind la popularizarea ideii unirii în cercurile progresiste ale rușilor. Această carte a fost apreciată și de revoluționarii democrați Cernișevski și Dobroliubov, care au găsit prilejul de a se manifesta în favoarea Unirii Principatelor, activitatea lor fiind studiată recent de istoricul Gheorghe Haupt³. Interesant de notat că nici opera lui Palauzov, nici cele două frumoase scrieri despre Principatele ale lui Ignatie Iakovenko (mort la București înainte de 1863), n-au fost traduse în secolul al XIX-lea în romînește⁴.

Merită întreaga recunoștință a posterității activitatea acelor fruntași ai culturii noastre care s-au străduit pe tărîmul cunoașterii legăturilor cu Moscova: Gheorghe Asachi (1788—1869) și M. Kogălniceanu (1817—1891), pătrunși de dorința de a cunoaște scrierile cu privire la trecutul relațiilor romîno-ruse; Teodor Codrescu (1819—1894), Petru Teulescu (mort în 1885), Constantin Erbiceanu (1835—1913) și alți editori de documente; Filaret Scriban (1811—1873), Melchisedek al Romanului (1822—1892), patriarhul Nicodim (1864—1948), discipoli ai Academiei din Kiev; transilvăneanul Ioan Codru-Drăgușanu (1818—1884), Alexandru Odobescu (1834—1895), Grigore Tocilescu (1850—1909), Ioan Bogdan și alți călători și studenți romîni, succesori destoinici ai înaintașilor de seamă lui Udriște Năsturel și Vartolomeu Măzăreanu.

Să nu așternem uitarea nici peste Constantin Calmuschi care, într-un spirit înțeleghător, încerca în 1911 să scrie prima istorie a relațiilor politice ale țării romine cu Rusia, nici peste cele scrise în 1917 de Nicolae Iorga (1871—1940), în volumul *Histoire des relations russo-roumaines*: „Mais les Russes resteront toujours les voisins des Roumains et les Roumains ne cesseront jamais d'être les voisins des Russes. Sur nombre de points il n'y a pas seulement voisinage, il y a cohabitation“.

¹ Rumînia sredi slavianskih narodov, Petrograd, 1917, p. 15.

² Publicate rezumativ după copilele lui Gr. Tocilescu și I. Bogdan, în cartea, *Manuscrise rusești ale Academiei R.P.R.*, București, 1949, p. 11 și urm.

³ Din istoricul legăturilor revoluționare romîno-ruse, Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 54—70.

⁴ Afară de fragmentul din „Trompeta Carpaților”, 1868, nr. 2256 și 2263.

O înțelegeau și rușii, între care publicistul D. Averkiev arăta în 1876, în legătură cu problema Orientului¹, că guvernului rusesc trebuie să-i fie dragi în măsură egală, grecii, sîrbi, bulgarii și românii. Iar la 25 august 1917, în prefața la o carte tradusă din romînește², profesorul Ozerov scria că rușii trebuie, în primul rînd, să cunoască și să prețuiască pe nobilii lor vecini, românii.

Operele tuturor acestor cărturari romîni și ruși constituie temelile bibliografiei romîno-ruse, a cărei elaborare mai sistematică a fost începută în 1948 și se află depusă în copie la Institutul de istorie al Academiei R.P.R.

În ce privește operele literare, Constantin Stamati, Alexandru Donici, Constantin Negruzzi, Alexandru Geanoglu, Toma Vartic, Vasile Peltechi, Grigore Lazu și alți cărturari de altădată sînt harnicii traducători ai literaturii ruse. Scriitorii ruși Antioh Cantemir, Puskin, Krîlov, Karamzin, Lermontov, Gogol, Turgheniev, Herzen, Cernîșevski, Dostoevski, Nekrasov, Garșin, Cehov, Korolenko, dar mai ales Lev Tolstoi și Maxim Gorki găsesc o largă răspîndire la noi. Importanța folosirii materialului literar din manuscrisul bibliografiei noastre s-a semnalat și de acad. George Călinescu. În cadrul Institutului de istorie literară din București s-a format un colectiv de cercetări și prin munca pricepută a tov. Valeriu Ciobanu s-a realizat o amplă bibliografie a traducerilor din literatura rusă și a articolelor despre scriitorii ruși³.

Foloasele bibliografiei materialului documentar romîno-rus s-au văzut de asemenea la întocmirea *Bibliografiei secolului al XIX-lea*, lucrare începută sub îndrumarea acad. Andrei Oțetea și astăzi în curs de definitivare de un colectiv al Institutului de istorie al Academiei R.P.R. în colaborare cu Biblioteca Academiei R.P.R.

Materialul bibliografic a fost consultat și folosit de numeroși cercetători, printre care de tinerii noștri istorici trimiși la învățătură în Uniunea Sovietică.

Ar fi necesar ca materialul bibliografic adunat să fie completat, revizuit și adnotat pentru o expunere definitivă, tematică și cronologică. Ar trebui obținut pentru completări unele bibliografii rusești, printre care: *Repertoriu de însemnări, jurnale, amintiri, scrisori și cldătorii în legătură cu istoria Rusiei și tipărite în limba rusă*, operă publicată de S. Mintlov la Novgorod în anii 1911—1912, precum și indicele bibliografic al memoriilor, notelor zilnice și scrisorilor tipărite pînă în 1917 în limba rusă, intitulat: *Războaiele poporului rus, 1558—1878*, lucrare apărută la Moscova în 1942.

În anii din urmă, în diferite domenii, la institutele Academiei R.P.R. s-au cercetat problemele care au îmbogățit cunoștințele bibliografice și studiile romîno-ruse. Astfel prof. Valeriu Bologa din Cluj, la a cărui catedră de istoria medicinei încă acum mulți ani în urmă erau cercetate legăturile medicale romîno-ruse, și alți istorici ai medicinei, au publicat contribuții noi la cunoașterea acestor legături⁴. Folosirea acestui material ca și a operelor mai recente romîne și sovietice, a tuturor traducerilor noi, îmbogățeste de asemenea cadrul bibliografiei romîno-ruse.

Pe temeiul acestei documentări se vor putea elabora unele capitole ale manualului istoriei țării de nivel universitar, precum și marele dicționar enciclopedic al țării, a căruia nevoie se resimte de cîteva decenii. Munca în colectiv va grăbi înfăptuirea sarcinilor tratate.

G. Bezviconi

¹ „Russkii Vestnik“, 1876, VIII, p. 902—909.

² G. D. Creangă, *Rumînia i evropeiskaia voina*, Moscva, 1917.

³ Lucrare mai vastă decît bibliografia noastră în ce privește perioadele vremii, nu însă tipăriturile separate. Vezi, V. Ciobanu și I. Roman, *Ecoul creației lui Turgheniev în literatura romînd*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor“, 1953, și V. Ciobanu, *Doi nuvelisti ruși în Romînia: V. Garșin și V. Korolenko*, *ibidem*, 1954.

⁴ Sub redacția prof. Valeriu Bologa au apărut: *Contribuții la studiul legăturilor medicale romîno-ruse*. E.I. de stat pentru literatură științifică, București, 1952, 105 pag., și *Contribuții la istoria medicinei în R.P.R.*, Ed. Medicală, București, 1955, 390 pag.

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., I, 1956, 350 pag.

Apariția volumului *Studii și articole de istorie* marchează un pas înainte pe drumul publicării a tot mai numeroase studii de istorie. Mulțumită sprijinului Societății de științe istorice și filologice din R.P.R.,

alături de istorici cunoscuți, apar o serie de nume noi în cîmpul cercetării istorice, ca: Radu Antofie, Gh. Untaru și alții. Creșterea numărului cercetătorilor în domeniul istoriei nu poate decît să ne bucure-

aceasta constituind o bună cheazășie pentru dezvoltarea științei istorice în țara noastră.

Acad. prof. P. Constantinescu-Iași, în articolul *Procesul incendierii Reichstagului și mișcarea antifascistă din România*, insistă asupra unor momente deosebit de însemnate: demascarea înscenării hitleriste a incendierii Reichstagului și evocarea figurii marelui luptător revoluționar Gheorghe Dimitrov, acțiunea internațională de salvare a conducătorului proletariatului german Ernst Thälmann și apărarea victimelor terorii fasciste din România burghezo-moșierească.

Participant activ al luptei împotriva terorii dezlănțuite de fascism, acad. prof. P. Constantinescu-Iași ne redă în mod succint aspecte semnificative ale acțiunii, organizate pe plan internațional, pentru apărarea lui Gheorghe Dimitrov. Un episod interesant și important l-a constituit acțiunea comisiei internaționale de anchetă, al cărei secretar era Romain Rolland; formată din juriști cu renume mondial, această comisie a dovedit nevinovăția lui Dimitrov și a celorlalți comuniști acuzați.

În țara noastră susținătorul cel mai consecvent al lui Gheorghe Dimitrov și al mișcării antifasciste a fost Partidul Comunist din România. Presa de partid ilegală („Scînteia“, „Tînărul leninist“) și legală („Clopotul“, „Alte zări“, „Năzuința“, „Cuvîntul muncitoresc“, „Buletinul de acțiune împotriva fascismului“ și „Nepakarar“) a avut un rol important în mișcarea de protest împotriva provocărilor fasciste. Acțiunile inițiate de P.C.R. și-au adus contribuția la eșecul lamentabil al înscenării hitleriste și la eliberarea lui Dimitrov.

Studiul prof. D. Tudor intitulat *Peregrinările sclavului Callidromus* contribuie la lămurirea unui episod care este deseori discutat de istorici în legătură cu problema sclaviei la daci. Sclavul Callidromus, aparținînd lui Laberius Maximus, legatus augusti în Moesia inferioară, a fost prins în cursul unei incursiuni ce a avut loc în perioada anilor 100—102 și predat lui Decebal care l-a folosit mai tîrziu într-o misiune pe lângă regele parților; această întîmplare confirmă existența sclaviei la daci. Autorul se ocupă de unele aspecte ale relațiilor dintre daci și sarmați și dintre daci și parți. Se resimte însă lipsa unor concluzii mai clar și mai distinct formulate, privitoare la faptele narate.

În nota sa, *O scurtă precizare în legătură cu răscoala poporului sub conducerea lui Pero din Seghedin* (1735), Theodor N. Trîpcea ajunge la concluzia că mișcarea a fost provocată de un complex de cauze social-economice, naționale și religioase: restrîn-

gerea crescîndă a privilegiilor militare ale sîrbilor amenințați să fie reduși la șerbie, oprimarea și jecmănelile arendașilor, urcarea prețului sării, asuprirea națională, îngrijorarea față de acțiunea calvinilor. Din păcate, lucrarea enunță numeroase păreri care nu sînt destul de temeinic documentate.

În articolul *Hatișeriful din 1802 și începutul luptei pentru asigurarea pieții interne a Principatelor dunărene*, Traian Ionescu își propune să lămurească rolul pe care l-a avut hatișeriful din 1802 în transformările social-economice și politice din Țările Romîne la începutul secolului al XIX-lea, să stabilească rolul măsurilor prevăzute în acest hatișerif în procesul de „asigurare a pieții interne“ și de formare a relațiilor capitaliste în Țările Romîne.

Lucrarea analizează conținutul hatișerifului, stabilind o clasificare a problemelor pe care le tratează: 1) Clauzele privitoare la raporturile dintre Principatele dunărene și Poartă; 2) clauzele privitoare la organizarea internă a Principatelor dunărene; 3) drepturile recunoscute Rusiei.

Autorul ajunge la concluzia că hatișeriful din 1802, prin prevederile ce le cuprinde, reprezintă o limitare a posibilităților de amestec ale Porții în treburile lăuntrice, un început de autonomie pentru Principatele dunărene, o etapă importantă în drumul spre înlăturarea integrală a monopolului turcesc. Prin acest hatișerif, boierii au obținut posibilitatea de a-și întări pozițiile pe piața internă.

Ca o lipsă serioasă trebuie menționat că acest studiu se extinde prea mult la probleme care nu sînt legate direct de tema tratată. Din această pricină, nici nu apare destul de clar rolul hatișerifului din 1802 în procesul luptei pentru asigurarea pieții interne. Pentru lămurirea problemelor privind raporturile dintre Țările Romîne și imperiul Otoman la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, studiul este foarte interesant și prezintă un real folos.

Pe linia unor preocupări mai vechi, în articolul *Veniturile și cheltuielile unei mari case boierești din Iași, în anul 1816*, G. Ungureanu analizează, pe baza unui document găsit în arhiva Roznoveanu, veniturile și cheltuielile unei mari familii boierești, familia lui Iordache Roset-Roznoveanu, în cursul anului 1816.

Sînt prezentate veniturile casei Roznoveanu provenite din arenzile moșiilor, din banii luați de la scutelnicii vieri, din dajdia țiganilor, din vamă, din vînzarea finului etc., ridicîndu-se în total la suma de 161 679 lei.

Articolul lui G. Ungureanu contribuie la lămurirea unor probleme privind viața economic-socială a Moldovei, în perioada de destrămare a feudalismului și de formare a capitalismului. Considerăm însă că autorul nu a valorificat suficient materialul; ar fi fost necesară folosirea — prin comparare — și a altor materiale similare, pentru a se putea trage concluzii mai largi.

În studiul documentat *Date privitoare la răpirea pământurilor iobăgești din Transilvania pe moștile familiei Bánfi, Géza Kovács*, profesor din Arad, analizează relațiile agrare din ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea. Autorul analizează procesul de dezvoltare a relațiilor agrare pe moștile familiei Bánfi, situate la vest de Cluj și în comitatele Crasna și Solușeul de Mijloc, formînd unul din cele mai mari latifundii din Transilvania; aici creșterea și raționalizarea domeniului alodial s-a făcut mai întîi prin trecerea pământurilor aflate în paragină la hotarele comunelor în proprietate alodială, apoi prin separarea completă a proprietății iobăgești de cea feudală și prin alipirea la gospodăria alodială a suprafețelor de curățuri care fuseseră făcute prin truda țăranilor. De asemenea, membrii familiei Bánfi interzic țăranilor defrișarea pădurilor, pe care nobilii le exploatează prin instalarea unor cuptoare de potasiu sau prin darea în dijmă a pășunatului și a îngreșatului porcilor cu ghindă. Pământurile de pășune au fost însușite și transformate de proprietarul feudal în suprafețe arabile.

Un alt mijloc de extindere a drepturilor și a proprietăților feudale în dauna comunelor iobăgești l-a constituit și restrîngerea drepturilor de circiumărit.

Aceste acțiuni de acaparare loveau în primul rînd în țăranii iobagi, dar și în micii nobili. Nemulțumirile provocate în rîndul țăranilor au fost așa de puternice încît uneori aceștia au trecut la răscoale locale, ca de pildă, la Nușfalău, Huedin și în alte comune mai mici.

Ar fi fost mai folositor dacă încheierile cu valoare de concluzii ar fi fost trase în decursul expunerii, legate de materialul prezentat. Autorul trage la sfîrșitul articolului concluzia că feudații au încercat să raționalizeze producția menținînd sistemul unei munci iobăgești bazate pe robotă — ceea ce a determinat ritmul de melc al desfășurării acestui proces. De asemenea, susține că „încercările de raționalizare a producției agricole alcătuiesc temeiul procesului de acumulare capitalistă din țara noastră” (p. 114). Dar, acumularea

capitalistă presupune eliberarea producătorilor atît de mijloacele de producție, cît și de dependența personală, de constrîngerea extraeconomică. Or, iobagii familiei Bánfi, deposedați de pămînt, continuau să-și păstreze mijloacele de producție și să rămînă sub dependența personală simplă. Deposedarea iobagilor de pămînt, în condițiile din țara noastră, nu înseamnă transformarea lor în muncitori salariați, ci intensificarea exploatații feudale. Deși concluziile mai necesită anumite precizări, articolul este valoros prin materialul documentar pe care se sprijină.

Gh. Haupt în *Date cu privire la cunoștințele opiniei publice ruse despre Țările Românești la începutul sec. al XIX-lea*, prezintă scurțul studiu al unui oarecare Divov Pavel Gavrilovici intitulat *Note scurte asupra Valahiei cu privire la numărul populației, veniturilor, impozitelor, fertilității pămîntului și comerțului acesteia țări*, în care sînt cuprinse date prețioase îndeosebi cu privire la viața economică a Țării Românești.

Este prezentată apoi bogata activitate de informator oficial pe care a desfășurat-o Ivan Petrovici Liprandi. Acesta a urmărit și a notat activitatea eteriștilor din Chișinău, evenimentele din Țara Românească din 1821; ceva mai tîrziu, aflîndu-se în statul major al generalului P. D. Kisseleff, el continuă misiunea de informator. Arhiva lui Liprandi cuprinde rapoartele și scrisorile acestuia către Kisseleff în legătură cu războiul ruso-turc din 1828—1829 și cu alte evenimente posterioare acestui război. O valoare deosebită prezintă monografia alcătuită de Liprandi cu privire la răscoala poporului condusă de Tudor Vladimirescu. Liprandi a cules de asemenea cîtece populare despre Tudor Vladimirescu precum și biografii ale participanților la răscoală; în arhiva lui Liprandi se găsesc note autentice trimise acestuia de către Dimitrie și Pavel Macedonski, privind evenimentele din Principate între anii 1806—1813 și altele de aceeași însemnătate.

Gh. Haupt menționează faptul că astfel de note informative nu au rămas numai în arhive, ci o parte din ele au fost folosite ca materiale de presă sau pentru alcătuirea de conferințe. În felul acesta, opinia publică din Rusia a primit o informare mai largă despre situația din Principatele Romine, într-o vreme în care interesul pentru acestea și pentru lupta lor de eliberare devenea tot mai mare.

Articolul acad. prof. A. Oțetea și G. Oțetea intitulat *Țăranii sub regimul Regulamentului Organic* începe cu analiza

condițiilor economice și social-politice de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea în Țările Române, condiții specifice destrămării feudalismului și formării capitalismului, în care s-a simțit nevoia unei noi reglementări a raporturilor de muncă.

Autorii analizează apoi regimul regulamentar care a modificat regimul proprietății în dauna țăranilor; pe de o parte a înlăturat dreptul de folosință pe care țăranii îl aveau asupra locurilor „libere” și a recunoscut proprietarilor dreptul de a-și rezerva a treia parte din moșie ca proprietate deplină și absolută, iar pe de altă parte a introdus și în Țara Românească nartul, ceea ce înăsprea condițiile de muncă. În fapt, țăranul era legat de moșie; șerbia reapare ca o consecință a clăcii. De aceea introducerea Regulamentului Organic a stîrnit o puternică mișcare de împotrăvire.

Studiul se ocupă în continuare de aplicarea Regulamentului Organic, subliniind refuzul țăranilor de a se supune clăcii. Mulți dintre ei au fugit în Basarabia, ceea ce a determinat guvernul să prelungească vechea stare de lucruri. Față de împotrăvirea țăranilor, Kisseleff a recomandat sfiaturilor administrative ale celor două Principate să dea dovadă de blîndețe în introducerea legii și a obținut unele modificări, reducîndu-se cu puțin norma zilei de lucru la plug; în alte privințe însă s-au mărit obligațiile țăranilor, așa încît, în general, textul definitiv al legii era și mai defavorabil țăranilor.

Este analizată apoi problema dreptului de strămutare al țăranilor, drept care a fost așa de mult condiționat și îngrădit de Regulamentul Organic, încît poate fi considerat ca desființat în fapt.

În *Concluzii*, autorii studiului subliniază întărirea pozițiilor proprietarilor în dauna situației țăranilor. Aparatul de stat modern, birocrat, ce s-a creat prin aceeași legiuire a Regulamentului Organic era menit să garanteze traducerea în fapt a cuprinsului regulamentului.

Într-un studiu de istorie locală, *Relațiile dintre stăpîinii de pămînt și țărani la începutul secolului al XIX-lea în ținutul Putna*, Gh. Untaru își propune să arate transformările prin care a trecut gospodăria boierească din ținutul Putna sub influența economiei de schimb, precum și urmările pe care le-au avut aceste transformări asupra situației țăranilor. Autorul pornește de la constatarea că ținutul Putna a pășit înaintea altora pe calea economiei capitaliste, datorită bogatelor resurse naturale și datorită apropierii de portul Galați. Aceasta a atras după sine o intensificare

a exploatării țăranilor. Articolul redă o serie de documente din care reiese creșterea obligațiilor de clacă, obligație care începe a fi socotită tot mai des nu în zile de muncă, ci în suprafața de pămînt ce trebuie lucrată. La acestea se adăugau numeroase alte obligații care accentuau sărăcirea gospodăriei țărănești în favoarea marilor proprietari. În unele cazuri, reiese din documente tendința proprietarilor de a încasa boierescul în bani, ceea ce dovedește o creștere a relațiilor bănești, în condițiile destrămării feudalismului și a formării capitalismului. Aceasta duce la atragerea tot mai accentuată a țăranimii în economia de schimb. Alte documente folosite în lucrare arată unele „tocmeli libere” cu clăcașii sau clăcași muncind cu plată la diferiți negustori. La sfârșitul articolului se arată împotrăvirea și lupta țăranimii, tot mai apăsată de lăcomia proprietarilor.

Lucrarea este valoroasă, însă nu este lipsită și de unele greșeli. Uneori autorul interpretează greșit unele documente. Astfel, dintr-un document în care se spune că „am ținut trei oameni un plug”, autorul conchide că boierii înjugau oamenii la plug, în locul vitelor; documentul citat trebuie înțeles în sensul că trei oameni s-au asociat pentru a lucra cu un plug pe pămîntul boieresc. Identificarea „străinilor” cu „scutelnicii” este de asemenea greșită.

Fr. Killyen, în *Brașovul în preajma revoluției de la 1848*, analizează situația economică a Brașovului în preajma revoluției, subliniind că acest oraș era cel mai important centru industrial și comercial al Transilvaniei. Se forma o burghezie bogată, atît săsească — deținătoare de vechi privilegii izvorînd din orînduirea feudală — cît și romînească, dornică să înlătore privilegiile celeilalte. În acest scop, burghezia romînă a folosit lupta muncitorilor din manufacturi și fabrici, precum și aceea a țăranilor de pe întinsele domenii ale districtului și orașului Brașov.

Autorul nu folosește suficient material prezentat pentru a ne da o imagine destul de clară asupra stărilor de lucruri din Brașov, în preajma revoluției din 1848; nu se văd din articol în mod limpede raporturile dintre clasele sociale, raporturile dintre clasele aceleleași naționalități, ca și raporturile dintre aceleleași clase ale diferitelor naționalități care trăiau în Brașov.

Vasile Maciu, în *Activitatea istoriografică a lui N. Bălcescu*, scoate în evidență preocupările istorice și literare ale marelui luptător democrat revoluționar N. Bălcescu. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și

democrat-popular, istoriografia burgheză a minimalizat, uneori pînă la negare, valoarea istorică a lui Bălcescu, iar alteori i-a acordat unele trăsături pe care acesta nu le-a avut. Pe această linie, este analizată poziția adoptată față de opera istorică a lui Bălcescu de către A. D. Xenopol, N. Iorga, P. P. Panaitescu etc., care au avut și aprecieri pozitive, dar care nu au înțeles sau au diminuat valoarea și caracterul științific al operei istorice a lui Bălcescu. Pe baza analizelor lucrărilor lui Bălcescu, V. Maciu scoate în evidență concepția nouă înaintată a marelui revoluționar asupra rostului istoriei, pe care nu o vedea — ca istoricii de pînă la el — ca pe o „biografie a stăpînitorilor”, în timp ce, „partea cea mai importantă a istoriei, instituțiile, industria, comerțul, cultura intelectuală și morală, obiceiurile și dreptul de viață s-au trecut sub tăcere”¹.

Istoria nu era considerată de Bălcescu ca un conglomerat de fapte, ci ca o înlănțuire de fenomene legate între ele prin cauze și efecte, pe baza anumitor legi ce se aplică cu necesitate.

Activitatea istoriografică a lui Bălcescu este studiată în strînsă legătură cu cea politică revoluționară, subliniindu-se lupta acestuia pe plan teoretic și activitatea practică revoluționară pentru emanciparea și împroprietărirea clăcașilor.

La sfîrșitul articolului se arată și unele limitări ale concepției lui Bălcescu, cum ar fi acordarea primatului spiritului sau necunoașterea rolului revoluționar și creator al proletariatului. Cu toate acestea, N. Bălcescu rămîne un mare istoric al poporului nostru, istoricul care a deschis cercetărilor ulterioare în domeniul vieții sociale a poporului nostru o cale nouă de cercetare pentru crearea unei adevărate științe istorice, o istorie a maselor de oameni ai muncii, făuritorii bunurilor materiale și culturale.

În articolul *Spitalul Gîrlași*, Radu Antofie prezintă istoricul acestui spital din orașul Buzău, de la înființarea sa (1792) și pînă prin 1870. Spitalul fondat de către paharniceasa Maria Minculeasa este înzestrat de aceasta cu moșii, vie, moară, vite și altele, din veniturile cărora să-și poată acoperi cheltuielile necesare plății doctorului, farmacistului, oamenilor trebuincioși îngrijirii bolnavilor etc. Spitalul dat în epitropia episcopiei de Buzău și a unor membri ai familiei fondatoarei, nu-și poate păstra rostul său, după moartea acesteia, din pricina uzurpatorilor acestei instituții obștești, nepoți sau strănepoți ai Mariei Minculeasa, care, nesățioși de

avere, lipsesc acest așezămînt de cele mai elementare posibilități de întreținere. Spitalul este mai mult închis, veniturile averii destinate întreținerii acestuia sînt irosite fără chibzuială, la bunul plac al urmașilor, cu îngăduința unor organe de stat. Cu toate strădaniile depuse de unii episcopi — epitropi, cu toată sîrguința orașenilor și înțelegerea municipalității din Buzău, spitalul își pierde pe rînd bunurile cu care fusese înzestrat și are o existență cu mari intreruperi, în perioada pe care ne-o prezintă autorul acestei scurte monografii.

La începutul articolului *Frămîntările orașenești din noiembrie 1860 în Țara Românească; tulburările de la Craiova și Ploiești*, Dan Berindei face unele considerații cu privire la unirea Moldovei cu Țara Românească, subliniind că acest act politic a fost rezultatul dezvoltării forțelor de producție, care cerea lărgirea pieții interne și integrarea Țării Românești și a Moldovei într-un circuit economic mondial (p. 266).

Autorul arată că și după unire situația maselor populare continuă să fie deosebit de grea, ceea ce a determinat puternice frămîntări sociale, atît la sate cît și la orașe. Dintre acestea, articolul analizează tulburările ce au izbucnit la Craiova și la Ploiești, în prima jumătate a lui noiembrie 1860. Motivul imediat al izbucnirii tulburărilor din Craiova a fost introducerea unor noi măsuri fiscale de către guvern și de către municipalitate. Arestarea din ordinul guvernului a unor conducători ai „nemulțumitorilor”, a trezit o agitație și mai mare. Mulțimea a năvălit în pretoriul poliției, îmbrîncind pe procuror și pe polițai; autoritățile și armata aduse să „facă ordine” sînt întîmpinate cu strigăte de protest din partea mulțimii, iar apoi, cînd armata deschide focul, mulțimea aruncă o ploaie de pietre asupra acesteia, cît și asupra clădirii prefecturii și poliției; unii deputați ai mahalalelor, care făcuseră cauză comună cu municipalitatea, sînt bătuți.

La cîteva zile după aceasta, izbucnesc tulburări și la Ploiești, determinate de aceleași cauze. Și aici este pusă în acțiune armata care împrăștie mulțimea. Mișcarea de la Ploiești a fost de proporții mai reduse decît cea de la Craiova și a putut să fie înfrîntă mai ușor, între altele și pentru că guvernul și autoritățile locale, în cunoștiință de cauză de cele ce se petrecuseră la Craiova, au luat măsuri din timp.

Articolul arată, în continuare, că fră-

¹ N. Bălcescu, *Opere*, I, www.dacoromanica.ro - Ilare au izbucnit și în alte

orașe; în întreaga Țară Românească era o atmosferă de încordare și de nemulțumire.

Articolul, conținând o bogată informare bazată pe materiale de la Arhivele Statului, de la arhivele locale, ca și pe materialele din presa timpului, este deosebit de util pentru înțelegerea evenimentelor din perioada constituirii statului național român; din păcate, unele probleme importante nu sînt încă suficient adîncite. Astfel, autorul nu dă o caracterizare clară a atitudinii „radicalilor” față de mișcările prezentate, deși materialul expus pare să indice că aceștia erau îngrijorați de avîntul păturilor de jos din orașe, dorind ca frămîntările maselor orășenești să se termine cît mai repede.

Un articol interesant este acela semnat de Eliza Campus, *Unele aspecte ale relațiilor internaționale în timpul celui de-al doilea război mondial*, în care analizează una din cele mai complexe probleme ale istoriei contemporane: problema colaborării între state cu sisteme sociale deosebite, în perioada celui de-al doilea război mondial (1939—1945).

Autoarea arată că, la începutul războiului, după atacarea Poloniei de către Germania hitleristă, statele imperialiste au continuat să ducă o politică antisovietică, în ciuda faptului că pericolul hitlerist îmbrăcase forme concrete de manifestare. Este analizată, mai departe, schimbarea ce se produce în politica externă a S.U.A. care sînt obligate să părăsească politica de „neutralitate”, care le aducea atîtea beneficii și să se preocupe de problema apărării intereselor și a teritoriilor lor, să acorde ajutor militar Angliei și să organizeze „o administrație interamericană a teritoriilor coloniale ce depindeau de statele europene amenințate de germani” (p. 252).

În fața evenimentelor ce se precipitau, necesitatea unei alianțe se punea tot mai mult conducătorilor anglo-americani.

Astfel, noua situație internațională, conturarea clară a pericolului fascist, dorința puternică a maselor populare de a evita înrobirea ce le amenința, simpatia pentru lupta eroică a poporului sovietic împotriva agresiunii fasciste, au fost elementele care au stat la baza închegării coaliției antifasciste care a unit Uniunea Sovietică, Anglia și Statele Unite. Articolul analizează pe larg etapele închegării și consolidării acestei coaliții. Este subliniat rolul hotărîtor pe care l-au avut victoriile armatei sovietice în consolidarea treptată a coaliției antifasciste și în înfrîngerea fascistilor.

Totodată, articolul analizează uneltirile desfășurate de unele cercuri imperia-

liste împotriva înțelegerii ce se stabilise între aliați (p. 257—263), uneltiri menite să împiedice sau cel puțin să întîrzie deschiderea celui de-al doilea front în nordul Franței. Cu toate acestea, coaliția antifascistă nu a putut fi destrămată.

Autoarea articolului subliniază în mod just că evenimentele din timpul celui de al doilea război mondial și îndeosebi colaborarea unor țări cu orînduiri sociale și politice deosebite — demonstrează cu putere valabilitatea triumfului coexistenței pașnice.

Menționăm totodată că articolul analizează pe larg aspectele relațiilor din sînul coaliției antifasciste, ca și relațiile dintre coaliție și blocul statelor fasciste, dar nu și extinde cercetarea și analiza la relațiile din sînul blocului fascist.

Subliniind scopurile comune ale popoarelor care doreau să nimicească fascismul, articolul nu acordă suficientă atenție scopurilor urmărite în ansamblul lor de cercurile conducătoare ale statelor burgheze din coaliția antihitleristă și anume: înlăturarea concurenților germani, italieni și japonezi și obținerea hegemoniei mondiale. Scopurile și tendințele proprii ale cercurilor conducătoare din S.U.A. și Anglia n-au împiedicat totuși colaborarea activă și eficientă cu U.R.S.S., în cadrul războiului just contra fascismului.

Articolul *Orientalistica romină* de M. Guboglu prezintă un deosebit interes atît prin valoarea sa științifică, cît și prin faptul că se adresează în egală măsură atît cadrelor de specialitate cît și celor care nu au contingență directă cu problemele de orientalistă.

Disponînd de un bogat aparat științific, oglindă a unei bogate informații, M. Guboglu privește retrospectiv activitatea orientaliștilor romîni, începînd de la cronicari pînă în zilele noastre, tratînd în mod sistematic studiile de turcologie îndeosebi, arabistică, ebraistică, indologie, iranologie și armenistică, în legătură directă cu istoria, lexicografia și folclorul poporului nostru.

Primul volum de *Studii și articole de istorie* pe anul 1956, prin conținutul și varietatea problemelor tratate, a trezit un ecou deosebit și bine meritat în rîndul cercetătorilor din domeniul istoriei. Este de dorit însă ca în volumele Societății de științe istorice și filologice, să se acorde atenția cuvenită și problemelor de istorie contemporană. Cercetătorii, cadrele didactice și toți cei care se interesează de problemele de istorie așteaptă cu încredere și interes viitoare volume ale Societății.

Aron Petric și Ar. Pagu

PE MARGINEA LUCRĂRII LUI COSTIN MURGESCU, „REFORMA AGRARĂ DIN 1945“

Ed. Acad. R.P.R., București, 1956, 270 pag.

Problema reformei agrare din 1945 constituie în ultima vreme obiectul de studiu al multora dintre cercetătorii din țara noastră. Lucrul acesta este, desigur, firesc. În lupta pe care Partidul Comunist Român a dus-o încă de la înființarea sa în vederea creării și dezvoltării alianței de clasă a muncitorilor și țăranilor muncitori, perioada reformei agrare din 1945 reprezintă una dintre cele mai importante etape.

Majoritatea lucrărilor apărute până acum (fie ele articole, studii sau referate monografice s-au ocupat însă mai mult de unele aspecte, de unele laturi ale acestei probleme, fără să-și propună în general, o tratare multilaterală a fenomenului. Publicarea unor asemenea lucrări este, fără îndoială, necesară și largirea cercetărilor în această direcție se va impune și pe viitor. Dar, în același timp, sînt necesare și lucrări de generalizare care, neavînd pretenția de a epuiza problema, să înmănucheze și să sintetizeze rezultatele cercetărilor întreprinse pînă acum. Acestei cerințe îi răspunde în bună măsură studiul lui Costin Murgescu apărut la începutul anului 1956 în editura Academiei R.P.R.

Studiul *Reforma agrară din 1945* cuprinde cinci capitole, din care primele două (cap. I *Conținutul de clasă al reformei agrare din 1921*, cap. II *Situația agriculturii și țăranimii muncitoare înainte de reforma agrară din 1945*) dezvăluie esența reacționară, antipopulară a reformei agrare din 1917—1921, cu consecințele ei dezastruoase pentru situația țăranimii muncitoare, iar ultimele trei (cap. III, *Lupta pentru transformarea revoluționară a relațiilor agrare*; cap. IV, *Caracterul de revoluție agrară al reformei din 1945*; cap. V, *Un însemnat punct de sprijin pentru noul avînt al economiei naționale*) tratează probleme legate de lichidarea rămășițelor feudale în urma reformei agrare înfăptuită de masele țărănești cu sprijinul frătesc al clasei muncitoare și sub conducerea Partidului Comunist Român.

În studiul pe care îl recenzăm, autorul își propune (vezi, *Din partea autorului*, p. 3—4) și reușește să demaște teoriile susținute de unii economiști burghezi cu privire la pretinsa „continuitate” între cele două reforme și să demonstreze opoziția radicală dintre conținutul reformei agrare înfăptuită de masele muncitoare în toamna anului 1944 — primăvara anului 1945 și conținutul reformei agrare

înăptuită de clasele exploatoare după primul război mondial.

Natura deosebită a celor două reforme agrare — arată autorul — apare evidentă dacă se pornește de la problema: „De către ce clase a fost înfăptuită reforma agrară? În favoarea căror clase, în ce scop și cu ce mijloace? În ce condiții general-politice a fost înfăptuită reforma agrară și la ce consecințe economice, sociale și politice a dus ea?” (p. 8).

Răspunzînd acestor întrebări, autorul arată convingător, pe baza unui bogat material statistic, că reforma agrară făcută de sus, de către clasele exploatoare, după primul război mondial, sub presiunea puternicului avînt revoluționar care cuprinsese masele populare de la orașe și sate, a servit exclusiv intereselor de clasă ale burgheziei și moșierimii, împotriva intereselor țăranimii muncitoare. Nu „spiritul de echitate socială” și nici dorința de a da o „răsplată națională” țăranimii pentru jertfele uriașe aduse de ea în război i-au călăuzit pe capitaliști și pe marii moșieri deveniți peste noapte „adepti” și legiuitori ai împroprietării țăranilor. Clasele exploatoare se temeau de o apropiere și unire a luptelor muncitorești cu cele țărănești. „Amenințate să piardă totul nu numai moșiile, dar și fabricile și băncile, întreaga putere economică și politică, clasele exploatoare din România își fac socoteala că e preferabil să încerce să dea numai ceva, spre a se salva, înșelînd țăranimea și abătînd-o de la cursul luptei revoluționare” (p. 14). Lucrul acesta apare evident dacă se are în vedere faptul că regimul burghezo-moșieresc a amînat ani de zile legiferarea reformei agrare, pentru ca în cele din urmă să întocmească o astfel de lege care să permită menținerea mării proprietăți moșierești și a relațiilor semif feudale în agricultură. În urma sumelor importante plătite moșierimii pentru pămîntul primit, a jecmănelii la care a fost supusă în timpul și după împroprietărire, situația materială a țăranimii muncitoare s-a înrăutățit și mai mult după reforma agrară din 1921, a crescut și mai mult dependența ei față de moșieri și chiaburi. În studiul pe care-l recenzăm se arată că, menținînd marea proprietate moșierească și creînd condiții pentru grăbirea transformării ei în moșie capitalistă, regimul burghezo-moșieresc a urmărit totodată consolidarea și dezvoltarea relațiilor chiaburești la sate.

Printr-o serie de legi adoptate ulterior și prin alte mijloace (sistemul de credite, foarfeca prețurilor, cooperăția sătească etc.), regimul burghezo-moșieresc a accelerat procesul de diferențiere la sate, permițând deposedarea țăranilor muncitori de pământul primit în timpul reformei agrare. În lucrare se arată că chiar din datele furnizate de statistica burgheză, date evident falsificate, rezultă că la două decenii după reforma agrară din 1921, existau peste un milion de familii țărănești care, nedispunând de pământul necesar întreținerii lor, erau silit să-și vândă forța de muncă, fiind exploatare de moșieri și chiaburi. În lumina acestor date, apare evidentă falsitatea teoriilor susținute de unii „economisti” burghezi cu privire la „trănicia micii gospodării țărănești”, la „agricultura bazată pe muncă” sau teoria „statului țărănesc”, la modă în rîndurile teoreticienilor partidului național-țărănesc.

Autorul se ocupă în studiu și de problema formelor învechite ale exploatării feudale și semif feudale ca dijma, claca, rușeturile etc. care într-o formă sau alta, s-au păstrat și după reforma agrară din 1921. Pînă la lichidarea moșierimii ca clasă, în agricultura țării noastre au coexistat toate cele trei forme ale rentei: renta în muncă, în produse și bani. Menținerea unor puternice rămășițe feudale și semif feudale alături de relațiile capitaliste în continuă dezvoltare la sate, a constituit unul din factorii principali care au determinat cunoscuta înapoiere a agriculturii Romîniei burghezo-moșierești și nivelul de trai extrem de scăzut al țărăniunii muncitoare. Pelagra și tuberculoza, mortalitatea infantilă — provocate în primul rînd de subalimentația cronică și de lipsa asistenței sociale — făceau adevărate ravagii în rîndurile populației nevoiașe de la sate.

Singurul partid care s-a situat în această perioadă pe poziția apărării ferme a intereseilor țăranimii muncitoare a fost Partidul Comunist Român. Studiul cuprinde un material interesant privitor la creșterea activității Partidului Comunist la sate. Comuniștii au demascat de la început caracterul reacționar al reformei agrare din 1921 prin care burghezia și moșierimea urmăreau înșelarea țăranimii muncitoare, abaterea acesteia de la luptă alături de aliatul ei firesc, clasa muncitoare.

Îndeosebi după Congresul al V-lea, care, pe baza analizei multilaterale a orînduirii social-economice a țării, a arătat că rezolvarea problemei agrare constituie sarcina fundamentală a etapei desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, P.C.R. și-a în-

tenșificat activitatea în vederea cuceririi maselor de bază ale țărănimii.

În anii criminalului război antisovietic situația agriculturii noastre s-a înrăutățit și mai mult, a crescut mizeria în care se zbătea țărănimea muncitoare. Din păcate însă, autorul acordă puțin spațiu analizei acestei perioade. Se știe că în vremea războiului s-a accentuat procesul de diferențiere la sate, ca o consecință firească a faptului că în urma politicii duse de regimul fascist antonescian, greutățile războiului au lovit în primul rînd în gospodăriile țărănești mici și mijlocii. Lipsa de brațe de muncă (majoritatea țăranilor muncitori au fost mobilizați și trimiși pe front), rechizițiile și colectările forțate de produse, impozitele masive etc. s-au abătut în primul rînd asupra acestora. Majoritatea moșierilor și chiaburilor — dintre care mulți făceau parte din aparatul de stat antonescian — s-au sustras prin diferite mijloace (mită, legături de rudenie etc.) de la dările convenite și nu numai că nu s-au ruinat, dar dimpotrivă, și-au dezvoltat gospodăriile în timpul războiului. Fenomenul apariției și dezvoltării păturii îmbogățiților de război s-a manifestat și în viața satelor. Asemenea aspecte, care prezintă un interes deosebit și ajută la înțelegerea mai temeinică a evenimentelor de după răsturnarea dictaturii militar-fasciste antonesciene, ar fi trebuit tratate temeinic în studiu.

În primele două capitole ale lucrării autorul se ocupă și de unele probleme încă insuficient studiate pînă acum, cum ar fi, spre exemplu, fenomenul migrației populației sătești sau apariția uniunilor monopoliste în agricultură în perioada dintre cele două războaie mondiale. Aprofundarea cercetărilor în această direcție ar constitui o contribuție valoroasă la elucidarea problemei complexității relațiilor de producție la sate în anii de dinaintea reformei agrare din 1945.

În comparație cu primele două capitole ale studiului, ultimele trei capitole, în care autorul tratează perioada reformei agrare din 1945 și consecințele acesteia asupra dezvoltării ulterioare a agriculturii din țara noastră, sînt mult mai sărace în material statistic-documentar, desigur pentru că autorul nu a putut consulta materialele de arhivă și din această cauză nu reușește să înfățișeze evenimentele care au avut loc atunci în toată amploarea și bogăția lor. Totuși, în aprecierea celor mai multe din aceste evenimente, autorul se situează pe o poziție justă, demonstrînd convingător că reforma agrară din 1945 a avut o importanță uriașă pentru transformările democratice petrecute după 23 August 1944.

Reforma agrară din 1945 așa cum se arată în studiu, spre deosebire de reforma agrară din 1921, a fost înlăptuită de jos, de către masele țărănești, cu sprijinul frățesc al clasei muncitoare și sub conducerea Partidului Comunist Român. Ea a început încă din toamna anului 1944 în multe din regiunile țării noastre, înainte de instaurarea guvernului democratic de la 6 martie, peste capul și împotriva claselor exploatoare și a partidelor lor politice care căutau prin tot felul de mijloace să amâne reforma agrară pentru ca apoi să nu o mai înlăptuiască niciodată, sau s-o înlăptuiască în interesul lor de clasă.

În studiu se acordă o atenție deosebită procesului ocupării cu forța a pământurilor boierești. Țărănimea muncitoare și-a creat organele sale proprii de luptă, comitetele țărănești care au condus-o în lupta pentru pământ, constituind elemente ale noii puteri. Lovindu-se de rezistența organelor vechiului aparat de stat, masele țărănești ajutate și conduse de clasa muncitoare au trecut la alungarea primarilor, pretorilor și prefectilor reacționari, punind în locul acestora oameni în care aveau încredere.

Muncitorimea de la sate și organizațiile democratice conduse de Partidul Comunist Român au acordat un larg sprijin țărănimii muncitoare, organizând-o și călăuzind-o în lupta pentru trecerea pământului moșieresc în mâinile țăranilor muncitori fără pământ sau cu pământ puțin. Acest sprijin a constituit factorul hotărâtor în încheierea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, fără de care nu era posibilă răsturnarea claselor exploatoare de la conducerea țării și instaurarea puterii muncitorești-țărănești.

Dind lupta pentru aliatul principal, partidul a obținut în această perioadă mari succese în smulgerea maselor țărănești de sub influența partidelor burgheze, compromise prin colaborarea cu regimul fascist și sprijinirea războiului antisovietic, iar după eliberare, prin înverșunarea cu care se opuneau satisfacerei revendicărilor democratice ale maselor. Lupte grele pentru demascarea și zdrobirea completă a împotrivrării și influenței pe care o mai aveau partidele burgheze s-au dat și după 6 martie 1945 (în linii mari soarta acestor partide fiind pecetluită la alegerile parlamentare din 1946). Autorul nu acordă suficientă atenție faptului că partidele „istorice” au sprijinit dictatura fascistă, dar nu fățiș, ci pe ascuns, iar după eliberare au căutat să pozeze în fața maselor drept partide de „rezistență”. După 23 August 1944, Partidul a trebuit să desfășoare o largă activitate în rindurile maselor

pentru a demasca cîrdășia partidelor istorice cu fascismul (procesul criminalilor de război, publicarea unor documente demascatoare etc.). La aceasta a contribuit însă în primul rînd politica antipopulară a partidelor istorice de după 23 August, exprimată în încercarea de a menține vechea stare de lucruri existentă pe vremea regimului burghezo-moșieresc, în împotrivrarea lor la înlăptuirea unei reforme agrare democratice, în primirea în rindurile lor a unor elemente fasciste și legionare notorii, în acțiuni teroriste etc.

În capitolul al IV-lea al studiului, autorul acordă o atenție deosebită caracterului de revoluție agrară al reformei din 1945.

Una dintre primele măsuri ale guvernului democratic a fost legiferarea reformei agrare. Prin prevederile sale și prin modul în care a fost apoi aplicat, decretul-lege din 22 martie 1945 a servit exclusiv interesele țărănimii muncitoare corespunzînd pe deplin sarcinilor etapei desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice indicate încă de către congresul al V-lea al P.C.R.

Prin reforma agrară din 1945 moșierimea parazită a fost lichidată ca clasă înlăturîndu-se astfel o dată pentru totdeauna rămășițele feudale din agricultura noastră.

Partidul și guvernul democratic au luat toate măsurile necesare în anii care au urmat reformei agrare pentru ca pământul confiscat dela moșieri să rămînă în mâinile țărănimii muncitoare (indeosebi în anii de secetă, cînd chiaburimea a încercat să acapareze o parte din pământul expropriat). Autorul subliniază pe bună dreptate că una dintre consecințele cele mai importante ale reformei agrare a fost, alături de lichidarea rămășițelor feudale, legat de aceasta, schimbarea structurii de clasă la sate.

Combătînd teoriile unor economiști burghezi care susțineau că desființarea marii proprietăți moșierești va duce la scăderea producției agricole, autorul folosește în studiu date interesante din care rezultă că după anii de secetă, producția agricolă a țării noastre a crescut, depășindu-se cel mai înalt nivel atins în perioada antebelică. Sporirea producției agricole a permis îmbunătățirea condițiilor de trai ale țărănimii muncitoare și a creat posibilități noi pentru refacerea și dezvoltarea sectorului industrial.

Înlăptuind reforma agrară, lichidînd marea proprietate moșierească și împrăștiînd țărani muncitori, partidul n-a uitat nici o clipă că posibilitățile de dezvoltare ale micilor gospodării sînt limitate, și de aceea încă din această perioadă au fost luate unele măsuri în vederea pregătirii condițiilor pentru trecerea, în etapa următoare, a agriculturii mic-producătoare

de mărfuri pe calea marii gospodării socialiste. Astfel, se arată în studiu, au fost create stațiunile de mașini și tractoare și fermele de stat, care, cu toate lipsurile lor, au început să joace un rol crescând în economia națională.

Arătăm mai înainte că în această parte a lucrării, autorul nu reușește să cuprindă aspectele multiple legate de reforma agrară din 1945. Spre exemplu, în studiu nu se spune aproape nimic, sau se afirmă fără să se folosească date concrete, despre importanța pe care a avut-o reforma agrară în sporirea eforturilor necesare susținerii frontului antihitlerist, despre tactica partidului față de chiaburime în timpul ocupării cu forța a moșiilor boierești sau despre faptul că lichidarea moșierimii a slăbit mult pozițiile claselor exploataatoare și, având în vedere împlinirea strânsă a intereselor de clasă ale burgheziei și moșierimii, ea a constituit, indirect, o puternică lovitură dată elementelor capitaliste.

De asemenea, autorul nu studiază îndeajuns rolul politicii P.C.R. de apărare a intereselor țărănimii muncitoare, în atragerea acesteia la lupta pentru instaurarea puterii populare. Unele formulări (ca de pildă la p. 152) nu țin seama de faptul că problema centrală a revoluției este cucerirea puterii de stat, că politica partidului în perioada dată, față de țărănime, a fost subordonată tocmai acestui obiectiv principal, instaurarea puterii populare. Sprijinind lupta țărănimii pentru pământ, partidul urmărea în primul rând câștigarea acesteia alături de clasa muncitoare în lupta pentru putere și pentru zdrobirea forțelor contrarevoluționare. Este just că la p. 171 a studiului, autorul spune că „lupta pentru înlăptuirea reformei agrare prin comitetele țărănești era o parte a luptei pentru instaurarea noii puteri revoluționare, democrat-populare”, dar această teză nu este dezvoltată și însoțită de o analiză corespunzătoare.

În loc să urmărească aprofundarea acestor probleme și a altora care de asemenea nu și-au găsit locul cuvenit în studiul pe care-l recenzăm (de ex.: însemnătatea reformei agrare pentru rezolvarea problemei naționale), autorul consacră numeroase pagini unor probleme teoretice care, fie că au fost de mult rezolvate, fie că stadiul actual al cercetărilor nu permite încă elucidarea lor. Astfel, în studiu se insistă foarte mult asupra condițiilor în care este

sau nu posibilă naționalizarea pământului, dar se trece ușor peste greutățile pricinuite de existența proprietății private asupra pământului în țara noastră și mai ales, peste căile de lichidare a acestor greutăți.

Autorul se ocupă destul de mult de problema dispariției rentei capitaliste absolute în agricultura R.P.R. (paragraful 6 din capitolul IV), subliniind în mod just că o rezolvare justă a acestei probleme are o mare importanță nu numai teoretică, ci și practică.

Autorul susține teza că lichidarea marii proprietăți moșierești a dus în țara noastră la dispariția rentei capitaliste absolute, nefiind de acord cu părerea adoptată de alți economiști care afirmă că existența proprietății private asupra pământului implică existența rentei capitaliste absolute. Majoritatea argumentelor în sprijinul tezei pe care o susține, autorul și le bazează pe teze generale, pe analogii și foarte puțin pe o analiză a situației concrete din țara noastră. Fără îndoială aceste argumente sînt interesante și merită să li se acorde toată atenția din partea economiștilor noștri care studiază problema rentei. Dar argumente interesante (și din păcate cu un caracter asemănător) aduc și adversarii tezei susținute de autor. Nebazîndu-se pe analiza situației concrete din țara noastră, nici argumentele aduse de autor, nici cele ale adversarilor tezei sale, nu sînt convingătoare.

Răspunsul just la întrebarea dacă a dispărut sau nu renta capitalistă absolută în agricultura din R.P.R. va putea fi dat numai prin confruntarea cu realitatea vie, cu practica. Aceasta este însă o sarcină de viitor, care pentru moment n-a fost rezolvată.

În ansamblu, studiul *Reforma agrară din 1945* este o lucrare meritorie care, prin materialul bogat pe care-l cuprinde, prin problemele pe care le ridică și prin aprecierile în general juste, date evenimentelor, constituie un ajutor prețios pentru înțelegerea mai profundă a luptei maselor conduse de partid în vederea rezolvării problemei agrare, precum și pentru întreprinderea unor noi cercetări.

La o eventuală reeditare a studiului se impune revederea unor teze în lumina ultimelor cercetări și a documentelor de partid.

Al. Savu

NICHITA ADĂNILOAIE: *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*

(Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R.), 1956, 127 pag.

Studiul lui N. Adăniloae este consacrat analizei poziției boierimii din Țara Românească față de răscoala condusă de Tudor Vladimirescu — una din problemele centrale ale mișcării național-eliberoare din anul 1821.

Conținutul său depășește titlul sub care a apărut, deoarece, pornind de la problema raporturilor dintre boierime și răscoală, el ajunge să îmbrățișeze premisele răscoalei, cadrul și forțele ei motrice. Este o încercare de revizuire critică a atitudinilor istoricilor noștri față de problema răscoalei. Autorul consideră că evoluția economică și socială de la începutul secolului al XIX-lea a dus la izbucnirea răscoalei din 1821 și scoate pe primul plan caracterul ei social.

În „istoriografia problemei” (p. 5—15) se redau opiniile contemporanilor care au scris despre răscoală: Mihaile Cioranu, Chiriace Popescu, Ioan Dirzeanu etc., etc. Tuturor acestora „interesele de clasă ale boierilor, «făgăduiți» sau nu, le dictau să nu găsească nici un pic de înțelegere și simpatie, atât pentru răscoala poporului cât și pentru conducătorul ei” (p. 8). Încercarea pe care o fac unii din cei citați mai sus „de a interpreta actele pe care le redau este defavorabilă răscolăților și lui Tudor” (p. 6).

N. Adăniloae, subliniind denaturările și falsificările comise de acești istorici, neglijează totuși să aprecieze valoarea documentară a acestor lucrări care au adus numeroase materiale și informații utile științei noastre istorice.

Autorul susține că, după generația revoluționară de la 1848, care, în special prin pana lui N. Bălcescu, a apărut rosturile răscoalei de la 1821, „istoricii burghezi de mai târziu, voind să pară patrioți, devin naționaliști xenofobi, prezentând răscoala de la 1821 ca o mișcare națională împotriva fanariotismului” (p. 8). Deși N. Adăniloae se străduiește să discearnă unele deosebiri de concepție ale istoricilor, ei sînt prezentați oarecum în bloc. Aricescu, „îmbărsit de naționalism și misticism”, considera că nenorocirile țării s-ar fi datorat „venirii fanariotilor” și că adevărații autori ai răscoalei erau marii boieri (p. 9). După părerea lui N. Adăniloae, singurul istoric „neglijat pînă acum, V. A. Urechia, scoate în relief caracterul social al răscoalei”. A. D. Xenopol „vine cu teoria celor două faze ale răscoalei: socială, la început, pînă la venirea insurgenților

la București, iar de aici, politică”, protestul lui Tudor fiind îndreptat împotriva grecilor, și nu a turcilor (p. 10). Pe aceeași linie au mers N. Iorga, apoi mai târziu E. Vîrtosu. N. Adăniloae subliniază că E. Vîrtosu a scos la iveală printr-o muncă migăloasă de mai bine de 20 de ani un vast și important material asupra evenimentelor din 1821. Faptele materiale date și precizate de documente au determinat pe E. Vîrtosu să accentueze în ultimele sale lucrări latura socială a mișcării. „Dar, materialul documentar ce îl are la îndemînă nu-l oprește de a da evenimentelor explicații idealiste și chiar mistice” (p. 10—11). Astfel, ca o expresie a crizei istoriografiei burgheze și a metodologiei sale, figura lui Tudor a fost transformată într-un obiect de cult. I. C. Filitti, „apărător înfocat al proprietății moșierești”, atribuie răscoalei un caracter exclusiv național de luptă împotriva turcilor (p. 12). Prof. A. Oțetea, în studiul său de ansamblu asupra mișcărilor de la 1821, încadrează răscoala în lupta popoarelor din Balcani dar, „pe Tudor îl vede rupt de aspirațiile poporului, ca pe un ofițer trimis să răscolească Oltenia în numele Eteriei (p. 13). Boierii eteriști ar fi adevărații sprijinitori ai răscoalei, iar Tudor doar un mandatar al Eteriei (p. 13—14).

N. Adăniloae respinge aprioric părerile istoricilor care socotesc că boierii au avut un rol conducător în dezlănțuirea răscoalei, apreciind ca neveridice documentele care stau la baza acestei opinii (p. 14—53).

Pentru ilustrarea tezelor istoricilor pomeniți mai sus, se aduc citate din lucrările acestora. Citatele prezentate fragmentar nu oglindesc însă întotdeauna ideile lor de bază și diferitele lor concluzii. Meritele incontestabile ale lui Aricescu sînt trecute sub tăcere. N. Adăniloae, care subliniază că „fiecare istoric se servea numai de acele documente care erau compatibile cu teza ce vroia să o susțină” (p. 14—15), folosește în fapt procedeul pe care îl condamnă la alții. Astfel, simplificînd opinia lui A. D. Xenopol, omite să redea întreaga lui gândire: „înțelegerea lui Tudor cu boierii — arată Xenopol — nu avea însă acea însemnare ca el să le fi slujit de instrument... Tudor își păstra o poziție bine determinată față cu interesul boierilor; el reprezenta pe acei al mașelor și unirea cu boierii o

făcuse numai spre a da răscoalei o mai mare greutate¹.

Este absolut necesar de a cerne prin sита criticii lucrările istoricilor noștri din trecut, de a revedea de pe pozițiile concepției materialiste a istoriei liniile de dezvoltare ale procesului istoric, de a respinge tot ceea ce se dovedește greșit în ideile de bază și în diferitele lor concluzii, alimentate de formația lor idealistă. Avem însă datoria de a prețui moștenirea științifică lăsată de cei care, cu toate defectele formației lor idealiste, condiționate de epoca în care au trăit, au totuși merite mari în crearea și dezvoltarea științei noastre istorice. Nu trebuie subliniate numai laturile slabe ale lucrărilor lor și ignorat aportul pozitiv adus de acești cercetători. N. Adăniloiaie este înclinat de a nu vedea în lucrările istoricilor din trecut nimic altceva decât grija pentru apărarea intereselor imediate ale claselor exploataatoare. Istoricii din trecut care, indiferent de intențiile lor, împărtășeau concepțiile claselor exploataatoare și prin aceasta apărau pozițiile lor, au adus totuși numeroase contribuții la dezvoltarea științei. Trecind sub tăcere rezultatele pozitive obținute de istoricii din trecut, se capătă o imagine care nu corespunde realității și care nu servește nici dezvoltării științei noastre istorice.

Capitolul *Aspecte din situația economică, socială și politică a Țării Românești în preajma anului 1821* (p. 16—39) reușește să dea un tablou multilateral al premiselor răscoalei. Autorul prelucrează cu atenție datele statisticilor din anii 1815 și 1821, relevând accentuarea procesului de stratificare a populației, mai ales în județele care au devenit focarul răscoalei. Deosebit de sugestive și interesante sînt cifrele privitoare la repartitia proprietății asupra pămîntului. Spre exemplu în județul Romanai erau: 65,49⁰ moșii boieresti, 21,90% mănăstirești, 12,61⁰ moșnenesti. (Proporția e relativă, ea se referă la numărul moșiilor nu la suprafața acestora). Unul din cei mai mari latifundiari, Gr. Brîncoveanu, avea în Țara Românească 53 de moșii; numai în jud. Romanai, din totalul de 142 de moșii, 20 erau proprietatea acestuia. Diferențierea în sinul țărănimii era deosebit de puternică. Catagrafiele fiscale împărțeau țărănimea în trei categorii: frunțași, mijlocași și codași; majoritatea țărănimii impozabile în anul 1820 era în categoria „codașilor” (p. 28) (parte însemnată dintre țărani erau scoși dintre

contribuabili datorită abuzurilor cu recrutarea poșlugnicilor și scutelnicilor).

Autorul semnaleză intensitatea procesului de creștere a volumului produselor pentru piață în gospodăriile moșierești (p. 34). Creșterea relațiilor marfă-bani, a diviziunii sociale a muncii, ducea la lărgirea și consolidarea pieții interne. Monopolul turcesc asupra principalelor produse din Țara Românească lovea și în interesele boierimii „producătoare de cereale-marfă”. Din această cauză, parte din boierime „se va întîlni cu Tudor Vladimirescu, și în general cu elementele burgheziei în formare” (p. 36). Autorul arată succint că și „burghezia, lovită în afacerile ei de restricțiile impuse comerțului de aparatul de stat feudal și de monopolul turcesc, era interesată în doborîrea regimului existent”. (p. 37). În ceea ce privește țărănimea, situația ei se înăsprește datorită tocmai creșterii volumului de produse pentru piață în gospodăriile moșierești în condițiile menținerii relațiilor feudale. Autorul observă, pe bună dreptate, că o dată cu creșterea legăturilor dintre gospodăria țărănească și piață se intensifică și exploatarea țărănilor de către capitalul cămătăresc. (p. 38).

Accentuarea tuturor contradicțiilor societății românești îndreptățește pe autor de a trage concluzia că răscoala plutea în aer și că, în anul 1821, a trebuit să apară numai un prilej pentru ca flăcările ei să cuprindă cu repeziciune întreaga țară. Autorul aduce în acest capitol materiale noi ilustrative care completează și fac mai pregnante contururile tabloului social-economic al Țării Românești în preajma răscoalei.

Capitolul al II-lea (p. 40—89), tratează două probleme: a) Eteria și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu, b) poziția boierimii față de această răscoală. După un scurt istoric al Eteriei, autorul arată că dezvoltarea social-economică a Țării Românești a dat naștere, ca și în Peninsula Balcanică, ideii naționale „imprimînd frământărilor de aici și un caracter național pe lîngă cel social” (p. 45).

Autorul este de părere că boierimea în totalitatea ei se situa pe o poziție unitară de clasă, contradicțiile dintre boierii pămînteni și domnii sau boierii veniți din Fanar erau minore și estompate de interesele comune de clasă, că puterea și privilegiile boierimii nu puteau fi menținute decît printr-un regim patronat de o putere străină, deoarece în acea perioadă aparatul de reprimare intern ar fi fost prea slab și nu putea opune rezistență unei răscoale populare (p. 46—53).

Din aceste considerente, autorul respinge opinia că marii boieri ar fi avut un rol

¹ A.D. Xenopoi, *Istoria romnilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. X, p. 55.

important în organizarea și conducerea răscăleii și se străduiește să dovedească falsul „afacerii Nenadovici” (în 1830, sîrbul J. Nenadovici pretindea, pe baza unor chitanțe, restituirea unor sume importante, avansate în contul a trei mari boieri, B. Văcărescu, Gr. Brîncoveanu și Gr. Ghica, lui Tudor Vladimirescu, la 15 ianuarie 1821, pentru finanțarea răscăleii). În lumina ultimelor materiale aflate în posesia Institutului de istorie, argumentele aduse de N. Adăniloiaie nu stau în picioare, participarea și rolul celor trei boieri în pregătirea răscăleii fiind dovedită. Dealtfel, însuși N. Adăniloiaie recunoaște că Tudor a început răscălea în colaborare strînsă cu Eteria și că acei boieri, care deveniseră simpatizanți ai Eteriei, au fost „la începutul răscăleii alături de Tudor”, ei fiind „siguri că, la venirea armatelor rusești, răscălea poporului va fi paralizată, iar privilegiile lor de clasă vor fi salvate” (p. 64).

Autorul analizează cu atenție rolul boierilor care au fost alături de Tudor, situînd pe primul plan pe frații Iordache și Dinicu Golescu. Cu multă insistență se subliniază „faptul că Tudor era inițiat în secretul Eteriei și a conlucrat cu ea, nu ne îndreptățește să afirmăm că a fost un mandatar sau o unealtă a ei” (p. 77). Teza este justă și deosebit de importantă după părerea noastră, mai ales că și astăzi unii istorici de reală valoare pledează pentru o subordonare a mișcării lui Tudor față de Eterie.

N. Adăniloiaie susține pe bună dreptate că forțele de conducere ale răscăleii au fost burghezia sătească și orășenească și parte din mica boierime. *Principala forță a răscăleii a fost însă țărănimea*. Răscălea nu a avut omogenitate din cauza componentei sociale diferite a participanților. Elementele burgheze fiind prea slabe nu au putut asigura un program mai mult sau mai puțin clar. Din această cauză nu s-a reușit să se grupeze toate forțele capabile de luptă. Astfel răscălea are un caracter național-burghez și un conținut popular. Burghezia și mica boierime vor căuta să limiteze pe cît posibil revendicările sociale iar masele populare vor lărgi caracterul ei social (p. 81). Autorul relevă că mica boierime, „legată prin privilegiile de castă de cea mare, va frîna tot timpul răscălea” (p. 81). Parte din acești exponenți ai micii boierimi s-au alăturat răscăleii doar temporar. Căpitani ai cei mai devotați răscăleii au fost din rîndul clăcașilor, moșnenilor înstăriți, negustorilor și țîrgoveților. Din păcate, unele teze sînt doar enunțate, iar materialul documentar adus nu permite fundamentarea lor.

Vladimir Ilici Lenin arată: „În epoca prăbușirii feudalismului și absolutismului, mișcările naționale devin mișcări de masă, atrăgînd în arena politică într-un fel sau altul toate clasele populației”¹.

În Țările Romine mișcarea națională cunoaște aspecte mai complexe datorită asupririi și exploatarei turcești și jefuirii fanariote. Conducîndu-se după indicația leninistă, N. Adăniloiaie a știut să releve participarea tuturor claselor în mișcarea de la 1821, subliniind totodată „că fiecare clasă și pătura socială înțelegea răscălea într-un fel deosebit” (p. 88).

Autorul însă a subapreciat contradicțiile dintre boierimea pămînteană și cea fanariotă și a exclus aprioric interesul unei părți a mării boierimi de a se elibera de concurența fanariotă, chiar în cadrul stăpînirii otomane. Această parte a mării boierimi, reprezentată prin Barbu Văcărescu, Gr. Brîncoveanu, Gr. Ghica, deși s-a oferit de a sprijini Eteria, a acționat, pe de altă parte, pentru a ridica o mișcare populară, cu ajutorul lui Tudor, cu gîndul de a profita de împrejurări și a obține din partea Porții îndepărtarea fanariotilor.

Capitolul al III-lea este consacrat luptei boierimii împotriva răscăleii (p. 89—102). Autorul trece în revistă acțiunile duse de boierime pentru înăbușirea răscăleii pînă la apropierea lui Tudor de București. Ni se pare interesant faptul că progresele neașteptate ale răscăleii au determinat chiar pe boierii inițiați să colaboreze împreună cu ceilalți la măsurile de represiune. Schimbarea atitudinii țarului a mărit panica în sînul boierimii.

Ultimul capitol (p. 103—127) se ocupă de „colaborarea” boierilor rămași în București cu Tudor Vladimirescu.

În situația confuză creată în acea vreme, bună parte din boieri au fugit la Brașov. Autorul este de părere că „majoritatea boierilor vor pleca de frica răscăleii lui Tudor și nu pentru că acesta sau Ipsilanti chiar ar fi fost dezavuați de țar” (p. 104). Boierii rămași în București (parte intenționau să fugă, dar nu apucaseră s-o facă) au conlucrat împotriva răscăleii, luptînd pentru a-și salva interesele lor de clasă. N. Adăniloiaie se oprește amănunțit asupra poziției și activității fiecăruia dintre principalii boieri rămași în București, relevînd duplicitatea lor. Ni se pare perfect justă respingerea veridicității jurămîntului din 23 martie. Pe bună dreptate, N. Adăniloiaie subliniază că „Tudor a încercat să se ser-

¹ V. I. Lenin, *Opere alese*, vol. I, partea a

vească de boieri chiar dacă aceștia erau împotriva lui" (p. 113). Timp de două luni, Tudor a guvernat țara împreună cu boierii, aceasta însă nu înseamnă că el a capitulat în fața boierilor. Împrejurările au dictat această înțelegere limitată și vremelnică. În concluzie, autorul subliniază importanța

loviturii dată de răscoală orînduirii feudale și suveranității turcești (p. 108).

Studiul lui N. Adăniloae constituie un aport prețios ce îmbogățește istoriografia răscoalei național-eliberatoare de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu.

Al. Vianu

P. I. LEAȘCENKO: (Istoria economiei naționale a U.R.S.S.)
vol. I. Formațiunile precapitaliste, 531 pag.; vol. II. Capitalismul, 636 pag.

Editura de stat pentru literatură economică și juridică, București, 1955

Traducerea lucrării prezentate a fost întocmită după ediția a III-a, în care autorul a avut în vedere discuțiile și observațiile critice aduse cu ocazia apariției ediției I și a II-a (1947—1950).

Folosind un enorm material faptic, provenit din variate surse (date arheologice și lingvistice, documente, operele și indicațiile clasicilor marxism-leninismului, monografii și lucrări științifice) și luînd atitudine critică față de diferitele teorii controversate ale istoricilor burghozi ruși sau străini, autorul reușește să ne redea cu claritate evoluția social-economică a popoarelor sovietice de la apariția lor pînă la victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Deși abordează o problemă extrem de vastă și dificilă, din punct de vedere metodologic, dat fiind numărul mare al popoarelor sovietice, precum și dezvoltarea lor social-economică diferită în diferitele perioade istorice, totuși P. I. Leașcenko prezintă cititorului o lucrare unitară, în care de la început pînă la sfîrșit se poate urmări clar economia fiecărui popor în parte cu particularitățile sale, în legătura sa indisolubilă cu economia celorlalte popoare ale U.R.S.S.

Traducerea lucrării acad. P. I. Leașcenko, *Istoria economiei naționale a U.R.S.S.* are o mare importanță pentru publicul nostru, în general, și pentru cercetătorii pe tărîm istoriei și al economiei naționale, în special.

Pentru cercetătorii noștri, lucrarea lui P. I. Leașcenko constituie un îndreptar de felul cum trebuie să fie întocmită o istorie a economiei noastre naționale, ramură a științei rămasă mult în urmă, nu numai din punct de vedere al culegerii și studierii faptelor istorice, ci și în ceea ce privește metodologia interpretării și explicării materialului concret. În același timp, lucrarea *Istoria economiei naționale a U.R.S.S.*

ușurează cercetările noastre științifice, dat fiind asemănarea dezvoltării economiei noastre naționale cu aceea a marelui popor rus.

Lucrarea cuprinde primele două volume; primul volum tratează economia națională a diferitelor popoare în cadrul orînduirilor precapitaliste, iar volumul al doilea conține aceeași problemă în cadrul capitalismului cu faza sa superioară, imperialismul, și se încheie cu victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Atît primul volum cit si al doilea sînt împărțite pe secțiuni, primul avînd 6 secțiuni, iar al doilea 4. În prima secțiune a volumului I, autorul se ocupă de economia comunei primitive, descompunerea ei și formarea societății împărțită pe clase. Învîingînd greutatea de ordin documentar privitor la această perioadă, P. I. Leașcenko reușește să ne înfățișeze un tablou convingător al dezvoltării primului mod de producție pe care l-a cunoscut societatea de pe teritoriul Uniunii Sovietice, comuna primitivă. Pe baza datelor arheologice, se arată că începînd din paleoliticul mijlociu se cunoaște existența oamenilor care trăiau în grupuri primitive.

Un moment important în dezvoltarea comunei primitive de pe teritoriul Uniunii Sovietice îl constituie „Cultura Tripolie”, cultură din eneolitic, în a cărei arie de răspîndire se găsește și o bună parte din teritoriul țării noastre.

Plecînd de la paleoliticul mijlociu, autorul urmărește evoluția comunei primitive și arată că în epoca paleolitică apăruseră deja elemente de diferențiere socială.

În capitolul al II-lea, P. I. Leașcenko se ocupă de descompunerea ginții și formarea statelor sclavagiste la popoarele din Transcaucazia și Asia Centrală. Aici, dat fiind condițiile social-economice deosebite față de alte regiuni, unde n-a existat

orînduire sclavagistă, istoria economiei naționale a U.R.S.S. a cunoscut formațiuni statale sclavagiste ca Urartu, Armenia, Georgia, Horezm, Bactria ș.a.

Capitolul al III-lea este afectat analizei economiei primitive la slavii ruși și descompunerii ei în secolele VI—IX. După ce scoate în evidență că agricultura era principala ocupație a slavilor, se arată că în preajma secolului al IX-lea comuna primitivă începe să se descompună.

Din acest capitol se desprind două principale particularități ale dezvoltării comunei primitive pe teritoriul Uniunii Sovietice. O primă particularitate este existența mult mai îndelungată a comunei primitive aici decât în Apus. A doua particularitate este aceea că societatea primitivă pe teritoriul Uniunii Sovietice în cea mai mare parte, sub influența condițiilor interne și externe specifice, nu a dat naștere la sclavagism, ci s-a trecut direct, pe baza obștei, de la comuna primitivă în — descompunere, la feudalism.

P. I. Leascenko acordă mare atenție analizei formării statului kievian și combate teoria greșită a unor istorici ruși (Karamzin, Sovoliev) asupra formării statului rus. El demască de asemenea caracterul apologetic al teoriei pseudoștiințifice a istoricilor „normaniști” germani, după care statul rus ar fi rezultatul „cuceririi” triburilor slave de către varegi. Fără ca să negheze rolul pe care l-au avut varegii în viața slavilor, P. I. Leascenko arată că statul rus este înainte de toate rezultatul unui lung proces intern de evoluție social-economică.

În secțiunea a II-a intitulată *Feudalismul timpuriu la popoarele U.R.S.S. în perioada veche*, după caracterizarea generală marxist-leninistă a feudalismului, autorul insistă asupra particularităților economiei feudale la popoarele U.R.S.S.

Feudalismul pe teritoriul Uniunii Sovietice nu numai că prezintă deosebiri față de feudalismul din Apus prin felul cum a apărut, prin gradul de dezvoltare pe care l-a atins, prin durată și prin organizarea sa politică, ci se deosebește în același timp printr-o serie de trăsături, chiar în diferite părți ale Uniunii Sovietice, de la popor la popor, bineînțeles, păstrînd ceea ce general este valabil orînduirii feudale.

În Rusia veche, spre deosebire de Apus, feudalismul apare mai târziu și nu pe baza descompunerii sistemului sclavagist, ci pe baza obștei satești în descompunere.

Din această bază economică specifică, a rezultat și o organizare specifică. În Rusia, spre deosebire de Apus, stăpînii de votcine nu au devenit suverani deplinți pe votcinele lor, ceea ce a dus la altă par-

ticularitate, și anume la formarea statului feudalo-iobăgist, unitar, mai devreme decât în Occident, precum și la o mai mare independență a țarului față de feudali.

Stabilind particularitățile feudalismului din Rusia veche față de feudalismul apusean, P. I. Leascenko precizează că relațiile feudale din Rusia au trecut în evoluția lor prin diferite schimbări care au atras după ele și schimbări corespunzătoare în suprastructură. Pe baza acestui considerent, P. I. Leascenko stabilește următoarea periodizare (în discuție încă) a feudalismului în Rusia.

1. Perioada de închegare a feudalismului în secolul al IX-lea și a feudalismului timpuriu în statul kievian din secolele X—XII.

2. Perioada feudalismului dezvoltat și a fărîmării feudale a statului din secolele XIII—XIV.

3. Perioada feudalismului tîrziu din secolele XV—XVII. În această perioadă se formează statul centralizat.

4. Perioada feudalo-iobăgistă cu statul absolutist în secolul al XVIII-lea, cînd apare burghezia comercială și industrială.

5. Descompunerea sistemului economic iobăgist către mijlocul secolului al XIX-lea.

Întreaga tratare ulterioară a feudalismului este făcută pe baza acestei periodizări.

În cadrul primei perioade a feudalismului, locul prim îl ocupă analiza economiei feudale a statului kievian în secolele X—XII.

Principala ocupație a populației Rusiei kieviene era agricultura și ramurile legate de ea. Populația, în majoritate rurală, cunoaște deja o diferențiere socială. Țăranii, în cea mai mare parte liberi, numiți smerzi, își aveau o gospodărie a lor, care însă abia le putea asigura existența. Se știe, de asemenea, că mai existau și alte categorii de țărani ca: zakupii (țărani liberi din punct de vedere juridic, dar care, din cauza mizeriei, sînt dependenți economicște de stăpînul feudal), riadovici (numire dată probabil țăranilor dependenți de feudal, la care lucrează pe bază de învoială).

O caracteristică a relațiilor sociale din statul kievian este aceea că în cadrul său întîlnim sclavi (celiadi, holopi), care, într-o anumită perioadă, au avut un rol însemnat în gospodăria stăpînilor feudali, fără să constituie însă baza producției acestor gospodării și să le imprime un caracter sclavagist.

În secolele X—XII în Rusia kieviană se manifestă tot mai mult procesul deposezării de pămînt a țăranilor liberi care, în acest fel, își pierd dependența economică, proces ce se va desăvîrși mult mai tîrziu.

De remarcat este faptul că Rusia kieviaună înregistrează o lărgire a diviziunii sociale a muncii, această bază a oricărei producții de mărfuri.

Tot mai multe meserii se desprind de agricultură și încep să se concentreze mai ales la orașe, ceea ce face să crească rolul acestora. Apar orașe mari ca: Smolensk, Kiev, Cernikov și Novgorodul a cărui importanță era excepțională pentru acel timp.

Prin marea sa întindere (statul kieviaună cuprindea și o parte din teritoriul țării noastre) și prin puterea sa economică, Rusia kieviaună a jucat un mare rol în cadrul vieții internaționale.

Luptele interne între cneji, provocate de dezvoltarea proprietății private asupra pământului, și atacul continuu al normanzilor au dus însă în secolul al XIII-lea la decăderea economică și politică a statului kieviaună.

La popoarele din Transcaucazia și Asia Centrală feudalismul îmbracă forme variate, în funcție de condițiile locale și de credințele religioase ale cuceritorilor arabi, perși, tătari sau turci.

Începând cu secolul al XIII-lea și pînă în secolul al XIV-lea, economia feudal-iobăgăstă a Rusiei intră în perioada feudalismului dezvoltat și a fărîmîțării feudale despre care se ocupă secțiunea a III-a.

După descompunerea statului kieviaună, istoria Rusiei înregistrează o perioadă de fărîmîțare feudală. Votcina feudală, în continuă creștere pe seama obștiilor, devine principalul centru al vieții economice și politice.

Procesul feudalizării este foarte rapid. Pe de o parte, se consolidează proprietatea boierească și mănăstirească, iar pe de altă parte, masa de oameni liberi își pierde averea, devenind dependentă economică și juridică de marii proprietari feudali.

Apare o serie de categorii de țărani aserviți ca: izornicii, ogorodnicii, cocetnicii, izgoii. Începând din secolul al XIII-lea, deosebirile dintre aceste categorii, discutabile încă, dispar, iar populația aservită este cunoscută sub numele generic de „Krestiane” (țărani, care la origine însemna creștini).

Exploatarea țărănimii era făcută prin cele trei forme ale rentei feudale: rentă în muncă (claca), rentă în produse (dijma) și rentă în bani, preponderente fiind primele două.

Alături de economia rurală, se dezvoltă și economia orașenească. Orașele se separă din ce în ce mai mult. Spre deosebire de Apus, unde puterea mare economică a orașelor constituie baza luptei lor pentru independență împotriva feudalilor, în Rusia, orașul, puțin dezvoltat economic, nu

putea să joace un asemenea rol. Numai Novgorodul, dat fiind condițiile apariției sale, a putut să se ridice prin importanța și rolul său deasupra tuturor orașelor rușești. Depășind trăsăturile tipice ale orașului feudal, Novgorodul se dezvoltă ca un oraș republică, asemănător celor din Apus (Lübeck, Danzig ș.a.) cu care avea strînse legături comerciale.

În ceea ce privește orașele din Bielorusia și Ucraina, acestea păstrează caracterul feudal. Spre deosebire de acestea, orașele din Transcaucazia și Asia Centrală, care au stabilit din vechime relații cu civilizația greacă și romană, au căpătat alt caracter și anume un caracter de mari centre comerciale.

Secțiunea a IV-a se ocupă de economia feudal-iobăgăstă în perioada feudalismului târziu și lichidarea fărîmîțării feudale de către statul rus în secolele XV—XVII. În aceste secole, în economia Rusiei se petrec schimbări importante. Crește diviziunea socială a muncii, orașul se separă mai mult de sat, se dezvoltă meseriile, crește producția de mărfuri, iar economia bănească capătă o însemnătate mereu crescîndă. Toate acestea au dus la stabilirea de legături economice între diferitele regiuni, au dus la formarea pieții, naționale unice.

Pe plan politic, ca rezultat al dezvoltării economice, se lichidează treptat fărîmîțarea feudală și, concomitent cu aceasta, în jurul cnezatului Moscovei se constituie statul rus centralizat. Un interes deosebit prezintă particularitățile formării statului rus centralizat față de același proces care a avut loc în Apus.

Economia acestei perioade păstrează încă un caracter închis, natural. Elementul nou în agricultură, care continuă să fie principala ramură economică, îl constituie apariția pomestiilor și începutul decăderii votcinelor.

În lupta sa pentru centralizare, țarul a trebuit să lupte împotriva proprietarilor de votcină care se opuneau centralizării și totodată a fost nevoit să-și creeze o pătură de slujitori militari care să servească puterea centrală. Această nouă pătură ridicată de țar, pentru serviciile pe care le presta și în funcție de importanța acestora, primea în folosință, atît timp cît presta serviciul, suprafețe de pămînt numite pomestii.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cînd procesul de înlocuire al votcinelor prin pomestii este foarte rapid, agricultura Rusiei intră într-o criză cauzată de lupta pentru obținerea forței de muncă și de faptul că nobilimea nouă nu dispunea de mijloace de producție ca să înzestreze pe țărănul aservit.

Posibilitățile de mutare ale țăranilor de pe o moșie pe alta încep să fie mult îngrădite, iar termenul de urmărire al celor fugiți de pe moșii se prelungește. În același timp crește renta, fie că este în muncă, natură sau în bani.

Producția meșteșugărească crește, orașele se dezvoltă, însă caracterul lor rămâne tot agricol. În secolul al XVII-lea economia feudală se consolidează. Aceasta înseamnă însă și înrăutățirea situației țăranimii care dezlănțuie o serie de răscoale.

În afară de agricultură, pe moșia feudală se dezvoltă în același timp și o industrie. Moșia feudală se adaptează tot mai mult la necesitățile pieții, ceea ce începe să prevestească începutul descompunerii sale.

Un exemplu elocvent în această privință îl constituie gospodăria boierului Morozov, care făcea un intens comerț intern și extern, nu numai cu cereale, ci și cu produsele industriale ale gospodăriei sale ca: potaș, piei de diferite calități, pânză, spirt, obiecte de fier etc.

Statul feudal la rindul său înființează o serie de „uzine” în legătură cu extracția minereurilor și cu fabricarea armamentelor. Mai mult, el încurajează pe întreprinzătorii străini care vor să înființeze diferite întreprinderi.

Adaptarea gospodăriei feudale la necesitățile pieții și dezvoltarea producției industriale s-a reflectat într-o mai mare circulație de mărfuri. Capitalul comercial capătă o amploare extraordinară. Marii negustori încep să înființeze întreprinderi industriale în care, spre deosebire de întreprinderile proprietarilor feudali, se întrebuintează munca salariată. Avem de-a face cu un început al formării burgheziei comerciale și industriale ceea ce nu întîrzie să se reflecte în ideologia vremii.

În ceea ce privește alte popoare care făceau parte din statul multinațional rus, acestea se găseau foarte mult rămase în urmă, prezentînd grade deosebite de dezvoltare a vieții social-economice.

În secolele XIV—XVII, popoarele din Europa de răsărit (ceremiștii, ciuvașii, mordvinii) și Siberia (tătarii, tungușii, iakuții, burii ș.a.) duceau, în cea mai mare parte, un mod de viață seminomad, gentilic, bazat pe creșterea animalelor și pe agricultură, preponderentă fiind o ocupație sau alta, în funcție de specificul geografic.

Popoarele din Transcaucazia și Asia Centrală trec printr-o decădere economică și politică, provocată de invaziile mongolilor, perșilor și turcilor.

În secțiunea a V-a, P.I. Leașenko tratează economia feudalo-iobăgistă a Rusiei

în epoca statului absolutist din secolul al XVIII-lea.

În această epocă sistemul economic iobăgist înregistrează cea mai mare extindere, iar populația aservită atinge limita sa maximă.

Ceea ce este nou acum este descompunerea gospodăriei iobăgiste a nobililor și formarea burgheziei comerciale și industriale. Figura care domină secolul al XVIII-lea prin mărimea reformelor sale este Petru I. În timpul lui, economia Rusiei țariste face un mare pas înainte. Bazîndu-se pe o politică mercantilistă, Petru I dă un impuls nou dezvoltării industriei, comerțului, orașelor etc. Sub presiunea necesităților militare, Petru I acordă o deosebită atenție mineritului și industriei metalurgice. În timpul domniei sale, se dezvoltă mai multe centre metalurgice, se dezvoltă comerțul, căile moderne de circulație (canalele). El stabilește legături comerciale prin înființarea de consulate în Anglia, Olanda, Portugalia etc. Încurajînd dezvoltarea producției industriale și a comerțului sub toate aspectele, Petru I a contribuit foarte mult la dezvoltarea elementelor noi, capitaliste, în economie. Din acest motiv, unii istorici, pe care P. I. Leașenko îi critică, au caracterizat reformele lui Petru ca reforme burgheze.

După moartea lui Petru I, urmează în istoria Rusiei o perioadă de trei decenii și jumătate caracterizată printr-o decădere generală. Numai în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea Rusia devine o mare putere economică și politică.

La sfîrșitul secolului al XVIII-lea economia feudalo-iobăgistă devine un sistem încheiat, care cuprinde nu numai agricultura, ci și industria. Datorită politicii de sprijinire a nobilimii, participarea acesteia la producția industrială este mult mai intensă decît înainte.

Producția industrială este dată în cea mai mare parte de întreprinderile manufacturiere care sînt în creștere. Pe lîngă manufacturile de stat, negustorești, posesionale și ale nobililor, apar, în perioada de care ne ocupăm, manufacturile țărănești, unde se poate urmări cu claritate procesul transformării micului meșteșug în manufactură.

Din toate aceste feluri de manufacturi, acelea negustorești, bazate pe relații capitaliste, sînt predominante, atît ca număr cît și ca producție.

Cu toată producția manufacturieră mare a Rusiei din secolul al XVIII-lea (și trebuie să spunem că, în ceea ce privește producția siderurgică, Rusia întrecea atunci Anglia), totuși producția industrială globală a Rusiei era departe de a satisface necesitățile

interne, această datorită relațiilor de producție feudale.

Ultima secțiune a primului volum este rezervată descompunerii sistemului economic iobăgist în prima parte a secolului al XIX-lea și desființării iobăgiei.

În prima parte a secolului al XIX-lea, situația economică și politică este influențată de războaiele împotriva lui Napoleon, care au avut urmări economice dezastruoase pentru o perioadă destul de lungă. Războaiele împotriva lui Napoleon au îngreunat însă și situația politică a Rusiei. Miile de soldați care au trebuit să meargă în campaniile militare prin țările unde deja se desființase iobăgia, o dată reveniți în țară, au început să-și manifeste tot mai mult nemulțumirea față de starea de înapoiere a Rusiei și a lipsei lor de drepturi.

Economia Rusiei evoluează rapid pe calea descompunerii sistemului feudal și a dezvoltării formelor de economie capitalistă.

În cadrul agriculturii, sub influența pieții în dezvoltare, începe să se formeze o diferențiere a țării pe regiuni de producție, ceea ce, de altfel, va caracteriza mai târziu capitalismul.

Mărirea producției agricole se face în special pe seama sporirii obligațiilor țăranilor, ceea ce agravează situația lor economică.

Cu toată creșterea producției agricole, agricultura Rusiei țariste era departe de a satisface necesitățile interne în continuă creștere.

Introducerea unei tehnici superioare pentru acea vreme, capabilă să mărească productivitatea muncii, era incompatibilă cu existența relațiilor de producție feudale. Reiese clar că agricultura iobăgistă intrase în criză, a cărei principală cauză o constituia sistemul de relații iobăgist.

Pe un astfel de teren plin de contradicții, în condițiile unei aprige lupte de clasă, și-au făcut apariția ideile revoluționare ale decembristilor, curent care, cu toată mărginirea de clasă, a avut o mare importanță istorică.

În ceea ce privește industria Rusiei iobăgistă, și aici semnele crizei orînduirii feudale se făceau din ce în ce mai simțite. Cadrul relațiilor de producție feudale se îngusta continuu, în timp ce relațiile de producție noi, capitaliste, câștigau teren.

Unele ramuri, ca industria de pinză, bumbac, mătase, pielărie etc. se dezvoltau rapid, întrucât se introduseseră mașinismul și munca salariată. Aceasta ne demonstrează că industria se dezvoltă în mare parte pe baze capitaliste, iar relațiile de

producție feudale în industrie își trăiau ultimele lor zile.

La mijlocul secolului al XIX-lea, criza care, așa cum am văzut, începuse mai înainte, deveni o criză generală a sistemului feudal. Ea cuprinsese nu numai economia, ci și întreaga suprastructură feudală.

Mințile luminate ale vremii arătau în scrierile lor că starea de nemaiîntîlnită înapoiere materială și culturală la care erau condamnate popoarele din Rusia se datorește feudalismului.

După înfringerile suferite de către armatele Rusiei țariste cu ocazia războiului Crimeii, sub presiunea deselor războaie și revolte țărănești, guvernul țarist a fost nevoit să desființeze iobăgia la 1861. Deși aplicarea reformei nu a însemnat o ușurare a situației țăranimii, totuși ea a avut o mare importanță; cu toate că nu a stabilit o concordanță deplină între relațiile de producție și caracterul forțelor de producție, a creat însă un câmp mai liber de acțiune legilor economice obiective ale capitalismului, orînduire despre care în mod convențional putem vorbi de la această dată.

Capitalismul însă, ca oricare altă orînduire, nu a apărut dintr-o dată. A fost nevoie mai întâi să apară anumite premise care să se dezvolte în cadrul vechii orînduiri în stare de descompunere. Astfel de premise ca: dezvoltarea economiei de mărfuri, acumularea unor averi și capitaluri bănești, formarea clasei burgheziei industriale și a clasei muncitorilor industriali, s-au format în cadrul aceluiași proces al acumulării primitive.

În Rusia, acumularea primitivă a avut particularități importante față de același proces petrecut în Anglia, unde s-a desfășurat în forma sa clasică. În Rusia, relațiile feudale iobăgistă au avut o durată mult mai lungă ca în Anglia, ceea ce a făcut ca formele exploatării feudale să fie înlocuite cu formele exploatării capitaliste mult mai încet.

În al doilea rînd, procesul de separare a producătorilor de mijloacele lor de producție nu a fost așa de complet și de masiv ca în Anglia; în Anglia acest proces privea masa eliberată din punct de vedere juridic, în timp ce în Rusia aceasta era încă în stare de iobăgie, iar după desființarea iobăgiei, mai era legată încă de moșieri.

Desființarea târzie a iobăgiei în Rusia a dus nu numai la înapoierea generală a capitalismului rus, ci și la prelungirea existenței rămășițelor iobăgistă în epoca capitalistă.

O altă particularitate a acumulării primitive din Rusia este aceea că, în timp ce în Anglia procesul acumulării primitive se petrecea în toul unei aprige lupte a

populației libere împotriva burghezilor ce se dezvoltă, în Rusia procesul de transformare primitivă se deslășăieată în condițiile după cei țărănimii și muncitorimii înainte de toate împotriva rămășițelor iobăgiste din agricultură și industrie și apoi împotriva capitalismului.

Jeluirea pământurilor obștiilor și alc statului, mai ales începând din secolul al XVIII-lea, politica colonială de jaf, războaiele, livrările făcute statului, favoritismul, comerțul interior și exterior, concesiunile și monopolurile, precum și operațiunile de răscumpărare după 1861 și înainte chiar, au constituit principalele surse ale acumulării primitive în Rusia.

Cu tot numărul mare al izvoarelor acumulării primitive, totuși în Rusia nu s-au putut forma capitaluri mari, datorită rolului de frână al relațiilor de producție leudalo-iobăgiste și al rămășițelor lor după 1861. În condițiile lipsei de capital în Rusia și a unui capitalism dezvoltat în Occident, Rusia începe să fie invadată de capitalul străin, care fără îndoială a avut un rol pozitiv în dezvoltarea forțelor de producție ale economiei naționale. Aceasta însă s-a făcut cu prețul pierderii independenței economice a Rusiei și mai târziu cu transformarea ei într-o anexă colonială a țărilor înaintate din punct de vedere capitalist.

Cu tot rolul nefast al relațiilor iobăgiste, totuși capitalismul își făcea loc în economia Rusiei și cîștiga teren încă înainte de 1861.

După această dată, capitalismul se dezvoltă mult mai rapid ca înainte, intrucît reforma de la 1861 a eliberat pe iobagi de dependența personală și a creat mină de de lucru liberă pentru industrie. În al doilea rînd, datorită reformei, o serie de moșieri au putut să-și investească sumele de bani prinite ca despăgubire, atît în întreprinderi industriale cît și în inventar agricol cu ajutorul căruia putea să facă agricultură pe baze capitaliste. Întreaga economie a Rusiei țariste de după 1861 evoluează spre înlocuirea relațiilor semi-iobăgiste cu relații capitaliste, cu deosebiri de ritm în priviuța acestui proces de la o regiune la alta.

Occupîndu-se de agricultura de după 1861 și bazîndu-se pe geniala operă a lui Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, P. I. Leășcenko scoate în evidență procesul de descompunere a țărănimii, trecerea proprietarilor funciari de la gospodăria bazată pe clacă, la gospodăria capitalistă și dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial.

Reforma de la 1861 care a eliberat mină de lucru a dus la dezvoltarea capitalismului nu numai în agricultură ci și în industrie care se află în toate cele trei

stadii: economie capitalistă simplă, manufactură și fabrică.

Plecînd de la această țara marxist-leninistă privitoare la stadiile parcurse de industria capitalistă, P. I. Leășcenko arată că, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, fabrica capitalistă domină în cadrul producției industriale. Ea înlătură nu numai producția meșteșugărească, ci totodată și pe cea manufacturieră.

Pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea se observă în dezvoltarea industriei două etape: una care durează pînă la 1890, etapă în care ritmul de dezvoltare este mai puțin accentuat și în care se îmbină o economie industrială capitalistă puțin dezvoltată cu o agricultură înapoiată, în care tehnica industrială și agricolă este încă rudimentară, în care ramura producătoare de mijloace de producție este mult rămasă în urmă.

Crizele economice de supraproducție care au avut loc în această perioadă au pregătut premisele pentru cea-a doua etapă după 1890, cînd ritmul dezvoltării industriale este mai rapid. În timpul crizelor, întreprinderile mici și prost utilate n-au putut supraviețui; în schimb marile întreprinderi cu un inventar tehnic superior nu numai că au rezistat crizei, ci și-au mărit enorm capitalurile pe calea concentrării și centralizării. Pînă la 1890, capitalul străin, care participă alături de cel rus, nu deține încă poziții importante. Totuși, în perioada 1880—1890, capitalul străin reușește să aibă rolul hotărîtor în unele ramuri de producție, în special în industria grea.

În scurta perioadă 1861—1900, în condițiile unei puternice influențe a capitalului străin, capitalismul a putut să se dezvolte atît de mult în Rusia, încît la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea prezintă semnele trecerii la faza sa superioară și ultină, imperialismul.

În secțiunea a doua a volumului II, P. I. Leășcenko, plecînd de la indicațiile lui Lenin, face o multilaterală și profundă analiză a imperialismului rus. Imperialismul din Rusia, deși purta trăsăturile fundamentale ale imperialismului, se deosebea în același timp prin pronunțate particularități. Imperialismul rus era imperialismul celor mai mari contradicții, fiind prins, așa cum arată Lenin „într-o plasă deosebit de deasă de relații precapitaliste”. În economia Rusiei din epoca imperialismului, alături de marile întreprinderi capitaliste industriale și bancare unde concentrarea atinsese un grad foarte ridicat, se găseau rămășițele despotismului medieval, iar în ansamblul economiei naționale clasa proprietarilor de pămînt avea încă un rol dominant.

Dominația clasei funciare, care se sprijină pe marile sale proprietăți și pe înapoierea economică și culturală a statului și care la rândul ei constituie reazimul țarismului, împletită cu dominația capitalului financiar monopolist în ramurile hotărâtoare ale economiei naționale, de care țarismul era legat prin împrumuturi, comenzi militare ș.a., la care se adaugă jugul național și al statului absolutist, birocratico-militar, constituie cea mai de seamă particularitate a imperialismului rus.

Tocmai de aceea Lenin, vorbind despre particularitățile și structura de clasă a imperialismului rus, îl caracterizează ca un imperialism militar-feodal, care nu este altceva decât țarism, însă nu țarismul secolelor XVIII-XIX, ci țarismul perioadei imperialiste.

În același timp, Rusia imperialistă era o piață de investiții pentru capitalurile străine și de aprovizionare cu materii prime. Supusă din punct de vedere politic și economic capitalului financiar străin, Rusia lua parte în calitate de partener subordonat al acestuia la lupta pentru împărțirea lumii, deja împărțită între puterile imperialiste. Față de acestea ea a constituit nu numai o uriașă rezervă de aprovizionare cu materii prime ieftine și de plasare de capitaluri, ci și o rezervă militară care punea la dispoziție milioane de soldați.

Pe baza concentrării și centralizării capitalului, în Rusia au apărut monopolurile, la apariția cărora a contribuit, într-o măsură foarte însemnată, capitalul străin, ceea ce a făcut ca acestea să nu fie în realitate decât filialele monopolurilor străine.

Sindicatelor care au apărut în toate ramurile industriale ca Prodamet (metalurgie), Produgol (cărbune), Tuboprodaj (vînzarea țevelor de fier) și încă multe altele nu reprezentau altceva decât un amestec pestrîț de capitaluri franceze, engleze, belgiene ș.a., alături de capitalul rus. În lupta lor pentru profituri maxime, sindicatelor capitaliste jefuiau bogățiile naționale ale Rusiei, exploatau sălbatic clasa muncitoare și mențineau țara în situația înapoiată a unei colonii.

Concentrarea capitalului nu se făcea însă numai în industrie. Și în domeniul bancar avem de-a face cu acest proces. Numai 7 bănci din Petersburg dețineau mai mult de jumătate din resursele financiare ale Rusiei. Și în domeniul bancar, capitalul străin participă intens, în special cel francez, german și englez. În acest timp, băncile părăsesc vechiul lor rol, de mijlocitor de plăți, și participă tot mai mult în producția industrială. Aproape că nu există întreprinderi industriale mari la care capitalul bancar să nu participe.

Capitalul bancar fuzionează cu cel industrial dînd naștere capitalului financiar și apariției pe baza acestuia, a oligarhiei financiare. În Rusia, această oligarhie poartă un caracter specific, întrucît ea unește nu numai vîrfurile burzheziei, ci și pe acelea ale moșierimii.

Rusia participă în măsură foarte redusă la exportul de capital. Ea exportă capital în Persia, Manciuria și Turcia. Poziția ei subordonată capitalului străin a făcut din ea, înainte de toate, o țară importatoare de capital.

În aceeași situație de participant dependent, imperialismul rus ia parte la împărțirea lumii între uniunile monopoliste internaționale. În ceea ce privește participarea imperialistă la împărțirea lumii, Rusia era considerată ca o rezervă militară furnizoare de soldați, în războaiele pe care țările capitaliste le purtau între ele.

Secțiunea a III-a se ocupă cu dezvoltarea economică a popoarelor U.R.S.S. în sistemul capitalismului rus în secolele XIX—XX. Dezvoltarea capitalismului în Rusia s-a manifestat nu numai în „adîncime”, adică în dezvoltarea industriei cu toate ramurile ei și a agriculturii capitaliste pe un teritoriu dat, ci și în „lărgime”, adică prin extinderea dominației capitalismului asupra unor noi teritorii. Capitalismul a atras în orbita sa cele peste 100 de naționalități care existau în Rusia (potrivit recensămîntului populației din 1897), naționalități care se aflau pe diferite trepte de dezvoltare economică, plecînd de la formele cele mai primitive cum era cazul celor din Siberia și Asia Centrală și ajungînd la relații capitaliste dezvoltate ca regiunea Baltică, Polonia, o parte din Ucraina și Azerbaidjan.

Ceea ce caracterizează regiunile periferice ale Rusiei în care se afla majoritatea naționalităților, este faptul că acestea erau pentru metropolă în cea mai mare parte colonii sau semicolonii furnizoare de materii prime ieftine, necesare celor cîteva regiuni industriale.

Ultima secțiune, a IV-a cu care se încheie volumul II tratează despre războiul imperialist din 1914—1917 și despre prăbușirea țarismului și a capitalismului.

*

Terminînd prezentarea propriu-zisă, este necesar să ne oprim puțin asupra traducerii lucrării lui P. I. Leașenko, *Istoria economiei naționale a U.R.S.S.*

Considerăm că traducătorii au respectat în general textul rus și au reușit să dea o traducere bună.

Există, totuși, unele chestiuni asupra cărora trebuie să ne oprim. Așa de exemplu,

în volumul II, se vorbește despre „Gründerismul industrial“. Credem că era mai nimerit ca termenul „griunderstvo“ să se fi tradus din limba germană, de unde de altfel este împrumutat în limba rusă. Mult mai pe înțelesul cititorului ar fi fost, de pildă, formularea: „febra întemeierii de întreprinderi industriale“, decât gründerismul industrial (gründen, în limba germană — a întemeia, a fonda).

De asemenea, în volumul II se vorbește în cadrul unui subcapitol, despre „aparitia mișcării sindicaliste“. Traducând „sindicatscoe dvijenie“ prin „mișcare sindicalistă“, traducătorii nu au ținut seama pe de o parte de sensul cuvântului „sindicat“ pe limba rusă, iar pe de altă parte, de confuzia pe care o poate naște expresia „mișcare sindicalistă“ în limba română (oricine se așteaptă să fie vorba de o organizație muncitorească). Expresia putea fi tradusă astfel încât să nu i se denatureze sensul, ca de

ex.: „mișcarea pentru formarea sindicatelor capitaliste“.

Colectivul de traducători trebuia să fie mult mai atent cu traducerea termenului „crepostnoe hoziaistvo“ pe care l-a tradus cu „gospodărie iobăgistă“; nu trebuia tradus în toate cazurile astfel, ci în multe locuri trebuia să se traducă prin „economie iobăgistă“, deoarece termenul „gospodărie“ e mai îngust decât economie și nu redă în toate cazurile ceea ce autorul a vrut să arate în realitate.

Cu toate aceste mici observații, traducerea lucrării lui P. I. Leășcenko mulțumește pe cititori.

Traducând lucrarea lui P. I. Leășcenko, Editura de stat pentru literatură economică și juridică a pus la îndemina tuturor celor ce lucrează pe tărîmul istoriei, al istoriei economiei, ca și aceluia care în general vor să cunoască dezvoltarea economică a popoarelor U.R.S.S., o operă de mare preț.

Paul Tudor

ZBORNİK RADOVA, *Vizantinoloski institut.*
(Culegere de lucrări. Institutul de bizantinologie)

Belgrad, 1955, nr. 3, 237 pag.

Cele trei numere ale culegerii Institutului de bizantinologie al Academiei Sîrbești de Științe, apărute în 1952, 1953 și 1955, cuprind o serie de articole care oglindesc o vastă tematică. Ele sînt semnate de bizantinologi de seamă, ca: G. Ostrogorsky, H. Grégoire, A. Soloviev, G. Radojčić, S. Radojčić, Ferluga, Papazoglu, Dinić și alții.

Ne oprim numai asupra conținutului ultimului număr, căruia îi facem o scurtă trecere în revistă, pentru informarea cititorilor noștri.

În *Singidunum sub bizantini* (p. 1—13), F. Barišić face un scurt istoric al cetății în veacurile V—VII, ca și al împrejurărilor în care Singidunum este amintit în izvoarele vremii (Priscus, Iordanes, Marcellinus, Procopius, Novelele lui Iustinian, Menandru, Simocattes). Singidunum reapare în documente, în veacul IX, sub numele de βελαγραδων (Belgrad).

G. Radojčić publică *Un manuscris sîrbesc al lui „Nomos Georgikos“*, găsit la mănăstirea Hilandar de la Athos (p. 15—26). Îl datează ca fiind de la începutul veacului al XV-lea. Se dau și fotocopiile manuscrisului.

O notă cu caracter polemic este aceea a eminentului bizantinolog G. Ostrogorsky, privitoare la exactitatea

nologie ce se referă la istoria Serbiei, din *De administrando imperio*. Autorul, în *Leon Rabduhos și Leon Herosphactes* (p. 29—36), se ridică împotriva unor păreri ale lui Koliass, ca și ale lui Lascaris, în legătură cu data întrevederii cnezului sîrb Petar Gojniković cu protospătarul bizantin Leon Rabduhos. Ostrogorsky este de părere că ea a avut loc în anul 917 și nu în sec. IX.

În *Despre năvălirea Sclavianilor în Peloponez în timpul lui Romanos Lekapenos* (p. 37—48), B. Ferjančić stabilește că Sclavianii (Σκλαβηταίνοι) sînt slavi din Balcani, nu din Asia Mică — cum s-a crezut — și emite ipoteza că năvălirea lor în Peloponez a avut loc imediat după anul 930.

M. Dinić semnează articolul *Relațiile dintre regele Milutin și Dragutin* (p. 49—82). Se insistă asupra rolului jucat de imperiul bizantin în relațiile discordante dintre cei doi frați, ca și asupra ajutorului dat lui Milutin, împotriva lui Dragutin, în războiul civil care a avut loc în Serbia între anii 1301—1312. Amestecul Bizanțului a împiedicat și a întîrziat alipirea Macedoniei în Serbia.

În *Praktikon-ul de la M-rea Konča* (p. 83—109), A. Soloviev publică un document găsit la Athos, cu un compe-

tent comentariu, care aduce noi lumini asupra feudalismului sîrbesc din veacul al XIV-lea. După prezentarea actului și transcrierea lui, autorul insistă asupra datelor geografice și istorice pe care le conține, asupra oamenilor dependenți de mănăstire, ca și asupra viilor și ocinelor ei. Printre cele 200 de nume proprii ale oamenilor mănăstirii cele mai multe sînt slave, dar sînt și destule nume grecești și românești.

Continuîndu-și seria articolelor de lingvistică publicate în numerele anterioare ale culegerii, I. Popović publică și în acest număr un articol mai întins, *Problema cronologiei împrumuturilor bizantine și neogrecești în limba sîrbă* (p. 117—157), precum și o scurtă notă, *Cuvinte grecești în sîrbocroata modernă* (p. 111—115). Autorul stabilește începuturile influenței grecești asupra limbii sîrbe ca anterioare veacului al XII-lea; ea a crescut în veacurile următoare, pînă în veacul al XVIII-lea. Se analizează cuvintele grecești intrate în limbă, în diferite domenii.

Ivanka Nikolajević-Stojković semnează o notă referitoare la un vechi mozaic roman de la Petrovac, reprezentînd diferite figuri de pești (p. 159—161), precum și o scurtă dare de seamă asupra celui de-al V-lea congres de arheologie creștină, ținut la Aix, în septembrie 1955.

Articolul *Monumentele de artă de la m-rea Hilandar* (p. 163—194) de S. Radojčić este rezultatul unei expediții științifice pe care a făcut-o o comisie specială, compusă din oameni de știință, istorici și arhiviști, în noiembrie-decembrie 1952, la

Athos, mai ales la m-rea Hillandar. S-au luat, cu această ocazie, peste 540 fotografii de pe cele 700 de manuscrise pe care le posedă această mănăstire. Articolul, cum de altfel se atrage atenția, nu este un studiu amănunțit al monumentelor artistice de la Athos, ci mai ales o dare de seamă asupra rezultatelor obținute de comisie în acest domeniu. Sînt prezentate miniaturile, icoanele, frescele, odoarele și odăjdiiile precum și monumentele de piatră (pietre funerare, pisanii etc.) de la Hilandar. Articolul e urmat de 60 de facsimile, reproduceri după unele din aceste monumente.

Mila Rajković, în două note scurte, (p. 195—212), se ocupă de frescele vechi de la m-rea Nerezi, de lângă Skoplje, ca și de cele de la o veche biserică din satul Kurbinovo, de pe malul lacului Prespa, pe care le datează ca fiind din veacul al XII-lea. Notele sînt urmate de 18 planșe.

În alte două note (p. 213—232), G. Stričević se ocupă de vechea școală de arhitectură sîrbă din Moravia și de influențele atonite asupra ei, în veacul al XIV-lea.

Articolele și notele sînt urmate de rezumate, în limba franceză (cele mai multe), în limba germană și chiar în limba latină.

Culegerea de studii de bizantinologie a Academiei Sîrbești de Științe, îmbrățișînd diferite aspecte din viața economico-socială, politică și culturală a Bizanțului și Serbiei medievale, aduce un aport serios în domeniul științei istorice. Ea reflectă, de asemenea, importanța ce se acordă în R.P.F. Jugoslavia studiilor de bizantinologie.

D. Mioc

BIZANTINOSLAVICA, REVUE INTERNATIONALE DES ÉTUDES BYZANTINES, nr. XVI/1 — 2

Praga, 1955, 408 pag., Ed. Institutului de slavistică al Academiei de științe cehoslovace

În Republica Cehoslovacă, din anul 1947 a început să reapară periodicul de bizantinologie „Bizantinoslavica” în două volume anual. Revista apare cu articole în limbile rusă, franceză și engleză și cu colaborarea specialiștilor din toate țările. Primul volum din anul 1955 aduce un material bogat și variat. Studiile sînt semnate de colaboratori din cele mai diferite țări, reflectînd astfel și în acest sector, spiritul de cooperare intelectuală inaugurat de conferința de la Geneva a șefilor guvernelor celor patru mari puteri.

Primul articol, *Stadiul și sarcinile bizantinologiei* (L'état et les tâches de la Byzantinologie, p. 1—20) al profesorului G.

Moravcsik de la Universitatea din Budapesta, pune o serie de probleme valabile în egală măsură pentru bizantinologie ca și pentru orișicare alt domeniu de cercetare istorică. În primul rînd, G. Moravcsik subliniază necesitatea buletinelor de informare bibliografică. Aportul „Bizantinoslavicei” în această direcție este deosebit de important. O serie de publicații apărute în ultimii ani sînt de asemenea deosebit de utile (*Dix années d'études byzantines, Bibliographie internationale, 1939—1948*, Paris, 1949, Fr. Dölger și A. M. Schneider, *Bysanz*, Berna, 1952). În continuare se arată că în congrese ar fi necesar să se precizeze lucrările cele mai urgente de

efectuat și publicitatea celor în curs de elaborare. Astfel se va evita apariția simultană a unor lucrări asemănătoare. (Aceasta se referă în special la publicarea de texte și traduceri din operele scriitorilor bizantini). Coordonarea în domeniul cercetărilor ar fi de un real folos. Un exemplu care ar trebui urmat este sistemul inițiat de periodicul de bizantinologie sovietic „Vizantiiskii Vremennik”. Acesta a publicat în primele numere titlurile lucrărilor de specialitate apărute în U.R.S.S., ca și proiectele și lucrările în curs de apariție. Profesorul Moravcsik a luat încă din anul 1948 inițiativa trimiterii de chestionare specialiștilor din întreaga lume, pentru a stabili care sînt cele mai importante instrumente de lucru, necesare în domeniul bizantinologiei și care sînt lipsurile și sarcinile cele mai urgente. Pe baza răspunsurilor primite, autorul ajunge la concluzia că trebuie alcătuit un manual de studii bizantine, editate cataloage de manuscrise grecești aflate la principalele biblioteci și continuată publicarea izvoarelor bizantine. Printre operele istorice bizantine, traduse în limbi moderne, terminate dar nepublicate, G. Moravcsik semnalează lucrările profesorului V. Grecu (operele lui Mihail Ducas și Mihail Critobol, la care trebuie adăugată și traducerea lui Laonikos Chalkokondyles). Publicarea acestor importante opere istorice este de altfel prevăzută în planul de publicații al Academiei R.P.R. O altă sarcină a bizantinologiei ar trebui să fie publicarea izvoarelor bizantine privind un popor sau un grup de popoare. Amintim că o astfel de lucrare a fost întreprinsă și de Institutul nostru de istorie. Lucrări similare au apărut în R.P. Bulgaria și R.P. Polonă, iar *Scythica* și *Caucasica* ale lui Latîșev au apărut în U.R.S.S. într-o a doua ediție. G. Moravcsik semnalează lucrarea în curs de apariție a istoricului maghiar M. Gyóni, despre izvoarele bizantine ale istoriei patriei noastre. Încheind aceste considerații, autorul se oprește și asupra unor lipsuri în domeniul studiului limbii. În special se resimte lipsa unei gramatici istorice și a unui dicționar pentru medio-greacă.

Articolul lui G. Moravcsik subliniază importanța ce o au studiile de istorie bizantină pentru popoarele din centrul și răsăritul Europei. Puternicele legături ce au existat în cursul evului mediu cu Bizanțul reclamă o mai mare atenție pentru studiul acestei științe. Bizantinologia este o știință tânără, în care se poate încă mult lucra și aprofundarea ei va ajuta la înțelegerea unor procese istorice din trecutul patriei noastre.

H. E. del Medico (Paris) analizează ceremonialul încoronării unui împărat bizantin dintr-un pasaj al unei opere destul de cunoscute, *Yossipon* sau *Gorionide* (Le couronnement d'un empereur byzantin vu par un juif de Constantinople, p. 43—75). Această lucrare a fost tradusă din limba latină în limba ebraică, în veacul al III-lea sau al IV-lea al e.n. Inițial, opera a fost scrisă în grecește și este atribuită lui Josephus Flavius. Autorul studiului stabilește că de fapt această operă este o culegere a șase lucrări deosebite și din epoci diferite, care multă vreme au circulat separat. Un pasaj din ediția venețiană apărută în 1544 cuprinde descrierea solemnității încoronării unui împărat, fără nici o indicație cu privire la epocă și personaje. Fragmentul apare în mod evident ca o interpolare ce se deosebește de restul textului prin limba mînuită cu multă stîngăcie. Din fragment reiese intenția copistului de a suprima orice indicație care ar putea identifica evenimentul povestit, pentru a-l putea prezenta drept încoronarea lui Vespasian. Pînă astăzi a fost considerat fie ca descrierea încoronării împăratului Vespasian, fie ca cea a lui Carol cel Mare sau Othon III, luată de copist dintr-o operă necunoscută. Faptul că fragmentul se găsește numai în copiile care reproduc un text de proveniență bizantină, face pe autorul articolului să-l considere drept descrierea solemnității încoronării unui împărat bizantin relatată de un evreu din Constantinopol, martor ocular. Unele asemănări cu încoronarea lui Leon I din „*Cartea Ceremoniilor*” a lui Constantin Porphyrogenetel determină pe autorul articolului să considere că fragmentul se referă la încoronarea lui Leon I din anul 457.

H. E. del Medico publică atît traducerea acestui fragment din *Yossipon*, în limba franceză, pe care-l însoțește de un bogat comentariu urmîrind paralel povestirea martorului ocular, cît și datele transmise de „*Cartea Ceremoniilor*”.

Amănunte numeroase completează datele pe care le avem despre această solemnitate. În special, trebuie subliniat caracterul laic pe care îl mai păstra în acea vreme ceremonialul încoronării. El avea loc în palat — nu ca mai tîrziu, sub influența exigențelor bisericii, la Sf. Sofia. Jurămîntul împăratului avea un caracter laic; mai tîrziu, el a fost dat pe evanghelie. Publicarea textului are importanță pentru stabilirea unor amănunte topografice ale Constantinoplei timpurii, reieșind din descrierea drumului parcurs de cortegiul imperial. Totuși, identificarea evenimentului ni se pare îndoielnică. Între textul „*Cartea Ceremoniilor*” și *Yossipon* sînt destule

deosechiri Apoi, Constantin Porphyrogenitul a lăsat opera, azi pierdută, a lui Petru Patriciu scrisă aproape un veac după încoronarea lui Leon, luată dintr-un izvor necunoscut. Fiecare a adus modificări, așa încît evenimentul în sine rămîne destul de greu de reconstituit. Unele aluzii vagi la un comandant militar și la cezarul care însoțesc pe împărat și identificarea lor cu Aspar și fiul său ne par total forțate. Tradiția riguroasă cerea ca ceremonialul curții bizantine să nu sufere modificări sensibile în decursul timpului. Așadar, pentru datare putem accepta numai ipoteza că evenimentul a avut loc înainte de Anastasie, cînd solemnitatea capătă un pronunțat caracter religios ca să prevină tendințele monofizite ale noului împărat.

A. R. Sodano (Neapole) publică prefața la o nouă ediție critică a „*Misterelor egiptene*”, opera filozofului neoplatonician din secolul al III-lea al e.n., Jamblichos (*Avant-propos à une édition critique des mystères de Jamblique*, p. 20—42). Autorul supune unui examen critic riguros diferitele ediții și manuscrise ale acestei scrieri și stabilește numeroase erori: greșeli gramaticale, invențiuni verbale și chiar alterări în fondul lucrării, deoarece copistul nu a înțeles întotdeauna ideea autorului. Chiar și ultima ediție critică a lui Parthey lasă mult de dorit. Autorul atribuie aceste erori faptului că toți editorii au acceptat corectările aduse textului grec, probabil de Marsilio Ficino, primul traducător al operei lui Jamblichos în limba latină. Republicarea operei merită toată atenția, fiind una din cele mai reprezentative pentru concepțiile filosofice din perioada de decompunere a sclavagismului.

E. Frances (București) publică un studiu despre *Feudalitatea și orașele bizantine în secolele XIII și XIV* (La féodalité et les villes byzantines au XIII-e et XIV-e siècles, p. 76—96). Studiul începe printr-o analiză a raporturilor dintre feudalitatea bizantină și cea latină în urma cuceririi teritoriilor europene ale imperiului în anul 1204. Analiza izvoarelor duce în mod firesc la concluzia că, fără sprijinul feodalilor greci, latinii nu ar fi putut niciodată cucerii teritoriile fostului imperiu bizantin. În această perioadă, orașele bizantine constituiau centre de desfacere ale marilor domenii feudale, spre deosebire de ceea ce întîlnim în Apus, unde domeniile aveau o organizare autarhică. Poziția politică a orașelor bizantine în această vreme este în funcție de poziția feodalilor bizantini. Totuși, de pe atunci începe să se desemneze în unele orașe existența unei poziții antif feudale. Din veacul al XIV-lea, în

orase se întîlneau acțiuni tot mai hotărîte ale elementelor orașenești care tind la emanciparea centrelor urbane de sub tutela, mai întîi economică și apoi politică; a feudalității. Istoricul Cantacuzino, exponentul marii feudalității, dă o serie de amănunte în legătură cu aceste evenimente în opera sa. Privilegiile acordate de împărații Andronic al II-lea și Andronic al III-lea orașelor Ianina și Monemvasia marchează primele succese în lupta orașenimii bizantine. Cucerirea turcească și concurența republicilor italiene, beneficiare ale unor întinse privilegii, împiedică însă dezvoltarea mai departe a procesului de emancipare a orașenimii.

R. Guilland (Paris) continuă publicarea traducerii lui Pseudo-Codinos (*Sur les dignitaires du palais et sur les dignités de la grande église*, p. 97—112), operă deosebit de importantă pentru cunoașterea ceremonialului curții bizantine și organizării aparatului de stat bizantin.

P. Charanis (New Brunswick) reia discuția datei cînd turcii au ocupat orașul Gallipolis și, deci, s-au stabilit în Europa (*Of the date of the occupation of Gallipoli by the Turks*, p. 113—117). El dovedește, împotriva unor păreri formulate în ultimii ani, că totuși cucerirea orașului Gallipolis a avut loc în martie 1354.

I. Duicev (Sofia) arată că umanistul ceh Rabštejn a cunoscut opera istoricului bizantin Theophan Mărturisitorul (*Jean de Rabštejn connaissait Theophan le Confesseur*, p. 118—119), iar V. Beşevliev (Sofia) caută să explice sensul unei titlaturi dintr-o inscripție protobulgară găsită la Hamberli, azi Malamirovo (*What was the title ητζιργου (ητζουεργου) βουλκας in the protobulgarian inscriptions*, p. 120—124).

*

Cel de-al doilea volum se adresează mai ales arheologilor prin numărul mare al articolelor de specialitate. Săpăturile din ultimii ani, făcute în special în Peloponez și în orașul Constantinopol, au trezit un viu interes pentru arheologia bizantină. Nu înfîmplător Congresul de bizantinologie ținut în toamna anului trecut la Istanbul și-a consacrat cea mai mare parte din lucrări, ultimelor cercetări arheologice.

În primul studiu, M. Gough (Edinburgh) examinează câteva biserici din Cilicia (*Early churches in Cilicia*, p. 201—211).

Autorul deosebește două genuri de construcții în Cilicia: bisericile de pe cîmpia estică a Ciliciei se apropie de arhitectura construcțiilor siriene, în timp ce bisericile din regiunea muntoasă prezintă aspecte ale artei creștine timpurii, din cauza izolării acestui ținut. Autorul analizează

două biserici: una din Erzin și alta din Ayas, transformate din temple păgâne. Datarea lor pare să fie din secolul al V-lea. Cea mai importantă biserică ciliciană, descrisă pe larg, este biserica de la Alahan pe locurile vechei Claudiopolis, amintită și de Procopie din Cesareea, că ar fi fost restaurată de Justinian.

V. Beșevliev (Sofia) reia discutarea inscripțiilor de la Madara, supuse unui nou și minuțios examen în campania arheologică a Institutului din Sofia în august 1954 (*Les inscriptions du relief de Madara*, p. 212—254).

Aceste inscripții au o importanță deosebită pentru începuturile istoriei poporului bulgar. Ele constituie în realitate primele anale oficiale bulgare și cea mai veche inscripție protobulgară, cunoscută pînă în prezent, scrisă însă în limba greacă.

Din păcate, nici de astădată inscripția nu a putut fi în întregime descifrată. Cercetările au stabilit că textul inscripției a fost scris în perioade diferite. Inscripția superioară este din vremea hanului Tervel. Ea amintește de sprijinul dat de acesta împăratului Justinian al II-lea Rhinometul pentru reocuparea tronului. Inscripția trunchiată face aluzie probabil la unchiul lui Tervel, care nu ar fi acordat credit promisiunilor lui Justinian al II-lea. După părerea lui Beșevliev, ar trebui văzut, între unchiul lui Tervel pe acel conducător bulgar Kuber, stabilit în vecinătatea Tesaloniceului și de care pomenește *Minunile Sf. Dimitrie*. A doua inscripție, situată în partea stîngă, în josul reliefului cavalerului, este din vremea lui Kormesius. Ea se referă la un ajutor dat de hanul bulgar, bizantinilor, în schimbul unui tribut în bani plătit anual; se pare că inscripția se referă la evenimentele din 718 cînd Constantinopolul a fost asediat de arabi. În fragmentul inscripției, situat jos în dreapta, se poate citi despre o campanie bulgară, probabil împotriva francilor. Aceasta datează din vremea lui Omurtag. Inscripția confirmă și întregește datele istoricilor bizantini Theophan și Nicephor cu privire la istoria poporului bulgar în secolul al VIII-lea. Recentele cercetări, cu care ocazie s-au folosit cele mai moderne metode de descifrare a unor însemnări distruse de vreme și de intemperii atmosferice, curmă o lungă discuție născută pe marginea monumentului protobulgar, pentru care s-au emis ipoteze din cele mai fanteziste (origine tracă, iraniană, etc.).

Cu ocazia săpăturilor făcute la Istanbul pentru construirea palatului municipalității, au ieșit la iveală urmele unei *villa* din a doua jumătate a secolului al V-lea. H. E. del Medico analizează

col, mozaicurile descoperite acolo (*A propos d'une mosaïque découverte à Istanbul*, p. 255—264). Unul din aceste mozaicuri are și inscripția *εὐφράσις*.

De aici, deducția pentru autorul articolului că *villa* ar fi aparținut personajului istoric destul de cunoscut din vremea lui Valens, Euphrasius. Autorul caută să confirme punctul său de vedere printr-o serie de alte ipoteze. Euphrasius este cunoscut din istoria lui Ammianus Marcellinus. El a avut un rol important în răscoala lui Procopius împotriva împăratului Valens. Procopius, momentan învingător, i-a încredințat demnitatea de *magister officiorum*. După înfrîngerea lui Procopius, Euphrasius, gal de origine, a fost trimis de Valens în apus, ca să fie pedepsit de Valentinian. Valentinian l-a iertat, el totuși dispăre din istorie. După del Medico, ar fi revenit în Constantinopol, unde și-ar fi construit această sumptuoasă *villa*. Pare însă greu de admis că Euphrasius a mai avut curaj să revină în Orient, de care nu era cu nimic legat și unde se putea aștepta la răzbunarea lui Valens. Termenul trebuie luat în sensul substantivului comun, *εὐφρασία*, care însemna în limba secolului al V-lea: bucurie, plăcere, mulțumire. El reflectă viața îmbelșugată a latifundiarului bizantin. Scenele din mozaicuri: oameni încărcăți cu produse agricole (miere, coșuri cu brînză, ouă, găini) arată bogățiile care se scurgeau spre vilele acestor latifundiați.

Autorul articolului se îndepărtează mult de adevărata interpretare a mozaicurilor, căutîndu-le corespondență în simboluri nejustificate.

D. Ţoncev (Plovdiv) prezintă într-un studiu succint trăsăturile caracteristice ale fortărețelor bulgare din epoca feudală (*Traits caractéristiques dans la construction des forteresses bulgares et byzantines aux temps féodaux*, p. 265—269). Autorul ar fi trebuit să desprindă evoluția înregistrată de construcțiile militare bulgare în perioada feudală și să sublinieze elementele originale bulgare față de cele bizantine. Din descriere nu se pot desprinde aceste elemente esențiale, datele furnizate nu contribuie la stabilirea aportului original al poporului bulgar în acest domeniu.

Un studiu minutios privind aspecte ale organizării administrative bizantine îl oferă articolul lui J. Verpeaux (Paris), (*Contribution à l'étude de l'administration byzantine: μεσάζων* p. 270—296). Stabilirea rolului *mesazonului* în administrația bizantină s-a încercat în același timp și într-un studiu apărut în revista germană „Byzantinische Zeitschrift” din anul 1955. Autorul urmărește în operele istoricilor bizantini și acte, modificările suferite

de această funcțiune de-a lungul veacurilor. Pînă în secolul al X-lea a avut sensul de arbitru. La Anna Comnena apare pentru prima oară acest termen ca desemnînd o funcție aulică, colaborator al împăratului. În timpul primilor Paleologi, *mesazon* a însemnat șeful cancelariei particulare a împăratului, iar spre sfîrșitul imperiului rolul acestora crește, căpătînd atribuții din cele mai importante în stat. Luc Notaras, care a jucat un rol hotărîtor în ultimii ani ai Constantinoplei bizantine, a deținut și el această funcție. Semnalăm preocuparea constantă în rîndurile bizantinștilor pentru a lămuri variatele aspecte ale complicității aparat administrativ bizantin. Studiile acestea pot fi urmărite cu un deosebit folos și pentru înțelegerea multora din vechile instituții romînești încă atît de puțin cercetate.

H. Evert Kappesowa (Lodz) prezintă într-un lung articol linia sinuoasă a tratativelor latino-bizantine pentru unirea celor două biserici, de la încheierea acordului de la Lyon și pînă la moartea lui Mihail Paleologul (*Une page des relations byzantino-latines*, p. 297—317). Importanța pe care autoarea o dă acestor tratative îmi pare totuși discutabilă. Într-adevăr, este greu de admis că timp de aproape două veacuri problema unirii a constituit una din principalele preocupări ale împăraților orientali (p. 298). Incontestabil, că ea revine adeseori după marea schismă, dar ca o acțiune accesorie, în raport cu necesitățile de moment ale politicii bizantine și se rezuma la sporadice schimbări de ambasade. Analizînd cauzele care au dus la încheierea actului de la Lyon, autoarea este înclinată să-l considere drept rezultatul convingerii personale a împăratului Mihail Paleologul că între cele două biserici nu existau prea mari deosebiri.

În realitate, politica prolatină din jurul anului 1274 a fost dictată de ofensiva angevină. De asemenea, elementele marii feudalități bizantine erau interesate la înfăptuirea unirii, fiindcă găseau în biserica catolică instrumentul de dominație prin excelență pentru etapa atinsă de societatea bizantină la sfîrșitul secolului al XIII-lea.

H. Evert Kappesowa ar fi putut utiliza cu mult folos analiza profundă din studiul istorice sovietice, Z. V. Udaltova, pri-

vind raporturile dintre imperiu și papalitate, *Luptele partidelor bizantine la sinodul din Florența și rolul lui Visarion din Niceia în realizarea unirii* („Vizantiiskii Vremennik“, III, 1950, p. 106—132). Numai în câteva sumare concluzii la sfîrșitul lucrării, H. Evert Kappesowa se apropie de interpretarea justă a problemei.

I. Duicev continuă o temă, a căruia început se găsește într-un volum anterior a revistei „Bizantinoslavica“, anume analiza operelor literare ale popoarelor slave care se ocupă de cuceririle turcești în Peninsula Balcanică (*La conquête turque et la prise de Constantinople dans la littérature slave contemporaine*, II, p. 318—329). Studiul analizează biografia regelui srb Milutin, scrisă de arhiepiscopul Danilo. Danilo este printre primii, care înregistreză impresia produsă în Serbia de războiului turci. Milutin ar fi apreciat calitățile lor militare și i-a luat în serviciul său, dar curînd și-a dat seama de primejdia ce o reprezentau și i-a izgonit.

Biografia scrisă de Danilo a servit, la sfîrșitul secolului al XIV-lea, unui compilator anonim pentru redactarea unei diplomme pe care a vrut să o atribuie regelui Milutin. În acest document lupta împotriva turcilor capătă un caracter sacru, apare clar că forțele în acel veac nu mai erau în stare să oprească înaintarea turcească.

O judecată completă asupra studiului de mari proporții, care se va continua și în numerele următoare ale revistei, este greu de făcut. Materialul este deosebit de interesant și valorificarea lui contribuie la înțelegerea condițiilor în care s-a dus lupta împotriva turcilor de către slavii balcanici în secolele al XIV-lea și al XV-lea.

Revista „Bizantinoslavica“ cuprinde în partea finală a fiecărui număr dări de seamă și un bogat buletin bibliografic prezentat metodic, împărțit pe teme mari (limbă, literatură și folclor, izvoare istorice și monografii, istorie, științe auxiliare etc.), împărțite la rîndul lor în subteme. Organizarea materialului bibliografic ușurează mult urmărirea și utilizarea lui. Semnalăm că în paginile bibliografice ale revistei sînt trecute și lucrările apărute la noi și care ar putea interesa pe cercetătorii din domeniul bizantinologiei.

E. Frances

STUDII ȘI CERCETĂRI DE BIBLIOLOGIE, I, 1955,

Editura Academiei R.P.R., 420 pag.

„Studii și cercetări de bibliologie“, revista Institutului de cercetări în domeniul bibliologiei — de

teca Academiei R.P.R., semnalează și publică materiale cu caracter documentar-științific, referitoare la Biblioteca Aca-

demiei R.P.R. și a altora din rețeaua de biblioteci a Academiei R.P.R., precum și a unora din bibliotecile științifico-documentare din țară și de peste hotarele țării. Ea se adresează, în primul rând, specialiștilor (bibliotecarilor și bibliografilor). Dar nu mai puțin interesată la lectura și cercetarea atentă a materialelor publicate sînt și cercetătorii istoriei cărții, ai literaturii și ai culturii. Materialele revistei pun la îndemînă cercetătorilor principalele instrumente de lucru bibliografice și le deschid perspective și sugestii noi pentru teme de interes național foarte larg. Istoricii romîni vor găsi informații despre numeroase lucrări bibliografice istorice: lucrarea acad. N. V. Mihov, primul bibliograf bulgar marxist, *Izvoare bibliografice pentru istoria Turciei și Bulgariei*, 4 vol. (v. p. 336), *Bibliografia istorică a R.P. Bulgaria*, tomul I, 1954, lucrare rezultată din colaborarea Bibliotecii generale de studii sociale a Academiei de științe din U.R.S.S. cu Institutul bibliografic „Elin Pelin” din Sofia (p. 338—340); Jan Baumgart, *Bibliografia istoriei Poloniei pe anul 1949*, 1954 (p. 343—345); Heinrich Kramm, *Bibliographie historischer Zeitschriften, 1939—1951*, 1952, 2 vol. Această bibliografie adoptă sistemul repartiției geografice, înregistrînd revistele din Germania, Austria, Elveția, Anglia, Islanda, Olanda, Belgia, Luxemburg, Franța, Portugalia și Spania (p. 378); adnotarea bibliografică (regeste) a patru documente referitoare la istoria romînilor, din anii 1479, 1586, 1590 și 1600, achiziționate de Biblioteca Academiei R.P.R. (p. 394); știri despre fondul Cabinetului numismatic al Bibliotecii Academiei R.P.R., achiziții de monede din secolul al XIV-lea (p. 396—397); indicații bibliografice istorice, de exemplu pentru tema *Importanța Marii Revoluții Socialiste din Octombrie pentru țara noastră* (p. 405) ș.a.

Conținutul revistei este axat pe tematica bibliografică, cu toate aspectele ei multiple și variate. Astfel, găsim studii din domeniul istoriei tiparului și a fabricației hîrtiei: G. Stempel, *Sprîjinul acordat de Rusia tiparului românesc, în secolul al XVII-lea*; Al. Grecu, *Contribuții la începuturile tipografiei slave în Țara Romînească*; R. Niculescu, *Gh. Asachi și începuturile litografiei în Moldova*; Aug. Z. N. Pop, *Un memoriu despre fabrica de hîrtie a lui Gh. Asachi*; Fl. Condurachi, *Enric Winterhalder, tipograf și revoluționar*.

Un articol care pune problema contactului marilor noștri scriitori cu cartea și cu preocupările bibliotecare, este cel scris de Al. Elian, *Eminescu și vechiul scris românesc*, tratînd subiectul pînă la epuizare.

Alte articole se referă la istoria bibliotecilor romîne: P. Oprescu, *Înființarea și dezvoltarea bibliotecilor publice romînești în epoca Regulamentului organic*; M. Anineanu, *Catalogul sistematic din 1836 al Bibliotecii Mitropoliei din București*; N. Liu, *O bibliotecă socialistă în România, la sfîrșitul veacului trecut*.

Nu lipsesc articolele de documentare profesională privind problema organizării fondului de cărți: C. Comorovschi, *Catalogul sistematic al periodicelor în bibliotecile mari științifice*; C. Holban, *Reforma ortografiei și cataloagele de bibliotecă*; Julieta Moldovanu, *Cîteva adaptări în catalogul sistematic al Bibliotecii Academiei R.P.R. la noile ediții ale clasificării zecimale*. Din domeniul general al bibliologiei este articolul lui N. Georgescu-Tistu, *Premisele unui vocabular tehnic bibliologic*.

Ramura reprezentată în modul cel mai bogat este bibliografia. Sub titlul de *Note*, (p. 233-314), revista publică mai multe articole care aduc contribuții la bibliografia cărților tipărite pe teritoriul actual al R.P.R., între anii 1508 și 1830 (semnează: V. Cîndea, Dan Simonescu, M. Tomescu). Manuscrise vechi din domeniul matematicii, fizicii și astronomiei fac obiectul a două articole semnate de M. Malița și V. Marian.

A. Dușu prezintă *Revista bibliografică* apărută la București între 1903 și 1904. E. Stoianovici identifică în persoana monahului Iosif Vryennios (sec. XV) pe autorul unui manuscris grecesc de omilii, aducînd prin aceasta o rectificare la *Catalogul manuscriselor grecești* întocmit de C. Lit-zica.

Celelalte studii din *Note* dezvăluie conținutul altor materiale din Biblioteca Academiei R.P.R., ca: hărțile geografice ale Transilvaniei (F. Munteanu). Aflăm despre *Un portret necunoscut al lui Nicolae Bălcescu* provenit din casa lui V. Alecsandri din Mircești (E. Ciornea). T. Enescu prezintă *Un album de fotografii al lui Carol Pop de Szathmary cu vederi din București*. E. Bîlcu studiază colecția de 260 gravuri donate Cabinetului de stampe al Academiei R.P.R. de acad. M. Ciucă. O. Iliescu și Ileana Băncilă au dat, primul, un studiu despre *Un vechi tezaur de monede moldovenești*, ce datează dintr-o epocă anterioară anului 1457 — al doilea despre *Monedele de bronz găsite atribuite lui Constantin al IX-lea Monomachul*.

Bibliografia mai apare în paginile revistei și sub forma recenziilor critice (p. 315—369) asupra celor mai de seamă materiale bibliografice publicate în diferite țări ale lumii, în ultimii 34 ani, fie ca manuale teoretice de bibliologie, bibliografie și biblioteconomie, fie ca indicatoare

și cataloage bibliografice. Astfel, ni se dau știri ample, de o importanță extraordinară, despre revistele referative științifice din U.R.S.S., Centrul de documentare medicală din R.P.R., activitatea bibliografică din republicile populare Bulgaria, Polonia, Ungaria, R. D. Germană. Sînt analizate lucrări de specialitate bibliotecară apărute în Franța, Anglia, Belgia, Argentina, R. F. Germană.

În *Note bibliografice* (p. 371—382) urmează aprecieri despre cărți de curînd apărute în domeniul disciplinelor bibliotecare. Aceste aprecieri scot în evidență esențialul cărților; adnotările deși scurte, au în schimb avantajul că ne prezintă a foarte mare număr de cărți și materiale bibliografice. Iată unele din problemele care se oglindesc în cărțile adnotate: rețeaua de biblioteci din R.P.R., vasta activitate bibliografică pentru informarea maselor de cititori și a oamenilor de știință din U.R.S.S., activitățile informativ-bibliografice din Anglia, Germania, Franța, Belgia și Bulgaria.

Revista termină bogatul și variatul său conținut cu *Cronica* (p. 383—420) principalelor activități și realizări ale Bibliotecii Academiei R.P.R. în cursul anului 1954, cum de pildă: schimbul de publicații dintre Biblioteca și Editura Academiei R.P.R. cu bibliotecile, instituțiile științifice și de învățămînt din străinătate (raportul acad. Gh. Vrăncianu); planul activității bibliografice, din care o bună parte a fost realizat (lucrările bio-bibliografice tipărite, închinat lui David Emmanuel, Traian Lalescu, Em. G. Racoviță etc.); organizarea și sarcinile informării științifice; achizițiile prețioase de manuscrise, documente, stampe și monede.

Alte aspecte din munca Bibliotecii Academiei R.P.R. despre care revista ne dă informații sînt: înființarea *Colecției de corespondență*, care organizează scrisorile primite și trimise ale marilor figuri reprezentative ale culturii și activității publice romîne și străîne, majoritatea din secolul al XIX-lea. Prin restructurarea Academiei s-a creat în jurul ei o complexă rețea de biblioteci științifico-documentare, despre care Paul Simionescu ne dă amănunte importante. Valeriu Moldoveanu arată în ce stadiu sînt lucrările pentru alcătuirea repertoriului periodicelor științifice străine aflate în bibliotecile R.P.R.

Cronica știrilor bibliotecare se încheie cu o privire generală asupra activității altor biblioteci științifice din țară (bibliotecile centrale universitare din Cluj și București) și din străinătate (U.R.S.S., Berlin, So-

fia . I. Lupu scrie despre problemele generale care se anunțau a fi dezbătute la Congresul al III-lea internațional al bibliotecarilor și al centrelor de documentare (Bruxelles, 11—18 septembrie 1955¹ și la Congresul al IV-lea al bibliotecilor de muzică.

Cititorii revistei „Studii și cercetări de bibliologie” aflînd știri numai despre bibliotecile din rețeaua Academiei R.P.R. și parțial din rețeaua de biblioteci a Ministerului Învățămîntului, ar putea crede că în R.P.R. nu există o altă activitate în acest domeniu. Trebuie să prevenim pe cititori că s-ar înșela dacă cumva și-ar forma o astfel de opinie. În țara noastră se desfășoară o bogată activitate în bibliotecile de masă; avem un „Cabinet metodic și bibliografic” pe lângă Direcția bibliotecilor din Ministerul Culturii.

Sub îndrumarea Direcției bibliotecilor din Ministerul Culturii, s-au publicat între 1948—1955, cam 50 de lucrări bibliografice de masă (planuri de lectură, indicatoare bibliografice, repertorii și îndreptare metodice etc.). Dar, în tematica revistei „Studii și cercetări de bibliologie”, cel puțin pe anul 1955, nu a intrat și studierea bibliotecilor de masă, a căror activitate este oglindită în revista „Călăuza bibliotecarului”. Revista „Studii și cercetări de bibliologie” a făcut o singură excepție, prin publicarea articolului scris de Olimpia Năstase, *Din activitatea Camerei cărții a R.P.R.* (p. 408—409). Modesta mea părere în legătură cu acest punct de vedere este că Institutul de bibliologie al Academiei R.P.R. ar putea lua în considerație, în studiu, chiar cu intenția de colaborare, și activitatea biblioteconomică și bibliografică a Ministerului Culturii. Această colaborare n-ar putea aduce decît foloase ambelor părți. Bibliotecile de masă ar putea învăța din metodele de lucru ale bibliotecilor științifice. Și, cînd spun aceasta, mă gîndesc la fondurile științifice și documentare ale unor biblioteci de masă și ale unor biblioteci școlare, care azi sînt impracticabile. Dar și bibliotecile științifice ar putea îmbogăți activitatea lor preluînd din formele activității bibliotecilor de masă.

Dan Simionescu

¹ Delegații ai Bibliotecii Academiei R.P.R. și Direcției bibliotecilor din Ministerul Culturii au reprezentat R.P.R. la acest Congres internațional. După Congres, delegații S. Gruia și M. Malîța au expus în fața bibliotecarilor din București aspecte din cele văzute și dezbătute la Bruxelles.

BIBLIOGRAFIE (1955)

Cuprinzind studii și articole de istorie, istoria literaturii, istoria artei, istoria instituțiilor culturale și de istoria concepțiilor filozofice și social-politice

(continuare la partea I apărută în „STUDII” nr. 4, 1966)

ISTORIA LITERATURII

261. Andrei Mircea, *Grigore Alexandrescu. La 70 de ani de la moartea poetului* în „Scînteia Tineretului”, 1955, noiembrie, 25, p. 3.
262. Balaci Alexandru, *Poetul Tommaso Campanella*, în „Revista Universității «C. I. Parhon»”, seria științelor sociale, filologie, 1955, nr. 2-3, p. 297—309.
263. Barbu N. I., *O observație stilistică a lui Suetoniu*, în „Limbă și literatură”, Societatea de științe istorice și filologice, Buc., 1955, p. 7—11.
264. Barbu N., *Drumul creației lui Mihail Sebastian (Schiță monografică)*, în „Iașul literar” 1955, nr. 11, p. 69—93.
265. Bistrițeanu Al., *G. Asachi și folclorul*, în „Limbă și literatură”, Societatea de științe istorice și filologice, Buc., 1955, p. 12—36.
266. Bîrou Virgil, *Moștenire artistică a lui Nicolae Popescu*, în „Scrisul bănețean”, 1955, nr. 4, p. 104—110.
267. Boldan Emil, *Ion Păun-Pincio, un cîntăreț al durerii exploataților*, în „Scînteia”, 1955, ianuarie, 12, p. 2.
268. Boldan Emil, *La 30 de ani de la moartea scriitorului Ioan Slavici*, în „Scînteia”, 1955, august, 14, p. 2.
269. Brăescu Ion, *Idei sociale în opera lui George Sand*, în „Revista Universității «C. I. Parhon»”, seria științelor sociale, filologie, 1955, nr. 2 — 3, p. 311—329.
270. Bratu Horia, *C. Dobrogeanu Gherea. 100 de ani de la nașterea lui*, în „Contemporanul”, 1955, mai, 20, p. 1 și 3.
271. Bratu Savin, *Insemnări despre începuturile literare ale lui M. Sadoveanu*, în „Viața românească”, 1955, nr. 10, p. 43—66.
272. Bratu Savin, *Moștenirea lui G. Ibrăileanu*. Buc., E.S.P.L.A. 1955, 212 pag. (Mica bibliotecă critică).
273. Bratu Savin, *O figură luminoasă a culturii românești (Dinicu Golescu)*, în „Scînteia”, 1955, octombrie, 6, p. 2.
274. Breazu Ion, *Schiller la romîni din Transilvania*, în „Steaua”, 1955, nr. 7, p. 66—73.
275. Bulgăr Gh., *Centenarul revistei „Romînia literară”*, în „Gazeta literară”, 1955, ianuarie, 13, p. 4.
276. Bulgăr Gh., *Despre contribuția lui C. Negruzzi la dezvoltarea limbii literare*, în „Limbă și literatură”, Societatea de științe istorice și filologice, Buc., 1955, p. 46—63.
277. Bulgăr Gh., *Eminescu despre problemele limbii literare*. (București), f.c., 1955, 83 pag. 1 f. fasc. (Societatea de științe istorice și filologice).

278. B u l g ă r G h., *Grigore Alexandrescu — gânditor și poet modern*, în „Scrisul bănețean”, 1955, nr. 3, p. 123—140.
279. C a m p u s E u g e n, *Ibrăileanu și teoria selecției artistice*, în „Viața românească”, 1955, nr. 6, p. 202—219.
280. C a m p u s E u g e n, *N. D. Cocea, un maestru al pamfletului literar*. Buc., E.S.P.L.A., 1955, p. 104 (Mica bibliotecă critică).
281. C a z i m i r Ș t e f a n, *Din amarul unei existențe. 80 de ani de la nașterea lui St. Iosif*, în „Gazeta literară”, 1955, oct. 13, p. 5.
282. C ă l i n L i v i u, *Aj. Macedonski în primele poezii*, în „Gazeta Literară”, 1955, aug. 4, p. 5.
283. C ă l i n e s c u A c a d. G., *Mihail Sadoveanu*, în „Viața românească”, 1955, nr. 10, p. 22—26.
284. C h i ț i m i a I. C., *D. Stănescu, literat și folclorist*, în „Limbă și literatură”, Societatea de științe istorice și filologice, Buc., 1955, p. 67—78.
285. C i o p r a g a C o n s t., *Intemeietorul criticii noastre literare științifice. C. Dobrogeanu Gherea*, în „Iașul literar”, 1955, nr. 5, p. 70—82.
286. C r o h m ă l n i c e a n u O v. S., *La aniversarea lui Mihail Sadoveanu*, în „Gazeta literară”, 1955, oct. 27, p. 1.
287. D i m a A l., *Concepția despre artă și literatură a lui G. Ibrăileanu*, în „Iașul Literar”, 1955, nr. 4, p. 96—119.
288. D o r n e s c u C., *Mihail Sadoveanu — artistul cetățean. (75 de ani de la nașterea marelui scriitor Mihail Sadoveanu)* în „Steaua”, 1955, nr. 10, p. 18—23.
289. D r i m b a O v i d i u, *Don Quijote, sensul eroului și semnificația operei*, în „Limbă și literatură”, Societatea de științe istorice și filologice, Buc., 1955, p. 118—133.
290. D u m i t r i u P e t r u, *Povestitorul vremurilor noastre. 50 de ani de la nașterea lui Mihail Șolohov*, în „Viața românească”, 1955, nr. 6, p. 220—225.
291. E l i a n A l e x a n d r u, *Eminescu și vechiul scris românesc*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, vol. 1, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 129—160.
292. E l v i n B., *Geo Bogza — Studii critice*. Buc., E.S.P.L.A., 1955, 185. pag. + 1 portr.
293. E l v i n B., *Teatrul lui Mihail Sebastian*, în „Viața românească”, 1955, nr. 12, p. 160—181.
294. F a ç o n N i n a, *Machiavelli în gândirea lui Antonio Gramsci*, în „Revista Universității «C. I. Parhons»”, seria științelor sociale, filologie, 1955, nr. 2—3, p. 269—281.
295. F ă r c ă ș a n u S e r g i u, *C. Dobrogeanu-Gherea, reprezentant de frunte al criticii materialiste și progresiste românești*. Buc., E.S.P.L.A., 1955, 52 pag. (Mica bibliotecă critică).
296. F ă r c ă ș a n u S., *Un reprezentant de frunte al criticii materialiste și progresiste românești (C. Dobrogeanu-Gherea)*, în „Scnteia”, 1955, iunie 4, p. 2-3; iunie 5, p. 3-4.
297. G a l a G a l a c t i o n, *Oameni și gânduri din veacul meu. Cuvânt înainte (de) Teodor Virgolic*. Buc., E.S.P.L.A., 1955, 327 pag. + 1 f. portr.
298. G a n e T a m a r a, *Unele probleme privind interpretarea operei lui L. N. Tolstoi*, în „Revista Universității «C. I. Parhons»”, seria științelor sociale, filologie, 1955, nr. 2-3, p. 253—260.
299. G a v r i l i u L e o n a r d, *Victor Vlad Dela Marina*, în „Scrisul bănețean”, 1955, nr. 2, p. 111—135.
300. G e o r g e s c u P a u l, *Mindrie a literaturii noastre (Mihail Sadoveanu a implinit 75 de ani)*, în „Scnteia”, 1955, noie. 5, p. 2.
301. G h e o r g h i u M i h n e a, *Walt Whitman*. Buc., E.S.P.L.A., 1955, 98 pag. (Mica bibliotecă critică).
302. G h i m e ș a n I., *Literatura Franței combatante*. Buc., E.S.P.L.A., 1955, 128 pag. (Mica bibliotecă critică, 26).
303. G r o s u M i t u, *Arta scriitoricească a lui Antim Ivireanu*, în „Revista Universității «C. I. Parhons»”, seria științelor sociale, filologie, 1955, nr. 2-3, p. 59—72.
304. H ă u l i c ă D a n, *În jurul operei critice a lui G. Ibrăileanu*, în „Viața românească”, 1955, nr. 3, p. 262—271.
305. H i n c u D u m i t r u, *Romain-Rolland — umanistul militant (1866—1944)*, în „Viața românească”, 1955, nr. 1, p. 280—288.
306. H o r o d i n e ă G e o r g e t a, *Duiliu Zamfirescu și contribuția lui la dezvoltarea romanului nostru realist*, în „Viața românească”, 1955, nr. 11, p. 196—219.

307. H o r o d i n c ă G e o r g e t a, *Un mare povestitor al poporului nostru, 65 de ani de la moartea lui Ion Creangă*, în „Scînteia tineretului” 1955, ian. 18, p. 2.
308. I o s i f e s c u S i l v i a n, *Cu privire la Delavranca*, în „Gazeta literară”, 1955, iulie 21, p. 2.
309. I o s i f e s c u S i l v i a n, *Caragiale*. Cu un studiu introductiv. (Traducere în limba maghiară de Faskerthy György). Traducerea întocmită după ed. a II-a adăugită din 1952, Buc., E.S.P.L.A., 1955, 280 pag.
310. I s a c D u m i t r u, *Aspecte și tendințe inițiale în opera lui Mihail Sadoveanu*, în „Steaua”, 1955, nr. 9, p. 77—85.
311. I v a ș c u G e o r g e, *Gherea — critic literar*, în „Viața românească”, 1955, nr. 5, p. 181—203.
312. K e r n b a c h V i c t o r, *Un poet uitat: Dosoftei*, în „Limbă și literatură”, Societatea de științe istorice și filologice, 1955, p. 142—164.
313. L a n g f e l d e r P a u l, *Friedrich Schiller*. Traducerea după manuscrisul în limba germană și a versurilor și citatelor din *Schiller și Goethe*, de Eman. Cerbu. Buc., E.S.P.L.A. 1955, 153 pag. (Mica bibliotecă critică).
314. L ă z ă r e a n u B a r b u, *Amintiri despre 1905 și ceva despre literatura vremii*, în „Contemporanul”, 1955, ian. 21, p. 3.
315. L i e b h a r d F r a n z, *La 150 de ani de la moartea lui Schiller (1805—1955)*, în „Scrisul bănățean”, 1955, nr. 2, p. 95—102.
316. L i v e s c u J e a n, *Friedrich Schiller. La 150 de ani de la moartea poetului*, în „Iașul literar”, 1955, nr. 5, p. 59—66.
317. M a c r e a D., *Opera de slavist a lui Ioan Bogdan*, în „Limba română”, 1955, nr. 4, p. 5—16.
318. M a c r e a D., *150 de ani de la nașterea lui Timotei Cipariu*, în „Scînteia”, 1955, febr. 27, p. 2.
319. M a n u E m i l, *Centenarul lui Adam Mickiewicz*, în „Scrisul bănățean”, 1955, nr. 3, p. 141—146.
320. M a n u E m i l, *Presa craioveană și Eminescu*, în „Limbă și literatură”, Societatea de științe istorice și filologice, Buc., 1955, p. 174—187.
321. M a n u E., *Un ecou al revoluției ruse din 1905 în literatura romină*, în „Studii”, nr. 5-6, p. 147—150.
322. M a r t i n A u r e l, *Un neuitat poet (80 de ani de la nașterea lui Ștefan Octavian Iosif)*, în „Scînteia”, 1955, oct. 12, p. 2.
323. N e g o e s c u I o n, *Un poem inedit al lui Coșbuc*, în „Limbă și literatură”, Societatea de științe istorice și filologice, Buc., 1955, p. 225—230.
324. N i c o l a u V., *Aristofan*, Buc., E.S.P.L.A., 1955, 68 pag. (Mica bibliotecă critică).
325. N i c o l e s c u G. C., *Cezar Petrescu (Studiu)*, în „Revista Universității «C. I. Parhon», seria științelor sociale, filologice, 1955, nr. 2-3, p. 73—108.
326. N i c o l e s c u G. C., *Paternitatea „Cîntării României”*, în „Limbă și literatură”, Societatea de științe istorice și filologice, Buc., 1955, p. 231—252.
327. N o v i c o v M i h a i, *Literatura română în U.R.S.S.*, în „Veac nou”, 1955, aug. 12, p. 2.
328. P ă c u r a r i u D., *Marele povestitor de la Humulești. 65 de ani de la moartea lui Ion Creangă*, în „România liberă”, 1955, ian. 4, p. 2.
329. P a n a i t e s c u - P e r p e s s i c i u s, A c a d. D., *La centenarul lui Anton Pann*, în „Limbă și literatură”, Societatea de științe istorice și filologice, Buc., 1955, p. 253—272.
330. P o p A u g u s t i n Z. N., *Prigonirea lui Alexandru Odobescu. 60 de ani de la moartea lui Al. Odobescu*, în „Tînărul scriitor”, 1955, nr. 11, p. 75—83.
331. P o t r a F l o r i a n, *Poetul luptei pentru libertate și pentru înălțarea omenirii. 150 de ani de la moartea lui Schiller*, în „Steaua”, 1955, nr. 5, p. 66—71.
332. R ă d ă c e a n u L o t a r, *Cu privire la periodizarea istoriei literaturii germane*, în „Studii”, 1954, nr. 4, p. 51—81.
333. R a l e a, A c a d. M i h a i, *Anatole France*. Buc., E.S.P.L.A., 1955, 31 pag. cu portret. + erata (Colecția S.R.S.C., 139).
334. R a l e a, A c a d. M i h a i, *Criticul științific G. Ibrăileanu*, în „Viața Românească”, 1955, nr. 9, p. 196—216.
335. S a d o v e a n u I o n M a r i n, *Schiller*, în „Viața românească”, 1955, nr. 5, p. 213—217.
336. S a d o v e a n u M i h a i l, *Limba povestirilor istorice*. Comunicare făcută la Academia R.P.R., în „Contemporanul”, 1955, febr. 11, p. 3.

337. Săvulescu Traian, *Deschizător al drumului spre realismul socialist* (Cuvîntarea Acad. Traian Săvulescu cu ocazia sărbătoririi scriitorului Mihail Sadoveanu la Academia R.P.R.), în „Gazeta literară”, 1955, noie. 17, p. 1 și 4.
338. Suciianu D. I., *Mihail Sadoveanu și poezia legendei*, în „Viața romînească”, 1955, nr. 10, p. 39—40.
339. Tescu S., *La comemorarea unui mare poet al poporului muncitor (Alexandru Toma)*, în „Munca”, 1955, aug. 16, p. 3.
340. Tornea Florian, *Mihail Sorbul a împlinit 70 de ani*, în „Gazeta literară”, 1955, dec., 1 p, 2.
341. Ungureanu Maria Luiza, *Panait Cerna și creația lui*, în „Limbă și literatură”, Societatea de științe istorice și filologice, Buc., 1955, p. 285—302.
342. Vianu Tudor, *Cervantes*, în „Viața romînească”, 1955, nr. 7, p. 178—190.
343. Vianu Tudor, *Cervantes*, Buc., E.S.P.L.A., 1955, 38 pag. (Colecția S.R.S.C., 150).
344. Vianu Acad. T., *Eminescu*, în „Limbă și literatură”, Societatea de științe istorice și filologice, Buc. 1955, p. 303—316.
345. Vianu Tudor, *Hortensia Papadat-Bengescu*, în „Gazeta literară”, 1955, mart. 10, p. 5.
346. Vianu Tudor, *Perpessicius*, în „Gazeta literară”, 1955, ian. 13, p. 2.
347. Vianu Tudor, *Voltaire* (Cu finală). Buc., Ed. tineretului, 1955, 99 pag., 48 ilustr.
348. Virgolici Teodor, *G. Bacovia. Însemnări critice*, în „Tînărul scriitor”, 1955, nr. 9, p. 77—82.
349. Virgolici Teodor, *Vasile Alecsandri și literatura rusă*, în „Veac nou”, 1955, aug. 26, p. 2.
350. Virgolici Teodor, *60 de ani de la moartea lui Ion Păun Pincio*, în „Romînia liberă”, 1955, ian. 5, p. 2.
351. Vitner Ion, *Eminescu*. Buc., E.S.P.L.A., 1955. 148 pag. + 1 f. portr. (Studii literare).
352. Vitner Ion, *Go-Mo-Jo sau virtuțile clasicismului*, în „Viața romînească”, 1955, nr. 1-2, p. 215—224.
353. Vitner Ion, *Un mare scriitor al Chinei de azi, Go-Mo-Jo*. Buc., E.S.P.L.A., 1955, 30 pag. + 1 f. portr. (Colecția S.R.S.C. 161).
354. VlaHuță George, *Amintiri despre Alexandru VlaHuță*, în „Gazeta literară”, 1955, iulie 14, p. 3.
355. Zăciu Mircea, *Ion Agîrbiceanu*. Buc., E.S.P.L.A., 1955, 115 pag. (Mica bibliotecă critică).
356. Zăciu Mircea, *Ion Agîrbiceanu*, în „Viața romînească”, 1955, nr. 1, p. 212—240.
357. Zălis H., *O luminoasă conștiință patriotică. 125 de ani de la moartea lui Dinicu Golescu*, în „Gazeta literară”. 1955, oct. 6, p. 4.

ISTORIA ARTEI

358. Alessandrescu Alfred, *Ion Nona Ottescu. 15 ani de la moartea compozitorului*, în „Muzica”, 1955, nr. 4, p. 26—28.
359. Alterescu Simion și Tornea Florin, *Teatrul Național „I. L. Caragiale”*. Monografie. 1852—1952. (Cu o) prefață (de) G. Opreșcu. Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1955, 394 pag. cu ilustr. + erată.
360. Andricu Mihail, *Amintiri despre George Enescu*, în „Steagul roșu”, 1955, mai 7, p. 3.
361. Arghezi Tudor, *Acum vreo 60 de ani... Pe marginea retrospectivei Luchian*, în „Contemporanul”, 1955, sept. 2, p. 1.
362. Bălan George, *Un strălucit precursor al esteticii muzicale științifice. Despre moștenirea teoretică a lui A. N. Serov*. Buc., f. e, 1955, 24 pag. cu portr. și n. muz. Supliment nr. 1—2/1955 la „Muzica”, revista Uniunii compozitorilor din Republica Populară Romînă și a Ministerului Culturii.
363. Bănuț A. P., *George Dima. Contribuții la cunoașterea vieții și operei sale*, Supliment la „Muzica”, nr. 9—10—11—12, 1955, Buc., f. s. I/1955, 64 pag. cu portr., ilustr. și n. muzic.
364. Bănățeanu Tancred, *Influențe slave în arta noastră populară*, în „Veac nou”, 1955, aug. 26, p. 2.

365. Berza Mihai, *Stema Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955, nr. 1—2, p. 69—88.
366. Birou Virgil, *Ciprian Porumbescu în Banat. Note pe marginile albumului Opere alese și a unei aniversări de 75 de ani*, în „Scrisul bănățean”, 1955, nr. 1, p. 181—204.
367. Birou Virgil, *Pictorul Nicolae Popescu*, în „Scrisul bănățean”, 1955, nr. 3, p. 148—161.
368. Bogdan Radu, *Date noi în legătură cu viața și opera lui Ion Agîrbiceanu*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955, nr. 1/2, p. 177—200.
369. Bogdan Radu, *Theodor Aman*, Buc., E.S.P.L.A., 1955, 247 pag. cu ilustr. + 1 f. portr.
370. Botez D. D., *Lui George Enescu, neștearsă amintire*, în „Munca”, 1955, mai 10, p. 2.
371. Comarnescu Petru, *A. Ballazar (Pictor și critic român). Cu prilejul comemorării a 75 de ani de la naștere*, în „Arta plastică”, 1955, nr. 5, p. 48—54.
372. Comarnescu Petru, *Luchian*. Buc., E.S.P.L.A., 1955, 154 pag. cu ilustr. și portr. (Maestrii artei românești).
373. Constantin Paul, *Un artist autentic. Pictorul Steriadi la 75 de ani*, în „Contemporanul”, 1955, noie. 11, p. 4.
374. Constantinescu Paul, *George Enescu, geniu al muzicii românești*, în „România liberă”, 1955, mai 8, p. 31.
375. Cosma Viorel, *Moștenirea muzicală a lui George Enescu și datoria de a o studia științific*, în „Contemporanul”, 1955, sept. 9, p. 4.
376. Costăforu, A., *Hașdeu și problemele teatrului*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955, nr. 1—2, p. 257—273.
377. Deac Mircea, *Constantin Baraschi. Figuri de artiști contemporani*, în „Arta plastică”, 1955, nr. 4, p. 55—64.
378. Deleanu Gabriela, *Muzica românească de film pe drumul realismului socialist*, în „Contemporanul”, 1955, aug. 19, p. 5.
379. Drăghici Romeo, *George Enescu, muzicantul patriot*. f. e., 1955, 13 pag. cu ilustr. Supliment la „Muzica”, nr. 5/1955, revista Uniunii Compozitorilor din R.P.R., și a Minist. Culturii.
380. Dumitrescu Ion, *Amintiri despre George Enescu*, în „Scînteia”, 1955, mai, 8, p. 4.
381. Enacovici George, *George Enescu violonist*, în „Muzica”, 1955, nr. 5, p. 34—44.
382. Florea Mihai, *Manuscrise inedite ale lui Matei Millo*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955, nr. 1—2, p. 350—356.
383. Froda Searlat, *Al. Odobescu, cel dintîi director al Teatrului național*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955, nr. 1—2, p. 356—361.
384. Frunzetti Ion, *Relieful în sculptura monumentală din R.P.R.*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955, nr. 1—2, p. 151—175.
385. Ghiociașu Romeo, *În legătură cu drumul creației enesciene*, în „Muzica”, 1955, nr. 5, p. 45—47.
386. Georgescu George, *Amintiri despre George Enescu*, în „Scînteia”, 1955, iunie 8, p. 2.
387. Ionescu Radu, *Date noi asupra vieții și operei pictorului Elliescu*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955, nr. 1—2, p. 347—350.
388. Jianu Ionel, *Grigorescu*. Text by Ionel Jianu, Bucurest, Editura în limbi străine a I.R.R.C.S., 1955, 212 pag. cu ilustr. (Colecția Maestrii artei). (Trad. și în franceză și în germană).
389. Masoff Ioan, *Un reformator: Matei Millo (141 de ani de la nașterea lui Matei Millo)*, în „Gazeta literară”, 1955, dec. 15, p. 4.
390. Melicson M., *Note asupra arhitecturii epocii brîncovenești*, în „Arhitectura R.P.R.”, 1955, nr. 8, p. 22—33.
391. Muzicescu M. A., *Relații asupra muzicii de curte și muzicii țărănești*, în „Geschichte des transalpinischen Daciens” de F. I. Sulzer, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955, nr. 1—2, p. 291—304.
392. Nanu Adina, *Gh. Tattarescu*. Buc., E.S.P.L.A., 1955, 36 pag. cu ilustr. + 227 ilustr. (Maestrii artei românești).
393. Nanu Adina, *Michel Angelo Buonarroti. La împlinirea a 480 de ani de la nașterea sa*, în „Arta plastică”, 1955, nr. 5, p. 70—73.

394. Nicolescu Corina, *Decorul mănăstirii Neamț în legătură cu ceramica monumentală din Moldova în sec. al XV-lea*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955, nr. 1—2, p. 115—137.
395. Opreșcu G., *Bisericile cetăți ale sașilor din Ardeal*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955, nr. 1—2, p. 47—68.
396. Pavel Amelia, *Metode sovietice de întocmire a monografiilor de artiști*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955, nr. 1—2, p. 305—316.
397. Pervain I., *Contribuții la cunoașterea activității teatrale muncitorești din Transilvania*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955, nr. 1—2, p. 245—255.
398. Popescu Mircea, *Catalogul științific al lucrărilor lui Barbu Iscovescu existente în prezent în colecțiile publice de la noi*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955, nr. 1—2, p. 334—346.
499. Potra George și Brezianu Barbu, *Știri noi în legătură cu Barbu Iscovescu, Theodor Aman și alți pictori români*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955, nr. 1—2, p. 327—334.
400. Rudașcu Lelia, N. Grigorescu. București, E.S.P.L.A., 1955, 160 pag. cu ilustr. și portr. (Maeștrii artei românești).
401. Săvulescu Traian, *O uriașă operă creatoare închinată adevărului, frumusețului și binelui (Creația muzicală a lui George Enescu)*, în „Scînteia”, 1955, mai 18, p. 2.
402. Schileru Eugen, *Grafica satirică a lui I. Iser*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955, nr. 1—2, p. 201—224.
403. Stănescu H., *Meșteri constructori, pietrari și zugrăvi din timpul lui Ștefan cel Mare*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955, nr. 1/2, p. 361—365.
404. Toncescu Vasile, *Creația muzicală a lui Dimitrie Cuclin*, în „Contemporanul”, 1955, oct. 14, nr. 4 și oct. 21, p. 2.
405. Tornea Florin, *Drumul realismului scenic în teatrul nostru de după eliberare*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955, nr. 1—2, p. 227—244.
406. Tudor Andrei, *Eduard Caudella și teatrul liric rominesc*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955, nr. 1—2, p. 277—290.
407. Vancea Zeno, *Rolul lui George Enescu în dezvoltarea muzicii românești*, în „Contemporanul”, 1955, mai 13, p. 1.
408. Vancea Zeno, *Rolul și locul creației lui George Enescu în muzica românească*, în „Muzica”, 1955, nr. 5, p. 22—29.
409. Vancea Zeno, *Un mare artist patriot. Zece ani de la moartea lui Béla Bartok*, în „Contemporanul”, 1955, sept. 23, p. 3.
411. Vătăman N., *Grigorescu la Salonul Oficial din Paris în 1877*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955, nr. 1—2, p. 346—347.
411. Vencov Ștefan, *George Enescu, prieten al Uniunii Sovietice*, în „Muzica”, 1955, nr. 5, p. 30—33.
412. Voinescu Teodora, *Contribuții la studiul manuscriselor ilustrate din mănăstirile Sucevița și Dragomirna*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955, nr. 1—2, p. 89—114.
413. Zambaccian K. H., *N. Tonitza*. Buc., E.S.P.L.A., 1955, 41 pag. cu ilustr. și portr. + 27 f. ilustr. (Maeștrii artei rom.).
414. Zambaccian K. H., *Pictorul rus Vasili Ivanovici Surikov (1848—1916)*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955, nr. 1—2, p. 141—150.

ISTORIA INSTITUȚIILOR CULTURALE

415. Anineanu Marta, *Din istoria bibliografiei românești. Catalogul sistematic din 1836 al Bibliotecii Mitropoliei din București*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, bibliografie, vol. I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 113—128.
416. Breazul G., *Învățămintul muzical în Țara Românească. La împlinirea a 90 de ani de la înființarea Conservatorului de muzică și declamație din București*. (București), f.e. 1955, 48 pag. cu portr. și ilustr. + 1 f. portr. + 2 f. fasc. Supliment la „Muzica”, nr. 6—7—8, revista Uniunii compozitorilor din R.P.R., și a Ministerului Culturii.
417. Breazul G., *90 de ani de la înființarea Conservatorului din București*, în „Contemporanul”, 1955, mai 15, p. 5.
418. Liuc Nicolae, *O bibliotecă socialistă în România la sfîrșitul veacului trecut*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, Vol. I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 161—190.

419. Niculescu Remus, *Gheorghe Asachi și începuturile litografiei în Moldova*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, Vol. I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 67—112.
420. Oprescu Paul, *Înființarea și dezvoltarea bibliotecilor publice românești în epoca Regulamentului Organic*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, Vol. I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 43—66.
421. Strempelel Gabriel, *Sprîjinul acordat de Rusia tiparului românesc în secolul al XVII-lea*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, Vol. I, Buc. Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 15—42.
422. Vianu S., *Universitatea Moscovei. 200 de ani de la înființarea primei universități ruse*, în „Contemporanul”, 1955, mai 6, p. 5.

ISTORIA ȘTIINȚEI

423. Anghelescu Eugen, *Un mare deschizător de drumuri (Petru Poni, 1841—1925)*, în „Știință și tehnică”, 1955, nr. 4, p. 20—21.
424. Ardeleanu I., *Dr. Iacob Felix — un luptător pentru sănătatea poporului*, în „Contemporanul”, 1955, ian. 29, p. 2.
425. Bădărău Eugen, *250 de ani de la apariția cărții „Optica” a lui Isaac Newton*, în „Gazeta matematică și fizică”, seria A, 1955, nr. 6, p. 262—275.
426. Barbilian D., *Carl Friederich Gauss (Matematician german 1877—1855), 100 de ani de la moarte*, în „Gazeta matematică și fizică”, Seria A, 1955, nr. 5, p. 197—208.
427. Bleahu M., *Un mare savant român, Gh. Munteanu-Murgoci. (30 de ani de la moartea savantului geolog)*, în „Știința tineretului”, 1955, mart. 8, p. 2.
428. Bologa Valeriu și Spielman Iosif, *Din trecutul legăturilor medicale romino-maghiare. (Pînă în a doua jum. a sec. XIX-lea)*, în „Revista medicală a Institutului medico-farmaceutic din Tîrgu-Mureș”, 1955, nr. 1—2, p. 17—24.
429. Botnariuc N., *Ch. Darwin și teoria sa despre evoluția viețuitoarelor*. Buc., Ed. Agro-silvică de stat, 1955, 53 pag. cu ilustr. și portr. (Colecția S.R.S.C.).
430. Brătescu Gh., *Din istoria luptei pentru materialism în biologia și medicina română*, în „Ocotirea sănătății în R.P.R.”, 1955, nr. 1, p. 75—88.
431. Buicliu Gh., *Personalitatea și opera lui Ion Ionescu*, în „Gazeta matematică și fizică”, seria A, 1955, nr. 9, p. 512—518.
432. Carafoli Elie, *Aurel Vlaicu. Român feltalólló, repülőgépszkerestőés repülő (Aurel Vlaicu, Inventator, constructor și zburător român)*. Buc., Ed. Tehnică, 1955, 63 pag. cu ilustr.
433. Caragheorghe E., *Savantul patriot Traian Vuia*, în „Contemporanul”, 1955, febr. 4, p. 5.
434. * * *Contribuții la istoria medicinei în R.P.R.*, Sub redacția (lui) V. Bologa. Buc., Ed. medicală, 1955, 390 pag. cu ilustr. + erata. (Centrul de documentare medicală al Ministerului Sănătății).
435. Helelter Iuliu, *Viața și opera lui Ștefan Stincă (1865—1897)*, în „Viața medicală”, 1955, nr. 11, p. 86—95.
436. Helelter Iuliu, *Doctorul H. Aroneanu (1880—1920). Figuri de medici luptători*, în „Muncitorul sanitar”, 1955, oct. 29, p. 2.
437. Helelter I. și Horodniceanu, B., *Prof. A. Theohari (1873—1933)*, în „Viața medicală”, 1955, nr. 3, p. 65—77.
438. Gheorghiu Gh. T., *Țițea Gheorghe*, în „Gazeta matematică și fizică”, Seria A, 1955, nr. 9, p. 518—522.
439. Gheorghiu Gh. T., *Vasile Cristescu*, în „Gazeta matematică și fizică”, Seria A, 1955, nr. 9, p. 524—526.
440. Gheorghiu Traian, *Profesorul Em. Bacaloglu*, în „Știința tineretului”, 1955, mai 6, p. 2.
441. Grigoriu Bernard, *Ștefan C. Mihăilescu — un pedagog înaintat din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Revista de pedagogie”, 1955, nr. 1. p. 31—48.
442. Grosz Géza, *Inițiatorul primului spital de copii din România. 140 de ani de la nașterea doctorului Iuliu Baras*, în „Muncitorul sanitar”, 1955, iulie 16, p. 3.
443. Gulian Edith, *Asupra poziției materialiste a biologului Emil Racoviță*, în „Cercetări filozofice” t. III, 1955, nr. 1—2, p. 93—112.

444. Halanay A., *Traian Lalescu (1882—1929)*. Studiu introductiv de... Buc., Acad. R.P.R., 1955, pag. 51 + 1 f. portr. (Biblioteca Academiei R.P.R., Seria bio-bibliologie).
445. Ionescu-Bujor C., *La aniversarea a 60 de ani de la înființarea „Gazetei matematice”*, în „Gazeta matematică și fizică”, Seria A, 1955, nr. 9, p. 485-492.
446. Ionescu-Sisești Gh., *Agronomul Ion Ionescu de la Brad*. Buc., Ed. agro-silvică de stat, 1955, 39 pag. + erata (Colecția S.R.S.C. 158).
447. Izșák S., *Aspecte din trecutul medicinei românești*. Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1955, 134 pag.
448. Kahane Arno, *Alexandru Pantazi*, în „Gazeta matematică și fizică”, Seria A, 1955, nr. 9, p. 526—528.
449. Măianu Alexandru și Raiculescu Irina, *Viața și opera lui Gh. Munteanu-Murgoci (26 iulie 1872 — 5 martie 1925)*, în „Probleme agricole”, 1955, nr. 7, p. 73—82.
450. Marinescu Gh., *Pagini alese din opera lui Cu un studiu introductiv de C. I. Gulian*. Buc., Ed. Acad. R.P.R. 1955, 131 pag. + 1 f. portr.
451. Mihăileanu N., *Gheorghe Țițeica. La a 60-a aniversare de la apariția primului număr al „Gazetei matematice”*, în „Gazeta matematică și fizică”, Seria B, 1955, nr. 8, p. 341—344.
452. Nasta Marius, *Profesorul Daniel Danielopolu*, în „Contemporanul”, 1955 mai 6, p. 5.
453. Necrasov Olga C., *Paul Bujor. Biolog progresist și luptător pentru dreptate socială (1862—1952)*. Buc. Ed. medicală, 1955, 47 pag. + erata. (Colecția S.R.S.C., 155).
454. Papp Const., Burduja Const. și Dobrescu Const., *Din istoricul cercetarilor de botanică în cadrul societății de medici și naturaliști din Iași*. Note, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași, t. I, 1955, fasc. 1-2, p. 235—243.
455. Parhon C. I., D. Danielopolu, *un exponent strălucit al științei românești*, în „România liberă”, 1955, mai 14, p. 2.
456. Ștefănescu Sabba S., *Un înaintaș al paleontologiei românești, Sabba Ștefănescu*, în „Natura”, 1955, nr. 4, p. 3—10.
457. Stoeneșcu Al., *Andrei Gh. Ioachimescu*, în „Gazeta matematică și fizică”, Seria A, 1955, nr. 9, p. 523—524.
458. Stoilov S., *David Emmanuel. (1854—1941)*. Studiu introductiv de... Buc., Acad. R.P.R., 1955, 23 pag. cu portr. (Biblioteca Acad. R.P.R. Seria bio-bibliografie).
459. VesEAU Teofil T., *Noi teorii cosmogonice. (La a 200-a aniversare a teoriei lui I. Kant)*, în „Natura”, 1955, nr. 3, p. 28—36.
460. Vrînceanu G., *Gheorghe Țițeica (1873—1939)*. Studiu introductiv de... Buc., Acad. R.P.R., 1955, 71 pag. cu portr. (Biblioteca Acad. R.P.R., Seria de bibliografie).
461. * * * *75 de ani de la moartea lui Nicolae Petrovici Zubcu Codreanu. Figuri din trecutul medicinei românești*, în „Muncitorul sanitar”, 1955, ian. 1, p. 2.

ISTORIA CONCEPTILOR FILOZOFICE ȘI SOCIAL-POLITICE

462. Apostol P., *„Spaima în fața istoriei” și lauda întoarcerii la animalitate*, în „Cercetări filozofice”, Vol. III, nr. 3, 1955, p. 127—139.
463. Banu I., *Un mare conducător și învățător al proletariatului internațional. (135 de ani de la nașterea lui Friederich Engels)*, în „Scinteia”, 1955, noie. 27, p. 3.
464. Boloașă N., *Dezvoltarea ideologică în Țara Românească și Moldova între 1800—1821*, în *Din istoria filozofiei în România*, Vol. I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 37, 70.
465. Boloașă N., *Filozofia burgheză din România, dintre cele două războaie mondiale, dușmana științei și materialismului*, în *Din istoria filozofiei în România*, Vol. I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 241—264.
466. Condéescu N. N., *Un gânditor iluminist francez: Montesquieu*, în „Scinteia”, 1955, martie 17, p. 2.
467. Culea H., *Caracterul antiștiințific și reacționar al teoriei „România—țară emnamente agrară”*, în „Cercetări filozofice”, Vol. III, nr. 3, 1955, p. 141—168.
468. Culea H., *Teoriile agrare burgheze—paravan al jefuirii maselor populare în România burghezo-moșierească*, în „Contemporanul”, 1955, mai 13, p. 5—6.

469. * * *Din istoria filozofiei în România*, Vol. I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1955, 264 pag.
470. Gheran Elena și Meneș Eugen, *Activitatea politico-socială a lui Ion Ionescu de la Brad și contribuția sa la dezvoltarea științelor agricole în România*, Studiu apărut cu ocazia împlinirii a 63 de ani de la încetarea din viață a lui Ion Ionescu de la Brad, în „Probleme agricole”, 1955, nr. 1 p. 15—29.
471. Ghiță S., Ștefan Michăilescu — gânditor înaintat, în *Din istoria filozofiei în România*, Vol. I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 131—168.
472. Giurgea-Corneliu, *Aspecte filozofice în opera lui I. P. Pavlov*, în „Cercetări filozofice”, 1955, Vol. III, nr. 3. p. 169—189.
473. Gulian Acad. C. I., *Concepția filozofică materialistă a doctorului Victor Babeș*, în *Din istoria filozofiei în România*, Vol. I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 169—204.
474. Gulian Acad. C. I., *Titu Maiorescu — exponent ideologic al regimului burghezomășieresc*, în *Din istoria filozofiei în România*, Vol. I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 71—92.
475. Lipatti Valentin, *Montesquieu, gânditor iluminist*, Buc., E.S.P.L.A., 1955, 78 pag. (Mica bibliotecă critică).
476. Lupan M., *Un nou învățător și conducător al proletariatului. 60 de ani de la moartea lui Fr. Engels*, în „Știința tineretului”, 1955, august 5, p. 2.
477. Lupșă Lucia, *Harry K. Wells, Pragmatismul, filozofie a imperialismului* *Despre cartea lui Harry K. Wells, Pragmatism, Philosophy of Imperialism*, în „Cercetări filozofice”, 1955, Vol. III, nr. 3. p. 211—219.
478. Michăilescu St. C., *Pagini filozofice alese*. Cu un studiu introductiv de S. Ghiță. Buc., Acad. R.P.R. 1955.
479. Nicolau St. S și Florian M., *Concepția filozofică materialistă a doctorului Victor Babeș*, în *Din istoria filozofiei în România*, Vol. I. Buc. Ed. Acad. R.P.R. 1955, p. 93—130.
480. Radian M., *Geniala fundamentare teoretică a principiilor strategiei și tacticii leniniste. 50 de ani de la apariția cărții lui V. I Lenin, „Două tactici ale social-democrației în revoluția democratică”*, în „Știința”, 1955, august 10, p. 2.
481. Tănase Al., *Unele probleme ale materialismului istoric în opera lui Fr. Engels*, în „Contemporanul”, 1955, august 5, p. 5.
482. Totoescu Crizantema, *Ideile materialiste ale lui D. Voinov*, în *Din istoria filozofiei în România*, Vol. I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 205—240.
483. Totoescu Crizantema, *Lupta lui D. Voinov împotriva idealismului în biologie*, în „Cercetări filozofice”, 1955, nr. 1—2, p. 69—92.
484. Verdeș I., *Despre „Micul manual de logică generală” al lui Dimitrie Cantemir*, în „Cercetări filozofice”, 1955, Vol. III, nr. 3, p. 119—126.
485. Verdeș I., *Ideile social-politice ale cronicarilor din secolele XVII—XVIII, din Țara Românească și Moldova*, în *Din istoria filozofiei în România*, Vol. I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 7—36.
486. Zaharescu B., *Ion Ionescu de la Brad, economist progresist*, în „Probleme economice”, 1955, nr. 10, p. 111—129.

C. S.

C R O N I C A

Între 27 mai și 14 iunie 1956, Institutul de istorie a Partidului de pe lînga C.C. al P.M.R. a primit vizita unei delegații de istorici din Republica Populară Ungară. Delegația a fost alcătuită din tovarășii Imre Kubitsch, directorul Arhivelor Institutului de istorie a Partidului celor ce muncesc din Ungaria, și Daniel Csatári, cercetător științific al Institutului de istorie al Academiei R.P. Ungare.

În timpul vizitei au avut loc o serie de consfătuiri avînd ca scop extinderea colaborării între institutele de istorie a partidelor frățești din cele două țări, mai ales în domeniul schimbului de documente.

Cu prilejul vizitei lor în R.P.R., istoricii maghiari au vizitat Institutul de istorie al Academiei R.P.R. și redacția revistei „Studii”, unde au avut loc convorbiri cu cercetătorii științifici de aci.

Tov. Daniel Csatári a prezentat la 8 iunie, la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. în fața a numeroși istorici, o conferință intitulată: *Contribuția poporului român la eliberarea Ungariei de sub ocupația hitleristă.*

★

La începutul lunii mai Institutul de istorie al Academiei R.P.R. din București a primit vizita oaspeților bulgari: Dimităr Krumov, director al Muzeului prieteniei bulgaro-sovietice din Sofia și Atanas Milcev, responsabil al muncii de cercetare științifică al aceluiași muzeu. Oaspeții s-au interesat îndeaproape de diferite aspecte ale muncii științifice pe tărîmul istoriei din patria noastră.

★

Institutul de istorie al Academiei R.P.R. din București a primit în dar din partea Muzeului prieteniei bulgaro-ruse și bulgaro-sovietice, *Istoria orașului Sliven*, în 3 volume, și fotocopia articolului *Participarea bulgarilor în răscoala romînă de la 1821* de N. Traikov. Exprîmînd interesul ce-l poartă istoricii bulgari legăturilor seculare dintre popoarele noastre, institutului i-au fost solicitate lucrări științifice în care au fost publicate documente ce reflectă relațiile romîno-ruse și bulgaro-ruse din sec. XVI—XIX-lea. De asemenea, au fost solicitate fotocopii ale documentelor care se găsesc la Arhivele Statului, și la alte institute din București privitoare la strămutarea bulgarilor în Banat și Moldova, ca urmare a războaielor ruso-turce precum și documente privitoare la legăturile comerciale dintre romîni, ruși și bulgari, și documente în legătură cu relațiile romîno-bulgare.

La începutul lunii iunie a.c. conf. univ. Petrescu-Dîmbovița de la Muzeul de anti-chităși al Academiei R.P.R. a plecat la Budapesta într-o călătorie de studii, pe baza acordului cultural dintre Republica Populară Romină și Republica Populară Ungară. În timpul vizitei sale în R.P.U., conf. univ. M. Petrescu-Dîmbovița a cercetat noile descoperiri făcute aici în legătură cu sfîrșitul epocii bronzului și prima epocă a fierului, care constituie obiectul unor lucrări ale sale.

★

Între 25 și 28 iunie a.c., a avut loc Sesiunea științifică a Școlii superioare de științe sociale „A. A. Jdanov” de pe lângă C.C. al P.M.R.

În cadrul secției de istorie au fost ținute următoarele comunicări:

Istoricul statutului P.M.R. de la înființarea P.C.R. pînă la Congresul al II-lea al P.M.R. (Gh. Diaconu);

Revoluția rusă din 1905 și intensificarea activității elementelor de stînga în mișcarea muncitorească din țara noastră (Gh. Haupt);

Unele aspecte ale începutului „acumulării primitive” în Țara Românească (S. Știrbu);

Unele probleme actuale ale coexistenței pașnice a celor două sisteme economice (M. Radian);

Greva muncitorilor din portul Brăila din 1884 (Gh. Vilcu).

★

În cursul trimestrului III, Societatea pentru răspîndirea științei și culturii a organizat o serie de conferințe publice cu teme din istorie ca de exemplu:

Cum a pregătit și organizat P.C.R. insurecția armată de la 23 August 1944;

Mihail Kogălniceanu;

Pavel Kisseleff — un prieten al poporului nostru;

Mișcarea revoluționară husită.

★

La Institutul de istorie al Academiei R.P.R. din Iași, în primul semestru al anului curent, au fost ținute printre altele următoarele comunicări:

Răscoala din Moldova din primăvara anului 1633 (V. Neamțu);

Fonduri arhivistice de importanță deosebită pentru istoria Moldovei în prima jumătate a secolului al XIX-lea (Gh. Ungureanu);

Un moment de luptă împotriva exploatării a gropașilor din „băile” de păcură de la Lucăcești-Bacău, la mijlocul secolului al XIX-lea (V. Popovici);

Despre două manuscrise inedite ale Regulamentului organic din Moldova (C. Angelescu).

★

În aceeași perioadă, în cadrul Institutului de istorie al Academiei R.P.R. din Cluj, au fost prezentate o serie de comunicări, dintre care amintim:

Fragmente din studiul de cronologie latină medievală (Fr. Pall);

Lupta țaranilor de pe domeniul Vechea, la începutul secolului al XIX-lea (C. Cîmpianu);

Problema manufacturilor de stat din Banat în veacul al XVIII-lea (B. Surdu);

Mișcări ale muncitorilor forestieri din România între cele două războaie mondiale (S. Fuchs);

COMBINATUL
POLIGRAFIC
CASA SCINTEII
„I. V. STALIN“